

LER Haarlemmermeer

LER Haarlemmermeer

Landbouweffecten
Voorontwerp Structuurvisie Haarlemmermeer 2030

Definitief

Gemeente Haarlemmermeer

Grontmij Nederland B.V.
Alkmaar, 8 september 2011

Verantwoording

Titel : LER Haarlemmermeer
Subtitel : Landbouweffecten
Voorontwerp Structuurvisie Haarlemmermeer 2030
Projectnummer : 308348
Referentienummer : GM-0031202
Revisie : D2
Datum : 8 september 2011

Auteur(s) : I.L. Mijnders, J. de Wit, M. van Leeuwen

E-mail adres : inge.mijnders@grontmij.nl

Gecontroleerd door : B. de Vries

Paraaf gecontroleerd :

Goedgekeurd door : I.L. Mijnders

Paraaf goedgekeurd :

Contact : Grontmij Nederland B.V.
Robijnstraat 11
1812 RB Alkmaar
Postbus 214
1800 AE Alkmaar
T +31 72 547 57 57
F +31 72 547 57 50
www.grontmij.nl

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	7	
1	Inleiding.....	19
1.1	Aanleiding.....	19
1.2	Doelstelling.....	20
1.3	Werkwijze.....	20
1.4	Begeleidingscommissie.....	21
1.5	Leeswijzer.....	22
2	Voorontwerp Structuurvisie.....	23
2.1	Het kader van de Structuurvisie.....	23
2.1.1	Speerpunten Structuurvisie.....	23
2.1.2	Kaartbeeld Voorontwerp Structuurvisie.....	25
2.2	Plannen in de Structuurvisie.....	27
2.3	Zicht op de toekomst.....	29
3	Landbouw: ontwikkelingen tot nu toe.....	31
3.1	Aard agrarische bedrijven.....	31
3.2	Aantal agrarische bedrijven.....	32
3.3	Economische omvang.....	33
3.4	Areaal landbouwgrond.....	35
3.5	Bedrijfsareaal.....	36
3.6	Eigendomssituatie grond en grondprijzen.....	37
3.7	Verkavelingsituatie en ontsluiting.....	37
3.8	Bedrijfsstrategieën.....	37
3.9	Agribusiness.....	41
4	Landbouw: impact van de autonome ontwikkelingen.....	43
4.1	Marktontwikkeling- en beleid.....	43
4.1.1	Scenario's marktontwikkeling.....	43
4.1.2	Beleidsontwikkelingen.....	44
4.2	Schiphol.....	47
4.3	Klimaatverandering.....	50
4.3.1	Effect op de landbouw.....	50
4.3.2	Aanpassing aan klimaatverandering.....	50
4.3.3	Watervoorziening.....	51
4.4	Water.....	53
4.4.1	Verzilting.....	53
4.4.2	Water en de landbouw.....	55
4.5	Bodem.....	57
5	Impact Structuurvisie op de agrarische sector.....	59
5.1	Impact op primaire landbouw.....	59
5.2	Impact op agribusiness.....	67
6	Impact Structuurvisie op de agrarische bedrijfsvoering.....	69
6.1	Directe effecten agrarische bedrijfsvoering.....	69

6.2	Effecten vanuit omgeving op de landbouw	72
6.3	Effecten op de landbouw door specifieke plannen	73
7	Perspectief landbouw in relatie tot de Structuurvisie	77
7.1	Inleiding	77
7.2	Bedrijf beëindigen	77
7.3	Bedrijf verplaatsen	79
7.4	Bedrijf vergroten en/of intensiveren	80
7.5	Bedrijf verbreden	82
7.6	Ontwikkeling agribusiness	85
8	Structuurvisie en het thema landbouw	87
8.1	Ontwikkelingsstrategie Structuurvisie	87
8.2	Onzekerheden in de plannen	88
8.3	Compenserende en faciliterende maatregelen	89
8.4	Agrarische kerngebieden	89
9	Aanbevelingen	91
9.1	Aanbevelingen voor overheden en organisaties	91
9.2	Aanbevelingen voor agrarisch ondernemers	95
	Gebruikte literatuur	97

Bijlage 1: Kaarten Voorontwerp Structuurvisie

Bijlage 2: Gespreksverslagen

Bijlage 3: Verslag gebiedsbijeenkomst

Bijlage 4: Definities

Bijlage 5: CBS gegevens economische omvang en verbreding

Bijlage 6: Lange termijnscenario's

Samenvatting

De Haarlemmermeer is een gebied dat oorspronkelijk optimaal voor de landbouw is ingericht. Een groot deel van het areaal was oorspronkelijk bestemd voor de landbouw. Vanaf halverwege de vorige eeuw hebben ruimtelijke ontwikkelingen in de polder in hoog tempo plaatsgevonden en is het landbouwareaal aanzienlijk verminderd. De landbouwsector is een dynamische sector, die de afgelopen jaren continue heeft moeten anticiperen op ruimtelijke ontwikkelingen, maar ook op autonome ontwikkelingen binnen de sector. Momenteel is nog ruim 40% van de polder in gebruik als landbouwgrond.

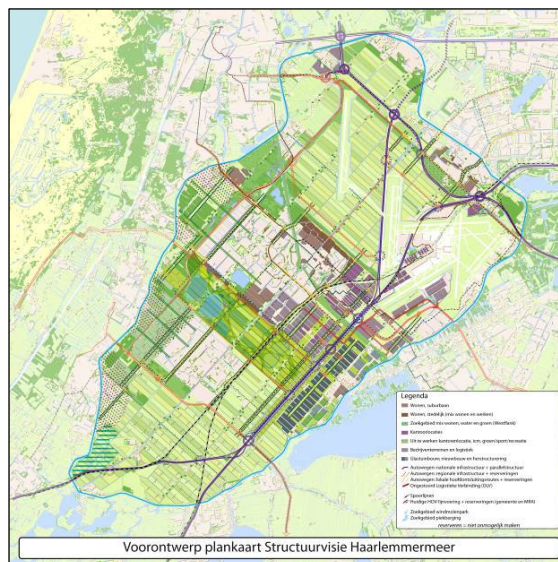
Ook voor de komende jaren heeft de gemeente Haarlemmermeer een groot aantal plannen en ontwikkelingen geschetst in het Voorontwerp Structuurvisie 2030. Onder andere om een weloverwogen besluitvorming voor deze plannen en ontwikkelingen mogelijk te maken, is het van belang de effecten hiervan op de landbouwsector in beeld te brengen. Hiertoe is in het LER in beeld gebracht hoe de landbouwsector zich in de afgelopen jaren heeft ontwikkeld, wat er de komende jaren op de sector afkomt en wat dit voor effecten heeft op de landbouw. Er wordt onderscheid gemaakt tussen autonome ontwikkelingen en de ruimtelijke ontwikkelingen die in het Voorontwerp Structuurvisie zijn opgenomen.

Het Voorontwerp Structuurvisie

In het Voorontwerp Structuurvisie (zie kaartbeeld) zijn de plannen en ontwikkelingen geschetst binnen de gemeente Haarlemmermeer met een tijdshorizon 2030. Plannen als Park21 en Westflank hebben grote invloed op de sector vanwege de claim op landbouwgrond. Maar ook plannen als ACT, de omlegging A9, A4-zone West, de ontwikkelingen rondom Schiphol, de zoeklocatie voor piekberging en een windmolenpark, en de ligging van de 380 kV leiding zijn relevant.

Naast de ruimtelijke plannen is het relevant te noemen dat in het Voorontwerp Structuurvisie duurzaamheidsambities zijn verwoord. De gemeente zoekt naar mogelijkheden om te anticiperen op klimaatveranderingen en daarmee samenhangend naar een andere invulling van het watersysteem. Ook zet de gemeente in op thema's als duurzame energie, ketenmobiliteit en aandacht voor natuur, landschap en cultuurhistorie.

In de plannen ziet de gemeente vooral een rol voor een verbrede multifunctionele landbouw. Binnen PrimAviera is ruimte voor grootschalige glastuinbouw, dit in combinatie met herstructurering van het glas in Rijsenhout. Daarnaast zijn agrarische kerngebieden benoemd, die binnen de termijn van de Structuurvisie als landbouwgebied zullen blijven functioneren.

Het Voorontwerp Structuurvisie geeft feitelijk een maximaal 'plaatje'. In de tijd zullen er - net als in het verleden - onzekerheden zijn over bijvoorbeeld economische draagkracht, financiering, subsidiëring en grondverwerving. Hierdoor kunnen plannen niet tot ontwikkeling komen, komen plannen vertraagd tot ontwikkeling of worden plannen slechts in beperkte omvang gerealiseerd.

Kanttekening bij de kerngebieden uit het Voorontwerp Structuurvisie

De twee agrarische kerngebieden worden bedreigd door diverse ontwikkelingen.

Een groot deel van het noordelijk kerngebied ligt binnen het beperkingengebied waar geen vogelaantrekkende functies zijn toegestaan (LIB-besluit). Ook is in dit gebied de ontwikkeling van de driehoek A4-A5-A9 tot kantoor- en bedrijvenlocatie en de omlegging van de A9 voorzien. Daarnaast speelt in dit gebied de discussie over de aanleg van geluidsbibels door Schiphol.

In het zuidelijk kerngebied ligt een zoekopdracht voor de realisatie van een piekberging water. Daarnaast is voor een aanzienlijk deel van het gebied voorzien in de ontwikkeling van een windmolenpark.

Schets van de landbouwontwikkelingen tot nu toe

Recent is het agrarisch structuuronderzoek Haarlemmermeer uitgevoerd (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011). Dit onderzoek geeft een goed beeld van de agrarische sector in de Haarlemmermeer. De gegevens uit het structuuronderzoek hebben, aangevuld met de cijfers van de landbouw telling 2010 (LEI, 2010) en aanvullende bedrijfseconomische gegevens, als input geënd voor het LER Haarlemmermeer. Een aantal belangrijke inzichten.

Omvang van de landbouw in de Haarlemmermeer

- In 2010 zijn er in de Haarlemmermeer 311 agrarische bedrijven.
- Het areaal landbouwgrond in 2010 bedraagt 7.650 hectare (41% van de totale oppervlakte van de gemeente).
- In 2010 genereert de landbouwsector in de Haarlemmermeer circa 900 voltijdseenheden arbeidsjaren.
- De totale economische omvang van de primaire landbouw in de Haarlemmermeer (uitgedrukt in Standaard Opbrengst) bedraagt in 2010 circa € 107 miljoen.

Aandeel van de verschillende landbouwtypen

- In 2010 is circa 33% van de bedrijven een akkerbouwbedrijf, en circa 48% is een tuinbouwbedrijf. Het aandeel graasdierbedrijven is circa 14%.
- Akkerbouw beslaat circa 77% van het areaal landbouwgrond. Het areaal grasland is circa 16%. De overige landbouwgrond is voornamelijk in gebruik voor de tuinbouw (open grond en glas).
- De akkerbouwbedrijven hebben gemiddeld 56 hectare bedrijfsareaal. De graasdierbedrijven zijn circa 19 hectare groot en de tuinbouwbedrijven circa 6 hectare. De akkerbouwbedrijven zijn groter dan het Nederlandse gemiddelde. De andere bedrijven zijn over het algemeen kleiner dan het Nederlandse gemiddelde.
- De economische omvang van de tuinbouw is € 89 miljoen. De akkerbouwbedrijven hebben een omvang van € 13 miljoen en de graasdierbedrijven van € 3 miljoen.

Recente ontwikkelingen

- In 2000 waren er nog 502 agrarische bedrijven. In 10 jaar heeft een relatieve afname van het aantal agrarische bedrijven van 38% plaatsgevonden. Gemiddeld is dat 4,7% per jaar; het landelijk gemiddelde ligt op een afname van 2,9%.
- Ten opzichte van 2000 is het agrarisch areaal met circa 2.200 hectare afgenomen. In 10 jaar heeft een relatieve afname van 22% van het landbouwareaal plaatsgevonden.
- De verhouding tussen 38% afname van het aantal bedrijven en 22% afname van de landbouwgrond duidt op een schaalvergroting binnen de sector.
- In de periode 2000-2010 is de totale economische omvang van de bedrijven met circa € 25 miljoen (25%) afgenomen, voor het grootste deel van circa € 20 miljoen betreft dit de afname van de economische omvang van tuinbouwbedrijven.

Grondzaken, verkaveling en bereikbaarheid

- De Haarlemmermeer kenmerkt zich door een hoge ruimtelijke druk met hoge grondprijzen als gevolg. Grondverwerving is daardoor voor veel agrarisch ondernemers niet mogelijk.
- In de Haarlemmermeer is sprake van veel, vooral kortlopende, pachtcontracten op de grond.

- Minder dan de helft van het landbouwareaal is in eigendom van agrarisch ondernemers. Dit geeft ondernemers een onzekere bedrijfssituatie (geen lange termijn) en ook is het hierdoor moeilijker om financiering van investeringen te verkrijgen (minder garantie in grondeigendom voor banken).
- De verkavelingsituatie wordt over het algemeen als goed beoordeeld, maar dit kan in individuele situaties erg verschillen. Een ruime helft van de ondernemers beoordeelt de bereikbaarheid van de bedrijfskavels wel als matig of slecht. Er is sprake van conflicten tussen landbouwverkeer en overig verkeer en ook is er veel hinder van verkeersdrempels en wegverspringingen.

Agribusiness

- Primaire landbouw en agribusiness zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden.
- De belangrijkste takken van agribusiness zijn loonwerk, mechanisatie, toelevering en afzet.
- De Haarlemmermeer is een 'akkerbouweiland' in zijn omgeving en vereist een specifieke agribusiness.
- De totaal jaaromzet uit agrarisch loonwerk bij agrarisch ondernemers uit de Haarlemmermeer bedraagt tenminste € 2,7 miljoen. Voor mechanisatie is dit tenminste € 6,5 miljoen. Bij benadering bedraagt de jaarlijkse omzet aan gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen aan ondernemers in de Haarlemmermeer circa € 2,5 miljoen. De jaarlijkse omzet in de graanhandel bedraagt circa € 4 miljoen. Totaal staat de omzet van de agribusiness op tenminste € 15,7 miljoen.
- De (kwaliteit van de) agribusiness in de Haarlemmermeer staat onder druk als gevolg van de afname van agrarische bedrijven en de autonome ontwikkelingen binnen de agribusiness (schaalvergroting). Dit gaat niet op voor de tuinbouw-gerelateerde agribusiness, hier zijn de omstandigheden bijna optimaal met de ligging ten opzichte van de veiling van Aalsmeer en Rijnsburg en Schiphol.

Ontwikkelingsstrategieën

- In het verleden is te zien dat ondernemers op verschillende wijze anticiperen op de autonome ontwikkelingen en de ruimtelijke ontwikkelingen van destijds. Grofweg zijn er vier strategieën te onderscheiden; (vervroegde) bedrijfsbeëindiging, bedrijfsverplaatsing, schaalvergroting/intensivering of verbreding.
- In de Haarlemmermeer geeft 60% van de ondernemers aan vooral toekomst te zien in schaalvergroting. Van de ondernemers geeft 17% aan vooral toekomst te zien in intensivering. Circa 10% van de ondernemers geeft aan animo te hebben voor verbreding. Een deel hiervan betreft loonwerk en caravanstalling.
- De Structuurvisie sluit in haar visie op de toekomst van de landbouwsector vooral aan bij de ontwikkelingsstrategie verbreding. Dit is een ontwikkeling die bij weinig ondernemers aansluiting heeft (landbouwstructuuronderzoek).
- De economische cijfers geven aan dat het aandeel bedrijven dat minimaal 50% van de bruto opbrengst uit verbreding haalt beperkt is, en dat dit voornamelijk wordt gerealiseerd door het beperkt aantal aanwezige graasdierbedrijven in de Haarlemmermeer.

Schets van autonome ontwikkelingen in de landbouwsector

De agrarische ondernemers zullen in hun bedrijfsstrategie rekening (moeten) houden met autonome ontwikkelingen. De markt is onder meer afhankelijk van de economische en demografische groei, de marktprijzen van weersomstandigheden en eventuele plagen en ziektes. Europa en het Rijk bereiden bovendien wijzigingen voor in het landbouwbeleid (GLB), dat voorziet in een verdere marktorientering van de agrarische sector en toeslagen op producten zullen verdwijnen.

Klimaatverandering

Een belangrijke autonome ontwikkeling met gevolgen voor de agrarische sector is de klimaatverandering. De klimaatverandering brengt veranderingen in temperatuur- en neerslagpatronen en verzilting met zich mee. De landbouw krijgt daardoor naar verwachting te maken met frequentere perioden van droogte, maar ook met frequentere perioden met extreme neerslag. Een goede bodemstructuur, waterafvoer, waterberging en peilbeheer worden steeds belangrijker.

Hoogheemraadschap Rijnland geeft aan dat anticiperend op de klimaatverandering gezocht zal worden naar een flexibel peilbeheer. Tevens verwacht Hoogheemraadschap Rijnland op termijn niet altijd voldoende water van voldoende kwaliteit beschikbaar te kunnen hebben voor de landbouwsector.

Schiphol

Een belangrijke beperking voor de landbouwsector is het Luchthavenindelingsbesluit. Rondom Schiphol ligt een beperkingengebied van circa 6 kilometer, dat op termijn naar verwachting opgerekt zal worden naar circa 10 kilometer, waarin de ontwikkeling van vogelaantrekende functies niet is toegestaan. Er zijn ideeën om te zoeken naar een manier van aangepast oogsten of aangepaste teelten, waardoor het voorkomen van foeragerende ganzen op de landbouwpercelen wordt tegengegaan. Deze maatregelen verkeren nog in idee- en testfase.

Ontwikkelingsstrategieën

De autonome ontwikkelingen leiden toe dat er verschuivingen zullen blijven richting schaalvergroting, intensivering of verbreding om te kunnen blijven bestaan. In de toekomst zullen naar verwachting grotere bouwblokken nodig zijn om ruimte te bieden aan nevenactiviteiten op het bedrijf.

De impact van de voorgenomen ruimtelijke ontwikkelingen

De voorgenomen ruimtelijke ontwikkelingen hebben zowel betrekking op de landbouwsector meer in algemene zin (bijvoorbeeld de omvang van de agribusiness, de relatie binnen de Haarlemmermeer), als ook bedrijfsspecifieke zin (versnippering, doorsnijding percelen).

Afname agrarische bedrijven en areaal

- Het aantal agrarische bedrijven zal richting 2030 met 100 tot 160 afnemen. Naar verwachting blijven er, bij realisatie van de plannen zoals beschreven in het Voorontwerp Structuurvisie, in 2030 nog 100 tot 150 bedrijven over.
- Voor primaire landbouw zeer geschikte gronden worden grootschalig uit productie genomen.
- Het totaal areaal landbouwgrond is de afgelopen 10 jaar met 2.200 hectare afgenomen. Naar verwachting resteert nog 3.500 tot 5.000 hectare landbouwgrond in de Haarlemmermeer in 2030. Gemiddeld zal het landbouwareaal met circa 40% afnemen.
- Hoe groot de totale afname zal zijn is moeilijk te voorspellen, omdat de plannen soms nog weinig concreet zijn en (nog) niet duidelijk is in welke omvang en vorm plannen uiteindelijk gerealiseerd zullen worden.

Economie en werkgelegenheid primaire landbouw

- Uitgaande van een afname van circa 40% van het landbouwareaal zal ook de economische omvang van de sector met circa 40% afnemen. Voor de niet-tuinbouwbedrijven betreft dit een afname van circa € 6,4 miljoen.
- Het areaal tuinbouw zal naar verwachting met de ontwikkeling van PrimAviera niet afnemen. De ontwikkeling van PrimAviera zal de economische omvang van het landbouwcluster in de Haarlemmermeer doen vergroten.
- Naar verwachting zal het positieve effect van verbreding niet opwegen tegen de negatieve effecten van de plannen en ontwikkelingen op de economische waarde van de landbouw.
- De werkgelegenheid in de agrarische sector (inclusief agribusiness) neemt verder af.
- Evenals de primaire landbouw, ontwikkelt de agribusiness zich richting schaalvergroting (vergroten van het werkveld per vestiging) en/of verbreding (focus op andere niet agrarische activiteiten). Vooral akkerbouw gerelateerde agribusiness zal naar verwachting sterk verminderen en gedeeltelijk verdwijnen. Voor de primaire landbouw is dit een bedreiging.
- De akkerbouw gerelateerde agribusiness is in de Haarlemmermeer nog goed voor ruim € 15 miljoen. Welk deel hiervan zal verdwijnen is niet goed te voorspellen. Per bedrijf wisselt het omslagpunt van rendabele naar onrendabele omstandigheden. Bovendien is het verdwijnen van bedrijven of vestigingen afhankelijk van de mate verbreding die de agro-gerelateerde bedrijven toepassen.

Planologische onzekerheid

- Ondernemers die binnen de grenzen van (grootschalige) plannen uit het Voorontwerp Structuurvisie vallen, kunnen tientallen jaren in onzekerheid verkeren. Naast grote onzekerheid over de toekomst voor het bedrijf zijn onder andere het niet meer kunnen verkopen van de gronden en grote financiële risico's bij bedrijfsinvesteringen gevolgen van de onzekerheid.
- De onzekerheid geldt voor een omvangrijk gebied (onder andere Park21, Westflank), waardoor het een groot aantal ondernemers treft. Met het verschijnen van het Voorontwerp Structuurvisie komt er geen einde aan de planologische onduidelijkheid; er worden 'claims' gelegd op gebieden, waarvan de ontwikkeling en de termijn waarop onzeker is.
- Door de 'claims' komen ondernemers vast te zitten in een gebied; Een overheid gaat niet over tot aankoop van grond, een ondernemer kan aan een ander zijn grond niet verkopen.

Grondprijzen en grondspeculatie

- De ruimtelijke plannen hebben tot gevolg dat speculatie de grondprijzen verder opdrijft. Voor de sector is het hierdoor haast niet mogelijk om gronden te verwerven. Bovendien is grond met een ruimtelijke claim er op voor een ondernemer weinig interessant.
- Ook wordt het voor ondernemers moeilijk hun grond te verkopen in het geval er sprake is van een claim op de grond. Deze claims zijn niet altijd planologisch (bestemmingsplan) vastgelegd, maar opname in de Structuurvisie geeft al de (niet gewenste) schaduwwerking.

Ruimte in beleid

- Er wordt in de Structuurvisie een (gewenste) verschuiving beschreven naar een verbrede multifunctionele landbouw. In de Nota Vierde Gewas anticipeert de gemeente hierop. Momenteel is er echter (nog) geen vertaling van deze Nota in de bestemmingsplannen, waardoor initiatieven van ondernemers die in de lijn zijn met de visie van de gemeente, nu stranden op planologische beperkingen. Dit vermindert de animo voor verbreding bij de ondernemers.
- Ook de verbreding in de agribusiness leidt tot knelpunten in het ruimtelijk beleid, bijvoorbeeld vanwege de beperkte definitie van de bestemming 'agrarisch', waardoor agro-gerelateerde bedrijven bij aanpassen van de werkzaamheden, soms zouden moeten verplaatsen. Ook hierdoor vermindert de animo voor verbreding.

Bedrijfsstrategieën

- Als gevolg van de ruimtelijke ontwikkelingen is er minder ruimte voor de bedrijfsstrategie schaalvergroting. Dit is echter wel de belangrijkste ambitie (60%) van de relatief jonge ondernemers in de Haarlemmermeer.
- Door de vermindering van het landbouwareaal ligt het voor de hand dat bedrijven zich gaan richten op een intensievere bedrijfsvoering en/of andere teelten (er zijn steeds meer bedrijven die bijvoorbeeld ook bloemen telen).
- De visie van de gemeente stuurt op de bedrijfsstrategie verbreding. De stedelijke omgeving biedt kansen het maatschappelijk draagvlak voor de sector te vergroten (bijvoorbeeld educatie, huisverkoop, recreatie, zorg, opwekken duurzame energie). Verbreding is echter slechts van een klein deel van de ondernemers een ambitie (circa 10%, waarvan vermoedelijk nog een groot deel doelt op bijvoorbeeld loonwerk en stalling van voertuigen).
- Ondernemers die vervroegd willen beëindigen, kunnen door de ontwikkelingen gestimuleerd worden de beslissing niet uit te stellen. Overheden zijn soms traag in het reageren naar deze ondernemers, waarom de ondernemers genoodzaakt zijn het bedrijf voort te zetten.

Water

- Ontgravingen en ophogingen ten behoeve van ruimtelijke ontwikkeling kan de overlast van wellen vergroten en de waterkwaliteit verslechteren. Hier hebben ondernemers in de bedrijfsvoering direct last van.
- Een flexibel waterpeil kan mogelijk tot meer natschade leiden, maar verbetert de waterkwaliteit en vermindert eventuele droogteschade.
- Tijdelijke waterberging op landbouwgronden kan grote schade veroorzaken of gronden niet meer toepasbaar maken voor akker- of tuinbouw, maar mogelijk alleen nog voor grasland.

Bodem

- Door de veelal kortdurende pachtcontracten is er minder aandacht voor een goed beheer van de gronden en worden minder investeringen gedaan ter verbetering van de bodemkwaliteit. Volgens de ondernemers betreft het vooral de BBL-gronden, waar weinig monitoring is op het beheer van de bodem.

Bereikbaarheid en verkeer

- De plannen leiden tot verdere versnippering en grotere transportafstanden van en naar de percelen. Ondernemers kunnen minder efficiënt werken en moeten meer transportkosten maken. Ditzelfde geldt voor loonwerkers die werkzaamheden voor ondernemers uitvoeren.
- Er ontstaat steeds meer een opsplitsing van de Haarlemmermeer in een noordelijk en zuidelijk landbouwgebied (kerngebieden). Deze gebieden komen steeds meer geïsoleerd te liggen. Goede infrastructurele verbindingen tussen de gebieden zijn cruciaal.
- Als gevolg van toenemende recreatieve druk in het buitengebied, ontstaan meer conflictsituaties tussen het zware en grote landbouwverkeer en andere verkeersdeelnemers.

Ecologische effecten

- De ontwikkeling van natuur- en/of grondgebieden kan leiden tot bijvoorbeeld overlast van onkruiden en vraatschade. Dit geeft bedrijfseconomische schade door extra werkzaamheden en beheerkosten.

Hinder woonfuncties en recreatieve functies

- De toename van woonontwikkelingen en burgerwoningen in het buitengebied, maar ook de realisatie van een camping of pension stelt eisen aan de agrarische bedrijfsvoering. Bijvoorbeeld door wet- en regelgeving op geluid en lucht (hindercontouren).

380 kV en windmolens

- Door het plaatsen van masten of molens op de percelen neemt de bewerkbaarheid van percelen af. Er moeten extra bewegingen in de bewerking van percelen gemaakt worden. Rond de voet van masten en molens moet extra beheer plaatsvinden.
- De waarde van de grond neemt af, omdat de verkoopbaarheid negatief wordt beïnvloed. Ook is een functiewijziging niet meer mogelijk.

Bedrijfsperspectieven voor ondernemers

Ondernemers stellen de keuze voor een te volgen bedrijfsstrategie uit of kunnen deze keuze niet maken vanwege de (planologische) onzekerheden. Ondernemers stellen ook investeringen uit, wat leidt tot een achteruitgang van de agrarische sector in de Haarlemmermeer. Duidelijkheid is cruciaal om als ondernemer een goede afweging te maken.

De volgende bedrijfsstrategieën zijn denkbaar:

- Vervroegd beëindigen.
- Verplaatsen.
- Vergroten / intensiveren.
- Verbreden.

In de Haarlemmermeer zijn meerdere ondernemers die vervroegd willen beëindigen of verplaatsen. Door deze ondernemers te faciliteren ontstaan mogelijkheden voor planrealisatie, maar ook voor blijvers om te vergroten en de agrarische structuur te verbeteren (grondruilen).

Bij de verschillende bedrijfsstrategieën zijn in het rapport de knelpunten en wensen aangegeven. Ook is aangegeven welke rol van de betrokken partijen gewenst is om uitwerking te geven aan de verschillende bedrijfsstrategieën. De inzichten zijn vertaald in de opgenomen aanbevelingen.

Aanbevelingen voor overheden en organisaties

Planologische duidelijkheid en mogelijkheden

De onzekerheid en onduidelijkheid in de plannen is een groot knelpunt voor ondernemers. Dit geldt zowel voor de primaire bedrijven als voor de agribusiness. Het Voorontwerp Structuurvisie geeft met haar planschets naar 2030 niet de gewenste zekerheid. Voor ondernemers is planologische duidelijkheid vereist om de bedrijfsstrategie te bepalen.

1. De omvang van de plannen die de overheden voor ogen staan zijn in de ogen van ondernemers te groot om realistisch te zijn.
Er moet zo snel mogelijk gekomen worden van vage ideeën en schetsen naar concrete uitwerking van plannen. Ook moet in de Structuurvisie een volgorde van plannen aangegeven worden. Een duidelijke planfasering (stapsgewijs) is nodig in de gebieden die gaan veranderen en de wijze van planrealisatie moet vastgelegd worden. Op deze manier kunnen ondernemers beter op de ontwikkelingen anticiperen in hun bedrijfsstrategie.
2. Stel de planfasering in een bepaalde mate flexibel op, zodat ingespeeld kan worden op voorkomende situaties. Bijvoorbeeld: beginnen met een deelplan op grond van een ondernemer die aangeeft te willen stoppen met het bedrijf.
3. Planologische duidelijkheid kan verder gegeven worden door in elk geval de agrarische kerngebieden aan te wijzen en te begrenzen in het kaartbeeld van de Structuurvisie. Ook de uitgangspunten bij de agrarische kerngebieden moeten vastgelegd zijn.

Ruimte in beleid

Ondernemers die mee willen bewegen in de visie van de gemeente op de landbouwsector in de Haarlemmermeer en die zich oriënteren op het wijzigen van de bedrijfsstrategie lopen in veel gevallen vast op de beperkingen in het (ruimtelijk) beleid.

4. Zorg voor meer flexibiliteit in de bestemmingen, zodat primaire landbouwbedrijven zich kunnen verbreden en agrogerelateerde bedrijven de ruimte hebben om mee te groeien met ontwikkelingen in de primaire landbouw. Het gaat in veel gevallen om een bredere definitie van de bestemming 'agrarisch' dan momenteel wordt gehanteerd.
5. De gemeente geeft aan dat het bestemmingsplan landelijk naar verwachting in 2013 geactualiseerd zal worden. Tot die tijd gelden de beperkingen uit het bestemmingsplan. Ondernemers moeten zelf een wijzigingsprocedure op het bestemmingsplan doorlopen en bekostigen. Dit is - ook voor de gemeente - niet gewenst, omdat dit beperkingen geeft in de ontwikkeling van de landbouwsector die in de Structuurvisie juist gewenst is.
  - Zoek naar mogelijkheden om de actualisatie van het bestemmingsplan landelijk gebied versneld binnen de gemeente op te pakken.
  - Zoek naar mogelijkheden om tot de actualisatie van het bestemmingsplan buitengebied flexibeler om te gaan met initiatieven van ondernemers; ruimte bieden aan initiatieven binnen de verschillende bedrijfsstrategieën.
6. Verruim in nieuwe bestemmingsplannen de bestemming 'agrarisch', zodat ook aan uiteenlopende verbredingsactiviteiten ruimte geboden kan worden. De nota Het Vierde Gewas kan hierin een belangrijk handvat zijn.
7. Voorkom in de nieuwe bestemmingsplannen (binnen bepaalde voorwaarden) belemmeringen voor bouwblokvergroting en ontwikkeling van grotere of extra bedrijfsgebouwen. Zo doende kan ook ruimte geboden worden aan uiteenlopende verbredingsactiviteiten, maar ook aan schaalvergroting of intensivering van bedrijven.

8. De ontwikkeling van woonfuncties of recreatieve functies in het landelijk gebied leidt regelmatig tot beperkende regelgeving (lucht, geluid, milieucontouren) voor de oorspronkelijk aanwezige agrarische bedrijven.
Voorkom beperkende regelgeving richting agrarische bedrijven als gevolg van nieuwe ontwikkelingen. Leg juridisch/planologisch vast dat landbouwactiviteiten niet belemmerd kunnen worden door verbrede functies of burgerwoningen in het landelijk gebied.

Agrarische kerngebieden

9. De agrarische kerngebieden moeten in de Structuurvisie specifiek op kaart worden aangegeven. Ook dient een duidelijke uitwerking gegeven te worden aan de uitgangspunten en voorwaarden bij deze kerngebieden. De gemeente dient voor deze kerngebieden beleid uit te werken waarin voor de landbouw belangrijke factoren zoals onder andere de bereikbaarheid en de waterhuishouding worden meegenomen.
10. Het noordelijk kerngebied staat onder grote druk (waarbij de vraag gesteld kan worden in hoeverre nog sprake is van een kerngebied).
- In dit kerngebied is de sector in afwachting van de uitwerking van de beperkingen vogelzone door het Rijk. Deze uitwerking kan beperkingen gaan stellen aan de manier van bedrijfsvoering en voorschrijven welke gewassen wel/niet geteeld mogen worden. Het is van belang dat de gemeente hierin achter de sector gaat staan, en samen met hen het belang van het agrarisch kerngebied, bij het Rijk behartigt.
  - Ook speelt in dit kerngebied de ontwikkeling van de geluidsribbels. In dit dossier staat de gemeente met Schiphol tegenover de sector. De wens van de sector is dat de gemeente in de discussies ook het belang van het noordelijk kerngebied laat meewegen.

Communicatie, participatie en belangenbehartiging

Ondernemers geven aan dat zij vaak in een laat stadium pas worden betrokken bij de planontwikkelingen door overheden. Zij willen graag vanaf het begin bij ideeën en plannen betrokken worden: *niet over hen beslissen, maar met hen beslissen*.

11. Gebruik in de planontwikkeling open communicatie en geef op een goede wijze invulling aan participatietrajecten: kan een ondernemer nog meedenken of alleen reageren vanuit een verdedigende rol. Ga met ondernemers op voorhand in gesprek zodat het eenvoudiger is plannen te realiseren. Voor beide partijen kan dan gezocht worden naar win-win situaties. Er kan aangesloten worden bij wensen van ondernemers om te beëindigen of te verplaatsen, waardoor overheden hun plannen kunnen realiseren en voor blijvers een verbetering van de situatie gerealiseerd kan worden.
12. Wanneer ondernemers ideeën hebben voor de ontwikkeling van hun bedrijf (bijvoorbeeld in verbreding), dan komen zij bij de gemeente in een wirwar van afdelingen waar het moeilijk zoeken is wie men moet hebben en ook wordt men voor iedere vraag naar een ander persoon gestuurd.
Stel één loket in bij de gemeente Haarlemmermeer waar ondernemers met al hun vragen terecht kunnen. Deze persoon is er verantwoordelijk voor dat binnen de gemeentelijke organisatie op een juiste en accurate wijze wordt gereageerd, en deze persoon onderhoudt ook het contact naar de ondernemer.
13. Er is behoefte aan een onafhankelijke coördinator (gebiedsmakelaar) tussen ondernemers en overheden kan optreden. Deze initiator kan ondernemers ondersteunen in hun zoektocht door beleid- en regelgeving, kennis- en onderzoeksinstituten en overheidsinstanties.
Deze coördinator zou vanuit ILG-geld betaald kunnen. Op dit moment is het vanuit het Ministerie verboden voor Provincies uitgaven te doen uit het ILG. Het is nog niet duidelijk hoe het ILG-beleid in de toekomst concreet uitgewerkt zal zijn.

14. Ondernemers hebben te maken met uiteenlopende vergunningstrajecten, met de nodige voorwaarden, criteria en aanvraagvereisten. In veel gevallen heeft men niet duidelijk welke vergunningen met allemaal nodig heeft bij het starten van een verbredingsactiviteit of wijziging van bedrijfsvoering.
  - De contactpersoon bij de gemeente en/of de onafhankelijke initiator kan de ondernemers hierin begeleiden.
  - Daarnaast is het gewenst te zien waar gemeentelijke vergunningstrajecten vereenvoudigd kunnen worden.

Grondzaken

Binnen de Haarlemmermeer zijn er ondernemers die aangegeven onder de juiste voorwaarden te willen denken aan vervroegd beëindigen of verplaatsen van het bedrijf. Door in gesprek te gaan met deze ondernemers kan 'ruimte' gemaakt worden voor de blijvende ondernemers en voor de planrealisatie van overheden. Ook kan gezocht worden of mogelijk vrijkomende grond van BBL (afwachten Grondnota Bleker, najaar 2011) betrokken kan worden in deze 'ruimte' om de gewenste ontwikkelingen in gang te zetten.

15. Voer vanuit BBL gesprekken met ondernemers die aangeven te willen beëindigen of verplaatsen. Betrek gronden die BBL in de Haarlemmermeer heeft verworven bij het faciliteren van bedrijven die in de Haarlemmermeer blijven.
16. In het geval een deel van de landbouwgrond van BBL op de grondmarkt komt, is het noodzakelijk zorg te dragen over de betaalbaarheid van de gronden. Deze gronden bieden ondernemers een kans om te vergroten, mits er een normale agrarische grondwaarde wordt gehanteerd. Anders kunnen ondernemers niet concurreren met onder andere projectontwikkelaars en investeerders.
17. Daarnaast is het relevant dat overheden in de aankoop van grond rekenen met de complexwaarde van grond. In het verleden is veel grond aangekocht ten behoeve van stedelijke ontwikkelingen. De grond die nu aangekocht moet worden is ten behoeve van het recreatief uitloopgebied van de stedelijke ontwikkelingen. Dit moet tot uitdrukking komen in de hogere prijs (dan de agrarische waarde) die men voor de grond betaalt.
18. In het geval ondernemers hun grond aanbieden voor verkoop, en zij kunnen deze niet verkopen omdat er dusdanige planologische schaduwwerking is vanwege de plannen van de overheid (bijvoorbeeld Park21) of de overheid heeft alleen het recht van aankoop, dan is het zeer gewenst dat de overheid deze gronden ook daadwerkelijk verwerft op het moment dat ze worden aangeboden.
19. Draag zorg dat pachtgronden in Haarlemmermeer zoveel mogelijk tegen langlopende pachtcontracten worden verpacht. Dit geeft meer zekerheid aan ondernemers, zij kunnen hierdoor makkelijker beslissen over bedrijfsstrategieën en investeringen.
20. Besteed aandacht aan het beheer van pachtgronden. BBL kan meer controle uitvoeren op een goed beheer van de gronden. Breng eventueel de huidige kwaliteit van de BBL-gronden in beeld door een nulmeting (Schiphol pas een soortgelijke meting soms toe).

Waterbeheer

21. Op dit moment ontstaan wellen als gevolg van ontwikkelingen, zonder dat er een direct verband hiertussen kan worden gelegd. Monitoring van het ontstaan van wellen binnen de Haarlemmermeer is van belang; dit kan door het Hoogheemraadschap worden gedaan.
  - Voer in de omgeving van een project voor de aanvang van realisatiewerkzaamheden een nulmeting uit op de aanwezige wellen in het landelijk gebied. In de toekomst kan dan bepaald worden of er wellen zijn ontstaan als gevolg van de werkzaamheden.

- Ontwikkel een kader voor de vertaling van oorzakelijk aangetoonde schade (ontstaan van wellen op landbouwgrond) in een financiële vergoeding van de veroorzaker aan de ondernemer. Onderdeel hiervan is de verplichting dat de veroorzaker inderdaad de vergoeding aan de ondernemer doet.
22. Ontwikkel stedelijke plannen op een zodanige manier dat er extra ruimte ontstaat voor het opslaan van water. Bijvoorbeeld door extra waterberging te realiseren in open water, flexibel peilbeheer of ondergrondse opslag. Dit water kan in tijden van droogte door de landbouwsector gebruikt worden voor beregening.

Infrastructuur

23. Het is van belang dat invulling wordt gegeven aan het concept Deltaplan Bereikbaarheid (afbeelding 5.4). In dit plan wordt een 'kwaliteitsnet landbouwverkeer' geformuleerd. Voor de sector zijn zowel de oost-west verbindingen, als de noord-zuid verbindingen van belang.
- Voor het 'kwaliteitsnet landbouwverkeer' is het vereist een analyse te doen welke infrastructuurle maatregelen nodig zijn om dit net inderdaad een kwaliteitsnet te laten zijn.
  - Een goede verbinding tussen de twee kerngebieden via een aanpassing van de Rijnlanderweg heeft hoge prioriteit.

Ecologische effecten

24. De ontwikkeling van natuur- en groengebieden leidt tot beïnvloeding van landbouwgrond door zaden en kruiden. De akkerdistel is een bekende overlastgevende onkruid. Dit leidt tot extra bewerkingen op het land en hinder in de bedrijfsvoering. Zaden verspreiden zich over grote afstand, waardoor het moeilijk is specifieke inrichtingsmaatregelen te nemen. Er kan gedacht worden aan een beheer van natuur- en groengebieden waar gemaaid wordt voordat de zaden zich verspreiden. Hierdoor kan de hinder beperkt worden.

Bedrijfsstrategieën

Het bepalen van een bedrijfsstrategie is een keuze van de ondernemer. Overheden en organisaties kunnen de keuze van de ondernemer helpen vormgeven, door de juiste omstandigheden te creëren.

25. De gemeente dient verbredingsactiviteiten niet alleen in Park21 en Westflank te bevorderen, maar de mogelijkheid hiervoor overal in de Haarlemmermeer te bieden.
26. Het opzetten van verbredingsactiviteiten geeft onzekerheid en brengt risico's voor de ondernemer met zich mee. Vaak past een initiatief niet binnen het huidig ruimtelijk kader (zie hiervoor). De sector vraagt van de overheid hierin ook een ondernemende houding: niet denken vanuit beperkingen, maar verantwoord meegaan in de mogelijkheden van een initiatief.
27. De overheid kan de realisatie van plannen initiëren en faciliteren (bijvoorbeeld door grondruil, verplaatsen van bedrijven, organiseren van excursies). Ondernemers zullen pas reageren indien de eigen bedrijfsvoering of de omgeving daartoe noodzaakt. Veel ondernemers zijn namelijk op dit moment gericht op het doorzetten van het bedrijf en te zoeken naar schaalvergroting en zien geen aanleiding om van bedrijfsstrategie te veranderen.
28. De overheid kan de keuze van een ondernemer om het bedrijf vervroegd te beëindigen makkelijker maken door een goede financiële compensatie te geven. In het geval deze compensatie ontbreekt zullen ondernemers veel minder geneigd zijn te stoppen. Op dit moment zijn de regelingen onvoldoende aantrekkelijk om vervroegd te beëindigen.

29. Ook bij het verplaatsen van het bedrijf vanwege ruimtelijke ontwikkelingen is een goede financiële compensatie/verplaatsingsregeling noodzakelijk. Een verplaatsing vereist extra investeringen en afhankelijk van het bedrijfstype ook een periode om het bedrijf en de productieomstandigheden weer volledig te laten 'draaien'.

Aanbevelingen voor agrarisch ondernemers

Anticiperen op autonome ontwikkelingen

30. De landbouwsector zal zich moeten oriënteren op de veranderende klimaatomstandigheden. Dit houdt in dat ondernemers in de Haarlemmermeer moeten anticiperen op toenemende verzilting en op termijn op een meer zelfvoorzienend watersysteem (vasthouden van water).
31. De sector zal zich moeten oriënteren op wijzigingen in het markt- en prijsbeleid (GLB). Dit houdt in dat ondernemers in de Haarlemmermeer wellicht moeten anticiperen op beperking van subsidies op de primaire landbouwproducten en een toename van beloning van maatschappelijke prestaties op terrein van onder andere natuur, landschap, dierenwelzijn en diergezondheid. Dit sluit aan bij de bedrijfsstrategie verbreden, en betreft ook een richting die de gemeente in de Haarlemmermeer voorziet.

Oriënteren op bedrijfsstrategie

32. Afstemmen met LTO, Stivas, gemeente, provincie en BBL om te zien naar mogelijkheden te anticiperen op grondruilen, verplaatsingen, uitplaatsingen e.d. Actief inventariseren van stoppende bedrijven.
33. Oriëntatie op de mogelijkheden om verbredingsactiviteiten op te pakken. Bijvoorbeeld door het vinden van interessante combinaties op het bedrijf met recreatie, zorg, duurzaam waterbeheer, energie, natuurbeheer.
34. Zoeken naar samenwerkingspartners voor de verbredingsactiviteiten, bijvoorbeeld met Schiphol (algen, energiegewassen, waterbeheer), Hoogheemraadschap Rijnland (verzilting, waterboeren), zorginstanties (zorgboerderij).
35. Kennis benutten van onderzoeksinstituten en participeren in onderzoeken. Mogelijk kunnen specifieke onderzoeksvragen vanuit ondernemers geformuleerd worden richting de kennisinstituten. Ook kan gebruik gemaakt worden van subsidies om innovaties te beproeven (pilots). Daarnaast is het relevant dat ondernemers ervaringen uitwisselen met bijvoorbeeld de Meerboeren of met individuele ondernemers.

Werken aan maatschappelijk draagvlak

36. In de Haarlemmer wordt de sector steeds geconfronteerd met haar positie in een stedelijke omgeving. Draagvlak voor de agrarische bedrijfsvoering en voor het agrarisch landschap kan gecreëerd worden door een open houding richting bewoners. Ondernemers kunnen hieraan werken door bijvoorbeeld het organiseren van evenementen, open dagen op het bedrijf, meeloopdagen, boerderijeducatie of huisverkoop.

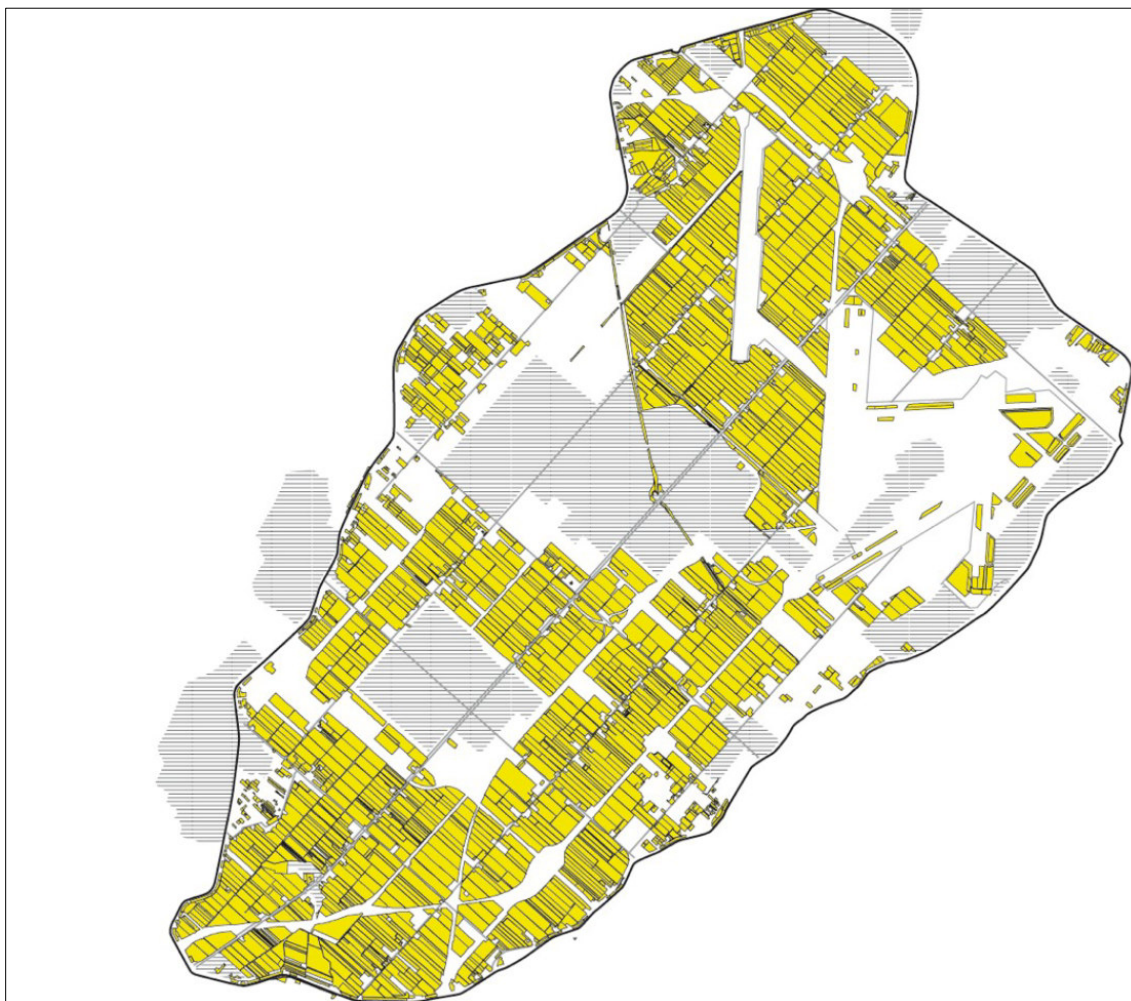

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De Haarlemmermeer

De Haarlemmermeer - 18.500 ha groot - is na droogmaking van de polder (1849-1852) een gebied dat functioneel optimaal is ingericht voor de landbouw. Een groot deel van het areaal was oorspronkelijk bestemd voor de landbouw. Na 1945 zijn de ruimtelijke ontwikkelingen binnen de gemeente Haarlemmermeer in rap tempo gegaan en is het landbouwareaal sterk verminderd. De Haarlemmermeer is een dynamisch gebied met daarin ontwikkelingen met een grote ruimtelijke impact (onder andere VINEX-locaties en Schiphol). Ondanks deze dynamiek is de landbouwsector in de Haarlemmermeer met een ruimtebeslag van circa 41% nog steeds de belangrijkste grondgebruiker in de polder (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011).

Afbeelding 1.1: Landbouwgronden in de Haarlemmermeer (2011).

Voorontwerp Structuurvisie

Ook de komende jaren heeft de Haarlemmermeer te maken met aanzienlijke functiewijzigingen. In het Voorontwerp Structuurvisie Haarlemmermeer 2030 zijn de ruimtelijke ontwikkelingen in de gemeente voor de komende 20 jaar beschreven (zie ook hoofdstuk 2). De gemeente is het participatietraject op het Voorontwerp Structuurvisie gestart.

In het Voorontwerp Structuurvisie - maar ook daarbuiten - is sprake van plannen en ontwikkelingen die directe of indirecte effecten hebben op de landbouwsector in de Haarlemmermeer. Niet alleen omdat de ontwikkelingen direct landbouwareaal opeisen, maar ook op de blijvende landbouwbedrijven en het gehele agrocluster (toeleverende en verwerkende bedrijven) hebben de ontwikkelingen invloed. Door al deze ontwikkelingen komt de sector onder druk te staan.

Landbouweffectrapport

Bij ruimtelijke ontwikkelingen is het nodig het landbouwbelang volwaardig in de besluitvorming mee te wegen. Om die reden heeft provincie Noord-Holland het opstellen van een landbouweffectrapport (LER) bij grootschalige ruimtelijke ontwikkelingen in haar beleid vastgelegd.

In het Voorontwerp Structuurvisie komt het landbouwbelang nog beperkt aan de orde. In de inleiding van het Voorontwerp Structuurvisie is genoemd dat op de agrarische structuur richting het Ontwerp Structuurvisie een verdiepingsslag noodzakelijk is. In dit kader heeft gemeente Haarlemmermeer Grontmij/Projecten LTO Noord gevraagd een LER op te stellen.

Dit rapport brengt zowel de positieve als negatieve effecten in beeld met het doel om het perspectief voor de landbouw in het Ontwerp Structuurvisie te verankeren en de gemeenteraad bij de besluitvorming over de Structuurvisie inzicht te geven in de gevolgen van de voorgenomen ontwikkelingen op de landbouw en daarop aansluitend te besluiten over mitigerende en compenserende maatregelen.

1.2 Doelstelling

Het LER moet informatie bieden om aan het Ontwerp Structuurvisie een landbouwparagraaf toe te voegen. Deze informatie kan gebruikt worden als input voor de besluitvorming rond de Structuurvisie en de daarin opgenomen plannen.

- Het LER moet inzicht geven in de effecten van de beoogde functiewijzigingen in de Haarlemmermeer zoals die in het Voorontwerp Structuurvisie zijn benoemd (bijvoorbeeld verdwijnen van landbouwgrond en bedrijven, omvang agrarische gebieden).
- Het LER moet inzicht gegeven in de effecten van de voorgenomen plannen op de blijvende bedrijven (bijvoorbeeld flexibel peilbeheer, verzilting, natuurontwikkeling, onkruiden, recreatie).
- Het LER moet invulling geven aan het perspectief van blijvende bedrijven (bijvoorbeeld kansen schaalvergroting, kansen verbreding, faciliteren van bedrijven).
- Het LER moet inzicht geven in de effecten van de autonome ontwikkelingen en de kansen van het Voorontwerp Structuurvisie voor de agrarische sector.
- Het LER moet aangeven op welke manier de plannen uit het Voorontwerp Structuurvisie in samenwerking met de landbouwsector gerealiseerd kunnen worden (bijvoorbeeld: grondverwerving, ontwikkelingstrategie, planologische zekerheid).

1.3 Werkwijze

Het LER is opgesteld op basis van bureauonderzoek en raadpleging van de sector en andere relevante partijen.

Bureauonderzoek

Het LER is gedeeltelijk opgesteld op basis van de uitkomsten van het agrarisch structuuronderzoek (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011). Het structuuronderzoek geeft inzicht in de huidige situatie en de autonome ontwikkeling van de sector in de Haarlemmermeer. Aanvullende gegevens over de economische omvang van de sector in de Haarlemmermeer zijn bij het CBS opgevraagd. Daarnaast zijn diverse rapporten en inventarisaties geraadpleegd (literatuurlijst).

Raadpleging sector en partijen

Aanvullend is met uiteenlopende partijen een gesprek gehouden onder andere over het belang van de sector, de impact van plannen op de sector en het agrocluster, grondvererving, verbreding, waterbeheer. De interviews zijn vooral ook relevant voor het duiden van autonome ontwikkelingen binnen de sector.

Er is gesproken met de volgende partijen:

- Hoogheemraadschap Rijnland.
- Dienst Landelijk Gebied / Bureau Beheer Landbouwgronden en Stivas Noord-Holland.
- LTO Noord Haarlemmermeer.
- Schiphol.
- Landbouw Economisch Instituut.
- Taskforce Multifunctionele Landbouw/ Meerboeren en Centrum Landbouw en Milieu.
- Agrifirm Plant en Vakgroep Akkerbouw.
- Flower Mainport Aalsmeer en Flora Holland.
- Centraal Orgaan Mechanisatiebedrijven (COM) en Cumela¹.
- Rabobank Regio Schiphol.

De gespreksverslagen zijn opgenomen in bijlage 2.

Daarnaast is een gebiedsbijeenkomst georganiseerd met een vertegenwoordiging uit de agrarische sector en andere betrokken partijen. In de gebiedsbijeenkomst is de hoofdlijn van de voorlopige resultaten van het LER voorgelegd aan de aanwezigen. In vijf verschillende groepsessies zijn de ontwikkelingsperspectieven voor de landbouwbedrijven en de agribusiness bediscussieerd. Een verslag van de verschillende groepsessies is opgenomen in bijlage 3.

1.4 Begeleidingscommissie

Bij het opstellen van het LER is een groot aantal partijen betrokken. Doordat deze partijen actief in het proces zijn betrokken, is waardevolle informatie (gegevens, inzichten, gebiedskenmerken, contactpersonen e.d.) aan het onderzoek toegevoegd. De vertegenwoordigers in de begeleidingscommissie zijn weergegeven in tabel 1.1.

Tabel 1.1: Samenstelling begeleidingscommissie

Organisatie	Vertegenwoordiging in begeleidingscommissie
LTO Noord afdeling Haarlemmermeer	- Nico Koeckhoven (voorzitter LTO Haarlemmermeer) - Peter Baars (bloemeteelt) - Paul Munsterman (akkerbouw) - Peter Könst (veehouderij / gemengd bedrijf) - Rob van Haaster (bollenteelt)
Agrarisch Jongeren Kontakt	- Jasper Roubos (voorzitter)
LTO Noord, glaskracht Aalsmeer	- Jaap Vreeken (glastuinbouw)
Vereniging MeerBoeren	- Jan Ham (voorzitter; akkerbouwer) - Kees Avis
LTO Noord (agendalid)	- Ard Mooij
Provincie Noord-Holland	- Loes Deutekom
Gemeente Haarlemmermeer	- Petra Kort - Ruut van Paridon - Henk Nijenhuis
Hoogheemraadschap Rijnland	- Jarno Deen
Samenwerking Grontmij - Projecten LTO Noord	- Inge Mijnders (Grontmij) - Marieke van Leeuwen (Projecten LTO Noord) - Jaap de Wit (Grontmij)

¹ In samenspraak met COM en Cumela is onder hun leden een korte enquête uitgezet om meer grip te krijgen op de omvang van het agrocluster Haarlemmermeer.

1.5 Leeswijzer

Het rapport is als volgt opgebouwd:

- *Hoofdstuk 1 Inleiding*
In dit hoofdstuk is de aanleiding, doelstelling en werkwijze van het LER beschreven.
- *Hoofdstuk 2 Voorontwerp Structuurvisie*
Dit hoofdstuk beschrijft in hoofdlijn de ambities en speerpunten van het Voorontwerp Structuurvisie. Ook worden in dit hoofdstuk de voorgenomen plannen en ontwikkelingen benoemd.
- *Hoofdstuk 3 Landbouw in de Haarlemmermeer: ontwikkelingen tot nu toe*
Er wordt ingegaan op de agrarische sector in de Haarlemmermeer in de periode 2000-2010. Er wordt onder andere informatie verstrekt over het type bedrijven, bedrijfsaantallen, economische omvang en de ontwikkelingsstrategieën van bedrijven. Tevens wordt inzicht gegeven in het agrocomplex.
- *Hoofdstuk 4 Autonome ontwikkelingen in de landbouw*
Dit hoofdstuk gaat in op autonome ontwikkelingen die van invloed zijn op de agrarische sector in de Haarlemmermeer.
- *Hoofdstuk 5 Impact op de agrarische sector overall*
In dit hoofdstuk volgt een beschrijving van de totale impact van de voorgenomen plannen uit het Voorontwerp Structuurvisie op de primaire landbouw en de agribusiness. Het gaat niet om de effecten op bedrijfsniveau, maar bijvoorbeeld om effecten op samenwerking, omvang agrarisch gebied en relatie met primaire bedrijven en agribusiness.
- *Hoofdstuk 6 Impact op bedrijfsniveau*
Naast de effecten op de landbouw in totaal hebben de plannen uit het Voorontwerp Structuurvisie ook effect hebben op de bedrijfsvoering. Er kan bijvoorbeeld gedacht worden aan effecten als verslechtering van de bereikbaarheid, invloed op de verkavelings situatie, verhogen van de gronddruk en verspreiding van onkruiden. Deze en andere effecten op de bedrijfsvoering zijn in dit hoofdstuk uiteengezet.
- *Hoofdstuk 7 Perspectief landbouw in de Haarlemmermeer*
Als gevolg van alle ontwikkelingen zijn ondernemers in de Haarlemmermeer genoodzaakt beslissingen te nemen over de te volgen bedrijfsstrategie de komende jaren. Deze strategieën zijn geschetst en knelpunten en de gewenste voorwaarden bij de uitwerking zijn benoemd.
- *Hoofdstuk 8 Structuurvisie en het thema landbouw*
In dit hoofdstuk wordt een relatie gelegd tussen de thema's en speerpunten uit de Structuurvisie en manier waarop de landbouw hierop kan aansluiten.
- *Hoofdstuk 9 Aanbevelingen*
In dit hoofdstuk worden aanbevelingen gedaan richting de definitieve Structuurvisie en de realisatie van plannen.

2 Voorontwerp Structuurvisie

2.1 Het kader van de Structuurvisie

De Structuurvisie geeft de gemeente Haarlemmermeer een ontwikkelingskader tot 2030. In de Structuurvisie wordt de ruimte geschetst waarbinnen ontwikkelingen mogelijk zijn. Ook zijn de ontwerpprincipes gegeven waarbinnen ontwikkelingen uitgewerkt zullen worden. De informatie in dit hoofdstuk is overgenomen uit het Voorontwerp Structuurvisie Haarlemmermeer 2030.

In het Voorontwerp Structuurvisie zijn 2 toetsingscriteria en 6 ontwerpprincipes uitgewerkt, die de lijn bepalen waarop het Voorontwerp Structuurvisie vorm heeft gekregen.

De 2 toetsingscriteria waarop de plannen (ruimtelijk) worden beoordeeld zijn:

- Sociale duurzaamheid.
Bij sociale duurzaamheid gaat het er om randvoorwaarden te creëren die de sociale samenhang in een samenleving versterken. Die randvoorwaarden zijn eigenaarschap, geborgenheid, ondernemerschap en ontmoeting. Sociale duurzaamheid houdt in dat de ruimtelijke ontwikkelingen voorzien in de behoeften van de latere generaties.
- Ruimtelijke kwaliteit.
Het uitgangspunt voor de ruimtelijke kwaliteit is de bestaande hoge kwaliteit van de leef- en werkomgeving in de Haarlemmermeer in de toekomst intact te houden en zo veel mogelijk te versterken. De waarde van de ruimtelijke kwaliteit kan worden 'afgemeten' aan drie invalshoeken: de gebruikswaarde, de belevingswaarde en de toekomstwaarde.

De 6 principes op basis waarvan de plannen zijn uitgewerkt:

- een duurzaam en klimaatbestendig watersysteem.
- energie als speerpunt.
- netwerk- en ketenmobiliteit
- synergie met Schiphol.
- ontmoeten en verbinden: ruimte voor attracties.
- cultuurhistorie en diversiteit als drager.

Deze principes zijn op allerlei manieren terug te vinden in het Voorontwerp Structuurvisie.

2.1.1 Speerpunten Structuurvisie

De gemeente Haarlemmermeer heeft in het Voorontwerp Structuurvisie de kern van haar visie in een aantal speerpunten uitgewerkt. De hoofdlijn uit het Voorontwerp Structuurvisie is hierna toegelicht. In bijlage 1 zijn de kaarten uit het Voorontwerp Structuurvisie opgenomen.

1) Economie in het oosten, ontspannen ontwikkeling in het westen

Haarlemmermeer kent in landschappelijke en stedelijke beleving twee uitersten. De gemeente wil dat contrast versterken. De dynamiek van de Randstad en het landelijke van een typisch Hollandse polder. Hierdoor ontstaat een interessant vestigings-, en woonklimaat voor zowel bedrijven, als voor bewoners. Ontwikkelingen moeten op elkaar aansluiten om deze boeiende kwaliteit te versterken. Het oosten (hoogdynamisch) van de Haarlemmermeer richt zich op economische activiteiten, zoals de ontwikkelingen rond Schiphol, logistieke ontwikkelingen als ACT en de glastuinbouw als PrimAviera. Het westen (laagdynamisch) van de Haarlemmermeer biedt ruimte voor rustig en ontspannen wonen, in een landschap met veel groen en water. In het middegebied, met Hoofddorp en Nieuw-Vennep, wordt de stedelijke kwaliteit versterkt. Het mid-

dengebied profiteert van de hoge dynamiek in het oosten en de lage dynamiek in het westen en kenmerkt zich door een goede bereikbaarheid.

2) Compacte en duurzame luchthaven Schiphol

Haarlemmermeer wil de kwaliteiten en potenties van luchthaven Schiphol versterken op basis van een duurzame ontwikkeling met beperkt ruimtebeslag. Ook wil de gemeente de Schiphol-driehoek (het gebied tussen de A4-A5-A9) ontwikkelen tot kantoor- en bedrijvenlocatie.

3) Mobiliteit

Mobiliteit wordt van steeds groter belang naarmate de gemeente zich verder ontwikkelt. Een belangrijk principe in het Voorontwerp Structuurvisie is het ontwerpen van een nieuw verkeersnetwerk gebaseerd op parallelle wegen, waarbij de oude bestaande polderlinten (het stramien van de bestaande rechte wegen van noord naar zuid en van oost naar west in de polder) vooral gebruikt zal worden voor langzaam verkeer (waaronder landbouwverkeer). De nieuwe verbindingen zijn gericht op het snelverkeer. Een voorbeeld hiervan is de te realiseren infrastructuur in de plannen bij Rijsenhout: door de aanleg van een nieuwe infrastructuur door PrimAviera, wordt de Aalsmeerderdijk minder belast en wordt de bereikbaarheid via deze weg voor landbouwverkeer verbeterd.

4) A-typische stedelijkheid

Haarlemmermeer wil haar typische dorps- en stadse kenmerken behouden en versterken. Het Haarlemmermeerse landschap is gevarieerd: van kleinschalige dorpen als Abbenes en Lissebroek tot het verstedelijkte Hoofddorp en Nieuw-Vennep en van uitgestrekte agrarische- en groengebieden tot een moderne luchthaven met bedrijventerreinen. De gemeente wil de specifieke kenmerken van gebieden en kernen benutten zodat iedereen hier ook in 2030 prettig kan wonen, werken en leven (de gemeente zet in op een zorgvuldige inpassing van de groei van de Westflank met aandacht voor de dorpen langs de Ringvaart en in samenwerking met de buurgemeenten).

5) Landschap, natuur en water

Gemeente Haarlemmermeer wil het oorspronkelijke polderlandschap de basis laten zijn voor lokale ontwikkelingen. Daarnaast zijn twee kerngebieden voor traditionele agrarische bedrijven genoemd. Door realisatie van een duurzaam en klimaatbestendig watersysteem ontstaat (ook) meer ruimte voor landschap en natuur. Klimaatverandering heeft tot gevolg dat er steeds vaker perioden van extreme neerslag en van droogte optreden. Om die verandering het hoofd te kunnen bieden, moet regenwater sneller verwerkt en opgeslagen kunnen worden. Niet alleen om droge voeten te houden, maar ook om het water langer in de polder vast te houden, zodat in droge perioden voldoende zoet water beschikbaar is.

In de delen van de polder waar ruimtelijke ontwikkelingen plaats zullen vinden zal het traditionele peilbeheer worden omgezet in flexibel peilbeheer om zelf meer water te bergen over een langere periode. Door flexibel peilbeheer kan het waterpeil gedurende de seizoenen op natuurlijke wijze omhoog en omlaag bewegen. In de winter, als het veel regent, staat het water in de sloten hoog, tot een bepaald maximum peil. Water dat bij extreme neerslag boven dat peil komt wordt afgevoerd. In de loop van het groeiseizoen mag het peil weer uitzakken. In het najaar regent het meer en vullen de sloten zich weer geleidelijk. Het waterpeil zal gemiddeld hoger of gelijk zijn dan nu. Zo kan zo veel mogelijk de natuurlijke opnamecapaciteit voor water worden gebruikt. De bergingscapaciteit kan verder worden vergroot door de huidige sloten te verbreden (alleen beperkt mogelijk). Door de bredere stroken water met rietoevers te bekleden krijgt het landschap meer kwaliteit en zijn ze aantrekkelijk voor natuur, recreatie en wonen. De zuiverende werking van rietoevers en het wegdrukken van de brakke en voedselrijke kwel door het gemiddeld hogere peil zorgen samen voor schoner water. Wanneer op termijn onvoldoende zoet water beschikbaar is voor de landbouw - voor het handhaven van de vaste peilen en het doorspoelen van de sloten - is een vorm van flexibel peilbeheer ook voor de landbouw een mogelijk alternatief.

Een duurzaam en klimaatbestendig watersysteem heeft niet alleen ruimtelijke gevolgen (meer water in de polder), maar heeft ook gevolgen voor de dorpen, het landschap en de landbouw. Over onderwerpen als verzilting en waterberging moet in de toekomst verder worden nagedacht. Bij het aanleggen van watergebieden geeft recreatief gebruik een meerwaarde voor de

woonomgeving. In het zuiden van de Haarlemmermeer is een 'piekberging' (waterberging gericht op het beperken van wateroverlast door onverwachte hevige regen) gepland om de wateroverlast te beperken.

6) Duurzaamheid

Niet alleen voor water, maar ook voor energie en afval geldt dat in de komende 30 jaar grote veranderingen zullen plaatsvinden. Lokale opwekking van energie, terugwinning van grondstoffen uit afval en afvalwater, maar ook elektrisch rijden, zorgen de komende jaren voor ruimtelijke veranderingen. Smart Grid is een verzamelnaam voor allerlei 'slimme' oplossingen die de energievoorziening van de toekomst helpen realiseren. Smart Grid moet er onder andere voor zorgen dat iedere nieuwe rendabele manier van energie opwekken wordt benut en aangesloten.

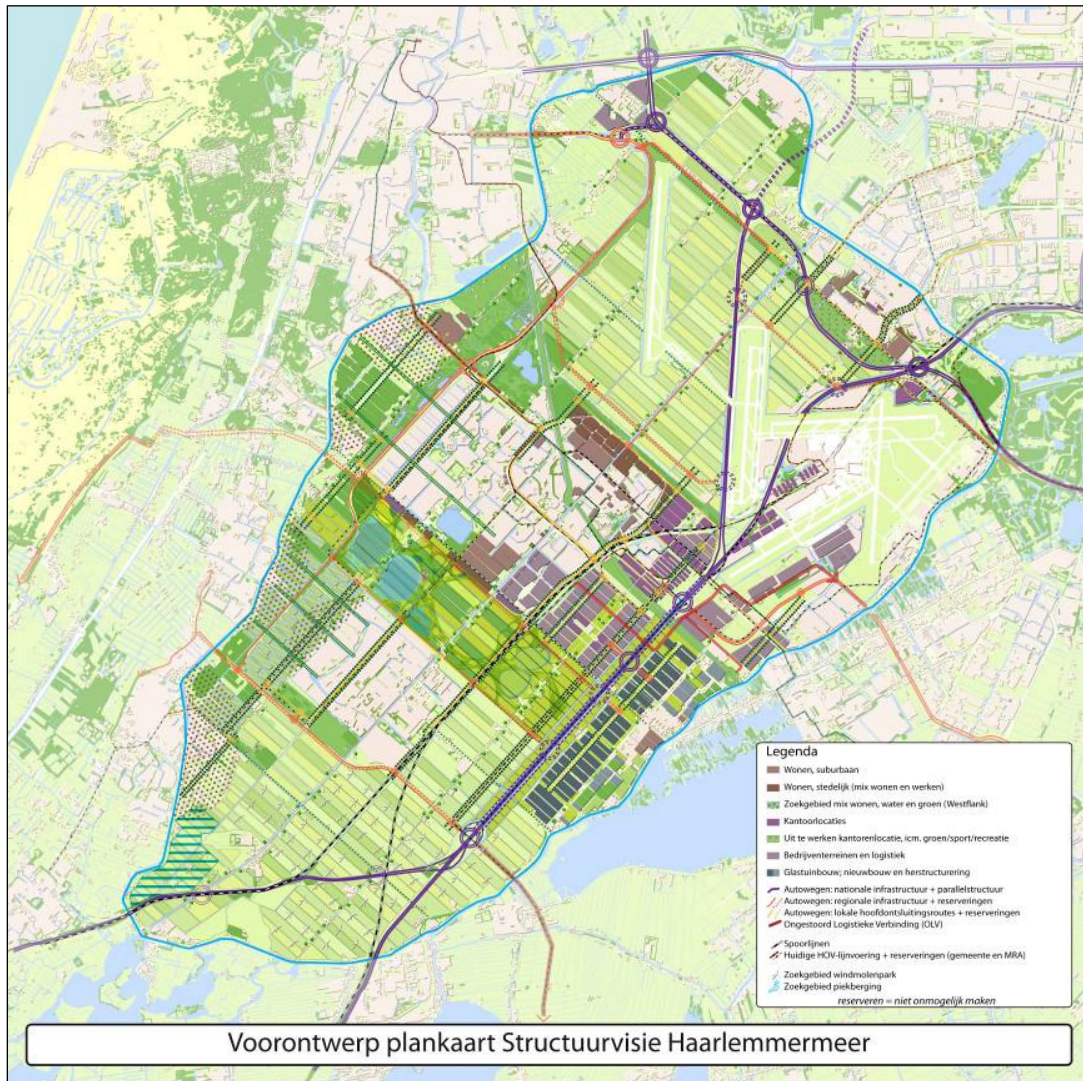
De geschetste denkrichtingen (speerpunten) vormen de basis voor de uitwerking van het Voorontwerp Structuurvisie.

2.1.2 Kaartbeeld Voorontwerp Structuurvisie

Afbeelding 2.1 geeft het kaartbeeld uit het Voorontwerp Structuurvisie. Het kaartbeeld geeft inzicht in de totale omvang van ontwikkelingen in de Haarlemmermeer.

In bijlage 1 zijn de vier kaarten uit het Voorontwerp Structuurvisie opgenomen:

- Kaartbeeld: Voorontwerp Structuurvisie Haarlemmermeer (waarin de andere 3 kaarten zijn geïntegreerd).
- Kaartbeeld: De hoogdynamische noordoostzijde van de polder.
- Kaartbeeld: De laagdynamische westzijde van de polder.
- Kaartbeeld: Infrastructuur, reserveringen voor de lange termijn.

Afbeelding 2.1: Plankaart Voorontwerp Structuurvisie Haarlemmermeer.

2.2 Plannen in de Structuurvisie

In deze paragraaf is een beknopte beschrijving gegeven van de ruimtelijke opgaven in de gemeente Haarlemmermeer. De opgaven zijn deels als project uitgewerkt en in gang gezet. Een groot aantal van de plannen is terug te vinden in het Voorontwerp Structuurvisie.

Park 21^e eeuw

Park21 betreft een nieuw te ontwikkelen groengebied tussen Hoofddorp en Nieuw-Vennep van circa 1.000 hectare bruto. Het huidige akkerbouwgebied moet deels (2/3 deel) worden getransformeerd tot groen- en recreatiegebied. Een deel van het gebied (1/3 deel dus circa bruto 350 hectare) zal in landbouwkundig gebruik blijven. De landbouwsector blijft een belangrijke drager in het gebied, wel zal de sector in dit gebied verschuiven van primaire landbouw naar verbrede stadslandbouw.

Het opgestelde Masterplan Park21 is geen volledig vastgestelde blauwdruk voor een parklandschap, maar een verbeelding van een mogelijk eindbeeld en een ontwikkelingstrategie (LEI, 2011a). Nieuwe functies zijn wenselijk gericht op recreatie, educatie, zorg en cultuur, waarbij een link met het agrarisch bedrijf bij voorkeur zichtbaar blijft. Ook nieuwe activiteiten als onderhoud en beheer (van het groengebied) kunnen door de agrarisch ondernemers worden opgepakt. Op dit moment is voorzien in de ontwikkeling van fase 1, dit betreft een relatief beperkt deel in het westen van het plangebied. De ontwikkeling van het overige deel van Park21, en de vorm waarin dit ontwikkeld zal worden, is nog onzeker.

In de Haarlemmermeer moet men rekening houden met mogelijke uitbreiding van de vogelprotectiezone van 6 kilometer tot minimaal 10 km rondom Schiphol. Veel ontwikkelingen zijn als gevolg van deze zone dan niet meer mogelijk. Het is bijvoorbeeld niet meer mogelijk binnen deze zoning grotere wateroppervlakken te realiseren. In Park21 is binnen de zoning een waterplas (winmogelijkheid) voorzien als een belangrijke pijler voor de financiering van het project Park21. Deze waterplas is binnen het nieuwe Luchthavenindulingsbesluit waarschijnlijk niet meer mogelijk.

Westflank

In het gebied aan de westkant van de Haarlemmermeer is ruimte voor landschappelijk wonen, recreatie, groen en water. Aanleiding voor de ontwikkeling van dit gebied is een wateropgave en een woningbouwopgave. Uitdaging in dit gebied is het ontwikkelen van een duurzaam en robuust systeem voor waterbeheer. Bijvoorbeeld door het instellen van flexibel peilbeheer, waardoor een grotere watervoorraad kan worden opgeslagen. De totale oppervlakte van de Westflank is circa 3.000 hectare bruto.

Over de invulling van dit project bestaat veel onzekerheid. Het besluit over de nieuwe hoogspanningsleiding (Randstad 380 kV) aan de oostzijde van de Westflank betekent voor gemeente Haarlemmermeer en provincie Noord-Holland mogelijk het einde van de geplande woningbouw in dit gebied (Gemeente Haarlemmermeer, 2011). Aanpassing van de plannen aan voor de Westflank is in ieder geval noodzakelijk.

PrimAviera

PrimAviera is een te ontwikkelen glastuinbouwgebied en een herstructureringsgebied, in de voortuin van Greenport Aalsmeer. Het glastuinbouwgebied PrimAviera ligt langs de A4 tussen Geniedijk, de Westeinderplassen en de Vennepeweg. Het gebied beslaat circa 650 hectare bruto. PrimAviera is bedoeld als locatie voor primaire productiebedrijven (bloemen, planten en groenten) en vermeerderings- en veredelingsbedrijven die zich in de Randstad willen vestigen.

Er worden zowel grote (van 5 tot 40 hectare) als wat kleinere kavels (van 3 tot 6 hectare) uitgegeven. Naast het vele 'glas' vormen groen en water, plekken voor recreatie, bedrijfswoningen en ruime wegen essentiële onderdelen van PrimAviera. Binnen het plangebied van PrimAviera is er binnen de landbouwsector een verschuiving van akkerbouw naar glastuinbouw.

ACT (Amsterdam Connecting Trade)

ACT wordt het meest innovatieve en duurzame logistieke knooppunt van Europa. ACT richt zich op verbetering van de bereikbaarheid, de economische dynamiek en de kwaliteit van leven in de Haarlemmermeer en de Metropoolregio Amsterdam. Doel is het verbeteren van de concurrentiepositie van Nederland door het ontwikkelen van het meest duurzame en logistieke knooppunt van Europa direct ten zuiden van de luchthaven Schiphol. Onderdeel van de plannen voor ACT is onder andere de ontwikkeling van multimodale oplossingen voor luchtvrachtafhandeling en passend transport naar bijvoorbeeld tuinbouwgebieden en veilingen. Het project richt zich ook op het duurzaamheidsthema energie. De glastuinbouw (waaronder PrimAviera) loopt voorop bij het nemen van energiebesparende maatregelen en zal mogelijk zelfs energie gaan leveren aan het bedrijventerrein ACT. Binnen ACT is er geen ruimte voor landbouw, wel biedt ACT mogelijkheden waar de landbouw in de omgeving sterker mee kan worden.

Omlegging A9

De omlegging van de A9 naar het gebied ten zuiden van Badhoevedorp levert een betere doorstroming van het verkeer op. Dat maakt Schiphol en de regio Amsterdam beter bereikbaar, en ook de leefbaarheid van Badhoevedorp gaat daarmee vooruit. Ook de bereikbaarheid voor de agrarische sector en vooral voor de relaties in de agribusiness worden hierdoor verbeterd. De omlegging van de A9 gebeurt in combinatie met de gebiedsontwikkeling Badhoevedorp door gemeente Haarlemmermeer. In het gebied tussen de omlegging A9 en Badhoevedorp is geen landbouw meer mogelijk.

Driehoek A4-A5-A9

Gemeente Haarlemmermeer, provincie Noord-Holland en Rijkswaterstaat zoeken samen naar een geschikte invulling van het gebied tussen de rijkswegen A4, A5 en A9. Gedacht wordt aan een combinatie van kantoren, bedrijfsgebouwen, sportvoorzieningen en groen. De ontwikkeling van dit gebied is ook in de Langetermijnvisie Schipholregio (afbeelding 4.2) opgenomen. De plannen voor de voorgenomen ontwikkeling moeten worden afgestemd op het Luchthavenindefiningbesluit (LIB). Op termijn is landbouw in dit gebied niet meer mogelijk.

Waterberging zuidelijk Haarlemmermeer

In het zuiden van de Haarlemmermeer wordt door Hoogheemraadschap Rijnland gezocht naar een locatie voor piekberging om de capaciteit van het hoofdwatersysteem te vergroten. Hiervoor zijn verschillende locaties in beeld (maximaal 50 hectare). Er vindt momenteel een afweging van de locaties plaats, mede op basis van de noodzakelijke inpassingsruimte. De planontwikkelaars geven aan dat de berging als agrarische grond beschikbaar kan blijven, maar er dient compensatie aan de ondernemers plaats te vinden op het moment dat de berging water ontvangt en voor de herstelperiode daarna. Naar verwachting wordt de berging gemiddeld eens per 15 jaar ingezet, de berging staat dan enkele weken onder water.

Verlegging van de N201

In het Voorontwerp Structuurvisie staat aan de noordkant van Hoofddorp een verlegging van de N201 gepland (N201+). Door deze verlegging kan de bereikbaarheid in de regio vergroot worden; nu is er veel oponthoud op de N201 door Hoofddorp. Dit plan maakt onderdeel van de plannen van de Haarlemmermeer om meer parallelle structuren in het wegennet te ontwikkelen.

Windmolens zuidelijk Haarlemmermeer

In het Voorontwerp Structuurvisie is in het zuiden van de Haarlemmermeer de mogelijkheid voor het winnen van windenergie benoemd (website: www.windparkhaarlemmermeerszuid.nl).

In het zuiden van de polder worden momenteel twee windmoleninitiatieven uitgedacht:

- Er staan 2 windmolens in het zuiden van de polder, langs de A4, welke vervangen zullen worden door mogelijk 6 windmolens. Realisatie van 3 molens daarvan is vrijwel zeker.
- De Stichting Windpark Haarlemmermeer-Zuid ontwikkelt een plan voor realisatie van minimaal 8 windmolens met een vermogen tussen 20 en 40 MW.

Los van deze initiatieven zijn geen particuliere aanvragen voor het plaatsen van een windmolen mogelijk. De Stichting Windpark Haarlemmermeer Zuid maakt het ontwerp in nauwe samenwerking met de dorpsraden, bewoners, bedrijven, boeren en andere belangstellenden. Via deze weg is participatie op de plannen mogelijk.

380 kV en 150 kV

TenneT zal de Randstad 380 kV hoogspanningsverbinding tussen Wateringen en Beverwijk door de gemeente Haarlemmermeer aanleggen. Voortzetting van de landbouw is in principe mogelijk langs en onder het tracé; wel is inpassing van de voorzieningen nodig.

In het Voorontwerp Structuurvisie wordt uitgegaan van een traject in het oosten van de Haarlemmermeer. Inmiddels is het besluit genomen om het tracé in het westen van de Haarlemmermeer te realiseren door het plangebied van de Westflank, deels onder de grond. In het LER wordt van de ligging in het westen uitgegaan.

Overige ontwikkelingen

Binnen de Haarlemmermeer zijn diverse kleinere ontwikkelingen nog relevant. Deze zijn als zodanig niet allemaal expliciet benoemd. Wel betreft het ontwikkelingen die in de toekomst nog landbouwareaal claimen. Het betreft onder andere: Hoofddorp Zuid (woningbouw (Floriande, Toolenburg-Zuid, gebied tussen oude Bennebroekerweg en Nieuwe Bennebroekerweg), sport en andere voorzieningen, A4 west).

2.3 Zicht op de toekomst

De Structuurvisie heeft een planhorizon van 20 jaar en verder. Feitelijk geeft het Voorontwerp Structuurvisie het maximale plaatje aan. Het schetsen van het ontwikkelingskader in het Voorontwerp Structuurvisie wil niet zeggen dat alle benoemde ontwikkelingen daadwerkelijk in de genoemde tijd tot ontwikkeling zullen komen. In de tijd zijn er onzekerheden over bijvoorbeeld economische draagkracht, financiering en subsidiering, grondverwerving.

Door deze onzekerheden kunnen plannen niet tot ontwikkeling komen, komen plannen vertraagd tot ontwikkeling, of worden plannen slechts in beperkte omvang gerealiseerd. De praktijk van de dag leert niet anders. Als voorbeeld wordt de onzekerheid genoemd over de ontwikkeling van de Westflank als gevolg van de 380 kV verbinding en de voortgang in de realisatie van PrimAviera.

Ontwikkelingen die er met redelijk grote mate van zekerheid komen zijn: de woningbouw in de Westflank op terrein van SEIN bij Cruquius, het bedrijventerrein A4-zone West, de 380 kV door Westflank van Haarlemmermeer, de piekberging in de zuidpunt van Haarlemmermeer en de omlegging van de rijksweg A9 bij Badhoevedorp. Maar ook van deze ontwikkelingen is nog niet met zekerheid aan te geven wanneer gestart wordt met de realisatie, en hoe snel de realisatie zal gaan. Voor sommige ontwikkelingen geldt ook dat nog niet zeker is waar ze precies hun plek krijgen.

3 Landbouw: ontwikkelingen tot nu toe

Grontmij en Projecten LTO Noord hebben recent de agrarische structuur in de Haarlemmermeer in beeld gebracht. Voor inzicht in de huidige situatie van de agrarische sector wordt verwezen naar het bijbehorende rapport Agrarisch Structuuronderzoek Haarlemmermeer (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011). Ten behoeve van voorliggend LER zijn de in het agrarisch structuuronderzoek opgenomen cijfers aangevuld met gegevens uit 2010². Ook zijn aanvullende gegevens over de economische omvang en verbredingsactiviteiten van de landbouw bij het CBS opgevraagd. Naast de primaire landbouw wordt in dit hoofdstuk ook inzicht gegeven in de agribusiness in de Haarlemmermeer, dit betreft bedrijven die goederen en diensten leveren aan land- en tuinbouwbedrijven of zorgen voor verwerking, afzet en transport van agrarische producten.

3.1 Aard agrarische bedrijven

Uit de enquête van het agrarisch structuuronderzoek zijn de gegevens afgeleid zoals weergegeven in tabel 3.1. In deze tabel is een toelichting gegeven op de meest voorkomende teelten. Deze gegevens betreffen een weergave van de resultaten van de gebiedsenquête zoals gehouden ten behoeve van het Agrarisch Structuuronderzoek Haarlemmermeer (33% respons). De gegevens verschillen van de cijfers zoals die door het CBS zijn aangereikt en zoals weergegeven in tabel 3.2. Enerzijds zal dit verschil te maken hebben met de onvolledige respons bij de gebiedsenquête. Anderszijds kan het ook te maken hebben met een verschil in definitie van de verschillende bedrijfstypes. Voor het totale beeld wordt hier uitgegaan van de CBS-gegevens.

² In het agrarisch structuuronderzoek Haarlemmermeer zijn gegevens tot 2009 gebruikt.

De agrarische bedrijven in de gemeente betreffen in 2010 grotendeels akkerbouwbedrijven (33%) en tuinbouw/bloembollenbedrijven (48%), zowel open grond als onder glas. De akkerbouwbedrijven telen vooral granen, bieten en aardappelen. In mindere mate zijn er graasdierbedrijven (14%) aanwezig (zie tabel 3.2). In de Haarlemmermeer bevinden zich vier biologische bedrijven (LEI, 2011a).

Voor een definitie van de bedrijfstypen wordt verwezen naar bijlage 4.

Tabel 3.1: Hoofdtak agrarische bedrijven en meest voorkomende teelten/gewassen op basis van enquête*.

Hoofdtak	Meest voorkomende teelten
Akkerbouw (59%)	<ul style="list-style-type: none"> • Granen (95% van de ondernemers met akkerbouw als hoofdtak) • Bieten (84%) • Aardappelen (68%) • Uien (33%)
(Snij-)bloemen en sierplanten (24%)	<ul style="list-style-type: none"> • Snijbloemen (zomer) (68% van de ondernemers met (snij-)bloemen en sierplanten in open lucht als hoofdtak) • Snijbloemen (pioenen) (50%)
Bloemen en sierteelt onder glas (19%)	<ul style="list-style-type: none"> • Snijbloemen (68% van de ondernemers met bloemen en sierteelt onder glas als hoofdtak) • Potplanten (26%) • Bollenbroei (21%)

* Doordat bij de vragen in de enquête meerdere antwoorden konden gegeven (zowel voor de hoofdtakken van het bedrijf als voor het type teelten) kan het cumulatieve percentage hoger uitvallen dan 100%.

3.2 Aantal agrarische bedrijven

Het aantal agrarische bedrijven in de Haarlemmermeer bedraagt 311 in 2010. In 2000 waren er nog 502 bedrijven. Het aantal agrarische bedrijven is dus in 10 jaar tijd met 191 afgenomen; dit betreft een relatieve afname van 38% (CBS, 2011). In tabel 3.2 is per type landbouwbedrijf de ontwikkeling van het aantal bedrijven per bedrijfstype weergegeven in de periode tussen 2000 en 2010. Hieruit blijkt dat met name het aantal tuin- en akkerbouwbedrijven is afgenomen. Het aantal graasdierenbedrijven is relatief beperkt en blijft over de jaren heen ongeveer gelijk.

Tabel 3.2: Aantal agrarische bedrijven per bedrijfstype in de Haarlemmermeer³ (bron CBS).

Bedrijfstype ⁴	Aantal bedrijven per jaar					Verandering	
	2000	2005	2008	2009	2010	Afname	afname %
Akkerbouwbedrijven	178	125	106	99	103 (33%)	75	42%
Tuinbouwbedrijven ⁵	254	196	164	152	149 (48%)	105	41%
Graasdierbedrijven	45	40	43	45	43 (14%)	2	4%
Gewassencombinaties	13	14	8	10	10 (3,2%)	3	23%
Gewassen- / veeteeltcombinaties	6	5	6	5	3 (1%)	3	50%
Blijvende teeltbedrijven (fruit)	1	1	1	1	1 (0,3%)	0	0%
Hokdierbedrijven	5	3	2	2	2 (0,6%)	3	60%
Veeteeltcombinaties	0	0	0	0	0 (0%)	0	-
Totaal aantal bedrijven	502	384	330	314	311	191	38%

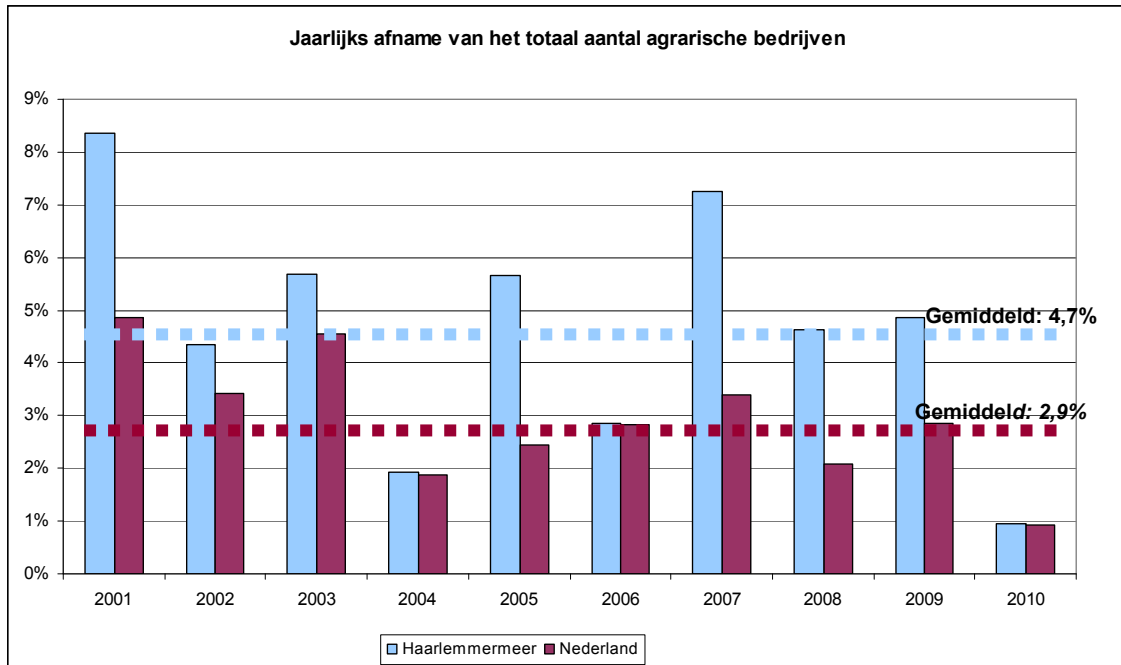
* Tussen haakjes is het percentage van het totaal aantal agrarische bedrijven weergegeven.

³ De getallen kunnen enigszins afwijken van de gegevens zoals opgenomen in het Agrarisch Structuuronderzoek Haarlemmermeer aangezien het CBS recent de indeling van de bedrijfstypen heeft gewijzigd.

⁴ Voor een definitie van de bedrijfstypen wordt verwezen naar bijlage 4.

⁵ Tuinbouwbedrijven (open grond en onder glas), inclusief bloembollenbedrijven.

Jaarlijks is het aantal agrarische bedrijven in de Haarlemmermeer sinds 2000 met een percentage variërend van 1% tot 8% afgenomen (zie afbeelding 3.1). Gemiddeld is in deze periode jaarlijks het aantal agrarische bedrijven in de Haarlemmermeer met 4,7% gedaald. Dit is een hoger gemiddelde ten opzichte van het gemiddelde voor Nederland (2,9%). Er wordt opgemerkt dat de afname van het aantal agrarische bedrijven tussen 2009 en 2010 opvallend kleiner is dan de jaren daarvoor; de afname in deze periode is vergelijkbaar met de landelijke afname.

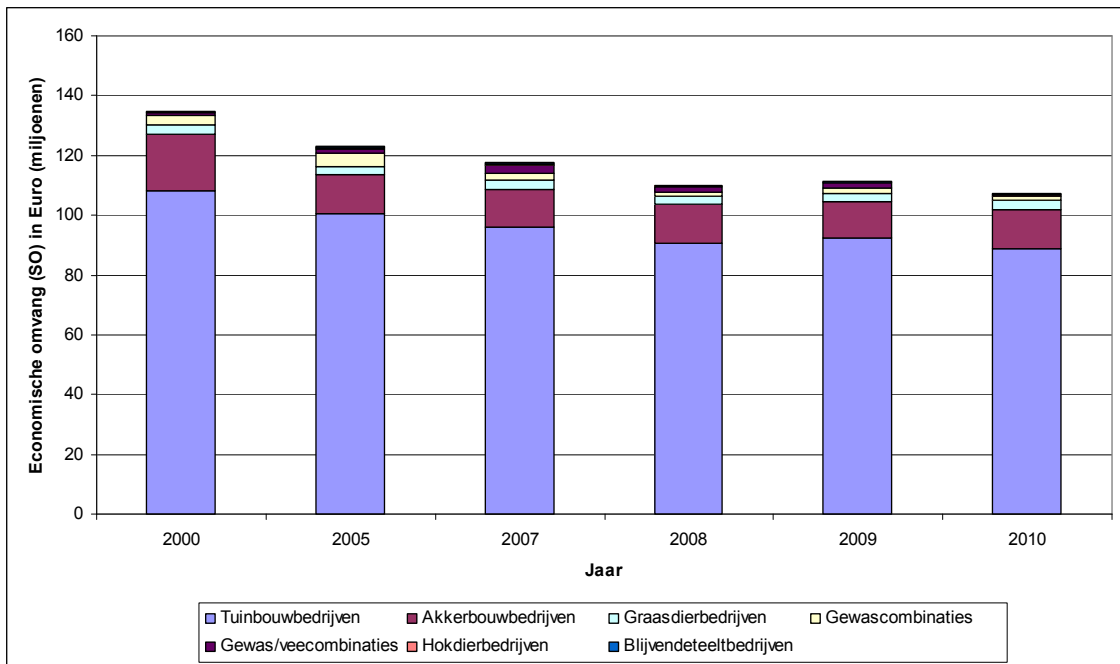
Afbeelding 3.1: Jaarlijks percentage afname agrarische bedrijven voor de gemeente Haarlemmermeer en Nederland (bron CBS).

3.3 Economische omvang

De totale economische omvang (uitgedrukt in SO^6) van de agrarische bedrijven in de Haarlemmermeer in 2010 bedraagt circa € 107 miljoen (CBS, 2011). Met een omvang van circa € 89 miljoen is de tuinbouw de grootste sector. Daarna volgen de akkerbouwbedrijven (circa € 13 miljoen) en de graasdierbedrijven (circa € 3 miljoen).

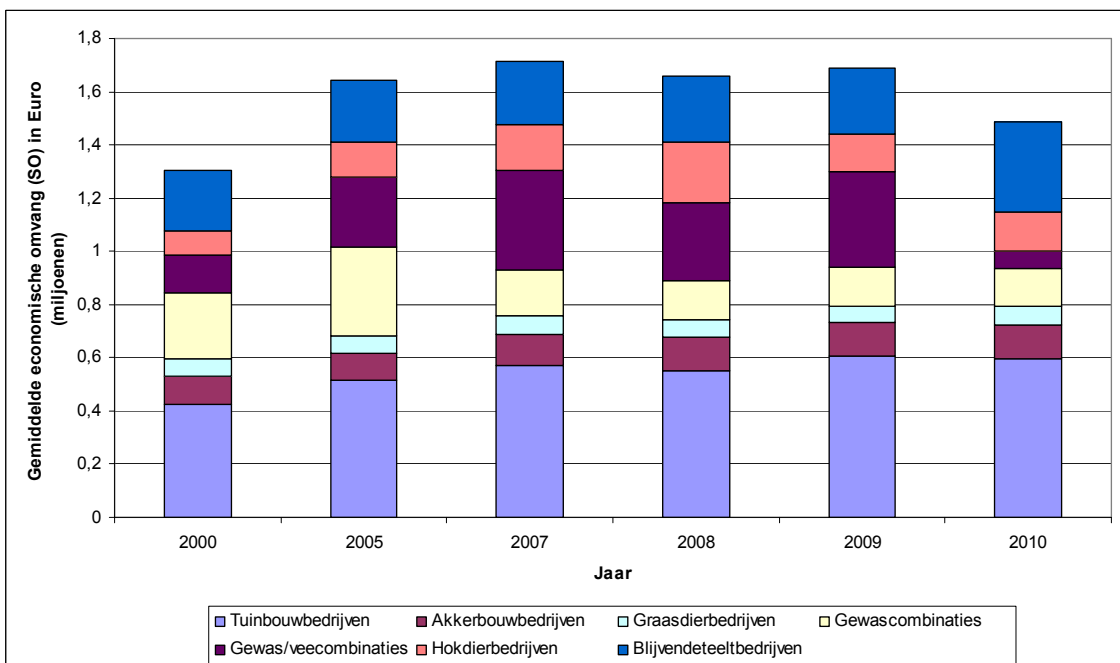
Een uitgebreid overzicht van de economische gegevens van de verschillende type landbouwbedrijven in de Haarlemmermeer voor 2000, 2005, 2007-2010 is weergegeven in bijlage 5. Uit afbeelding 3.2 volgt dat de totale economische omvang van de agrarische bedrijven met circa € 25 miljoen is afgenomen sinds 2000. Voor het grootste deel (circa € 20 miljoen) betreft dit de afname van de economische omvang van tuinbouwbedrijven. Uit de afbeelding volgt verder dat de afname van de economische omvang de laatste jaren afvlakt.

⁶ SO : Standaard Opbrengst: een gestandaardiseerde maat voor de economische omvang van agrarische bedrijven, gebaseerd op de opbrengst die gemiddeld op jaarbasis per gewas of diercategorie wordt behaald (zie ook bijlage 4).

Afbeelding 3.2: Economische omvang (SO) per bedrijfstype in de Haarlemmermeer (bron: CBS).

In afbeelding 3.3 is de gemiddelde economische omvang per bedrijfstype voor 2000, 2005, 2007-2010 weergegeven. De gemiddelde economische omvang van tuinbouwbedrijven is van 2000 tot 2007 toegenomen en sindsdien vrij stabiel gebleven. Ook de gemiddelde economische omvang van graasdierbedrijven is vrij stabiel de laatste jaren.

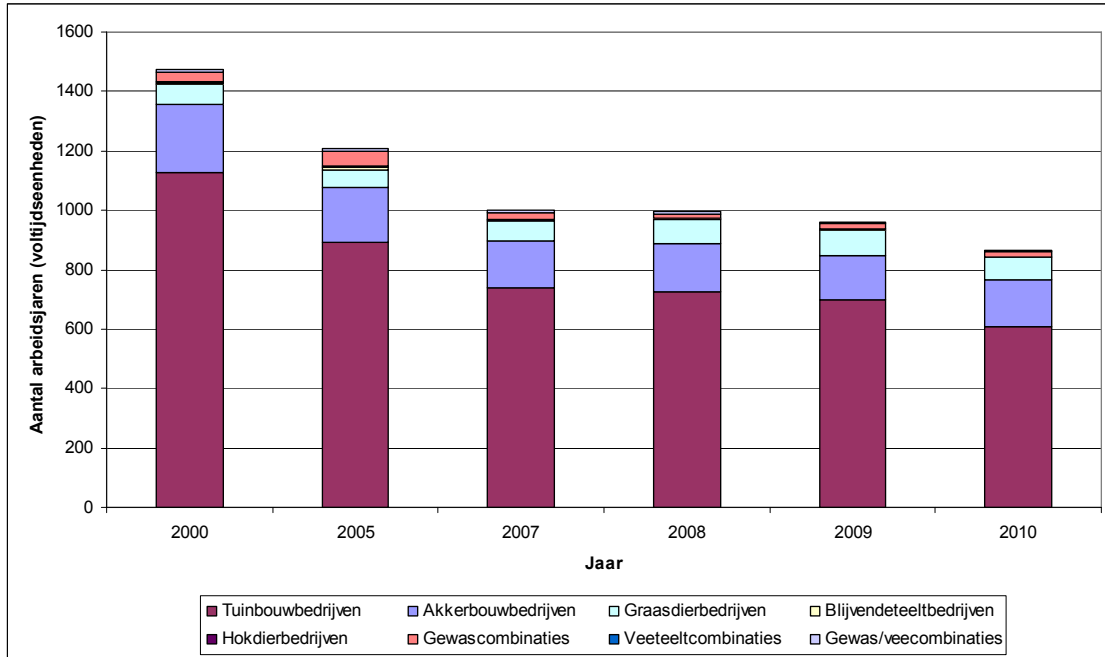

Afbeelding 3.3: Gemiddelde economische omvang per bedrijfstype (bron: CBS).

In bijlage 5 zijn aanvullende figuren opgenomen met een verdeling van de agrarische bedrijven per bedrijfstype naar de economische omvang. Uit deze figuren is af te leiden dat het merendeel van de akkerbouwbedrijven een economische omvang (SO) heeft tussen de € 25.000,- en € 250.000,-. Meer dan de helft van de tuinbouwbedrijven heeft een economische omvang groter dan € 250.000,-. Meer dan de helft van de graasdierbedrijven heeft een economische omvang

(SO) tussen de € 3.000,- en € 25.000,-. Enkele graasdierbedrijven hebben een economische omvang groter dan € 250.000,-.

In afbeelding 3.4 is de ontwikkeling in het aantal arbeidsjaren⁷ te zien. Ook het aantal arbeidsjaren in de agrarische sector is sinds 2000 aanzienlijk gedaald. Vooral in de tuinbouwsector is in de jaren 2000-2007 en in minder mate in de periode 2009-2010 een afname te zien. In de akkerbouw is het aantal arbeidsjaren sinds 2005 redelijk stabiel gebleven.

Afbeelding 3.4: Aantal arbeidsjaren per bedrijfstype in de Haarlemmermeer (bron: CBS).

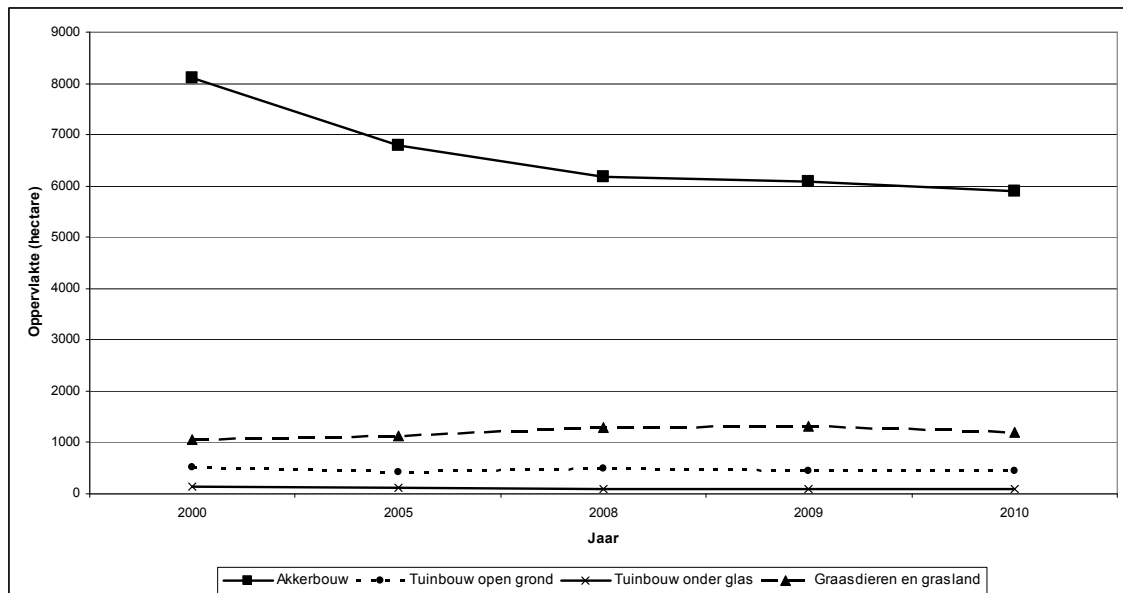
3.4 Areaal landbouwgrond

Het areaal landbouwgrond (cultuurgrond) in de Haarlemmermeer bedraagt 7.650 hectare in 2010. Dit is 41% van de totale oppervlakte van de gemeente. Ten opzichte van 2000 is het areaal met circa 2.200 hectare afgenomen. Een afname van 22% van het landbouwareaal in een periode van 10 jaar. De ontwikkeling van het areaal landbouwgrond in de periode 2000-2010 is weergegeven in afbeelding 3.5. De belangrijkste sectoren zijn hierin afzonderlijk aangegeven.

Akkerbouw beslaat het merendeel (77%) van de landbouwgrond namelijk 5.903 hectare, het areaal grasland bedraagt circa 1.200 hectare (16%). De overige landbouwgrond is voornamelijk in gebruik voor de tuinbouw (open grond en onder glas) (CBS, 2011).

Opvallend is dat er vooral in de akkerbouw een aanzienlijk afname van het areaal is. In de afbeelding is te herleiden dat het areaal van de graasdierbedrijven (grasland) enigszins is toege-nomen.

⁷ Arbeidsjaren: een maatstaf voor het arbeidsvolume, dat wordt berekend door alle banen (voltijd en deeltijd) om te rekenen naar voltijdbanen, ook wel voltijdequivalenten (vte) genoemd.

Afbeelding 3.5: Ontwikkeling areaal agrarische grond per sector.

3.5 Bedrijfsareaal

Op basis van de enquêteresultaten uit het agrarisch structuuronderzoek (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011) is de gemiddelde omvang van het areaal van agrarische bedrijven afgeleid.

Het gemiddeld areaal voor verschillende bedrijfstypen in de Haarlemmermeer is als volgt:

- Bedrijven met als enige hoofdtaak akkerbouw: 59 hectare.
- Akkerbouwbedrijven met daarnaast een andere hoofdtaak: 49 hectare.
- Bedrijven met (snij-)bloemen en sierplanten in de open lucht als enige hoofdtaak: 9 hectare.
- Bedrijven met (snij-)bloemen en sierplanten in de open lucht en daarnaast nog een andere hoofdtaak: 35 hectare.

Op basis van de CBS-gegevens (2009) zijn de gemiddelde bedrijfsarealen voor alle bedrijfstypen bepaald (tabel 3.3). De bedrijfsarealen van de Haarlemmermeer zijn gerelateerd aan de gemiddelde bedrijfsarealen van Nederland. De cijfers uit de tabel liggen in dezelfde lijn als de uitkomsten van de enquêteresultaten zoals hierboven genoemd.

Opvallend is dat de akkerbouwbedrijven aanzienlijk groter en dat de graasdierbedrijven aanzienlijk kleiner zijn dan het Nederlands gemiddelde bedrijfsareaal. Dit is mogelijk te verklaren door het feit dat de Haarlemmermeer van oorsprong een echte akkerbouwpolder is.

De tuinbouwbedrijven vormen een belangrijk onderdeel van de landbouwsector in de Haarlemmermeer (zie voorgaande paragrafen), de bedrijven zijn 1/3 kleiner dan het Nederlands gemiddelde areaal. Naar verwachting zal het gemiddelde bedrijfsareaal hier vergroot worden door de herstructurering Rijsenhout en de ontwikkeling van PrimAviera.

Tabel 3.3: Gemiddeld bedrijfsareaal (in hectare) per bedrijfstype (2009) voor de Haarlemmermeer en Nederland.

Bedrijfstypen	Haarlemmermeer	Nederland
Akkerbouwbedrijven	56	42
Tuinbouwbedrijven	6	9
Blijvende teeltbedrijven	5	10
Graasdierbedrijven	19	29
Gewassencombinaties	32	35
Gewassen-/veeteeltcombinaties	35	28

3.6 Eigendomssituatie grond en grondprijzen

Veel ondernemers in de Haarlemmermeer (89%) hebben grond in eigendom, hoewel minder dan de helft van het landbouwareaal in eigendom is van agrariërs. Circa 52% van de ondernemers pacht (ook) grond en 35% van de ondernemers huurt (ook) grond.

Ondernemers met grond in eigendom hebben gemiddeld 19 hectare in eigendom, pachters pachten gemiddeld 29 hectare en huurders huren gemiddeld 21 hectare. Het aantal hectaren loopt uiteen voor de verschillende sectoren.

De Haarlemmermeer kenmerkt zich door een hoge ruimtelijke druk met hoge grondprijzen tot gevolg (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011). Uitbreiding van het bedrijf door grondverwerving is moeilijk voor ondernemers. Men kan vooral uitbreiden door grond te pachten of te huren. Bureau Beheer Landbouwgronden (BBL) heeft in de Haarlemmermeer 588 ha grond in bezit (gesprek BBL, bijlage 2); dit is circa 8% van het areaal landbouwgrond. Ook andere overheden (Provincie, Gemeente, Rijk) en het waterschap hebben grond in bezit; circa 10% van het areaal landbouwgrond⁸. Daarnaast is Schiphol een belangrijke partij met grondposities; circa 10% van het areaal landbouwgrond. Ontwikkelaars/investeerdere hebben naar verwachting circa 10% à 15% van het areaal landbouwgrond in eigendom. Op dit moment is circa 40% van het areaal landbouwgrond niet in eigendom van agrarisch ondernemers.

3.7 Verkavelingsituatie en ontsluiting

De polder is oorspronkelijk ingericht voor de landbouw. Door alle ruimtelijke ontwikkelingen en ook de ontwikkelingen binnen de sector (bijvoorbeeld de wens tot schaalvergroting) is een versnippering van het bedrijfsareaal opgetreden.

De verkavelingssituatie in de Haarlemmermeer wordt over het algemeen als goed beoordeeld, maar dit kan in individuele situaties anders beoordeeld worden (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011). De oppervlakte van de huiskavel is gemiddeld circa 16 hectare en kan als redelijk worden beoordeeld. Hierbij is het percentage huiskavel van het totaal bedrijf circa 62%, dit wordt als redelijk beoordeeld. De gemiddelde veldkavelgrootte in de Haarlemmermeer is 11 hectare en wordt als goed beoordeeld. De beoordeling van de verkavelingssituatie is gebaseerd op de Globale Verkavelings Analyse Noord-Holland (Kadaster, augustus 2008).

Uit het agrarisch structuuronderzoek blijkt dat de meerderheid van de agrariërs (54%) de bereikbaarheid van de bedrijfskavels als matig of slecht beoordeeld en 37% beoordeelt de structuur van het bedrijf (verkaveling en bereikbaarheid) als matig of slecht. Er zijn ondernemers die kavels zouden willen ruilen voor een betere verkaveling (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011).

Ondernemers in de Haarlemmermeer zijn regelmatig met de gemeente Haarlemmermeer in gesprek over de ontsluiting voor landbouwverkeer en de 'conflicten' met andere weggebruikers (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011). Door de toename in verkeersdruk, worden de knelpunten in de loop van de jaren steeds groter. Afsluitingen van wegen leiden daarnaast tot grote omrijbewegingen voor landbouwverkeer (bijvoorbeeld bij Cruquius). Ook de inrichting van wegen volgens de principes van Duurzaam Veilig leidt tot aanzienlijke hinder voor het landbouwverkeer (wegversmallingen, wegverspringingen, drempels). Ook geven ondernemers in het noorden van de Haarlemmermeer aan dat er een landbouwpad ontwikkeld zou worden bij de realisatie van de Polderbaan. Deze voorziening is niet gerealiseerd.

3.8 Bedrijfsstrategieën

De agrarische sector in de Haarlemmermeer is altijd een dynamische sector geweest. Veranderingen in de markt, beleid, technologie en ruimtelijke ontwikkelingen resulteren in veranderingen binnen de sector. In de Haarlemmermeer is te zien dat de agrarische ondernemers op veranderingen in het verleden hebben geanticipeerd door het bedrijf te beëindigen, te verplaatsen, te vergroten, te intensiveren of te verbreden.

⁸ De percentages grondeigendom in deze alinea zijn geschat op basis van gegevens van het Kadaster. Het blijkt dat bij overdracht van gronden enige tijd verstrijkt voordat de actuele cijfers in het Kadaster zijn verwerkt, waardoor gedeelde percelen in voorkomende gevallen op naam van 1 eigenaar zijn geregistreerd. Om die reden wordt per partij geen absoluut aantal hectaren gegeven van het grondeigendom en het aangegeven percentage betreft een globale benadering.

De ontwikkeling van strategieën in de Haarlemmermeer wordt hieronder toegelicht. Het is niet bekend hoeveel bedrijven een specifieke strategie in het verleden binnen de Haarlemmermeer hebben toegepast. In hoofdstuk 7 wordt aangegeven hoe deze strategieën ook richting de toekomst uitgewerkt kunnen worden.

Bedrijf beëindigen

Ten opzichte van 2000 is het aantal agrarische bedrijven in de Haarlemmermeer van 502 naar 311 afgenomen (38%). Dit betreft grotendeels bedrijven die de agrarische bedrijfsvoering hebben beëindigd. Gegevens over het aantal 'stoppers' in relatie tot het aantal 'verplaatsters' in de Haarlemmermeer ontbreken. Wanneer een ondernemer geen opvolger heeft, kan afbouwen een strategie zijn. De investeringen worden beperkt, soms worden delen van het bedrijf verkocht (bijvoorbeeld land dat verder weg of een deel van het melkquotum). Een bedrijf kan ook noodzakelijkerwijs worden beëindigd vanwege de uitkoop voor de ontwikkeling van nieuwe (ruimtelijke) functies.

Vrijwillige bedrijfsbeëindiging vindt plaats op basis van overwegingen als leeftijd (en het niet hebben van een opvolger) en ook van 'an offer you can't resist' (zoveel geld krijgen we er nooit meer voor). Andere oorzaken voor bedrijfsbeëindiging zijn bijvoorbeeld echtscheiding, arbeidsongeschiktheid, dreigend faillissement en onteigening. Gemiddeld genomen is de leeftijd de meest voorkomende reden voor het stoppen van het landbouwbedrijf (SCP, 2001).

Bedrijf verplaatsen

Agrarische bedrijven kunnen vanwege ruimtelijke plannen genoodzaakt zijn het bedrijf op een andere locatie voort te zetten. De behoefte tot verplaatsen kan ontstaan doordat op bedrijfsgronden andere functies zijn voorzien en anderzijds ook doordat bijvoorbeeld schaalvergroting van het huidige bedrijf op dezelfde locatie niet meer mogelijk is. Er zijn geen gegevens bekend over hoeveel bedrijven de afgelopen jaren binnen en buiten de Haarlemmermeer zijn verplaatst.

Bedrijf vergroten

In het kader van dit LER is schaalvergroting gedefinieerd als de uitbreiding van het bedrijfsareaal door koop of pacht. Ondernemers kiezen hiervoor om daarmee de kostprijs te kunnen reduceren, hierdoor kan beter worden ingespeeld op de sterk wisselende afzetprijzen op de wereldmarkt. Daarnaast ook omdat door de toenemende mechanisatie, bedrijven de mogelijkheid krijgen om grotere arealen te bewerken.

Grotere bedrijven realiseren een hogere arbeidsproductiviteit, beschikken vaker over een bedrijfsopvolger en zijn moderner ingericht. Schaalvergroting is voor veel bedrijven een belangrijke strategie om op de lange termijn te kunnen voortbestaan. Daarnaast biedt schaalvergroting ruimte om de wijze van productie aan te passen in de gewenste richting op het gebied van duurzaamheid, milieu, welzijn dieren, en dergelijke. De investeringen die dit vereist zijn vaak alleen verantwoord bij uitbreiding van de productie (LEI, 2011b).

CBS-gegevens geven aan dat de gemiddelde oppervlakte grond per akkerbouwbedrijf in Nederland in de periode 2000-2010 met 40% is toegenomen (in 2000 circa 30 hectare, in 2010 circa 42 hectare). De schaalvergroting zet zich de komende jaren door. Dit betekent dat het aantal bedrijven afneemt en dat de blijvende bedrijven een groter areaal landbouwgrond gebruiken. Het LEI voorziet dat schaalvergroting zich richting 2020 stevig doorzet in het gehele agrocomplex (LEI, 2009a). Uit het agrarisch structuuronderzoek (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011) blijkt ook dat dit de meest gewenste bedrijfsontwikkeling voor ondernemers in de Haarlemmermeer is.

Bedrijf intensiveren

Intensivering is in de akkerbouw enerzijds de introductie van nieuwe technologieën om per hectare meer opbrengsten van huidige gewassen te genereren en anderzijds door teelt van andere gewassen. In de melkveehouderij betekent dit in het verleden veelal de aankoop van melkquotum (CLM, 2005).

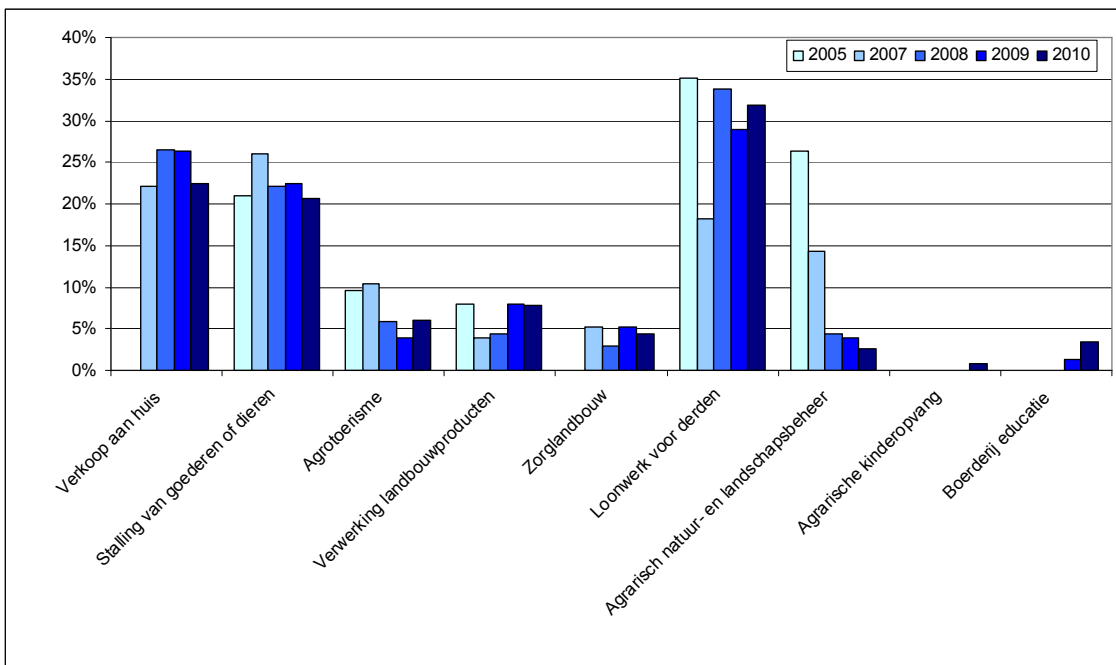

Intensivering vereist investeringen. Voor een ondernemer is het cruciaal om hierin planologische zekerheid te hebben. Een investering wordt op bedrijfsniveau gedaan en vereist dat de ondernemer het bedrijf kan voortzetten en moet rekening gehouden worden met terugverdientermijnen en afschrijvingskosten.

Bedrijf verbreden

De primaire functie van een traditioneel agrarisch bedrijf is voedselproductie. Bij verbrede landbouw worden de activiteiten op het bedrijf uitgebreid ten behoeve van andere functies. In de literatuur lopen de definities over welke economische activiteiten nu wel of niet onder verbreding van agrarische bedrijven vallen sterk uiteen. Het gaat dan vooral om het synoniemgebruik van verbreding, verdieping en multifunctionele landbouw (LEI, 2009c). In dit LER is verbreding gedefinieerd als activiteiten waar de ondernemers inkomsten uit genereren buiten de primaire agrarische productie (voedsel, biomassa, en/of sier- en bolgewassen).

De CBS-gegevens (zie bijlage 5) geven aan dat er in de Haarlemmermeer 116 agrarische bedrijven (37%) zijn die inkomsten genereren uit verbredingsactiviteiten zoals gedefinieerd door het CBS⁹. De meeste bedrijven hebben loonwerk als nevenactiviteit gevolgd door verkoop aan huis en stalling van goederen en dieren. Uit afbeelding 3.6 is af te leiden dat het aandeel agrarische bedrijven met verbreding vrij stabiel is gebleven sinds 2005. Opvallend is de sterke afname van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer door agrarische bedrijven.

Afbeelding 3.6: Aandeel agrarische bedrijven met verbreding in de Haarlemmermeer (bron: CBS).

In Nederland zijn de belangrijkste drijfveren om deze bedrijfsstrategie te kiezen het verbeteren van het 'contact tussen burger en agrarische sector' en tussen 'burger en consument', gevolgd door 'behoefte aan aanvullend inkomen' en 'risicospreiding over meerdere takken' (Wageningen University, 2011). Een externe stimulans, in de vorm van beleidsondersteuning (vooral) en marktontwikkelingen (in mindere mate), blijft vooralsnog duidelijk achter bij beide voorgaande drijfveren. De sector is dus weinig beïnvloedbaar voor prikkels om te verbreden vanuit de overheid.

In de Haarlemmermeer zijn verschillende voorbeelden van agrarische bedrijven met verbreding te vinden. Zo is bijvoorbeeld op de website van de Meerboeren (www.meerboeren.nl) te zien dat verschillende bedrijven actief zijn in onder andere streekproducten, zorg, boerderijeducatie en duurzaamheid (energie).

⁹ In bijlage 4 zijn de definities voor de verbredingsactiviteiten weergegeven zoals gehanteerd door CBS.

Enkele voorbeelden van verbreding in de Haarlemmermeer

MeerBoeren Haarlemmermeer

MeerBoerenvereniging werkt samen met gemeente Haarlemmermeer, NMCH en de Taskforce Multifunctionele Landbouw aan agrarische ontwikkeling in de Haarlemmermeer. Enkele voorbeelden van kansrijke projecten zijn:

- Het telen van alternatieve gewassen ter reductie van de ganzenpopulatie rondom Schiphol waarbij het eindproduct dient als grondstof voor biovergister Meerlanden.
- Praktijkproef watervolgende landbouw: met behulp van dynamisch waterpeilbeheer wordt er vorm gegeven aan de water(bergings)opgave zonder grote waterpartijen aan te leggen. Dit voorkomt dat landbouwgrond uit productie wordt genomen.

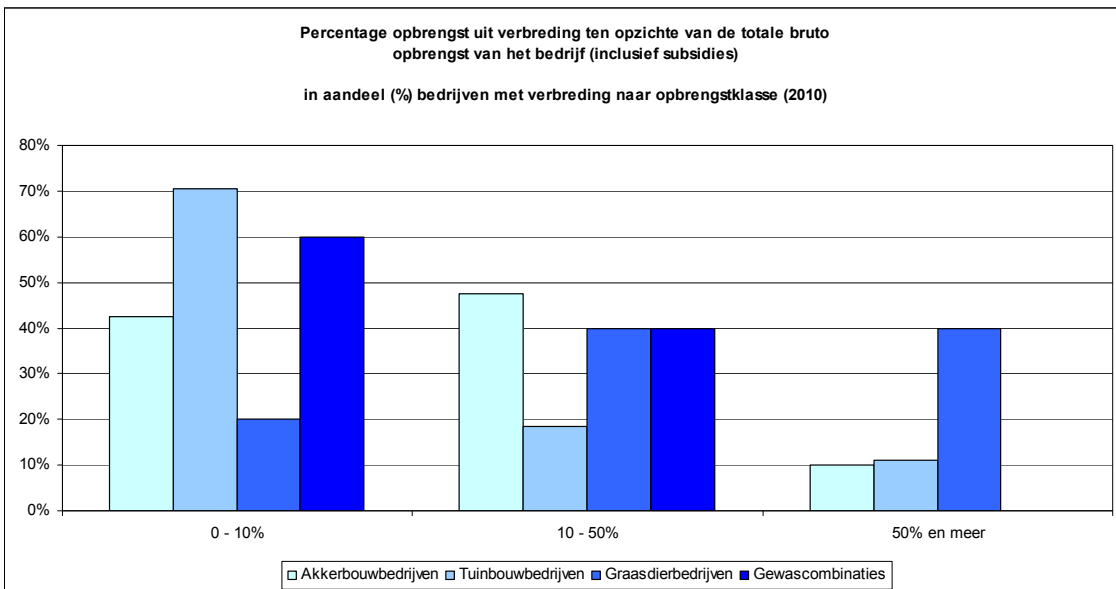
Hoeve 'De Vogel'

Hoeve 'De Vogel' is een verbreed multifunctioneel agrarisch bedrijf nabij Hoofddorp. Naast de agrarische basis, het telen van tarwe en maïs, worden er verbindingen gelegd naar nieuwe ontwikkelingen in het gebied, cultuur-historie en duurzaamheid. Het betreft onder andere een zorgboerderij, een hazelnotenbos en verkoop.

De Buurderij

De Buurderij is een nieuw soort plattelandsonderneming, gebaseerd op principes van duurzaamheid, waarin agrarische ondernemers intensief samenwerken met andere ondernemers, organisaties en met burgers. Buurderij Haarlemmermeer-Zuid is een initiatief van 3 lokale ondernemers; hun bedoeling is om de Buurderij zo te laten groeien dat omwonenden uit Nieuw-Vennep, Lisserbroek en Abbenes het gevoel hebben dat de Buurderij van hen is, en dat het van grote waarde is voor hun woonplezier.

Economische gegevens van specifieke verbredingsactiviteiten zijn niet beschikbaar via het CBS. In afbeelding 3.7 is weergegeven welke opbrengst bedrijven met verbreding, uit hun verbredingsactiviteiten halen ten opzichte van de totale bruto opbrengst. Uit de afbeelding is af te leiden dat het aandeel bedrijven dat minimaal 50% van de bruto opbrengst uit verbreding haalt beperkt is, en dat dit voornamelijk wordt gerealiseerd bij verbrede graasdierbedrijven.

Afbeelding 3.7: Aandeel bedrijven (%) met verbreding naar opbrengstklasse (bron: CBS).

In het algemeen zijn in Nederland op verbrede bedrijven de 'nieuwe' bedrijfsactiviteiten het stadium van kleinschaligheid ontgroeid, zo leert een gemiddelde omzet van € 195.000,- uit nieuwe bedrijfsactiviteiten en een gemiddelde bijdrage van 33% aan de totale bedrijfsomzet. Verbrede bedrijven in Nederland kennen een gemiddeld agrarisch grondgebruik van 60 hectare. De verbrede activiteiten leveren met een gemiddelde bijdrage van 40% aan het totale gezinsinkomen een wezenlijke ondersteuning aan inkomensvorming op de verbrede agrarische bedrijven (Wageningen University, 2011). Uit afbeelding 3.9 lijkt af te leiden dat verbreding in de Haarlemmermeer achterblijft ten opzichte van de hier genoemde gemiddelde cijfers voor Nederland.

3.9 Agribusiness

Naast de primaire agrarische bedrijven zijn er in Haarlemmermeer bedrijven die goederen en diensten leveren aan land- en tuinbouwbedrijven of producten afnemen. De belangrijkste takken van agribusiness voor de Haarlemmermeer zijn loonwerk, mechanisatie, toelevering en afzet. Naast mechanisatie wordt fabricage van machines als aparte vorm van agribusiness gezien. Primaire landbouw en agribusiness zijn onlosmakelijk verbonden met elkaar.

Op basis van de uitgevoerde interviews, een korte enquête onder loon- en mechanisatiebedrijven en de resultaten van de gebiedsbijeenkomst wordt inzicht gegeven in de agribusiness in de Haarlemmermeer. De verslagen van de interviews (en de enquête) zijn opgenomen in bijlage 2, het verslag van de gebiedsbijeenkomst is opgenomen in bijlage 3.

Algemeen

Parallel aan de teruggang van het areaal landbouwgrond is er een teruggang merkbaar van agro-gerelateerde bedrijven in en in directe nabijheid van de Haarlemmermeer. Steeds meer kleine bedrijven binnen het agrocluster verdwijnen. De schaal (het werkveld) waarop bedrijven opereren wordt groter. Momenteel is de Haarlemmermeer op landelijk niveau geen koplopergebied meer voor akkerbouwgerelateerde agribusiness. De innovaties worden elders gedaan, zoals in de Flevopolder, de Noordoostpolder, de Wieringermeer en Zeeland. Dit heeft vooral te maken met de grotere omvang van de andere landbouwgebieden, waardoor hier grootschalige bedrijven gevestigd zijn.

Evenals voor de primaire landbouw gold voor de agribusiness in en nabij de Haarlemmermeer de afgelopen jaren al de keuze: stoppen, wegtrekken of verbreden. Veel agro-gerelateerde bedrijven zijn behalve agrarische diensten ook andere diensten gaan aanbieden (bijvoorbeeld weg- en waterbouw, machinebouw). Hierin is de agribusiness de laatste decennia een flexibele bedrijfstak gebleken. Redenen waarom de agribusiness niet wegtrekt uit de Haarlemmermeer zijn het belang van het persoonlijk contact met de klant en het feit dat de Haarlemmermeer als het ware een akkerbouw-eiland is in zijn omgeving. Dit vraagt om specifieke agribusiness. Door de nabijheid van Aalsmeer, Rijnsburg en de Bollenstreek zal agribusiness die gericht is op bloemen- of bollenteelt in de omgeving van de Haarlemmermeer naar verwachting gehandhaafd blijven.

Infrastructuur

Transport is integraal onderdeel van alle vormen van agribusiness. Voor de bedrijfsvoering van zowel de primaire landbouwbedrijven als de agro-gerelateerde bedrijven is het behoud van infrastructurele randvoorwaarden en realisatie van een secundaire wegenstructuur in de Haarlemmermeer van doorslaggevend belang. Overigens geldt dit ook voor veel andere bedrijven en instellingen die afhankelijk zijn van de inzet van groot verkeer (bijvoorbeeld weg-, water- en groenbeheerders, zoals Hoogheemraadschap Rijnland, gemeente Haarlemmermeer of Schiphol).

Loonwerk en mechanisatie

In de afgelopen jaren is gebleken dat veel landbouwgerelateerde bedrijven zich hebben aangepast aan de marktomstandigheden. Waar bijvoorbeeld loonwerk- of mechanisatiebedrijven voorheen volledig gericht waren op de landbouw, wordt momenteel veel loonwerk verricht voor overheden en concentreren mechanisatiebedrijven zich ook op andere takken, zoals machinebouw.

Om een indicatief inzicht te krijgen in de (economische) omvang van loonwerk en mechanisatie voor agrarische bedrijven in de Haarlemmermeer anno 2011, is een korte enquête uitgevoerd onder de loon- en mechanisatiebedrijven die diensten verlenen aan agrarische bedrijven in de Haarlemmermeer (zie bijlage 2).

De totale jaaronzet uit agrarisch loonwerk bij agrarisch ondernemers in de Haarlemmermeer bedraagt tenminste € 2,7 miljoen. Het totaal arbeidsuren per jaar voor agrarisch loonwerk bij agrarisch ondernemers in de Haarlemmermeer bedraagt meer dan 15.500 manuren. Daarnaast hebben veel ondernemers een nevenactiviteit in het loonwerk (zie ook afbeelding 3.8).

De jaaronzet van de mechanisatie bij agrarisch ondernemers in de Haarlemmermeer bedraagt tenminste € 6,5 miljoen. Het totaal arbeidsuren per jaar voor mechanisatiewerk bedraagt tenminste 12.000 manuren.

Evenals bij andere vormen van agribusiness is een merkbare verandering bij loon- en mechanisatiebedrijven de toenemende afstand van het loon- of mechanisatiebedrijf naar de agrarische bedrijven en de toenemende reistijd door congestie en verkeersbelemmerende maatregelen.

Toelevering en verwerking

Een belangrijk deel van de agribusiness houdt zich bezig met toelevering van de producten aan agrarische bedrijven (gewasbeschermingsmiddelen, meststoffen, zaaizaden, bedrijfsbenodigdheden). Bij benadering is de jaarlijkse omzet aan gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen in de Haarlemmermeer circa € 2,5 miljoen. Het toeleveren van producten gebeurt over de weg met vrachtwagens of specifiek landbouwverkeer.

Afzet

Een belangrijk deel van de agribusiness houdt zich bezig met afzet van de landbouwproducten (graan, uien, aardappels, bollen, bloemen, melk). De schaalvergroting is ook in de afzetmarkt herkenbaar. De afzetmarkt voor suikerbieten is 30 jaar geleden opgeschaald van een lokaal niveau naar een landelijk niveau. Sinds 5 à 6 jaar is ook de aardappel-/frietfabriek op landelijk niveau georganiseerd. Alleen de afzetmarkt voor graan is nog lokaal georganiseerd. Graan is het meest geteelde gewas in de Haarlemmermeer. De jaarlijkse omzet in de graanhandel bedraagt grofweg € 4 miljoen. Dit laatste is echter zeer afhankelijk van de graanprijs.

De afvoer van granen gebeurt veelal per binnenvaart. De aanvoer van granen naar de laadplek voor de binnenvaart gebeurt over de weg met vrachtwagens of specifiek landbouwverkeer. Momenteel is nabij de laadplek voor de binnenvaart tevens de opslag van gewassen gevestigd. Wanneer de graanafzet in de toekomst mogelijk niet meer lokaal georganiseerd zou zijn, moet meer opslag op de primaire bedrijven gerealiseerd worden.

Nabij de Haarlemmermeer ligt het mondiale centrum van handel in bloemen en planten. Circa 60% van de wereldwijde handel in snijbloemen en circa 40% van de handel in planten loopt via Nederland. Circa 60% van de Nederlandse bloemen- en plantenexport wordt in Aalsmeer gerealiseerd. Het sierteeltcomplex Aalsmeer biedt direct en indirect werkgelegenheid aan 45.000 arbeidsplaatsen.

Momenteel ligt er circa 500 hectare glas in de directe nabijheid van de veiling Aalsmeer. Eén van de speerpunten van Aalsmeer is de ontwikkeling van nieuw glas voor de dynamische dagvoorraad (zie ook gespreksverslag in bijlage 2). PrimAviera is momenteel de belangrijkste invulling van de gewenste ruimte voor nieuwe glastuinbouw.

Mest

De Haarlemmermeer is een gebied waar veel mest ontvangen kan worden uit gebieden met een overschot elders in Nederland. In totaal wordt de 'afzet' van mest in de Haarlemmermeer geschat op circa 200.000 m³.

4 Landbouw: impact van de autonome ontwikkelingen

Dit hoofdstuk geeft inzicht in de autonome ontwikkelingen die van invloed zijn op de toekomst van de landbouw in de Haarlemmermeer. De autonome ontwikkelingen betreffen de marktomstandigheden, beleid en wet- en regelgeving, de omgeving, klimaat en daaraan ook gekoppeld de waterhuishouding.

4.1 Marktontwikkeling- en beleid

4.1.1 Scenario's marktontwikkeling

Tot 2030 zijn verschillende veronderstellingen mogelijk over de economische groei, de demografische ontwikkeling en het al dan niet veranderen van het landbouwbeleid. Een viertal opties voor de toekomst is geformuleerd in langetermijnsenario's (of wereldbeelden) van het Centraal Planbureau en het RIVM (zie tekstkader).

Langetermijnsenario's

De lange termijnsenario's zijn mixscenario's waarin er enerzijds veel regelgeving zal zijn en anderzijds juist heel weinig regelgeving. Verder wordt aan de ene kant van het spectrum gezegd dat vooral de wereldeconomie leidend zal zijn, en aan de andere kant van het spectrum dat juist de regionale economie leidend zal zijn. De gevolgen van deze wereldbeelden voor de ontwikkeling van de landbouw zijn duidelijk verschillend, al zullen deze tot 2020 minder groot zijn door gemaakte afspraken met betrekking tot het suiker- en zuivelbeleid (LEI, 2007a).

Zie bijlage 6 voor een nadere toelichting op de scenario's.

Voor de twee meest uiteenlopende scenario's is door het LEI een indicatie gegeven van de gemiddelde oppervlakte van landbouwbedrijven in Nederland in 2020 (zie tabel 4.1). In het onderzoek is rekening gehouden met verbredingsactiviteiten. Onder het scenario met een lagere groei van de economie en een stabiele bevolking is er op de landbouwbedrijven meer ruimte voor verbredingsactiviteiten dan onder het scenario waarbij specialisatie en productie tegen zo laag mogelijke kosten (wereldmarktprijs) centraal staat (LEI, 2007a).

Tabel 4.1 Structuur van de landbouw in 2020 onder GE en RC (LEI, 2007a).

Bedrijfstype en kenmerken	Global Economy	Regional Communities
Akkerbouw (ha)	60	50
Tuinbouw (open grond)* (ha)	18	15
Gecombineerde bedrijven (ha)	35	30
Melkveehouderij		
- Gem. oppervlakte (ha)	100	80
- Gem. melkveestapel (stuks melkvee)	160	120

* Inclusief bloembollen.

Gemiddeld genomen is de huidige omvang van de akkerbouwbedrijven in de Haarlemmermeer (paragraaf 3.5) in lijn met de berekende arealen voor 2020 zoals weergegeven in tabel 4.1. Een akkerbouwbedrijf is momenteel circa 56 hectare. Dit is groter dan het Nederlands gemiddelde bedrijfsareaal van een akkerbouwbedrijf en is ook groter dan de gemiddelde omvang van een akkerbouwbedrijf in de toekomstscenario's van het LEI. Tijdens de gebiedsbijeenkomst is genoemd dat in de Haarlemmermeer een traditioneel akkerbouwbedrijf momenteel al circa 100 hectare grond nodig heeft voor een rendabele bedrijfsvoering. Voor de toekomst zal mogelijk een areaal van 150 hectare nodig zijn om te kunnen blijven bestaan (bijlage 3, verslag gebiedsbijeenkomst groep 3).

Wanneer naar de bedrijfsarealen van de andere bedrijfstypen wordt gezien, geldt dat hier op basis van de gegevens al geconcludeerd kan worden dat een aanzienlijke schaalvergroting zal optreden wanneer uitgegaan wordt van de marktontwikkelingsscenario's.

Wereldmarktprijzen zijn instabiel en dat zal ook in de toekomst blijven. De prijzen en opbrengsten zijn sterk afhankelijk zijn van weersomstandigheden, plagen en ziektes (LEI, 2003a). Op basis van modelberekeningen van het LEI is de verwachting dat de prijzen van suikerbieten en aardappelen richting 2020 dalen ten opzichte van 2005-2007. De prijzen van granen nemen in dezelfde periode toe. Voor sierteeltproducten (bloemen, planten, bollen, bomen) neemt de vraag onder invloed van de stijgende koopkracht sterker toe dan voor de voedingstuinbouw en voor landbouwproducten. In het algemeen neemt de vraag naar sierteeltproducten toe wanneer de inkomens stijgen (LEI, 2009a). Ondernemers kunnen hierop inspelen door bijvoorbeeld het verhogen van de productie per hectare, het verlagen van de kostprijs of het telen van andere gewassen (schaalvergroting en/of intensivering).

Flora Holland gaat in de glastuinbouw uit van een omzetgroei van 2% groei per jaar tot 2020-2030. De groei zal vooral gerealiseerd worden in Zuid Europa en Oost Europa (waar bedrijven soms al een nevenvestiging hebben). Een klein deel van de groei zal worden gerealiseerd in de directe omgeving van de marktplaats/veiling.

4.1.2 Beleidsontwikkelingen

Europees en nationaal landbouwbeleid

Het gemeenschappelijk landbouwbeleid van de Europese Unie voorziet in een verdere marktorientering van agrarische sector. In de komende jaren zullen de lidstaten van de EU besluiten nemen over het landbouw- en plattelandsbeleid zoals dat vanaf 2014 zal gelden. Het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I) werkt aan de invulling van het toekomstige Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) zoals dat vanaf 2014 zal gelden in Nederland. Twee doelen staan centraal voor de toekomstige uitbetaling van de bedrijfstoelagen aan agrarische ondernemers:

1. De versterking van concurrentiekracht in combinatie met verduurzaming en innovatie.
2. De beloning voor maatschappelijke prestaties, op het terrein van natuur, landschap, dierenwelzijn en diergezondheid.

In de komende 2 jaar zal op basis van de doelen en de EU-afspraken een nieuwe grondslag ontwikkeld worden voor het vaststellen van bedrijfstoelagen.

In het algemeen zullen richting 2020 de arealen graan en suikerbieten door veranderingen in het GLB dalen, omdat bijvoorbeeld toeslagen verdwijnen. De oppervlakte consumptieaardappelen blijft naar verwachting ongeveer stabiel en die van akkerbouwmatige groenten neemt toe. De oppervlakten grasland en voedergewassen blijven vrijwel gelijk. Het sectorsaldo (opbrengsten minus toegerekende variabele kosten) van de landbouw (exclusief tuinbouw) daalt met ongeveer 12%. Het saldo van de akkerbouw blijft vrijwel gelijk en dat van de melkveehouderij daalt (LEI, 2009a).

Over het wel of niet continueren van de suikerquotering na 2015, dat een onderdeel is van het GLB, zijn nog geen besluiten genomen (Wageningen UR Livestock Research, 2011).

Er bestaan nog onzekerheden in de aanpassing van het landbouwbeleid 2013. Onduidelijk is welke effecten dit beleid heeft op de landbouwsector in de Haarlemmermeer. De wijze waarop ondernemers op de wijzigingen anticiperen, zal per ondernemer sterk verschillen.

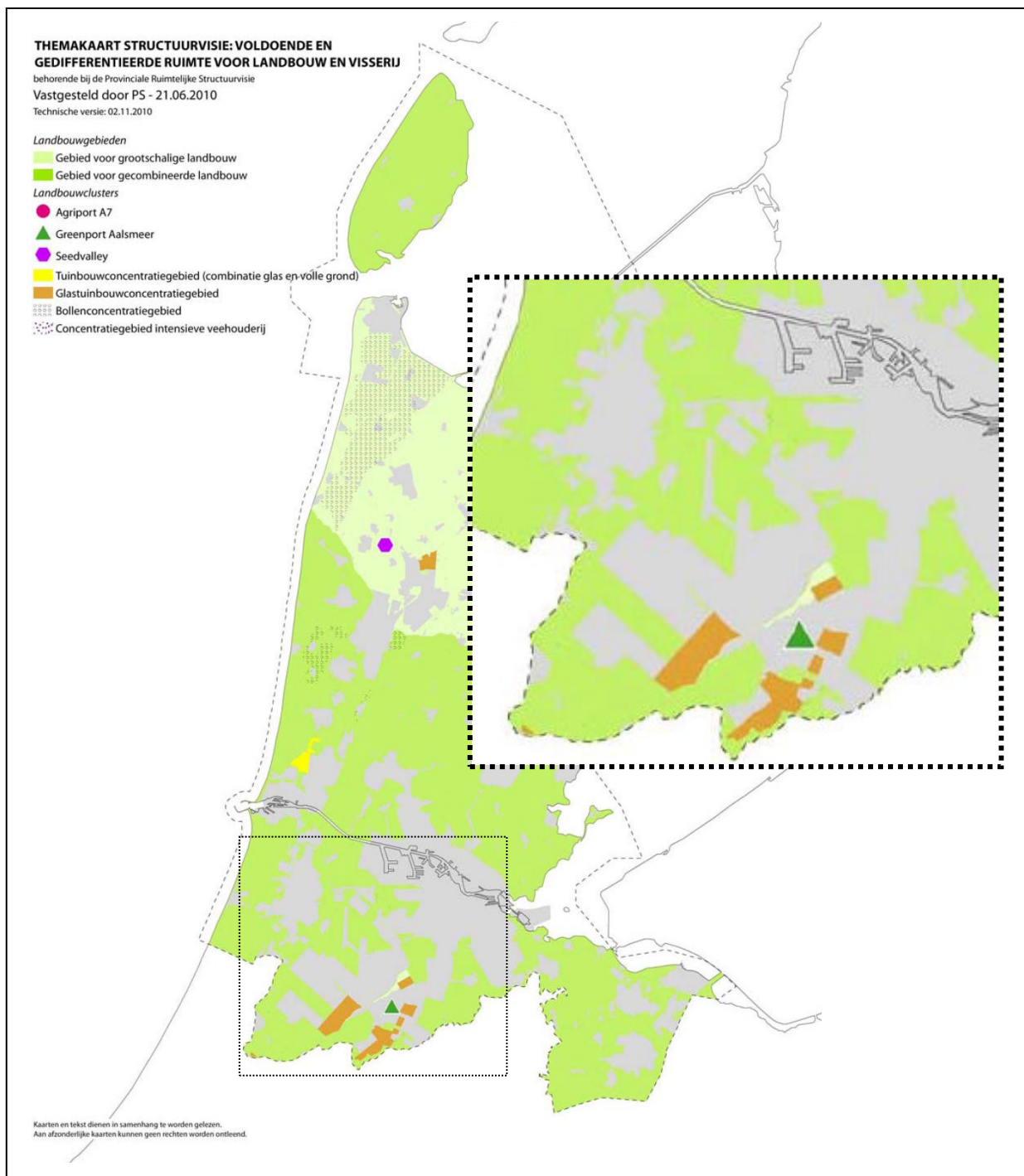
Wageningen UR Livestock Research (2011) heeft onderzocht wat de effecten van het GLB zullen zijn, maar dit onderzoek heeft betrekking op landbouwgebieden in Nederland waar de grootste effecten te verwachten zijn. Bijvoorbeeld de Veenkoloniën waar de zetmeelaardappelteelt een belangrijke teelt is. De Haarlemmermeer is in dit onderzoek niet meegenomen.

Vooralsnog geeft het onderzoek aan dat bedrijven in de gebieden waar de grootste veranderingen zijn te verwachten geen ingrijpende andere bedrijfsstrategie zullen volgen als gevolg van het nieuwe GLB. Ook in de Haarlemmermeer zullen dus geen grote veranderingen optreden als gevolg van de wijziging van het GLB-beleid.

Provinciaal beleid

Provincie Noord-Holland vindt het belangrijk dat landbouw een belangrijk onderdeel blijft van de economie van Noord-Holland. In de provinciale Structuurvisie voor de Haarlemmermeer zowel ruimte

aangewezen voor gecombineerde als voor grootschalige landbouw (afbeelding 4.1).

Afbeelding 4.1: Themakaart landbouw structuurvisie Provincie Noord-Holland (Provincie Noord-Holland, 2010) inclusief uitvergroete uitsnede van de Haarlemmermeer.

In de Haarlemmermeer is het glastuinbouwgebied PrimAviera aangeduid als locatie voor grootschalige landbouw. Hier is ruimte voor schaalvergroting, structuurverbetering en (mondiaal) concurrerende productielandbouw, de bijbehorende be- en verwerking, handel en distributie en het uitplaatsen van groeiende bedrijven uit stedelijk of kwetsbaar gebied. Dit betreft aan Aalsmeer gerelateerde glastuinbouw

In het overige landbouwgebied in de Haarlemmermeer is gecombineerde landbouw het uitgangspunt in het provinciaal beleid. Het landschap bepaalt waar en welke ruimte wordt geboden aan de bedrijfsontwikkeling. In de gebieden waar schaalvergroting niet of slechts gedeeltelijk mogelijk is, wordt meer ruimte geboden voor nieuwe economische activiteiten (verbreding).

In de Haarlemmermeer stimuleert provincie Noord-Holland de ontwikkeling van op stedelijke recreatiebehoefte gerichte functies. In dit gebied zijn agrarische bouwpercelen tot 1,5 hectare mogelijk. Bouwpercelen tot 2 hectare zijn in dit gebied alleen mogelijk met een ontheffing van Gedeputeerde Staten (Provincie Noord-Holland, 2010). In het huidige gemeentelijke beleidsplan landelijk gebied is 0,75-1,25 hectare toegestaan. Het beleidsplan landelijk gebied wordt in 2011 door de gemeente geactualiseerd. Het provinciale beleid kan een knelpunt zijn voor de gewenste schaalvergroting van ondernemers in het gebied.

Gemeentelijk beleid

De gemeente heeft geen specifiek beleid dat op de landbouw is gericht. Wel geeft zij in de Nota Nieuwe Economische Draggers (2007) ruimte voor nieuwe bedrijfsmogelijkheden voor agrarisch ondernemers. Het project 'Het Vierde Gewas' biedt de mogelijkheid om nieuwe economische dragers in het landelijk gebied te brengen die hier naar aard en omvang ook in passen.

Er wordt onderscheid gemaakt in:

- agrarische verwante bedrijfsactiviteiten (bijvoorbeeld verwerking agrarische producten, agrarisch loonbedrijf).
- niet agrarische bedrijfsactiviteiten (bijvoorbeeld stille opslag, ambachten).
- recreatieve functies / agrotourisme (bijvoorbeeld bed & breakfast, kamperen bij de boer, boeren-golf).
- overige dienstverlening (bijvoorbeeld cursuscentrum, atelier, zorgboerderij).

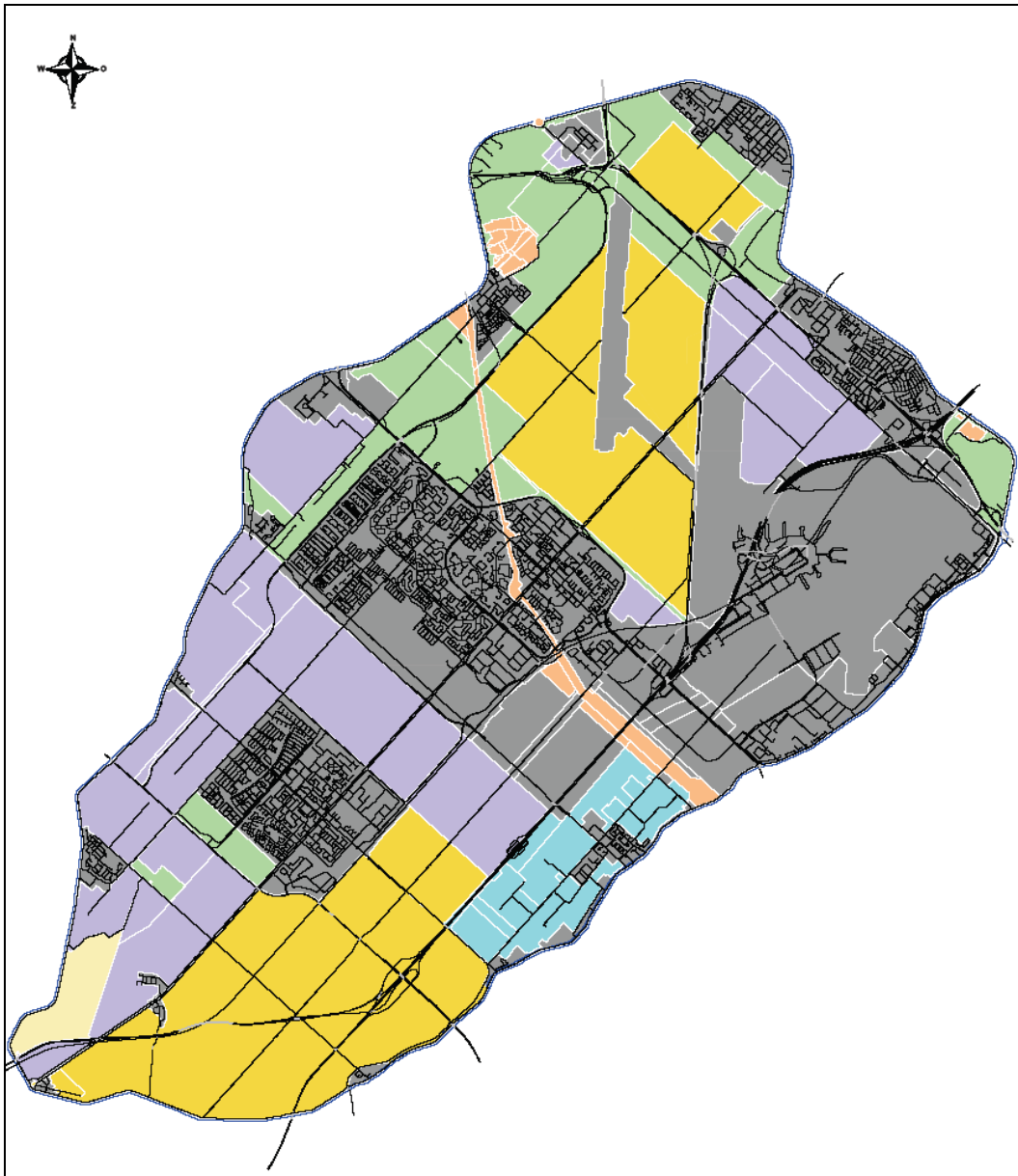
Het beleidskader voor nieuwe economische dragers gaat uit van een themazonering (afbeelding 4.2). De themazones versterken de identiteit van een gebied en benutten de kwaliteiten van de Haarlemmermeer optimaal. De themazones zijn afgestemd op de 'Gebiedsuitwerking Haarlemmermeer Bol-lenstreek'.

- Agrarische innovatie (geel).
- Recreatie (groen).
- Natuur en cultuurhistorie (oranje).
- Stedelijke ondersteuning (grijs), deze zone heeft geen agrarische waarde meer.

Daarnaast zijn er drie specifieke gebieden waar beleid afzonderlijk is uitgewerkt of gewacht wordt op uitwerking van ruimtelijke plannen.

- Ringdijk-zone (wit), aandacht Ringdijk verkeersluw maken.
- Zone Rijsenhout (blauw), dit gebied is momenteel in ontwikkeling, nieuwe functies zijn nu niet mogelijk.
- Zone voor Onomkeerbare Activiteiten (lila), geen onomkeerbare ontwikkelingen zolang de definitieve inrichting niet bekend is.

Afbeelding 4.2: Themazones 'Gebiedsuitwerking Haarlemmermeer Bollenstreek'.

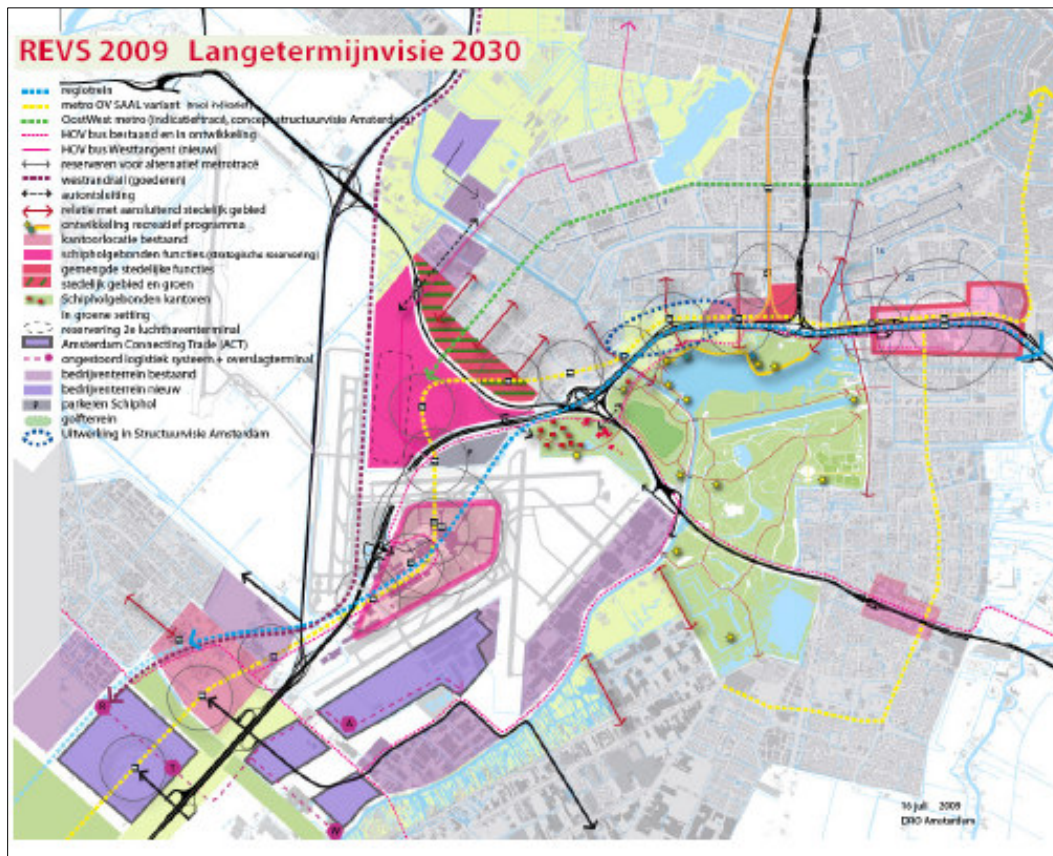
4.2 Schiphol

De luchthaven Schiphol is een belangrijke speler binnen de gemeente Haarlemmermeer. De luchthaven is van groot economisch belang en beslaat een groot areaal. Daarnaast is er diverse wet- en regelgeving (aanvliegroutes, geluidhinder, vogelbeperkingen e.d.) waardoor de luchthaven ook buiten haar eigen grondgebied de nodige impact heeft. Ook op de landbouwsector. De meeste relevante ontwikkelingen met betrekking tot de luchthaven zijn hierna toegelicht.

Ontwikkelingsvisie Schiphol

Het Bestuursforum Schiphol (Provincie Noord-Holland, Schiphol Group en de gemeenten Amsterdam en Haarlemmermeer) heeft in 2009 een eigen ruimtelijk economische visie voor de Schipholregio ontwikkeld (afbeelding 4.3). Op de landbouwgrond in de driehoek Badhoevedorp -Schiphol-A4 (ofwel de driehoek A4-A5-A9) is in deze visie een ontwikkeling van schipholgebonden functies voorzien (strategische reservering). Rondom Hoofddorp zijn op agrarische grond nieuwe bedrijventerreinen voorzien.

Het Ministerie van I&M heeft een reservering gedaan voor de aanleg van een extra baan parallel aan de Kaagbaan. Op dit moment verwerkt Schiphol jaarlijks circa 47 miljoen passagiers. De huidige infrastructuur biedt ruimte om circa 60 miljoen passagiers te verwerken. Realisatie van een eventuele 6^e baan is voorlopig niet aan de orde. Een besluit of de extra baan er wel of niet komt wordt niet eerder verwacht dan 2015.

Afbeelding 4.3: Langetermijnvisie Schipholregio (Bestuurscentrum Schiphol, 2009).

Luchthaveninddelingsbesluit

Het huidige Luchthaveninddelingsbesluit (LIB) Schiphol bevat een beperkingengebied van circa 6 kilometer rondom Schiphol waarbinnen de ontwikkeling van nieuwe vogelaantrekkende functies niet is toegestaan. Bij aanvaringen met vliegtuigen kunnen vogels een gevaar opleveren voor het vliegverkeer, doordat zij in de motoren van vliegtuigen terecht komen. Aangezien landbouwgronden functioneren als foerageergebieden voor een groot aantal vogelsoorten, worden in de omgeving van de luchthaven eisen gesteld aan de teelt van gewassen met een vogelaantrekkende werking. Ook grote wateroppervlakten zijn binnen de zonerings niet toegestaan.

Het Ministerie van I&M laat momenteel de mogelijkheid onderzoeken om het beperkingengebied te vergroten. Er lopen ook experimenten naar de mogelijkheden om via aangepast oogsten invloed uit te oefenen op de aantrekking van vogelsoorten die een risico vormen voor de luchtvaart. Daarnaast wordt een onderzoek gestart naar de mogelijkheden van de teelt van andere gewassen (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2011). Afhankelijk van de uitkomsten van deze experimenten kan de landbouw in de toekomst mogelijk een rol vervullen in de afweer van vogels in de nabije omgeving van de luchthaven.

Relevante planuitwerkingen Schiphol in relatie tot landbouw

Op dit moment speelt een aantal plannen in de regio van Schiphol. Hieronder zijn de belangrijkste ontwikkelingen geschetst in relatie tot de landbouwsector.

Geluidsribbels

In de buurt van Polderbaan is het voornemen geluidsribbels aan te leggen. In de plannen voor de lange termijn zijn hier mogelijk ook agrarische gronden voor nodig. Het bestemmingsplan geeft een agrarische bestemming, waarin technische voorzieningen voor de luchtvaart toegestaan zijn. De ribbels maken agrarisch gebruik ter plekke onmogelijk. Een aantal ondernemers heeft bezwaar gemaakt bij de rechtbank tegen de plannen.

Op 8 juni 2011 is uitspraak gedaan door de Rechtbank Haarlem in deze rechtszaak. Het aanbrengen van ribbels is volgens de rechtbank in strijd met de bestemming van het gebied, geluidsribbels kunnen niet aangeduid worden als technische voorziening voor de luchtvaart.

Op 10 augustus 2011 heeft de Raad van State bepaald dat de aanleg van de geluidsribbels bij wijze van voorlopige voorziening mogen worden hervat. Nog onduidelijk is hoe de procedures mogelijk gevolgd worden (bodemprocedure).

Algenproductie

Schiphol wil de grootste algenproducent van Europa worden. In 2011 moeten bassins van in totaal 5 hectare klaar zijn voor een jaarlijkse productie van ongeveer 150 ton droge algen. De droge algen kunnen worden afgezet in de veevoerindustrie of als meststof worden gebruikt (Agriholland, 2011). In een gesprek (verslag in bijlage 2) heeft Schiphol aangegeven niet te verwachten ondernemers in te schakelen voor de algenproductie.

Gansveilig Schiphol

Van het areaal akkerbouw in de Haarlemmermeer is circa de helft bestemd voor graanteelt. Ganzen komen na de oogst op de resterende graankorrels af. Om het aantal ganzen rond Schiphol te verminderen, heeft de Nederlandse Regiegroep Vogelavaringen (NRV) een aantal oplossingen geformuleerd, waaronder teeltaanpassingen om het voedselaanbod voor ganzen rond Schiphol te verminderen. De landbouw heeft aangegeven grote bedenkingen te hebben bij het reguleren van teelten. Hierdoor zou de benodigde flexibiliteit in het ondernemerschap worden aangetast. Recent heeft CLM Onderzoek & Advies onderzocht hoe graanpercelen onaantrekkelijk gemaakt kunnen worden voor ganzen.

Pilot

Uit een pilot met 4 ondernemers is gebleken dat versneld onderploegen na de oogst een reducerend effect op ganzen heeft. De NRV wil deze maatregel in 2011 in een groter gebied inzetten, namelijk tussen de Polderbaan en Zwanenburgbaan en de provinciale weg in het noorden. Het gebied waar men de maatregel wil inzetten is circa 600 hectare groot, waarvan 300 hectare wordt ingezet voor graanteelt. Op deze 600 hectare zijn 14 akkerbouwers actief.

Voor het direct onderwerken van de restproducten van de oogst is een pakket van maatregelen en bijpassende vergoeding opgesteld dat ter goedkeuring is voorgelegd aan staatssecretaris Atsma. Deelname aan het pakket van maatregelen is op vrijwillige basis. Men overweegt een wettelijke maatregel vast te stellen waarin het onderwerken van restmaterialen verplicht gesteld gaat worden, een termijn van 3 jaar wordt genoemd. Een alternatief is het telen van alternatieve (energie)gewassen die minder aantrekkelijk zijn voor de ganzen.

4.3 Klimaatverandering**4.3.1 Effect op de landbouw**

Klimaatveranderingen leiden er toe dat landbouw zich moet oriënteren op eventuele aanpassingen in de bedrijfsvoering. Vooral de stijging van de temperatuur en de toename van weersextremen (droge zomers, hittegolven, natte winters, extreme buien) hebben impact op de agrarische bedrijfsvoering.

Het klimaateffetschetsboek van provincie Noord-Holland beschrijft de effecten van klimaatverandering aan de hand van klimaatscenario's¹⁰ (Alterra, 2008b). In alle klimaatscenario's neemt de extreme neerslag toe, is er meer kans op wateroverlast of andere schade aan gewassen. Ook de kans op hittegolven neemt in alle scenario's toe (Alterra, 2008b). In het algemeen is de gevoeligheid van de landbouw voor klimaatverandering aangemerkt als hoog tot zeer hoog (PRI, 2008). In tabel 4.2 is op basis van enkele bronnen per landbouwsector aangegeven wat de mogelijke effecten zijn van klimaatverandering op de landbouw in de Haarlemmermeer.

4.3.2 Aanpassing aan klimaatverandering

Uit de praktijk blijkt dat ondernemers (onbewust) al inspelen op de klimaatveranderingen door aanpassingen in de agrarische bedrijfsvoering. De mogelijke schade door de in tabel 4.2 genoemde effecten kan worden beperkt of worden weggenomen door het nemen van de juiste aanpassingsmaatregelen. Deze maatregelen kunnen eenvoudig zijn en beperkte investeringen vergen, bijvoorbeeld het aanpassen van de gewassen en rassen of het verbeteren van de bodemstructuur. Afhankelijk van het effect en het bedrijfstype zijn in de toekomst mogelijk ook grotere investeringen nodig, bijvoorbeeld het creëren van een eigen watervoorraad.

Klimaatverandering kan ook kansen bieden door de mogelijkheid tot het telen van nieuwe gewassen zoals zonnebloemen of artisjokken (PRI, 2008, Klimaat & landbouw Noord-Nederland, 2011). Hierbij dient te worden opgemerkt dat er natuurlijk vraag naar deze producten en afzetmogelijkheden voor deze producten aanwezig moet zijn.

¹⁰ Klimaatscenario's zijn consistente en plausibele beelden van een mogelijk toekomstig klimaat. Ze geven aan in welke mate bijvoorbeeld temperatuur, neerslag en wind bij een bepaalde mondiale klimaatverandering kunnen veranderen (bron: www.knmi.nl).

4.3.3 *Watervoorziening*

Met het oog op klimaatverandering wordt de beschikbaarheid van kwantitatief en kwalitatief voldoende water steeds belangrijker. Ook een tijdige waterafvoer in tijden van extreme neerslag moet worden gewaarborgd (vooral voor gewassen als aardappelen en bollen). Voor de aardappelteelt, bollenteelt, tuinbouw en glastuinbouw is het vooral van belang dat er kwantitatief en kwalitatief voldoende water beschikbaar is in tijden dat dit nodig is (Klimaat & landbouw Noord-Nederland, 2011). De waterbeheerder speelt een belangrijke rol in de watervoorziening.

In de gebieden waar op termijn niet aan de voorwaarden ten aanzien van waterkwantiteit en waterkwaliteit kan worden voldaan zal de landbouw zich alleen kunnen handhaven door de teelt van andere gewassen, het toepassen van droogte-, hitte- en waterbestendige rassen, het realiseren van een eigen watervoorraad of het overstappen op nevenfuncties. In de glastuinbouw is al een ontwikkeling naar zelfvoorziening ingezet (Wageningen UR & DHV, 2009).

In dit kader is het verder belangrijk op te merken dat Hoogheemraadschap Rijnland aangeeft dat het op de lange termijn steeds moeilijker, zo niet onmogelijk, wordt water van de juiste kwaliteit te garanderen. In de volgende paragraaf wordt nader ingegaan op de waterhuishouding.

Tabel 4.2: Mogelijke effecten van klimaatverandering op de landbouw in de Haarlemmermeer (PRI, 2008, Wageningen UR & DHV, 2009, Klimaat & landbouw Noord-Nederland, 2011)

Verwachte gevolgen van klimaatverandering	Effecten	Consequenties voor de akker- en tuinbouw en bollenteelt in de Haarlemmermeer
Verandering temperatuurpatronen	Temperatuurstijging	Hogere, maar soms ook lagere opbrengsten door een hogere temperatuur of lager groeiseizoen Toename ziekten en plagen
	Hittegolven	Kwaliteitsverlies in de aardappelteelt Productieverlies
	Zachte winters	Toename ziekten en plagen Op de akker achtergebleven aardappelknollen vriezen niet dood en vormen een onkruid in de opvolgende teelt en de knollen vermeerderen aaltjes en zijn een bron voor besmetting met Phythophthora en andere schimmelziekten
Verandering neerslagpatronen	Plensbuien en hagel	Kans op waterschade in de aardappelteelt en bollenteelt. In het algemeen is de akkerbouw- en tuinbouw zeer robuust tot matig robuust ten aanzien van wateroverlast. Legering van granen
	Droogte	Gewassen als graan en suikerbieten zijn relatief goed bestand tegen droogte. In de aardappelteelt en tuinbouw leidt vochttekort eerder tot schade. Kwaliteitsverbetering suikerbieten (suikergehalte)
	Vernatting/vochtiger weer	Bepaalde gewasbelagers (bijvoorbeeld bruinrot bij de aardappel, rhizomanie bij suikerbiet, onkruiden, slakken) krijgen meer kans
Hoger zoutgehalte in boezemwater in ringvaart	Verziltting	Afname productie graan en aardappelen Ongeschikt beregeningswater/zoutschade door beregening Bloembollengebieden kwetsbaar Hoger suikergehalte in suikerbieten (positief effect)
CO ₂ -stijging	-	Productieverhoging

Verwachte gevolgen van klimaatverandering	Effecten	Consequenties voor de glastuinbouw in de Haarlemmermeer
Verandering temperatuurpatronen	Temperatuurstijging	Toename koudebehoefte en dus aan koelwater, terwijl mogelijk vanuit milieuoogpunt grenzen worden gesteld aan koelingsmogelijkheden
	Hittegolven	
	Zachte winters	Toename ziekten en plagen
Verandering neerslagpatronen	Plensbuien en hagel	Schade aan kassen
	Droogte	Tekort aan kwalitatief goed water
	Vernatting/vochtiger weer	Toename ziekten en plagen
Hoger zoutgehalte in boezemwater in ringvaart	Verziltting	-
CO ₂ -stijging	-	-

Verwachte gevolgen van klimaatverandering	Effecten	Consequenties voor de melkveehouderij in de Haarlemmermeer
Verandering temperatuurpatronen	Temperatuurstijging	Hittestress bij vee (lagere melkproductie)
	Hittegolven	Verlenging van het groeiseizoen van gras
	Zachte winters	Toename ziekten
Verandering neerslagpatronen	Plensbuien en hagel	-
	Droogte	Afname grasproductie
Hoger zoutgehalte in boezemwater in ringvaart	Verziltting	Afname kwaliteit veedrenkwater
CO ₂ -stijging	-	Hogere productie

4.4 Water

In deze paragraaf is naast de bronnen waar aan wordt gerefereerd, informatie verwerkt uit het interview met Hoogheemraadschap Rijnland (bijlage 2).

Momenteel wordt de Haarlemmermeerpolder doorgespoeld met 20 tot 40 miljoen m³ per jaar. Het watersysteem is op de landbouw gericht met vaste waterpeilen waardoor de Haarlemmermeer een grootverbruiker van water is. Gemaal Leeghwater is de hoofdinlaat van de Haarlemmermeer en het water wordt bij Lijnden weer in de boezem gepompt. Vanuit de Ringvaart van de Haarlemmermeer wordt water ingelaten om het voedselrijke en soms zoute water door te spoelen uit de polder, maar ook om het waterpeil op het gewenste niveau te houden. Naast de hoofdinlaat zijn er nog circa 71 kleinere inlaten. Schattingen geven aan dat ongeveer 2/3 van het water wordt ingelaten via de kleinere inlaten. De kleinere inlaten worden individueel door ondernemers geregeld.

Afbeelding 4.4. Schets van het huidige watersysteem (Expert Groep Water, 2010).

4.4.1 Verzilting

De verzilting in de Haarlemmermeer is te verdelen in interne en externe verzilting:

- De interne verzilting bestaat uit diffuse zoute kwel en wellen.
- De externe verzilting ontstaat door het inlaten van verzilt boezemwater voor peilhandhaving voor de sector of doorspoelen van het watersysteem.

In de huidige situatie is de interne verzilting is de overheersende factor. De verzilting van de polder is met name een knelpunt voor de landbouw. Voor andere grondgebruikfuncties zoals Schiphol, infrastructuur en bedrijventerreinen maakt het niet uit of het water in de sloot nu zoet of zout is. De opgave hoe met de verzilting om te gaan is daarmee vooral voor de landbouw relevant.

Interne verzilting: zoute kwel en wellen

In de Haarlemmermeer zijn wellen aanwezig en ontstaan op verschillende locaties nieuwe wellen op. Wellen ontstaan door te weinig tegendruk van bodem. Wellen komen daarom vaak voor in watergangen, en aan de randen van de polder (hier is de druk van het grondwater het grootst), maar ook komen wellen voor op agrarische percelen. Door het opwerpen van zware

(zand)pakketten kunnen ook wellen op andere plaatsen ontstaan. Ten tijde van de aanleg van de HSL zijn volgens de ondernemers wellen ontstaan op circa 1 km afstand van de werkzaamheden.

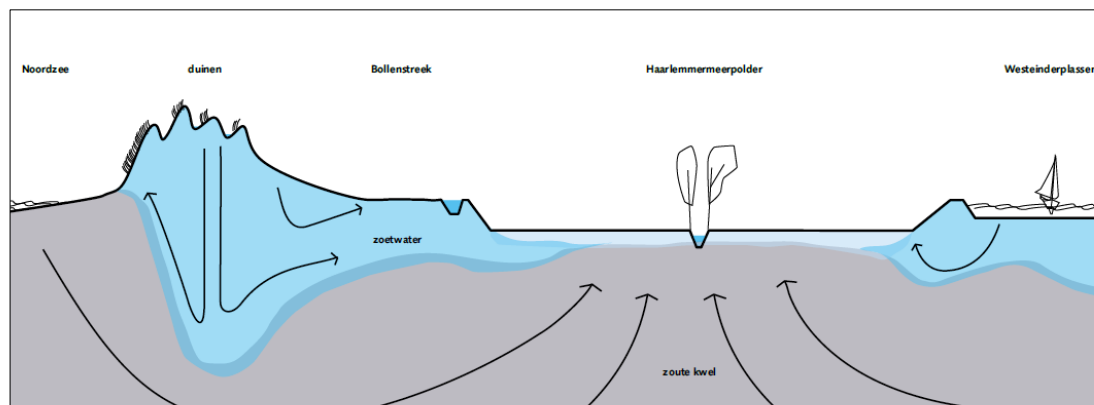
Op enkele locaties ontstaan problemen, omdat grondwater via de wellen aan de oppervlakte komt. Het water moet rechtstreeks of via drainage afgevoerd worden naar het oppervlaktewater.

In de zuidoosthoek van de polder komen veel wellen en kwel voor. Graven is in dit gebied 'gevaarlijk', omdat dit extra kwel veroorzaakt. Aan de westkant van de Haarlemmermeer zijn de wellen relatief zoet, onder andere door het zoete water in de duinen. In het noorden en het zuiden van de polder is het water dat door de wellen omhoog komt relatief zout.

Externe verzilting: inlaatwater

Het water in de Rijnlandse boezem wordt doorgaans ingelaten uit de Hollandse IJssel via het inlaatpunt bij Gouda. Alleen in een zeer droge periode, zoals in 2003 en nu in 2011, wordt de KWA (Kleinschalige Water Aanvoer) in werking gesteld, waardoor het Rijnlandse boezemsysteem wordt gevoed met water uit het Amsterdam Rijnkanaal. De capaciteit van de KWA is zodanig beperkt dat het standaard doorspoelregime van de Haarlemmermeerpolder dan mogelijk niet volledig kan worden gehandhaafd.

Een indirect gevolg van de zeespiegelstijging, in combinatie met een lagere afvoer van rivierwater, kan zijn dat boezemwater in de Ringvaart een hoger zoutgehalte krijgt. De invloed van de zeespiegelstijging op de kweldruk zal zich niet uitstrekken tot in de Haarlemmermeer (Hoogheemraadschap van Rijnland, 2010).

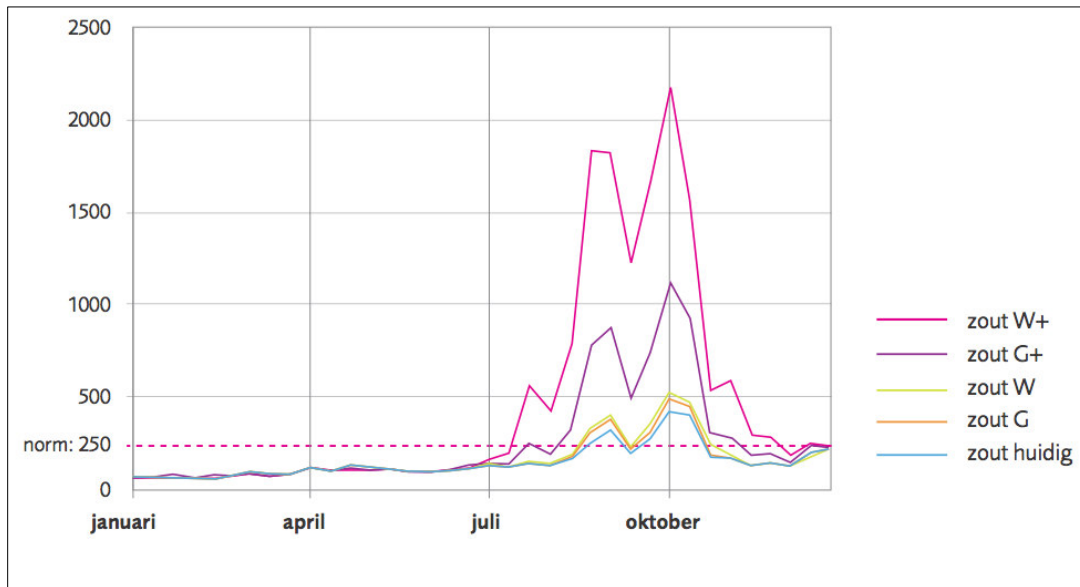
Afbeelding 4.5: Schets grondwaterstromen van zoete en zoute kwel (Expert Groep Water, 2010).

Een gestage autonome toename van de interne verzilting door toename van zoute kwel in de droogmakerijen, de intensivering van het schutbedrijf bij de schutsluis van Spaarndam en klimaatverandering leidt tot een toename van de verzilting, waardoor een toename van de waterbehoefte en een afname van beschikbaarheid van zoet water.

Op basis van enkele studies blijkt dat er na 2025 onvoldoende zoet water beschikbaar is om de verzilting van de boezem en polders volledig te bestrijden. Hierdoor zullen bijvoorbeeld sierteelt, de Duin- en Bollenstreek maar ook natuurgebieden schade ondervinden. Tegelijk zal bij ditzelfde scenario ook de waterbehoefte door grotere verdamping toenemen. Er is daarmee, naast inlaatwater voor doorspoeling, ook extra inlaatwater nodig voor peilhandhaving. Bij voortzetting van het huidige inlaatbeleid zou dan gemiddeld om de 2 jaar in de zomer een onvermijdelijke verzilting van het beheergebied optreden (Hoogheemraadschap Rijnland, 2011).

In afbeelding 4.6 is de verwachte zoutconcentratie in 2050 voor vier klimaatscenario's bij inlaatpunt Hollandse IJssel weergegeven in vergelijking tot de huidige inlaatnorm en de gemeten zoutconcentratie in de droge zomer van 2003.

Afbeelding 4.6: Verwachte zoutconcentratie in 2050 voor vier klimaatscenario's (uitgedrukt in mg chloride per l) bij inlaatpunt Hollandse IJssel weergegeven in vergelijking tot de huidige inlaatnorm en de gemeten zoutconcentratie in de droge zomer van 2003 (Rijkswaterstaat, 2008).

4.4.2 Water en de landbouw

Voor landbouw in de Haarlemmermeer zijn het peilbeheer (tijdige water aan en -afvoer) en de waterkwaliteit van groot belang voor de bedrijfsvoering. Gewassen kunnen door niet optimaal peilbeheer nat- en droogteschade krijgen en door te zout beregeningswater kan zoutschade aan het gewas en de bodem ontstaan. Bovendien bepaalt het waterpeil (drooglegging) de mogelijkheid om op het gewenste moment de akker te bewerken.

Waterpeil

In de huidige situatie wordt in perioden van extreme droogte of in natte perioden schade onderhouden door een tijdelijk te hoog of te laag waterpeil. In de huidige situatie zijn er in de Haarlemmermeer veel meer klachten over schade in te natte perioden dan over schade vanwege droogte. Door de klimaatverandering en de verandering van de Rijn van smeltrivier naar regentivier, wordt de kans op droogteschade groter. Naar de verwachting van het Hoogheemraadschap zal de wens vanuit de agrarische sector naar maatregelen om droogte(schade) tegen te gaan in de toekomst vermoedelijk toenemen.

Bovendien neemt bij de voorziene klimaatverandering de kans op hevige regenval toe. Dit betekent dat het belangrijker wordt dat de knelpunten ten aanzien van de drooglegging (en tijdige waterafvoer) worden opgelost.

Waterkwaliteit

Voor de landbouwgewassen mag de zoutconcentratie in het bodemvocht en het beregeningswater niet te hoog worden. Als maat voor het zoutgehalte dat schadelijk kan zijn, is de 'schadedrempel' gedefinieerd: het chloridegehalte (of de elektrische conductiviteit: EC, die afhankelijk is van de concentratie van chloride en andere ionen) waaronder geen schade aan het gewas optreedt.

Voor de meeste land- en tuinbouwgewassen zijn wel enige gegevens beschikbaar over schade bij continue blootstelling aan zout bodemvocht of gietwater (zie tabel 4.3). Deze gegevens bleken echter niet altijd eenduidig en de nauwkeurigheid is beperkt. Over schade bij fluctuerende zoutgehalten zijn geen gegevens bekend. Voor de meeste groenten die in open grond verbouwd worden, ligt de schadedrempel onder de 500 mg Cl/l, voor de meeste fruitsoorten ligt deze rond de 250 mg Cl/l. De drempels voor tarwe, gerst en suikerbieten variëren tussen de 1000 en 1500 mg Cl/l. Het gevoeligst lijken snijbloemen te zijn, waarvan de schade drempels onder de 100 mg Cl/l liggen (tot slechts 16 mg Cl/l voor orchideeën). De schadedrempel is ech-

ter een zeer grof meetinstrument (STOWA, 2009). De zouttolerantie van planten is complexe materie en de effecten zijn lastig te voorspellen (STOWA, 2009). Water met een te hoog zoutgehalte is niet bruikbaar als drinkwater voor vee, omdat het zout de water- en zouthuishouding bij dieren verstoort (LEI, 2007b). Een zoutgehalte van maximaal circa 1800 mg Cl/l lijkt in het algemeen acceptabel om de productiviteit van melkvee te garanderen en geen risico te lopen. De lokale omstandigheden bepalen in welke mate het melkvee wel of niet gevoelig zal zijn voor dergelijk hoge zoutgehaltenes (STOWA, 2009).

In de Haarlemmermeer wordt geteeld op een zoetwaterlens. Het chloridegehalte van het oppervlaktewater in de sloten kan uiteenlopen van 300 mg Cl/l tot soms wel 1000 mg Cl/l. In de toekomst kan als gevolg van droge perioden de zoetwaterlens opraken. Het brakke grondwater kan dan dichter naar de oppervlakte optrekken. Het grondwater onder de zoetwaterlens is veel zouter dan het oppervlaktewater. Het chloridegehalte van het grondwater onder de zoetwaterlens kan uiteenlopen van 500 mg Cl/l tot soms wel 2000 mg Cl/l. Naast de mogelijke opdroging van de zoetwaterlens in droge perioden, ondervinden agrarische ondernemers in de Haarlemmermeer hinder van 'wellen' in het land met soms sterk zoute kwel (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011).

Berekening met zout water op wat zwaardere grond kan in combinatie met de neerslag een slechte structuur van de grond opleveren, door het uiteenvallen van de kleideeltjes door de afwisseling van zout (of brak) water en zoet regenwater. De mate waarin opbrengstreductie optreedt, is onder andere afhankelijk van het gewas. Als berekening noodzakelijk is, moet een afweging gemaakt worden tussen droogteschade of zoutschade (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011).

Tabel 4.3: Drempelwaarden en gevoeligheden voor zout van verschillende gewassen en melkvee (bronnen: PPO, 2007, Klimaat & landbouw Noord-Nederland, 2011, LEI, 2007b).

Gewas	Schadedrempel				Categorie zoutgevoeligheid
	Gietwater (mg Cl/l)	EC (dS/m)	Bodemvocht (mg Cl/l)	EC (dS/m)	
Akkerbouw					
Pootaardappel	202	1,1	756	4,3	Matig gevoelig
Consumptieaardappel	nb	nb	nb	nb	Matig gevoelig
Tarwe	1053	4,0	3947	15,0	Tolerant
Suikerbiet	1288	4,7	4831	5,9	Matig tolerant
Zaaiui	101	0,7	378	2,5	Gevoelig
Peen	101	0,7	-	2,5	Gevoelig
(Glas)tuinbouw					
Tomaten	288	1,8	686	8,0	Tolerant
Paprika	240		573		Matig tolerant
Bollenteelt					
Tulpen	-		130	1,3	Gevoelig
Lelies (broei)	80	-	196	-	Gevoelig
Narcissen	-	-	60	0,4	Gevoelig
Melkveehouderij					
Grasland	962		3606		Matig tolerant
Veedrenking	Goed <250, > 2000 (vee- drenking niet mogelijk)				

Indien geen goede waterkwaliteit kan worden gerealiseerd zullen ondernemers schade onderkennen door de afname van de productie van graan en aardappelen en het niet kunnen beregenen van gewassen (door de slechte kwaliteit van het oppervlaktewater). Ondernemers kunnen deze schade ten dele beperken door hierop te anticiperen door bijvoorbeeld zelf water op te slaan, het toepassen van zoutresistente rassen of het telen van nieuwe gewassen.

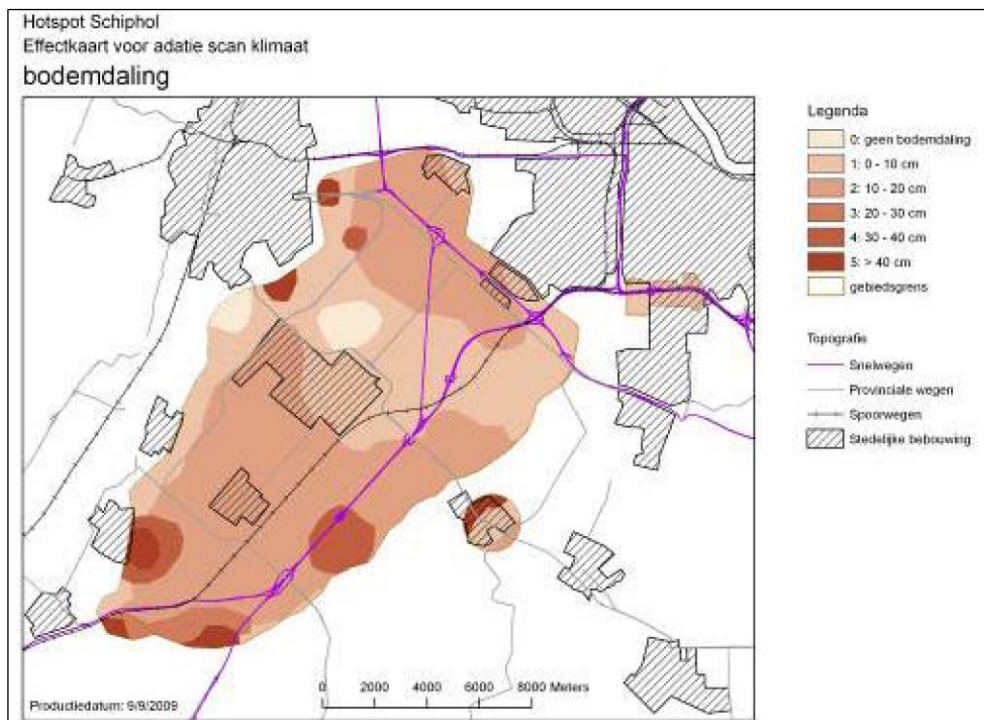
4.5 Bodem

In de Haarlemmermeer bestaat de bodem overwegend uit zeeklei (klei en zavel). Lokaal, ten noorden en westen van Hoofddorp, zijn ook zandgronden te vinden. Provincie Noord-Holland heeft in 2009 een pilotproject bodeminformatie landbouw laten uitvoeren. In het onderzoek is de Haarlemmermeer specifiek uitgelicht en er is bepaald welke delen van de polder het meest geschikt zijn voor primaire landbouw. Daarbij is onder andere gekeken naar grondsoort, bodemstructuur, water en verziltingsgevoeligheid. Conclusie is dat de bodem- en waterhuishoudkundige situatie in de Haarlemmermeer in het algemeen ruime mogelijkheden biedt voor de primaire landbouw (akkerbouw en tuinbouw)gronden. Ten zuiden van Nieuw-Vennep en net ten oosten van Haarlem zijn de gronden minder geschikt (DHV, 2009). Voor kaartmateriaal van de voor de land- en tuinbouw geschikte gronden wordt verwezen naar het rapport Pilotproject bodem informatie landbouw (DHV, 2009).

De gronden net ten oosten van Haarlem bestaan uit veen en klei en de ontwaterings situatie is minder ten opzichte van andere delen in de Haarlemmermeer. Deze gronden zijn daarom vooral in gebruik als grasland. Bovendien bevindt zich plaatselijk kateklei (extreem zure klei) in de ondergrond ondieper dan 0,80 m -mv. Ook ten westen en ten zuidoosten van Nieuw-Vennep bevindt zich plaatselijk kateklei (Bodemkaart van Nederland, 1969 en 1992).

Bodemdaling

De geschatte bodemdaling in de Haarlemmermeer is voor het jaar 2050 (ten opzichte van de situatie in 1997) in kaart gebracht (afbeelding 4.7). Op enkele plaatsen in het plangebied draagt de bodemdaling in 2050 mogelijk meer dan 40 cm (onder andere in een deel van Greenport Aalsmeer). Voor het overgrote deel wordt een bodemdaling verwacht die varieert tussen de 0 en 20 cm. Als gevolg van bodemdaling vermindert de drooglegging (Wageningen UR & DHV, 2009). Tot 2030 zal de impact op de landbouw over het algemeen minimaal zijn.

Afbeelding 4.7: Bodemdaling in de Haarlemmermeer tot 2050 (Wageningen UR & DHV, 2009).

Bodemkwaliteit

In het algemeen is de Haarlemmermeer, vanwege de kleigrond, een van de meest vruchtbare en landbouwkundig geschikte gebieden in Nederland (Alterra, 2008a).

De gronden die niet meer in bezit zijn van agrariërs worden verpacht, met name met korte pachtcontracten. Ondernemers geven aan dat juist door de kortdurende pachtcontracten de kwaliteit van de bodem achteruit gaat. Ondernemers investeren minder in maatregelen ter behoud en verbetering van de bodemkwaliteit. Hierdoor treedt een verslechtering van de bodemstructuur op. Er is sprake van afname van organische stof, toename van ziekten en bodemverdichtingen.

5 Impact Structuurvisie op de agrarische sector

In dit hoofdstuk en het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de impact van de voorgenomen ruimtelijke ontwikkelingen en beleidskeuzes uit het Voorontwerp Structuurvisie op de agrarische sector in de Haarlemmermeer. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de effecten van de ontwikkelingen op de totale agrarische sector in de Haarlemmermeer: op de primaire landbouw en op de agribusiness. In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op effecten van de ontwikkelingen op de bedrijfsvoering waar de individuele ondernemer direct mee wordt geconfronteerd.

5.1 Impact op primaire landbouw

Voor het realiseren van de plannen zoals omschreven in het Voorontwerp Structuurvisie is grond (areaal) nodig. Deze claim zal ten koste gaan van landbouwgronden en het aantal landbouwbedrijven in de Haarlemmermeer.

Vermindering landbouwareaal

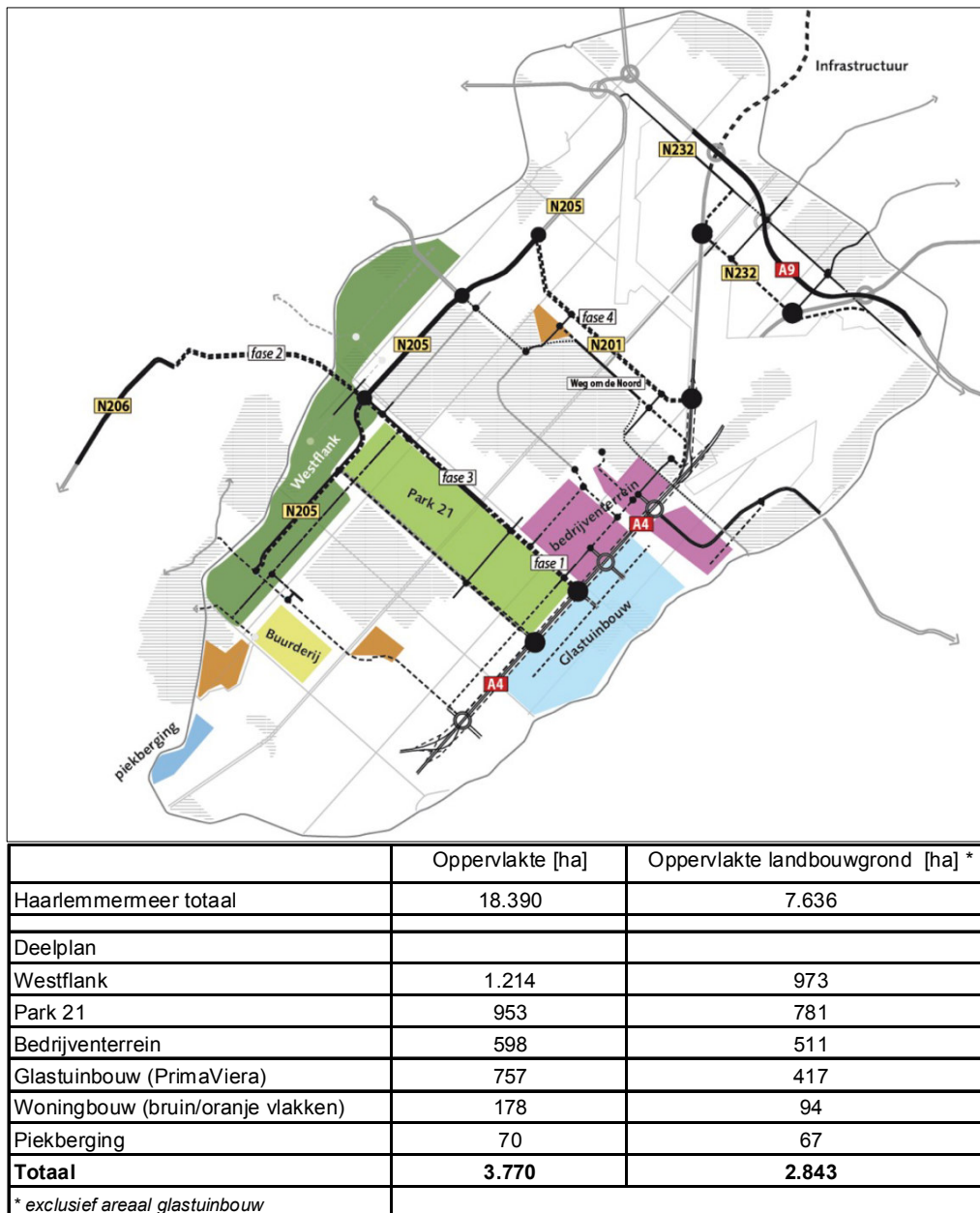
In de huidige situatie (2010) is 7.650 hectare in agrarisch gebruik. Ten aanzien van de ruimtelijke ontwikkelingen geldt dat een deel van het landbouwareaal al bestemd is voor andere functies zoals in de A4-zone West en in delen van PrimAviera.

Daarnaast speelt de afname als gevolg van ontwikkelingen die nog niet zijn bestemd of die nog nader uitgewerkt moeten worden. Sommige plannen hiervan zijn meer concreet, maar andere plannen zijn nog vooral een voornemen of de haalbaarheid moet nog aangetoond worden (zie ook paragraaf 2.3). Deze plannen geven de sector planologische onzekerheid, op termijn zal een groot deel van het areaal niet meer voor de sector beschikbaar zijn.

Op basis van de projectenkaart Structuurvisie HMM 2030 (afbeelding 5.1) is met behulp van GIS (Geografisch Informatie Systeem) en de TOP10vector 2009 (Topografische Dienst Kadaster) een inschatting gemaakt van de oppervlakten van de verschillende plannen en de daarbinnen gelegen arealen aan landbouwgrond. Benadrukt wordt dat de resultaten een *grove* indruk geven van het verlies aan landbouwareaal als gevolg van de verschillende plannen. Het oppervlak landbouwareaal is niet gedetailleerd te bepalen, omdat een deel van de plannen nog met onzekerheid is omgeven en ook omdat in sommige plannen een plaats voor de landbouw blijft bestaan. Ook worden percelen door de plancontouren doorsneden waardoor in principe het gehele perceel niet meer bruikbaar is voor de landbouw. De weergegeven getallen kunnen dus afwijken van andere genoemde oppervlakten van de deelgebieden in dit rapport.

De totale afname aan landbouwgrond als gevolg van de plannen op basis van deze analyse zal een kleine 3.000 hectare bedragen (circa 40% van het huidige areaal). Er resteert dan circa 4.500 à 5.000 hectare landbouwgrond in de Haarlemmermeer. Dit betreft zoals opgemerkt een grove inschatting. Het betreft een inschatting waarbij er vanuit gegaan wordt dat alle plannen doorgaan en alle landbouwgrond binnen het plangebied claimen. In de Westflank, Park21 en ter plaatse van de piekberging blijft grond mogelijk nog in agrarisch gebruik. Hierdoor zou dus in principe meer grond overblijven. Anderzijds kan er extra landbouwgrond verloren gaan als gevolg van versnippering, de impact van de 380 kV of nieuwe infrastructuur. In het glastuinbouwgebied PrimAviera blijft agrarische functie behouden, maar er wordt wel akkerbouwgrond ontrokken. De ontwikkeling van het nieuwe glas is in het overzicht niet meegenomen.

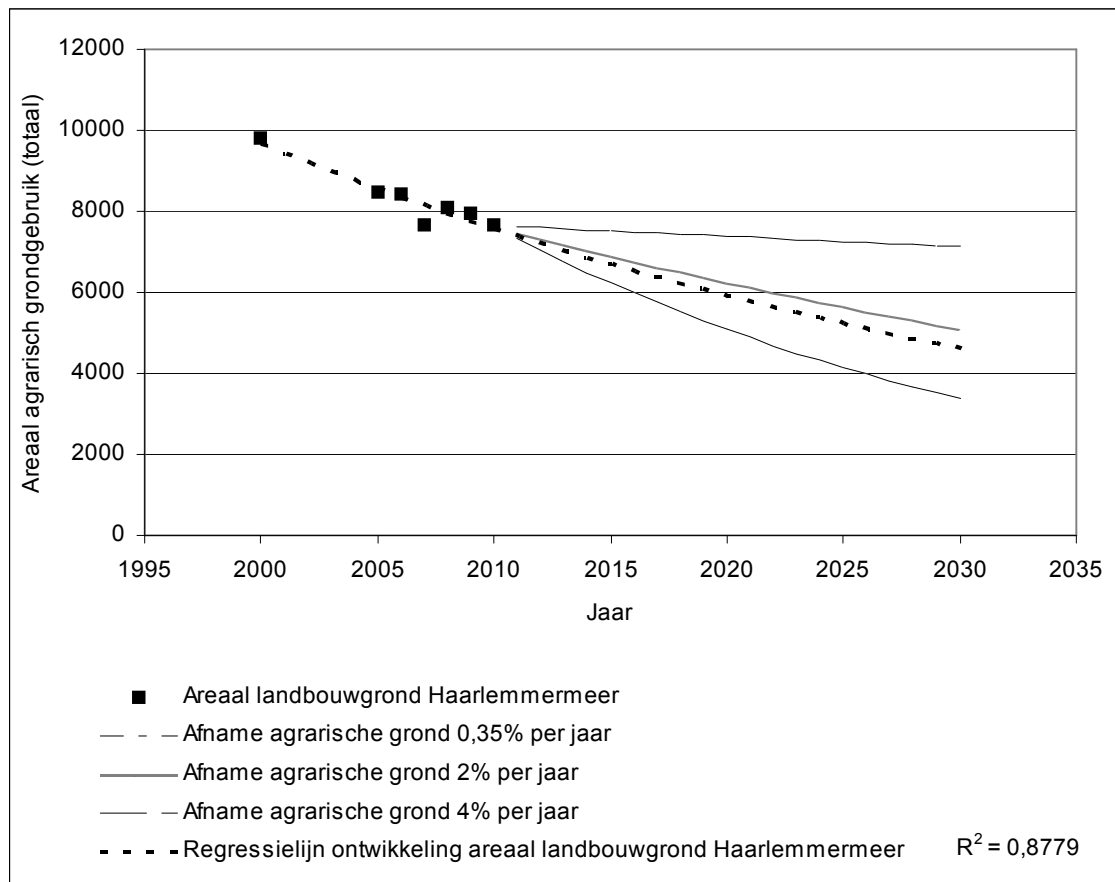

Afbeelding 5.1: Projecten Structuurvisie HMM 2030 inclusief tabel met de oppervlakte van de deelplannen en de oppervlakte van de landbouwgrond binnen deze deelplannen.

De afname van landbouwareaal is echter niet alleen een gevolg van de plannen in het Voorontwerp Structuurvisie, maar zal altijd een combinatie van autonome en ruimtelijke ontwikkelingen zijn. Hoe groot de totale afname van landbouwgrond richting 2030 zal zijn is moeilijk te voorspellen.

In de periode van 2005 tot 2010 is het areaal akkerbouwgrond in Nederland jaarlijks gemiddeld 2% afgenomen (CBS, 2011). Indien deze trend zich doorzet zal circa 5.000 hectare landbouwgrond overblijven in 2030. Er zijn echter ook bronnen die een andere voorspelling over de gemiddelde afname van landbouwgrond in Nederland geven. Dit varieert van een afname van 0,35% (POP2, 2008) tot 4% (Alterra, 2008a) per jaar. Uit afbeelding 5.2 volgt dat het resterend landbouwareaal in Haarlemmermeer in 2030 op grond van deze trendlijnen kan variëren van circa 3.500 tot circa 7.000 hectare.

De range in deze oppervlakken hangt af van de verwachtingen over economische groei en de snelheid waarmee de plannen gerealiseerd worden. De gepresenteerde trendlijnen betreffen het totaal van autonome en ruimtelijke ontwikkelingen.

Afbeelding 5.2: Totaal areaal agrarisch grondgebruik in de Haarlemmermeer in 2000, 2005, 2007-2010 (bron: CBS) en een trendlijn richting 2030 (op basis van een regressieanalyse) en de ontwikkeling van het areaal met verschillende uitgangspunten.

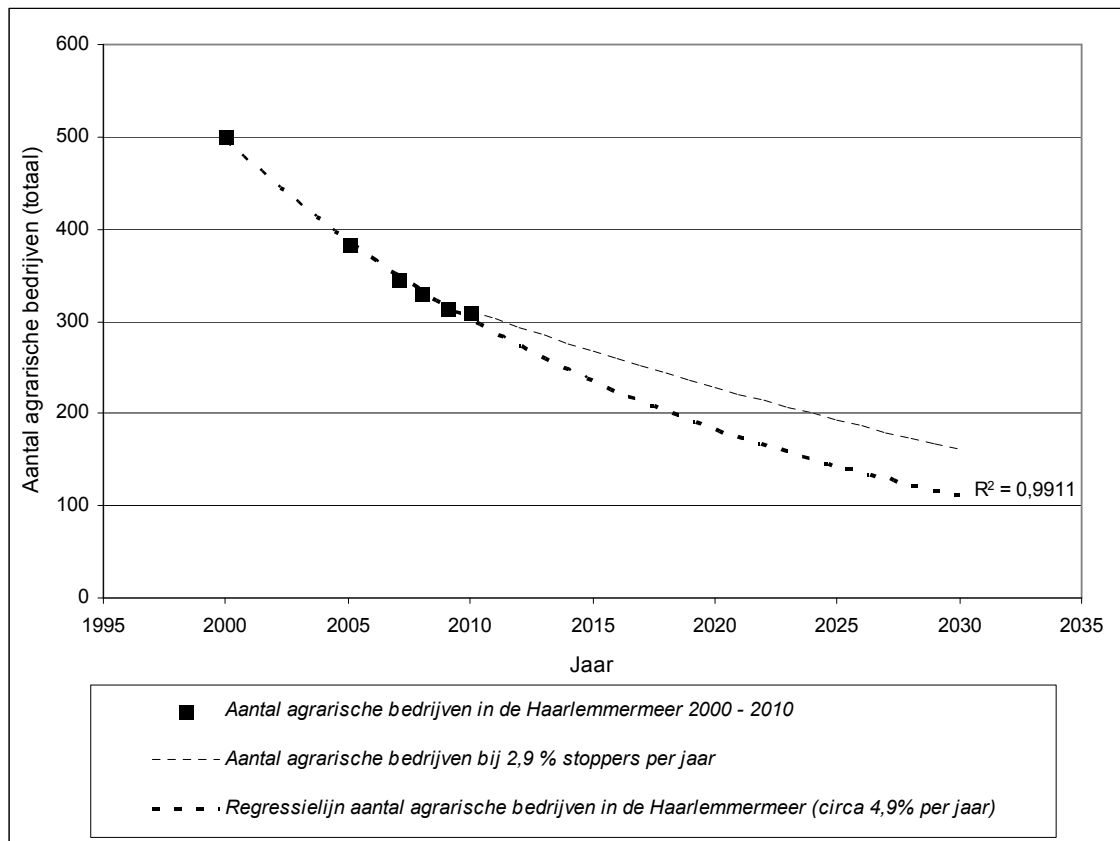
Concluderend

Op basis van de analyse van ruimtelijke plannen en ontwikkelingen in afbeelding 5.1 (exclusief autonome ontwikkeling) resteert nog circa 4.500 à 5.000 hectare landbouwgrond in 2030. Op basis van afbeelding 5.2 (inclusief ruimtelijke en autonome ontwikkelingen) volgt dat nog circa 3.500 à 7.000 hectare resteert. Het lijkt het aannemelijk te veronderstellen dat het resterend landbouwareaal in 2030 zich bevindt in de bandbreedte van de onderste trendlijnen in afbeelding 5.2. Naar verwachting resteert nog 3.500 tot 5.000 hectare landbouwgrond in de Haarlemmermeer in 2030.

Afname aantal agrarische bedrijven

Op basis van een trendlijn die de ontwikkeling van het aantal agrarische bedrijven in de Haarlemmermeer de afgelopen jaren weergeeft, wordt een indicatie gegeven van het aantal agrarische bedrijven in 2030 (zie afbeelding 5.3). Op basis van deze trendlijn zullen in 2030 nog circa 100 agrarische bedrijven aanwezig zijn. De weergegeven trendlijn is gebaseerd op feitelijke gegevens en komt vrijwel overeen met een gemiddelde afname 4,7% per jaar, zoals in afbeelding 3.1 ook is te zien. In deze trend is zowel de autonome afname (bijvoorbeeld als gevolg van schaalvergroting) als de afname als gevolg van ruimtelijke ontwikkelingen meegenomen. De afgelopen jaren is de ruimtelijke druk in de Haarlemmermeer hoog geweest. En ook in de toekomst zal dit zo blijven.

In Nederland stopt gemiddeld 2,9% van de agrarische bedrijven per jaar (afbeelding 3.1). Uitgaande van 2,9% stoppende agrarische bedrijven per jaar zullen in 2030 nog circa 160 agrarische bedrijven aanwezig zijn.

Afbeelding 5.3: Totaal aantal agrarische bedrijven in de Haarlemmermeer in 2000, 2005, 2007-2010 (bron: CBS) en een trendlijn richting 2030 (op basis van een regressie-analyse) en een trendlijn uitgaande van 2,9% stoppende bedrijven per jaar.

Het is aannemelijk te veronderstellen dat het aantal agrarische bedrijven in de Haarlemmermeer in 2030 tussen de circa 100 en 160 bedrijven zal liggen.

In 2010 waren er in de Haarlemmermeer nog 311 bedrijven. Dit houdt in dat er de komende 20 jaar een afname zal zijn van circa 150 tot 210 bedrijven. Het is moeilijk te duiden hoeveel bedrijven zullen beëindigen als gevolg van de ruimtelijke ontwikkelingen; ook de verplaatsers naar buiten de Haarlemmermeer zijn overigens in de geschetste afname begrepen. Als de Haarlemmermeerse situatie (10%) wordt gerelateerd aan de landelijke ontwikkeling waar de ruimtelijke druk gemiddeld lager is (2,9%), duidt het verschil in de trendlijn circa 60 bedrijven. De veronderstelling wordt gedaan dat dit ongeveer het aantal bedrijven betreft dat in de Haarlemmermeer zal beëindigen of verplaatsen als gevolg van de ruimtelijke plannen.

Economische omvang primaire landbouw

Uitgaande van een afname van circa 40% van het landbouwareaal zal ook de economische omvang van de primaire landbouwbedrijven normaal gesproken ook met ongeveer 40% afnemen. Een groot deel van de bepaalde economische omvang in de Haarlemmermeer is gerelateerd aan de tuinbouw (paragraaf 3.3). In grote lijnen is te zeggen dat ontwikkeling van PrimA-viera de economische omvang van het landbouwcluster in de Haarlemmermeer sterk zal doen vergroten.

Voor de akkerbouw, veehouderij en andere landbouwsectoren zal de economische omvang wel afnemen. De landbouwsector (exclusief glas) heeft een economische omvang van circa € 18 miljoen. De ontwikkelingen in de Haarlemmermeer zullen naar verwachting de economische omvang van deze landbouwsectoren flink doen afnemen. De afname bedraagt dan circa € 7,2 miljoen.

Er zijn geen specifieke gegevens bekend over de potentiële economische effecten van verbreding binnen de Haarlemmermeer. Van verbreding is bekend dat deze de economische waarde van de landbouw positief kan beïnvloeden (zie ook paragraaf 6.4). Naar verwachting zal dit positieve effect van verbreding niet opwegen tegen de negatieve effecten op de economische waarde van de landbouw.

De afname van de economische omvang van de landbouw is afhankelijk van bijvoorbeeld (de mate van) intensivering die op de bedrijven nog kan worden gerealiseerd; dit leidt tot een hogere opbrengst per hectare waardoor een kanttekening bij deze afname geplaatst moet worden. Veel bedrijven hebben in de afgelopen decennia echter ook al flinke intensiveringslagen gemaakt, waardoor de invloed hiervan op de ontwikkeling van de economische waarde onzeker is.

Verdwijnen van agribusiness

De tendens van de afgelopen jaren is dat in navolging van de primaire landbouwsector ook de agribusiness verdwijnt, verbreed of vergroot. Het gevolg is dat bepaalde agribusinessbedrijven uit de Haarlemmermeer verdwijnen of zich niet meer specifiek richten op de landbouwsector. De verwachting is dat deze ontwikkeling zich zal doorzetten.

Voor de agribusiness kan deze ontwikkeling mogelijk als een kans worden gezien. Voor de primaire landbouwsector in de Haarlemmermeer is dit echter een bedreiging. Het kan betekenen dat ondernemers geen machines of andere productiemiddelen meer in de regio kunnen kopen of dat zij genoodzaakt zijn een deel van bijvoorbeeld opslag op het eigen bedrijf te voorzien. De sector in de Haarlemmermeer is kwetsbaar in die zin, omdat de polder feitelijk een akkerbouweiland vormt in de wijde omgeving. De relaties voor akkerbouw liggen richting Wieringermeer, Flevoland en Zeeland.

Grondspectatie, hoge grondprijzen en planologische onduidelijkheid

In de Haarlemmermeer is sprake van een bovengemiddeld hoge grondprijs. Het is een reële verwachting dat dit in de toekomst niet zal wijzigen. Vanwege de onzekerheid in de plannen is het heel moeilijk een inschatting te geven hoe de grondprijs zich zal ontwikkelen. In het Voorontwerp Structuurvisie wordt veel ruimte geclaimd voor nieuwe plannen, maar momenteel staat een aantal plannen om verschillende redenen ter discussie of zijn vertraagd.

Dit kan invloed hebben op grondspectatie en de ontwikkeling van de grondprijs. Veel ondernemers geven in het agrarisch structuuronderzoek aan dat schaalvergroting de voor hen gewenste bedrijfsontwikkeling is. Door de hoge grondprijzen kunnen ondernemers moeilijk het bedrijfsareaal vergroten. In de Haarlemmermeer zijn veel landbouwgronden in bezit van andere partijen (paragraaf 3.6), in de toekomst zal dit alleen maar toenemen. Agrarische ondernemers kunnen niet de prijs betalen die andere partijen voor de grond geven. Om die reden is schaalvergroting in veel gevallen alleen mogelijk door het uitbreiden van het areaal pachtgrond. Dit geeft echter altijd de onzekerheid dat een pachtcontract opgezegd kan worden, op het moment dat andere partijen tot planontwikkeling willen overgaan.

Daarnaast geeft de onzekerheid (vorm, inhoud, planning) rondom de voorgenomen ontwikkelingen planologische onzekerheid. Voor ondernemers is het onduidelijk hoe plannen uitgewerkt zullen worden en welke mogelijkheden er nog zijn voor agrarische bedrijfsvoering. Als voorbeeld wordt de planontwikkeling rondom Park21 genoemd (zie tekstkader). Op de manier waarop de planontwikkeling nu plaatsvindt, is het voor ondernemers moeilijk een bedrijfsstrategie te bepalen. Het uitstellen van keuzen in de bedrijfsstrategie vanwege onduidelijkheid (*is het nog zinvol een investering te doen, of ben ik hier over 3 jaar weg en wie vergoedt dan de gedane investering*), leidt tot stilstand (is achteruitgang) op het bedrijf. Dit kan een negatief effect hebben op het bedrijfsresultaat, en kan als dit te lang duurt er zelfs toe leiden dat een bedrijf failliet kan gaan.

Impact van planologische onduidelijkheid in de landbouwpraktijk

De plannen en ontwikkeling van Park21 hebben de afgelopen jaren grote gevolgen gehad voor de 35 ondernemers in dit gebied. De plannen voor het park bestaan al 15 jaar en sindsdien leven de ondernemers in onzekerheid. De verwachting nu is dat Park21 in 2030 nog steeds niet gerealiseerd zal zijn. Ondernemers zitten hier dus meer dan 35 jaar (een generatie lang) in onzekerheid. Tot op heden is nog steeds onduidelijk welke gronden zullen worden aangekocht, en hoe en in welke fasen het park wordt gerealiseerd.

Voorbeelden van de effecten op de agrarische bedrijven in dit gebied zijn:

- Gronden zijn onverkoopbaar geworden.
- Er wordt niet geïnvesteerd wat leidt tot achteruitgang van de bedrijven. Bedrijven kunnen niet mee in de benodigde schaalvergroting en/of intensivering.
- De risico's voor investeringen zijn hoog.
- Frustratie bij ondernemers vanwege beperkte en slechte informatievoorziening en communicatie.

Daarnaast kan de planologische onduidelijkheid er toe leiden dat een gebied op slot komt te zitten. Doordat er op termijn mogelijk een ontwikkeling plaatsvindt, is het voor ondernemers die willen stoppen haast onmogelijk om het bedrijf of het areaal te verkopen. Een andere ondernemer is vaak niet of minder geïnteresseerd, omdat het onzeker is wat de ontwikkelingen hier zullen zijn. De partij die de plannen voorziet wacht met aankopen, omdat nog niet duidelijk is in welke vorm de planontwikkeling zal doorgaan. Een ondernemer die wil stoppen is dan genoodzaakt door te gaan, ook dit kan effect hebben op de investeringen en de bedrijfsresultaten.

Ruimte in beleid

In het Voorontwerp Structuurvisie (en ook in het provinciaal beleid) wordt een verschuiving voorzien richting een verbrede multifunctionele landbouw. De gemeente Haarlemmermeer anticipeert hierop door het opstellen van haar Nota Het Vierde Gewas. Deze Nota heeft tot doel extra activiteiten mogelijk te maken. In de gesprekken en tijdens de gebiedsbijeenkomst is genoemd dat ondernemers in de praktijk echter vaak tegen de beperkingen van wet- en regelgeving aanlopen.

Het beleidskader vanuit het Vierde Gewas is namelijk niet vertaald naar ruimtelijk beleidskader. Het bestemmingsplan landelijk gebied geldt als juridisch planologisch toetsingskader voor plannen die door ondernemers ontwikkeld worden. Het bestemmingsplan landelijk gebied is in veel gevallen beperkend in de ontwikkelingsmogelijkheden. Bijvoorbeeld in omvang en invulling van het bouwblok (bepaalde type activiteiten zijn uitgesloten), en ook de verkeersaantrekkende werking kan van invloed zijn.

Het bestemmingsplan landelijk gebied moet dan ook geactualiseerd worden. In de planning van de gemeente zal dit naar verwachting in 2013 opgepakt worden. In de actualisatie van het bestemmingsplan zal het beleidskader dat ruimte biedt aan verbreding ingepast worden, dit biedt mogelijkheden aan agrarische bedrijven.

Tot die tijd zal het ruimtelijk beleid de ontwikkelingsmogelijkheden en de verbredingsactiviteiten van ondernemers negatief beïnvloeden.

Er zijn initiatieven van ondernemers hierdoor gestrand en dit kan ook leiden tot een verminderd animo om dergelijke activiteiten op te pakken. Vanuit de sector wordt het onlogisch gevonden dat de gemeente hierin naar het lijkt tegenstrijdig handelt. In de visie die de gemeente heeft op de landbouw in de Haarlemmermeer lijkt het voor de sector logisch dat binnen de gemeente juist gezien wordt naar mogelijkheden om initiatieven wel mogelijk te maken ondanks de voorlopige beperkingen in het ruimtelijk beleid.

Afname bodemkwaliteit

Door onzekerheid in planvorming en de vaak kortdurende pachtcontracten kan de kwaliteit van de landbouwgrond achteruit gaan. Ondernemers geven aan dat op veel gronden met korte pachtcontracten de bodemkwaliteit achteruit is gegaan. Ondernemers gaan kritischer om met investeringen in maatregelen ter verbetering van de bodemkwaliteit. Wanneer zij geen zicht

hebben op lang gebruik van de grond leidt dit mogelijk tot de gesignaleerde verslechtering van de bodemstructuur, afname van organische stof, ziekten en verdichtingen. Indien de bodemkwaliteit door 'nalatig' beheer verslechterd is, vergt het doorgaans jaren om de bodemkwaliteit weer op het gewenste niveau te brengen.

In de gesprekken werd genoemd dat de afname van de bodemkwaliteit veelal wordt gezien op gronden van Bureau Beheer Landbouwgronden (BBL); deze gronden worden door ondernemers met enige argwaan gezien. BBL geeft aan (bijlage 2) deze stelling niet te kunnen onderschrijven, mogelijk dat dit op enkele percelen het geval is. In de pachtcontracten wordt gesteld dat men de grond goed moet beheren, wel werd door BBL genoemd dat er weinig monitoring is op het beheer van de gronden. Schiphol geeft aan (bijlage 2) dat zij naar haar mening goede pachters heeft, in geval van twijfel wordt een nulmeting uitgevoerd.

Afname geschikte landbouwgronden

De bodem- en waterhuishoudkundige situatie in de Haarlemmermeer biedt ruime mogelijkheden voor de akker- en tuinbouw. Als gevolg van de voorgenomen ontwikkelingen in de Haarlemmermeer zullen voor landbouw zeer geschikte gronden uit productie worden gehaald. Dit leidt tot een verlies aan goede landbouwgrond.

Het verlies aan goede landbouwgrond vindt vooral plaats als gevolg van de ontwikkeling van Park21 en de piekbergging in het zuiden van de Haarlemmermeer. Daarbij valt op dat juist in enkele delen van de voorziene agrarische kerngebieden hebben minder goede landbouwgronden zijn gelegen. Bijvoorbeeld de gronden bij de Rothoek (Zwanenburgerdijk in Zwaanshoek, onder de aanvliegroute van de Polderbaan) moeten deel gaan uitmaken van het noordelijk agrarisch kerngebied; deze gronden zijn voor de landbouw juist van minder goede kwaliteit.

Door politieke ontwikkelingen zou het kunnen dat er grond van BBL op de markt komt. Dit geeft blijvende (schaalvergroten) ondernemers de mogelijkheid het bedrijfsareaal uit te breiden. Deze mogelijkheid is afhankelijk van de verwachte insteek van de Grondnota Bleker die dit na jaar wordt verwacht. Partijen als LEI en Rabobank verwachten dat ondernemers interesse zullen hebben om deze grond te kopen. Ondernemers geven aan kritisch te staan tegenover de kwaliteit van BBL-gronden, als gevolg van jarenlang niet optimaal beheer door (kortlopende) pachtcontracten (zie hiervoor). Tevens is de prijs waarvoor de gronden op de markt zullen komen een punt van zorg. Er zal geen voorkeurspositie voor ondernemers zijn, waardoor zij moeten concurreren met andere partijen.

Toename versnippering

Op veel bedrijven heeft de laatste jaren een versnippering van de verkaveling plaatsgevonden. Dit komt onder andere de hoge ruimtelijke dynamiek, de compensatie van ondernemers die voor ruimtelijke plannen verplaatst moeten worden, de wens van ondernemers om te vergroten. Door de plannen uit het Voorontwerp Structuurvisie en de daaraan gekoppelde compensatie, kavelruil en hoge gronddruk en -prijs bestaat de kans op verdere versnippering.

De versnippering van de kavels heeft geleid tot knelpunten in de infrastructuur en bereikbaarheid. Verdergaande versnippering leidt tot nog grotere transportafstanden, frequentere transportbewegingen en een verminderde bereikbaarheid van de landbouwpercelen. De toename van zwaar landbouwverkeer op de wegen die hiermee gepaard gaat, levert bovendien een verhoogd veiligheidsrisico op.

Door versnippering wordt de verkavelings situatie van een bedrijf minder gunstig en de uitwerking van werkzaamheden kan daardoor minder efficiënt worden gedaan. Ondernemers zijn meer tijd kwijt voor transport en de bewerkingen op de percelen, met extra kosten tot gevolg. Daarnaast wordt ook de samenwerking tussen bedrijven wat betreft werkzaamheden en/of investeringen hierdoor lastiger.

In het Voorontwerp Structuurvisie wordt genoemd dat in de Haarlemmermeer twee agrarische kerngebieden ontstaan. Het opsplitsen van de Haarlemmermeer in een noordelijk en zuidelijk agrarisch kerngebied zou ertoe kunnen leiden dat er twee 'geïsoleerde' gebieden ontstaan met onvoldoende bereikbaarheid en infrastructurele verbinding tussen beide gebieden. Het is relevant om de verbinding tussen beide gebieden te garanderen.

Bereikbaarheid

In het Voorontwerp Structuurvisie wordt uitgegaan van de ontwikkeling van een parallelle infrastructuur en de afwaardering van de polderlinten ten behoeve van landbouwverkeer en langzaam verkeer. De polderlinten maken de onderlinge kavels goed bereikbaar en de nieuwe parallelle infrastructuur maakt een snelle afwenteling van zwaar verkeer mogelijk waardoor de polderlinten ontlast worden.

In noord-zuidrichting is onder andere de Rijnlanderweg van belang en in oost-west richting zijn verbindingen als de Lisserweg, de Bennebroekerweg en de verbinding IJweg-Rijnlanderweg ten noorden van Hoofddorp van groot belang. Ook is aanleg van een parallelle structuur op de A4 voorzien, waardoor naar verwachting de doorstroming zal verbeteren. Een toekomstige verbinding van de N205 (Drie Merenweg) met de N206 bij de Zilk zou het secundaire stelsel in de Haarlemmermeer verder ontlasten van woon-werkverkeer, waardoor meer ruimte blijft voor landbouwverkeer. De genoemde verbinding kan ook de relatie leggen tussen de Bollenstreek, Rijnsburg en Aalsmeer (driehoek Greenport Aalsmeer, Mainport Schiphol, Seaport Amsterdam).

In het Deltaplan Bereikbaarheid wat momenteel wordt opgesteld door de gemeente, wordt een structuur uitgewerkt van wegen die voor het landbouwverkeer van groot belang zijn. In het kader van de uitwerking van het Deltaplan Bereikbaarheid is er overleg met de agrarische sector. De inzet is om te zien op welke wijze een aantal verbindingen voor het landbouwverkeer goed kunnen worden vormgegeven.

Verandering in waterbeheer

Het agrarisch gebied zal een belangrijke rol spelen in de gemeentelijke wateropgave voor de komende jaren. De gemeente streeft naar een duurzaam en robuust watersysteem. Met behulp van het instellen van een flexibel peilbeheer in delen van de Haarlemmermeer (bijvoorbeeld Westflank, stedelijk gebied, Schiphol) is men van plan dit te realiseren en hiermee te anticiperen op de verwachte klimaatveranderingen. In het geval van functieverandering zal flexibel peil en grotere peilvakken zo mogelijk in één keer worden ingevoerd.

Door het instellen van een flexibel peilbeheer zal de beschikbare hoeveelheid zoet water in droge periode toenemen (buffer). Deze voorraad kan mogelijk door de sector gebruikt worden in perioden van watertekort. Vooralnog is er geen flexibel peilbeheer in de agrarische kerngebieden voorzien. De ondernemers geven aan dat een flexibel peilbeheer voor de sector zeer ongewenst is. Flexibel peilbeheer zal op de korte termijn alleen op die landbouwgronden worden ingevoerd waar agrarisch ondernemers daarom verzoeken.

Het Hoogheemraadschap Rijnland voorziet op basis van autonome ontwikkelingen dat het mede ten gunste van de landbouw zal zijn dat in de toekomst een flexibel peil ook in de agrarische gebieden wordt ingevoerd. Hiermee blijft het conto dan 'Peil volgt Functie'. De ondernemers uit de begeleidingscommissie onderschrijven deze stelling niet en vragen om een waterbeheer dat optimaal voor de sector wordt ingericht. Het Hoogheemraadschap geeft aan niet te kunnen stellen dat zij in de toekomst altijd uitwerking kunnen geven aan het beheer zoals dat nu wordt uitgevoerd.

Toename wellen, slechtere waterkwaliteit

Ruimtelijke ingrepen in de ruime omgeving van een landbouwbedrijf kunnen invloed hebben op het watersysteem en/of de waterkwaliteit (Grontmij/ Projecten LTO Noord, 2011). Op dit moment zijn op meerdere locaties in de polder wellen in het land aanwezig. Door het opwerpen van zware (zandpakketten) of juist het afgraven van grond kunnen mogelijk in andere gebieden wellen ontstaan. De structuur van de bodem in de Haarlemmermeer is hier zeer gevoelig voor. Het opzetten van het waterpeil heeft gevolgen voor de kwel in andere delen van de Haarlemmermeer, zodat elders in de polder problemen zullen ontstaan (Hoogheemraadschap van Rijnland, 2010).

De overlast van wellen zal in de toekomst toenemen. Zoute kwel en/of wellen leidt tot verslechtering van de waterkwaliteit.

Waterberging

Piekberging Rijnland

In zuiden van de Haarlemmermeer is een piekberging (een omdijkt stuk polder dat bij hevige en langdurige regenval onder water wordt gezet) gepland voor de boezem van Rijnland. De piekberging wordt naar verwachting gemiddeld eens per 15 jaar ingezet en staat dan enkele weken vol water. De exacte locatie en inrichting van de berging is begin 2012 bekend. Op dit moment vindt een afweging van locaties plaats. De oppervlakte bedraagt maximaal 50 hectare en de hoogte van de kade varieert van 1 tot 4 meter.

De piekberging heeft een regionale functie. Het omdijkte gebied is een overloopgebied van het totale Rijnlandse boezemsysteem waar maximaal 1 miljoen m³ water kan worden opgevangen. Daarmee heeft de piekberging alleen indirect een functie voor de Haarlemmermeer. Momenteel wordt een MER uitgevoerd met betrekking tot de grondstructuurgevolgen na noodopvang in het gebied. Hieruit kunnen eventuele conclusies voor de landbouw mogelijkheden in het gebied worden afgeleid. Dit kan bijvoorbeeld bestaan uit een vergoeding of een aangepast bedrijfssysteem zoals 'waterboeren'.

Seizoensberging Westflank

In de gebiedsuitwerking Haarlemmermeer-Bollenstreek is afgesproken dat 2 miljoen m³ seizoensberging in de Haarlemmermeer wordt gerealiseerd om de doorspoelbehoefte met nutriëntrijk water vanuit de boezem terug te dringen. De seizoensberging in de Westflank krijgt een flexibel peilbeheer en voorziet daarmee deels in de behoefte om de Haarlemmermeer klimaatbestendiger te maken. Er zijn echter ook kanttekeningen. De berging lost niet het hele probleem voor de Haarlemmermeer op. Deels is het water van de seizoensberging bedoeld als watercompensatie voor de overige (rode) ontwikkelingen in Westflank. Daarnaast is de ontwikkeling van de Westflank door het geplande tracé van de 380 kV leiding onzeker geworden, waardoor ook de seizoensberging onzeker is geworden. Er dient dus gezocht te worden naar nog andere mogelijkheden, die hun effect kunnen hebben op de landbouwsector.

Participatie sector in nieuwe ontwikkelingen

Er is een schets gegeven van de afname van bedrijven in het verleden en richting de toekomst. Dit betekent dat er steeds minder ondernemers beschikbaar zijn om in besturen zitting te hebben. Dit leidt tot een verarming van de sector. Juist in een gebied waar de organisatie van sector van groot belang is om gezamenlijk te kunnen reageren op alle ruimtelijke ontwikkelingen. Ook deelname aan een begeleidingscommissie - als voor dit LER - vereist tijdsbesteding van ondernemers die daarvoor geen vergoeding krijgen, maar wel weg moeten van hun bedrijf. Er wordt altijd vanuit gegaan dat ondernemers aanschuiven. Maar het is van belang dat partijen onderkennen dat ondernemers niet om de plannen gevraagd hebben en er vervolgens wel op moeten reageren, omdat er anders over hun hoofden heen besloten wordt.

Extra's, zoals excursies naar andere landbouwgebieden, uitwisseling van kennis met andere partijen of het initiëren van innovatieve ideeën/projecten wordt noodgedwongen steeds vaker achterwege gelaten. Juist terwijl deze activiteiten de komende jaren steeds relevanter worden, om een ombuiging te faciliteren.

De ontwikkelingen in de sector binnen de Haarlemmermeer zijn dusdanig dat dit veel tijd vereist van ondernemers. De sector wil meedenken en is er van overtuigd dat zij wanneer zij betrokken wordt en gezamenlijk kan optrekken met partijen, kan zoeken naar mogelijkheden om plannen te realiseren. Nu moet zij echter nog vaak in een laat stadium reageren vanuit een 'verdedigende' rol. Dit vindt zij een gemiste kans voor beide partijen.

5.2 Impact op agribusiness

Als gevolg van de voorgenomen plannen komt de primaire landbouw onder druk te staan. In aansluiting daarop zal ook de agribusiness onder druk komen te staan.

In de voorgaande paragraaf is al genoemd dat het verdwijnen en verbreden van de agribusiness een bedreiging is voor de primaire landbouwsector. Vanuit de gesprekken met vertegen-

woordigers van de agribusiness (bijlage 2) blijkt dat de ontwikkelingen voor de agribusiness zelf minder als bedreiging worden beoordeeld. Binnen de agribusiness is al sprake van een autonome ontwikkeling tot vergroting en efficiëntere bedrijfsvoering, waardoor lokale vestigingen worden opgeheven. Daarnaast wordt gesignaleerd dat binnen de agribusiness sprake is van verbreding in producten, machinepark en uitvoering van loonwerk.

Afname economische omvang agribusiness

Uitgaande van een vergelijkbare afname als de primaire landbouw (40%) zal de omzet van loon- en mechanisatiebedrijven in de Haarlemmermeer met grofweg € 3,7 miljoen afnemen, omdat er minder klanten zullen overblijven. Het bedieningsgebied van de bedrijven moet opgeschaald worden (in de Haarlemmermeer of elders) als zij zich specifiek willen blijven richten op de landbouwsector.

De exacte gevolgen van de afname zijn lastig specifiek te duiden. De agribusiness is de laatste decennia een flexibele bedrijfstak gebleken, en zal dit naar verwachting bij nieuwe ontwikkelingen wederom bewijzen. De afname van de economische omvang van de agribusiness is bijvoorbeeld afhankelijk van (de mate van) intensivering en/of verbreding op de primaire bedrijven en de rol die de agribusiness daarin kan vervullen. Ook door het gegeven dat de Haarlemmermeer een akkerbouweiland is in zijn omgeving en de nabijheid van Aalsmeer, Rijnsburg en de Bollenstreek zal specifieke agribusiness gehandhaafd blijven.

Aanpassing/verschuiving in de agribusiness

Voor succesvol aanpassen van de agribusiness op de veranderingen in de primaire landbouw zijn drie aspecten van doorslaggevend belang.

Planologische duidelijkheid

Er is behoefte aan planologische duidelijkheid. Ook een agrogerelateerd bedrijf zal pas besluiten te investeren wanneer de daarvoor relevante planologische zekerheid wordt geboden. Dit geldt zowel voor de (mogelijkheid voor) ontwikkeling van nieuwe functies in de Haarlemmermeer als voor de stabiliteit van functies op de lange termijn. Hiervoor moet subsidiegerelateerde verbreding van de primaire landbouw zoveel mogelijk vermeden worden.

Ruimte in beleid

Er is behoefte aan meer ruimte voor verbreding in het gemeentelijk beleid (bijvoorbeeld Bestemmingsplan). Momenteel is de beperkte definitie van de bestemming "agrarisch" een belangrijke drempel voor verbreding van de agribusiness. Wanneer een agrogerelateerd bedrijf verbreedt, in reactie op de verbreding van primaire bedrijven, moet voorkomen worden dat het bedrijf de bestemming "agrarisch" overschrijdt en daardoor zou moeten verplaatsen. De bestemmingen moeten flexibeler en meer ruimte geven om mee te groeien met de ontwikkelingen in de primaire landbouw.

Betere bereikbaarheid

Als gevolg van de afname van het landbouwareaal in de Haarlemmermeer, zullen vermoedelijk kleinere bedrijven of vestigingen van bedrijven in of nabij de Haarlemmermeer op den duur verdwijnen. De afstand van de landbouwerelateerde bedrijven tot de Haarlemmermeer zal hiermee verder toenemen. De toename van reisafstanden, samen met de toenemende congestie, leidt tot problemen ten aanzien van de bereikbaarheid van bedrijven.

Een neveneffect hiervan is dat het persoonlijk contact met de ondernemers vermindert. Voor veel landbouwerelateerde bedrijvigheid is dit persoonlijk contact van groot belang. Hiermee kan maatwerk worden geleverd voor de verschillende bedrijven. Door verdere inkrimping van het landbouwareaal neemt zodoende naar verwachting ook de kwaliteit van diensten door bijvoorbeeld toeleverende bedrijven af.

Een goede bereikbaarheid voor de agribusiness is van cruciaal belang. De plannen in het Voorontwerp Structuurvisie en het concept Deltaplan Bereikbaarheid voorzien hierin (zie ook paragraaf 5.1).

6 Impact Structuurvisie op de agrarische bedrijfsvoering

6.1 Directe effecten agrarische bedrijfsvoering

Planologische onduidelijkheid

Ambitieuze en grootschalige plannen zoals Park21 en Westflank kunnen grote consequenties hebben voor de agrarische bedrijven binnen deze plangebieden. De plannen zijn veelal nog onvoldoende concreet uitgewerkt (planologisch onduidelijk) waardoor ondernemers zeer lang in onzekerheid verkeren (zie ook hoofdstuk 5).

Keuze bedrijfsstrategie en investeringen moeilijk

Door de hoge grondprijs blijft het voor ondernemers moeilijk om het bedrijf te vergroten. Ook door de ruimtelijke druk wordt in bepaalde gebieden de bedrijfsontwikkeling op slot gezet (zie hoofdstuk 5). Het is onduidelijk hoe plannen zich zullen ontwikkelen. De onzekerheden in de planrealisatie geven ondernemers onduidelijkheid ten aanzien van hun bedrijfsontwikkeling, niet alleen wat betreft bedrijfsvergroting, maar ook wat betreft investeringen in de ontwikkeling van het bedrijf. De afweging om wel of geen investering te doen, maar ook in wat voor investering of in welke mate is afhankelijk van het wel of niet doorgaan van ruimtelijke plannen en de toekomst van het bedrijf. Ondernemers zullen veelal geen grote aankopen of investeringen doen in gebieden die op termijn van functie zullen veranderen. De noodzaak op zicht op planologische duidelijkheid hangt af van de investering die gedaan moet worden; dit hangt samen met afschrijvingstermijn op gebouwen, materieel en dergelijke. Sommige investeringen kunnen een korte termijn (enkele jaren), maar een modernisering van bedrijfsgebouwen vereist zicht op een veel langere periode. Ook ondernemers die grond willen verkopen zijn gebaat bij het vastleggen van de planologische bestemming.

Dit leidt tot een afwachtende houding bij ondernemers. Zij zullen de ideevorming en het besluit rondom een te volgen bedrijfsstrategie (zie hoofdstuk 7) uitstellen. Eerst moet er duidelijkheid zijn of men op de bedrijfslocatie agrarisch kan blijven ondernemen en onder welke voorwaarden. De afwachtende houding leidt tot een stilstand op het bedrijf. En stilstand is per definitie achteruitgang.

Uiteenlopende effecten voor ontwikkelingsmogelijkheden bedrijven

Minder ruimte voor de landbouw

Als gevolg van de plannen zal het areaal landbouwgrond in de Haarlemmermeer aanzienlijk afnemen (hoofdstuk 5). Dit betekent dat de gewenste schaalvergroting van een bedrijf (agrarisch structuuronderzoek, 2011) veelal niet op de huidige bedrijfslocatie en/of met gronden in de Haarlemmermeer kan worden gerealiseerd. Bovendien kunnen gemeentelijke plannen (deels) op gronden van agrarisch ondernemers worden gerealiseerd, waardoor ook intensiveren of verbreden voor betreffende bedrijven niet haalbaar kan zijn. Verplaatsen of vervroegd beëindigen is dan aan de orde.

Kansen voor schaalvergroting voor een beperkt aantal bedrijven

Het structuuronderzoek geeft aan dat er binnen de Haarlemmermeer ondernemers zijn, die onder de juiste voorwaarden bereid zijn te verplaatsen dan wel vervroegd willen beëindigen. Door het vertrek van een aantal ondernemers kan er mogelijk ruimte gemaakt worden binnen de Haarlemmermeer, waardoor andere ondernemers een kans hebben om hun bedrijf de komende

decennia te vergroten. Binnen de agrarische kerngebieden is er een zekere vorm van planologische zekerheid tot 2030. Het is wel gewenst dat de agrarische kerngebieden ook in de Structuurvisie als plan en aanvullende voorwaarden worden vastgelegd. De ondernemers geven echter aan dat de kerngebieden onder grote druk staan (zie paragraaf 8.4).

Intensivering zorgt voor hogere opbrengsten per hectare

Doordat het areaal landbouwgrond in de Haarlemmermeer vermindert, ligt het gedeeltelijk voor de hand dat bedrijven zich gaan richten op een intensievere bedrijfsvoering. Dit kan bijvoorbeeld door het telen van andere gewassen die een hogere opbrengst genereren. Er wordt gezien dat meer bedrijven ook bloemen gaan telen; het voordeel daarvan is dat de Haarlemmermeer optimaal is gelegen tussen Aalsmeer/Schiphol en Rijnsburg.

Meer kans voor verbreding agrarische bedrijven

Door de realisatie van woningbouw en recreatie (bijvoorbeeld Westflank en Park21) in samenhang met de toenemende aandacht voor vers voedsel dat lokaal wordt geproduceerd, de toenemende verstedelijking in de Randstad en de toenemende vraag naar rust en ruimte, wordt verwacht dat de landbouwsector in de Haarlemmermeer nieuwe doelgroepen voor verbreding kan trekken. Hierbij kan gedacht worden aan buurtbewoners uit onder andere Hoofddorp en Nieuw-Vennep, aan inwoners vanuit de omgeving van de Haarlemmermeer en aan toeristen van elders.

Voor Park21 zijn door het LEI specifieke kansen benoemd (LEI, 2011a), maar ook voor landbouwbedrijven in andere delen van de Haarlemmermeer kunnen dit kansen zijn:

- Zorglandbouw.
- Kinderopvang.
- Recreatie (bijvoorbeeld theetuin, zelfpluk, speelhal, maïsdoolhof, stiltecentra, ruiterspaden, verblijfsrecreatie).
- Business events (bijvoorbeeld ontvangstboerderijen, vergaderlocaties).
- Educatie en beleving van het bedrijf.
- Boerderijverkoop (bijvoorbeeld eigen producten, gebiedseigen producten).
- Groenbeheer (bijvoorbeeld van nieuwe groengebieden).

Bouwblok te klein en bestemming te beperkt

Bedrijven die willen vergroten of intensiveren, maar ook bedrijven die willen verbreden, hebben mogelijk een groter bouwblok nodig. Meer ruimte voor verbreding in het gemeentelijk beleid is ook van belang voor de agribusiness.

Het verdwijnen van een agrogerelateerd bedrijf kan betekenen dat primaire landbouwbedrijven genoodzaakt zijn de opslag van landbouwproducten op het eigen bedrijf te regelen (dit betekent dat extra loodsen nodig zijn). Als gevolg van vigerende bestemmingsplannen kunnen ondernemers hierin worden belemmerd omdat de maximale grootte van het toegestane bouwblok kleiner kan zijn dan de door ondernemers gewenste grootte.

In de verbreding is het van belang dat een ondernemer een bepaalde omvang kan realiseren. In een verbredingsactiviteit is een bepaalde schaalgrootte nodig wil het voor een ondernemer een reële kans bieden in de bedrijfsvoering (er moet voldoende mee verdiend kunnen worden). Bijvoorbeeld: 15 caravanstandplaatsen bij het bedrijf leveren te weinig op, 50 caravanstandplaatsen mogelijk wel.

Bovendien is het zo dat bij aankoop van landbouwgronden door overheden veelal niet het bouwblok wordt aangekocht. In die gevallen blijft de ondernemer met de bedrijfsgebouwen zitten en is het van groot (financieel) belang voor de ondernemer dat deze bedrijfsgebouwen een nieuwe functie kunnen krijgen.

Flexibiliteit van bestemmingen en voldoende ruime bouwblokken zijn doorslaggevend. De bestemmingen zijn te weinig flexibel en geven soms te weinig ruimte om mee te groeien met de ontwikkelingen en die visie die de gemeente zelf voor ogen staat met de landbouwsector in de Haarlemmermeer.

Effecten waterbeheer

Als gevolg van de uitvoering van de plannen kunnen wijzigingen in het watersysteem ontstaan. Een verminderde drooglegging van de percelen, onvoldoende waterafvoer of het niet (tijdig) kunnen beschikken over kwalitatief en kwantitatief voldoende water levert schade voor de ondernemers op.

Flexibel peilbeheer

Bij flexibel peilbeheer neemt de kans op natschade toe ten opzichte van de situatie met een vast waterpeil. Bij een (vanuit agronomisch perspectief) optimale Ausgangssituatie leiden ingrepen in de waterhuishouding tot saldoderving in de landbouw. De effecten van flexibel peilbeheer zijn echter moeilijk te kwantificeren in vergelijking met een structurele peilverhoging of peilverlaging. Voor het laatste geval kan de schade oplopen tot honderden euro's per hectare (ASG, 2008). Over het algemeen wordt de natschade negatiever gevonden dan de schade als gevolg van droogte.

Experimenten met een waterpeilvolgende landbouw in initiatieven als de Buurderij moeten meer inzicht geven in de knelpunten en oplossingen voor een duurzaam watersysteem waarbij een rendabele landbouw kan blijven bestaan (Gemeente Haarlemmermeer en Hoogheemraadschap Rijnland, 2011).

Rijnland voorziet dat het door toenemende droogteschade en verzilting mede ten gunste van de landbouw zal zijn als in de toekomst een flexibel peil wordt ingevoerd. Als uitgegaan wordt van deze stelling dan zal de invoering van een flexibel waterpeil op de lange termijn als gunstig voor de landbouw kunnen worden beoordeeld. De ondernemers uit de begeleidingscommissie onderschrijven deze stelling niet.

Piekberging

Er is in de literatuur weinig bekend over het effect van (tijdelijke) waterberging op landbouwgronden. Wel is het zo dat in het algemeen kleigronden en veengronden met klei of zaveldek het meest risico's kennen om onder water te zetten. Dit vanwege het feit dat op deze gronden structuurdegradatie kan optreden (Provincie Groningen, 2011). Dit kan betekenen dat het huidige landgebruik - ook al is dat voornamelijk wel het uitgangspunt - niet meer kan worden voortgezet en dat de gronden alleen nog maar als grasland kunnen worden gebruikt. Op dit moment wordt een milieueffectenstudie (MER) voor de piekberging uitgevoerd. Het is relevant dat in het MER de effecten op bodemstructuur worden beschreven en dat ook een doorvertaling wordt gemaakt naar de functie van de grond voor de landbouw.

Tijdelijke waterberging betekent dat op de grond geen gewassen kunnen worden geteeld in de periode waarin het gebied onder water staat. Ook kunnen dan geen werkzaamheden op het land plaatsvinden. Dit leidt tot inkomstenderving waardoor compensatie nodig is en er een goede regeling wordt opgesteld. De compensatie moet niet alleen betrekking hebben op de paar weken dat het land onder water staat, maar moet de totale periode beslaan waarop negatieve effecten worden ondervonden. Bijvoorbeeld, als gevolg van structuurbederf vereist het mogelijk meerdere jaren voordat weer een goede Ausgangssituatie is ontstaan.

Rondom de waterberging is een kade voorzien. Deze kade kan de waterhuishouding dusdanig beïnvloeden met negatieve gevolgen voor de landbouw ter plaatse van de waterberging zelf, maar ook daarom heen, door bijvoorbeeld wellen en meer kwel.

STOWA heeft een aantal risico's van waterberging op landbouwgrond benoemd (STOWA, 2003):

- De risico's van waterberging op plant- en dierziekten en onkruiden lijken beperkt tegen de achtergrond van andere bedrijfsrisico's. Uitzondering daarop is de verspreiding van enkele quarantaine ziekten zoals bruinrot bij aardappelen.
- Bij waterberging kan vooral fysieke schade optreden aan (akkerbouw)gewassen.

- Ongewenste of onbedoelde stoffen verspreiden zich bij berging, maar leiden niet tot relevante ophoping in gewassen en vee. Wel kan frequente waterberging bij slechte aanvoer-kwaliteit bijdragen tot extra ophopingen in de bodem (structuurbederf).
- Plant- en dierziekten verspreiden zich weliswaar bij waterberging, maar bereiken vermoede-lijk geen pathogene niveaus.

Toename kwel en wellen

Opzetten van het waterpeil heeft gevolgen voor de kwel in andere delen van de Haarlemmermeer (Hoogheemraadschap van Rijnland, 2010). Bij afgravingen of ingrepen in de bodemstruc-tuur ontstaan mogelijk wellen. Ook door het opwerpen van zware (zand)pakketten kunnen mo-gelijk in andere gebieden wellen ontstaan. Zoute kwel en/of wellen leidt tot verslechtering van de waterkwaliteit. Beregening met te zout water leidt veelal tot schade in de teelt (zie paragraaf 4.6.3). De realisatie van plannen uit het Voorontwerp Structuurvisie kunnen zodoende leiden tot schade in de teelt door beregening met zout water.

Mogelijke kansen voor zilte teelten

Lokaal zal het misschien mogelijk zijn om zoute kwel in de landbouw te benutten, door het telen van zoutresistente gewassen (bijvoorbeeld groene asperges, venkel, selderij of algenkweek). Momenteel is dit geen gangbare landbouwpraktijk en een dergelijke vorm van landbouw vergt een volledige omschakeling van de huidige bedrijfsvoering. Op dit moment zijn er vooral erva-ringen in gebieden die aan zee liggen (Texel, Zeeland). Eventuele kansen zouden onderzocht moeten worden door bijvoorbeeld ervaring op te doen met het kunstmatig opvangen van brak water uit wellen, door kleinschalige pilots met zilte-landbouwteelten met brak water in de volle grond en ontwikkeling van ervaring met brakke algenteelt en stapeling van mogelijkheden (Ge-meente Haarlemmermeer en Hoogheemraadschap Rijnland, 2011).

Kansen voor opwekking duurzame energie

Energie is een speerpunt in het Voorontwerp Structuurvisie. Binnen landbouwbedrijven zijn er verschillende technieken mogelijk om duurzame energie op te wekken. Deze energie kunnen zij leveren als een nevenactiviteit op het bedrijf. Enkele kansrijke voorbeelden voor de landbouw in Nederland zijn (ACRRES - Wageningen UR, 2010); vergisting (mest- en/of cosubstraat)/ bio-massaverbranding (bijvoorbeeld snoeiresten uit landschapsonderhoud), biobrandstoffen, wind-energie en zonne-energie (elektriciteit en warmte opwekking).

In het algemeen biedt de opwekking van duurzame energie ook veel kansen voor de agrarische sector zelf in Nederland (ACRRES - Wageningen UR, 2010):

- Co-vergisting (in verschillende vormen) biedt kansen voor energieopwekking en invulling van milieudoelen. Zoals de beperking van de methaanuitstoot (veehouderij) en vermindering van de uitstoot van lachgas door beperking van rottende gewassen op het land (akkerbouw).
- Zonnepanelen en zonnecollectoren zijn aantrekkelijk bij renovatie. Dit geldt vooral voor agra-rische bedrijven die veel dakoppervlak beschikbaar hebben. Dit is goed te combineren met privégebruik van stroom en warmte.
- Door duurzame energieopwekking wordt het boerenbedrijf minder afhankelijk van reguliere energiebronnen (gas, elektra, olie) en wordt energie lokaal geproduceerd en gebruikt (waar-door minder verlies optreedt). Dit resulteert ook in een kostenreductie op het bedrijf.

6.2 Effecten vanuit omgeving op de landbouw

Risico van natuurgebieden, wegbermen en andere landschapselementen

Bij de ontwikkeling van natuurterreinen of de aanleg van wegbermen en andere landschaps-elementen treedt in een overgangsfase vaak een vegetatie op die veel typische akkeronkruiden bevat. Dergelijke ontwikkelingen kunnen er voor zorgen dat bijvoorbeeld door de wind akkerdis-tels naar omringende akker- en tuinbouwpercelen waaien (PRI, 2004). Dit resulteert in extra kosten voor de ondernemers.

Verspreiding van onkruidzaden kan ook plaatsvinden via water (waterlopen), dieren (vacht en mest) en mensen (machines, wandelaars), hoewel deze verspreiding voor de akkerdistel nau-welijks een rol speelt. Er zijn verschillende factoren die bepalend zijn voor de afstand die zaad vanuit een natuurgebied naar aangrenzende landbouwgrond kan afleggen (PPO, 2010b).

In de literatuur wordt benoemd dat een zone van 50 meter voldoende is om verspreiding van akkerdistelzaad en onkruidzaad naar landbouwgronden te voorkomen (PPO, 2010b). Ondernemers in de Haarlemmermeer hebben echter twijfels bij deze afstand en geven aan dat in de Haarlemmermeer over veel grotere afstanden (tot wel enkele kilometers) onkruidzaden worden verspreid.

Schade door ganzen

Ander ecologisch effect van de plannen uit het Voorontwerp Structuurvisie op de landbouw is het creëren van slaapgelegenheden voor ganzen door de ontwikkeling van extra open water. De ganzen zullen in de omgeving van deze gebieden gaan foerageren. De ganzen veroorzaken een grote vraatschade aan landbouwgewassen. Voor een belangrijk deel in de Haarlemmermeer is het creëren van open water ook in strijd met het Luchthavenindelingsbesluit (LIB). In het noordelijk kerngebied zullen de ondernemers in Schiphol een partner vinden in de strijd tegen de ganzenproblematiek.

Maatschappelijke acceptatie landbouw

Burgers uit de stedelijke omgeving worden meer naar het platteland getrokken, waardoor zij meer betrokken raken bij het landschap en de agrarische bedrijfsvoering. Dit kan positieve gevolgen hebben voor de acceptatie van agrarische bedrijfsvoering en het draagvlak van de producten. Ook biedt het de kans tot groei van verbrede en multifunctionele landbouwbedrijven. Bijvoorbeeld in de vorm van boerderijeducatie, zorg, kinderopvang of verkoop van producten aan huis.

Hinder van recreatieve functies en woonfunctie

Er kan hinder ontstaan bij omliggende ondernemers wanneer op nabijgelegen gronden andere activiteiten gaan plaatsvinden. Vanuit deze activiteiten wordt er regelmatig bezwaar gemaakt tegen de agrarische bedrijfsvoering. Soms is dit het geval vanuit daadwerkelijk ondervonden overlast door recreanten en/of burgers. Het komt echter ook voor dat overlast ontstaat door wet- en regelgeving op dit vlak.

Wettelijk stelt een pension of camping hogere eisen aan zijn omgeving (bijvoorbeeld ten aanzien van geluid, stank, gebruik van gewasbescherming) dan een tractorloods. Oorspronkelijk kon een agrarisch bedrijf functioneren, omdat zijn buurman ook een agrarisch bedrijf had. Door verbreding op een van de bedrijven, kan het andere bedrijf opeens gefrustreerd worden in de bedrijfsvoering.

Ook door grotere woningbouwontwikkelingen of het plaatsen van een enkele burgerwoning in het agrarisch gebied kan van invloed zijn op de bedrijfsvoering. Door wet- en regelgeving kunnen ondernemers in hun bedrijfsvoering gehinderd worden. In het buitengebied geldt niet het recht van de 'langstzittende'.

De toename van recreatieve functies en verbredingsactiviteiten van de landbouw zal ook een toename van recreatief verkeer teweegbrengen. Dit resulteert in de toename van het aantal voertuigen op de wegen waar ook het landbouwverkeer gebruik van maakt. Dit leidt tot een toenemend veiligheidsrisico. Ondernemers en loonwerkers ondervinden bovendien meer hinder van recreanten op de weg, dit resulteert in meer rijtijd en zodoende extra kosten voor transportbewegingen.

6.3 Effecten op de landbouw door specifieke plannen

Randstad 380 kV

Praktijkonderzoek Plant- en Omgeving (PPO, 2011) onderzocht de landbouwkundige gevolgen van de 380 kV hoogspanningslijn in Noord-Holland.

- De landbouwkundige gevolgen hebben vooral betrekking op het verlies van teeltoppervlakte en een ongelijke perceelgrootte.
- Door de plaatsing van masten in percelen ontstaat overlast voor de bewerkingen op de percelen (landbouwvoertuigen moeten steeds extra keren bij het bewerken van het land).
- Delen van de percelen kunnen niet beregend worden.
- Rond de mastvoet moet beheer plaatsvinden van de ongebruikte grond.
- De kosten van bovenstaande gevolgen zijn berekend op circa € 3.000,- per jaar, maar zullen per bedrijf sterk verschillen.

- De vermogensschade kan behoorlijk oplopen omdat functiewijziging niet meer mogelijk is door aanleg van de hoogspanningslijn.
- De landbouwkundige waarde daalt behoorlijk, omdat de aanwezigheid van masten en de diagonale doorsnijding de verkoopbaarheid negatief beïnvloeden.
- Er is sprake van enkele risico's, bijvoorbeeld op het raken van de mast(voet) met een werktuig of dat een werktuig in de veiligheidszone van de draden komt.
- Er zijn geen aantoonbare effecten op de voedselveiligheid.
- Effecten van elektromagnetische straling op diergezondheid zijn niet bekend.

Windmolens

Ondernemers in het zuiden van de Haarlemmermeer (zoekgebied windmolens) krijgen de mogelijkheid om een windmolen in parkverband te (laten) plaatsen op hun areaal. Een jaarlijkse vergoeding voor plaatsing van een windmolen kan financiële voordelen opleveren. Particuliere aanvragen voor het plaatsen van een windmolen is in Haarlemmermeer niet mogelijk.

De voordelen van plaatsing van windmolens zijn uiteraard afhankelijk van de (stijgende) energieprijzen. Momenteel leveren windmolens meer op dan het verbouwen van landbouwgewassen. De opbrengsten zijn onder andere samengesteld uit aandelen, vergoedingen voor het recht van opstal, voor niet meer voor agrarische doelen aan te wenden gronden, voor gewaschade bij aanleg van het park en voor aangelegde wegen. De Stichting Windpark Haarlemmermeer Zuid maakt het ontwerp in nauwe samenspraak met de dorpsraden, bewoners, bedrijven, boeren en andere belangstellenden. Via deze weg is participatie mogelijk.

Nadelen van de plaatsing van windmolens in het zuiden van de Haarlemmermeer zijn het ruimtebeslag en de afname van de bewerkbaarheid van het land (vergelijkbaar met electriciteitsmasten, zie hiervoor). Een ander nadeel is dat, gelijk aan alle bouwactiviteiten die in de Haarlemmermeer plaatsvinden, bij plaatsing van een windmolen het risico ontstaat voor opbraak van de bodem en toename van het chloridegehalte in het water door het ontstaan van wellen. Ook is er (mogelijk) sprake van lichte overlast door slagschaduw, geluid en horizonvervuiling.

Bij realisatie van windmolens is het van belang dat er voldoende afzetmarkt is voor de windenergie in de nabijheid van de windmolen(s). Er vindt overleg over dit thema met Schiphol plaats. Mogelijk wil de luchthaven afnemer van stroom worden en/of mede investeren. Tevens bestaat er een mogelijkheid dat nieuwe glastuinbouwbedrijven binnen PrimAviera afnemer worden van de windenergie. Dit moet nog worden onderzocht. Het is van belang uit te zoeken of de energiesamenwerking tussen de windmolens en PrimAviera niet concurrerend werkt met de WKK-centrale.

PrimAviera

LEI Wageningen UR heeft een SWOT-analyse uitgevoerd naar de sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen van het glastuinbouwgebied PrimAviera. Op basis van de analyse concluderen de onderzoekers dat PrimAviera als vestigingsplaats voor potentiële glastuinbouwondernemers qua concurrentiekracht een aantrekkelijke locatie voor glastuinbouwvestiging is in vergelijking met andere glastuinbouwlocaties. PrimAviera kan als glastuinbouwlocatie concurreren met andere glastuinbouwlocaties op het gebied van de duurzaamheidsaspecten (planet, people en profit) met de focus op de energie, CO₂ en watervoorziening (LEI Wageningen UR, 2010).

Er zijn verschillende initiatieven met betrekking tot duurzame energie en PrimAviera. Zo zullen bedrijven in PrimAviera meer gebruik gaan maken van de restwarmte die afvalverwerker de Meerlanden levert (Energiek2020, 2011) en zijn er kansen voor de benutting van aardwarmte (LEI Wageningen UR, 2010).

Consequentie van de ontwikkeling van PrimAviera is dat de huidige akkerbouwgronden zullen verdwijnen. Akkerbouwers in het gebied moeten stoppen of verplaatsen. Daarnaast hangt de ontwikkeling van PrimAviera samen met de herstructurering Rijsenhout. Voor de glastuinbouw biedt PrimAviera kansen voor vergroting en modernisering van het bedrijf in de directe omgeving van Aalsmeer/Schiphol en Rijsenburg.

Schiphol

De ontwikkelingen rondom Schiphol kunnen in grotere vogelbeperkingenzones resulteren. De landbouw in deze gebieden zal zich dan moeten aanpassen door aangepast oogsten of andere gewassen te telen. Deze aanpassingen brengen voor landbouwbedrijven kosten en opbrengstderving met zich mee. Op termijn is het denkbaar dat de traditionele landbouw in de Haarlemmermeer in deze zones zelfs verboden wordt. In dat geval is de duiding van het noordelijk kerngebied weinig relevant. In de begeleidingscommissie is deze mogelijke ontwikkeling besproken, ambtelijk heeft de gemeente uitgesproken het belang van het agrarisch kerngebied bij het Rijk te behartigen.

Er zijn momenteel twee beheerpakketten die graanpercelen na de oogst minder of niet meer aantrekkelijk voor ganzen kunnen maken:

- Versneld onderploegen van graanstoppel.
- Versneld onderwerken graanstoppel voor het inzaaien van een groenbemester.

CLM heeft onlangs aanbevolen de mogelijkheden van de teelt van energiegewassen (zoals soedangras, ofwel olifantsgras) ter vervanging van graan te onderzoeken. Deze gewassen zijn namelijk onaantrekkelijk voor ganzen. De teelten bieden kansen door in samenwerking met Schiphol, gemeente Haarlemmermeer en provincie Noord-Holland bio-energie te produceren en daarmee Schiphol (en mogelijk ook andere bedrijven- en kantorenlocaties) duurzamer te maken. Daarmee kan Schiphol ook haar doelstelling om 20% duurzame energie in 2020 te gebruiken inhoud geven (CLM, 2011).

Momenteel zijn er echter nog bedenkingen bij de marktvraag naar andere 'Schiphol-vriendelijke' gewassen. Het telen van het energiegewas soedangras lijkt lastig. Er is nog weinig ervaring en er is niet voldoende marktvraag voor het product (CLM, 2010). Alternatieven, die onaantrekkelijk zijn voor ganzen, zijn er nauwelijks. In 2011 worden pilots uitgevoerd naar aangepast oogsten en teelt van andere gewassen (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2011). Indien dit tot positieve resultaten leidt kan de landbouw in deze zone een sterkere positie behouden.

Indien ondernemers niet meer kunnen bepalen welke gewassen zij kunnen telen leidt dit voor de ondernemers tot zorgelijke situaties, omdat er geen grip meer is op de eigen bedrijfsvoering.

Een ander belangrijk effect van Schiphol op de landbouw is de ontwikkeling van de geluidsribbels. De geluidsribbels kunnen agrarisch gebruik op termijn onmogelijk maken (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011). Het aanbrengen van geluidsribbels in de Haarlemmermeer heeft tot een rechtszaak geleid (zie paragraaf 4.2). Er is een voorlopige voorziening richting Schiphol en gemeente Haarlemmermeer gemaakt, maar mogelijk gaan de ondernemers een bodemprocedure beginnen.

7 **Perspectief landbouw in relatie tot de Structuurvisie**

7.1 **Inleiding**

De druk op de landbouwsector in de Haarlemmermeer is groot. In de voorgaande hoofdstukken zijn de effecten op de sector beschreven. Dit betreft veelal negatieve effecten, maar ook kunnen de voorgenomen ontwikkelingen een aanleiding zijn om de bedrijfsstrategie te verschuiven. Ondernemers moeten hoe dan ook bepalen hoe zij in de ontwikkelingen staan, en of en hoe, zij hun bedrijf willen voortzetten.

In de navolgende paragrafen worden de mogelijke bedrijfsstrategieën voor ondernemers in de Haarlemmermeer in hoofdlijn uitgewerkt. Het betreft de volgende strategieën:

- Bedrijf vervroegd beëindigen.
- Bedrijf verplaatsen.
- Bedrijf vergroten/intensiveren.
- Bedrijf verbreden.

Tevens wordt in een aparte paragraaf de ontwikkeling van de agribusiness geschetst.

In de Haarlemmermeer zijn meerdere ondernemers die willen stoppen of verplaatsen. Door deze ondernemers te faciliteren ontstaan er mogelijkheden voor planrealisatie, maar ook voor de blijvers om te vergroten en de agrarische structuur te verbeteren (grondruilen). Van overheidspartijen en andere betrokken partijen is actieve betrokkenheid en afstemming vereist.

7.2 **Bedrijf beëindigen**

Bij 'bedrijf beëindigen' wordt uitgegaan van bedrijven die *vervroegd* stoppen vanwege de ruimtelijke plannen in de Haarlemmermeer. In het structuuronderzoek Haarlemmermeer (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011) geeft 31% van de ondernemers aan tegen de juiste voorwaarden te willen denken over stoppen. Hiervan geeft 7% aan binnen 5 jaar te willen denken over stoppen, en 11% hiervan geeft aan binnen een termijn van 5 jaar tot 10 jaar te willen denken over stoppen (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011). Dit betreft een termijn binnen de planhorizon van de Structuurvisie.

Tijdens de gebiedsbijeenkomst is opgemerkt dat ondernemers die in het verleden in de Haarlemmermeer zijn uitgekocht, bijvoorbeeld vanwege woningbouw, veelal 'met een warme hand' zijn gestopt. Het loonde voor ondernemers om het bedrijf *vervroegd* te beëindigen. Voor de nieuwe plannen in het Voorontwerp Structuurvisie zal dit waarschijnlijk niet opgaan. Veel plannen betreffen de realisatie van groengebieden, waarvoor een minder hoge grondprijs wordt betaald. Er is geen ruimte voor een goede compensatie van de ondernemers. Hierdoor is het voor ondernemers weinig aantrekkelijk om *vervroegd* te stoppen.

Redenen om het bedrijf te beëindigen

Door alle ruimtelijke ontwikkelingen staat een aantal ondernemers voor de keuze het bedrijf mogelijk te beëindigen. Planologische onduidelijkheid laat ondernemers soms in het ongewisse, waardoor het beëindigen van het bedrijf wordt uitgesteld: men wacht op een goede verkoop van de grond. Bedrijfsinvesteringen worden mogelijk uitgesteld wat tot een verslechtering van de bedrijfssituatie leidt.

Redenen waarom ondernemers beëindigen over gaan:

- Financiële compensatie bij realisatie van plannen.
In het verleden loonde het voor ondernemers om hun bedrijf te beëindigen: een goed perspectief om te rentenieren. In de huidige situatie vindt er vaak onvoldoende compensatie plaats om *vervroegd* te beëindigen.
- Onzekerheid van planologische ontwikkelingen.
Er staan veel plannen op stapel, maar er wordt geen duidelijkheid gegeven. Het is beter te stoppen (bij voldoende compensatie), dan op de lange termijn in onzekerheid het bedrijf voort te zetten.
- Het ontbreken van een bedrijfsopvolger.
Als een ondernemer richting de pensioenleeftijd gaat en geen opvolger heeft op het bedrijf, kan het gunstig zijn het bedrijf *vervroegd* te beëindigen.

Veelal is er bij bedrijfsbeëindiging sprake van een combinatie van redenen. Zo zullen ondernemers als gevolg van planologische onduidelijkheid en onzekerheid eerder geneigd zijn aan bedrijfsbeëindiging te denken en bij voldoende compensatie hier eerder op over zullen gaan.

Knelpunten

- Er vindt onvoldoende financiële compensatie plaats om het voor ondernemers aantrekkelijk te maken om het bedrijf *vervroegd* te beëindigen.
- De planologische situatie en de termijn van planrealisatie is onduidelijk, waardoor ondernemers wachten op tijden waarin een betere compensatie zal plaatsvinden.
- Planologische onzekerheid is nadelig voor de bedrijfsvoering, remt investeringen en verbredingsambities en de wil tot 'meebewegen'. Dit leidt tot een verslechtering van de agrarische bedrijfssituatie.

Wensen

- De economische waarde van de aan te kopen grond moet bepaald worden op basis van de complexwaarde. Veel planontwikkelingen zijn nodig vanwege de ontwikkeling van rode functies in het verleden; dit dient gecompenseerd te worden in de aankoop prijs van gronden nu (complexwaarde).
- Indien de gemeente of provincie door haar beleid en/of handelingen feitelijk als de enige potentiële koper van de landbouwgronden in een gebied kan optreden (andere partijen zijn niet geïnteresseerd vanwege de planologische schaduwwerking), dan dient de gemeente deze bedrijven op een eerlijke en sociale manier uit te kopen.
- Voor bedrijven die in financiële problemen komen, omdat de overheid in voorkomende gevallen niet tot verwerving overgaat, is ondersteuning vanuit een noodfonds cruciaal. Dit om te voorkomen dat ondernemers hierdoor persoonlijke schade ondervinden.
- Bij grondverwerving moet compensatie plaatsvinden van verrichte investeringen op het bedrijf die zich nog niet hebben terugverdiend.
- In het geval een ondernemer niet alleen de grond maar ook de gebouwen wil verkopen, dan dient de overheid hiervoor budget beschikbaar te hebben.
- Gemeentelijk beleid moet gericht zijn op nieuwe mogelijkheden op het bestaande erf. Het beleid voor de boerenerven moet ruim en duidelijk zijn. Voorbeelden zijn meerdere woningen op het erf toestaan en vrijkomende gebouwen ook bestemmen voor bijvoorbeeld lichte industrie (zie ook bedrijf verbreden).
- Duidelijke communicatie tussen partijen is noodzakelijk: niet eenzijdig informeren, maar overleggen. Dit leidt er toe dat plannen eenvoudiger zijn te realiseren.

Rol van partijen bij het beëindigen van het bedrijf

- Overheden moeten actief met het proces van grondverwerving aan de gang, zeker in de gebieden waar de overheid alleen een potentiële koper is.
- In het geval dat een ondernemer aangeeft het woongedeelte op het bedrijf te willen verkopen, dan kan het gewenst zijn dat overheden in gezamenlijk overleg zoeken naar een vervangende woonlocatie. Dit dient de ondernemer in dat geval zelf aan te geven.

- Ondernemers dienen richting overheden duidelijkheid te geven over hun bedrijfssituatie en de zakelijke en persoonlijke consequenties van uitstel van aankoop.

7.3 Bedrijf verplaatsen

In de Haarlemmermeer geeft in het agrarisch structuuronderzoek (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011) 55% van de ondernemers aan onder de juiste voorwaarden te willen denken over bedrijfsverplaatsing, slechts 5% van de ondernemers geeft aan graag te willen verplaatsen. Meer dan 60% van de ondernemers die eventueel willen verplaatsen geeft aan een nieuwe bedrijfslocatie te willen vinden binnen de Haarlemmermeer. Een belangrijke reden om binnen de Haarlemmermeer te willen blijven is de hoge waardering van de agrarische bedrijfsstructuur en de kwaliteit van de grond. Dit percentage wijst ook op de sterke verbondenheid van de ondernemers aan de Haarlemmermeer. Deze verbondenheid is ook in een aantal gesprekken genoemd.

Meer dan 20% van de ondernemers die willen verplaatsen, wil binnen de provincies Noord-Holland en Zuid-Holland verplaatsen, ongeveer 30% van de ondernemers zou binnen Nederland willen verplaatsen. Minder dan 5% wil nadenken over verplaatsing naar het buitenland.

Omdat ondernemers in de enquête meerdere antwoorden konden geven waar ze heen wilden verplaatsen, komen de aangegeven percentages in totaal boven de 100% uit. Een groot deel van de ondernemers die eventueel willen denken over verplaatsing geeft aan dat zij alleen willen verplaatsen onder de juiste voorwaarden. Een schets van die voorwaarden is hieronder gegeven. Een verplaatsing van een agrarisch bedrijf is echter altijd maatwerk.

Redenen om bedrijf te verplaatsen

Bij agrarische bedrijfsverplaatsing kunnen onder andere de volgende motieven een rol spelen:

- Mogelijkheid tot schaalvergroting (meer areaal) op een nieuwe locatie.
- Weg van de planologische druk en de onzekerheid ten aanzien van het toekomstperspectief van het bedrijf op de huidige locatie.
- Betere bedrijfskwaliteit (agrarische structuur); dit zal voor veel bedrijven in de Haarlemmermeer minder aan de orde zijn.
- Nieuwe kansen realiseren (bijvoorbeeld biologische productie), waar het nieuwe bedrijf op kan worden ingericht.
- Goede financiële regeling die het aantrekkelijk maakt om het bedrijf te verplaatsen.

Knelpunten

- Er moet voldoende en kwalitatief goed landbouwareaal beschikbaar zijn om naar toe te kunnen verplaatsen.
- Sterke verbondenheid van ondernemers met de Haarlemmermeer en ook de sociale omgeving van het gezin van de ondernemer (scholen, verenigingen, familie).
- Betrouwbaarheid van de aankopende partij, bijvoorbeeld door terugtrekken van aankoopambities, vertraging in planrealisatie en/of het niet doorgaan van ruimtelijke plannen.
- Directheid van beslissingen door de aankopende partij. Besluiten worden uitgesteld, of aankoopambities stil gelegd.
- De ondernemer is er bij gebaat zo snel mogelijk de bedrijfsverplaatsing te realiseren en op de nieuwe locatie de noodzakelijke bedrijfsinvesteringen te doen (zodat hij weer operationeel kan zijn).
- De aankoopregeling geeft onvoldoende ruimte voor de ondernemers (te lage grondwaarde), onvoldoende financiële compensatie in bedrijfsverplaatsing en in het geschikt maken van de nieuwe locatie.
- Het aankoopbedrag moet binnen 3 tot 4 jaar volledig geherinvesteerd worden om te voorkomen dat het in de hoogste belastingbox komt te vallen. Deze periode is vaak te kort voor volledige herinvestering.
- Bij grondtransacties zijn vaak te veel partijen betrokken, wat het aankoopproces vertraagt of extra complex maakt: aankoper oude locatie, verkoper oude locatie, aankoper nieuwe locatie en verkoper nieuwe locatie en daarbij de instanties die de zaken behartigen.

- De wenselijkheid om naar het buitenland te verplaatsen wordt laag geschat. Er zijn uiteenlopende redenen waarom verplaatsing naar het buitenland op beperkingen stuit: gezinssituatie, agrarische structuur en omstandigheden, politieke stabiliteit.

Wensen

- Planologische duidelijkheid en ook de fasering van de plannen is cruciaal in de afweging van een ondernemer om te verplaatsen.
- Voor een groot aantal ondernemers is het gewenst dat overheden op een goede wijze zoeken naar het faciliteren van bedrijfsverplaatsingen vanwege ruimtelijke plannen, bijvoorbeeld in het zoeken naar een nieuwe locatie en/of naar nieuwe landbouwgrond.
- Een reële vergoeding aan de ondernemers is nodig om hen voldoende toekomstperspectief te geven. Dit betreft een goede aankoopvergoeding en ruimere fiscale mogelijkheden ten aanzien van bedrijfsverplaatsing en herinvestering.
- Het door de verplaatser aan te kopen grondareaal hoeft niet per definitie meer te zijn dan waarover hij eerder beschikte. De nieuwe locatie kan ook een beter perspectief bieden (bijvoorbeeld hoger opbrengend vermogen) of nieuw perspectief bieden (bijvoorbeeld biologische landbouw).
- Compensatie in verspreid liggende gronden is weinig interessant. Het is voor de ondernemer gewenst een structuurverbetering van het bedrijf door te voeren op de nieuwe locatie ten opzichte van de huidige locatie.

Rol van partijen bij het verplaatsen van het bedrijf

- De overheid moet met ondernemers in een vroegtijdig stadium in gesprek gaan om hun wensen ten aanzien van bedrijfsverplaatsing te bespreken. De overheid moet het proces rondom bedrijfsverplaatsing ten behoeve van planrealisatie van ruimtelijke plannen faciliteren, bijvoorbeeld door de inzet van BBL.
- Ondernemers moeten richting overheden duidelijk zijn in hun wensen en voorwaarden. Ook dienen ondernemers aan te geven of zij in het zoeken naar een nieuwe bedrijfslocatie ondersteund willen worden door de overheid.
- De overheid (samen met BBL) moet de mogelijkheid onderzoeken om bedrijven te verplaatsen naar Flevoland (niet doorgaan plannen Oostvaarderswold). Vooral de Noordoostpolder lijkt qua structuur het meest op de Haarlemmermeer. Flevoland is voor de ondernemers het meest aantrekkelijk om naar te verplaatsen.
- De overheid (samen met BBL) moet de mogelijkheid onderzoeken om bedrijven te verplaatsen naar de Wieringermeer (in verband met het niet doorgaan van de plannen Wieringermeer).

7.4 Bedrijf vergroten en/of intensiveren

In de Haarlemmermeer geeft ruim 60% van de ondernemers aan te willen vergroten¹¹. Er zijn veel jonge ondernemers aanwezig die naar de toekomst toe hun bedrijf willen zeker stellen. Ook geeft 17% van de ondernemers in de Haarlemmermeer aan te willen intensiveren¹².

In de geschetste ontwikkelingen in hoofdstuk 3 blijkt dat het aantal bedrijven in de Haarlemmermeer sneller afneemt dan het areaal landbouwgrond. Dit geeft aan dat er de laatste jaren al sprake is van enige schaalvergroting. Schaal vergroten is in de Haarlemmermeer niet eenvoudig door de beperkte beschikbare grond en de huidige grondposities van verschillende partijen. Schaal vergroten kan momenteel vooral door het pachten van gronden, dat ook financieel het meest aantrekkelijk is. Door de hoge grondprijzen ligt het aankopen van grond bedrijfsfinancieel vaak moeilijk. Uit het agrarisch structuuronderzoek blijkt dat momenteel al meer dan de helft van de landbouwgrond in de Haarlemmermeer niet meer in eigendom is van ondernemers (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011).

---

¹¹ Schaal vergroten: vergroting bedrijfsareaal door koop of pacht.

¹² Intensiveren: het realiseren van meer resultaat per hectare door primaire landbouwproductie.

Intensiveren betreft feitelijk een strategie waar geen uitbreiding van bedrijfsareaal nodig is. Intensiveren is vooral in de tuinbouw en mogelijk ook in de bollensector aan de orde. In de akkerbouw kan intensivering plaatsvinden door inzet van nieuwe productiemiddelen (bijvoorbeeld efficiënter bewerken, betere zaden en gewasbeschermingsmiddelen) om de productie per hectare te vergroten. Een andere mogelijkheid is bijvoorbeeld een verschuiving naar andere teelten (bijvoorbeeld van suikerbieten naar neventak bloemen). Deze verschuiving wordt al regelmatig gezien. Voor vergroten en/of intensiveren van de glastuinbouw bestaan in de Haarlemmermeer mogelijkheden in de plannen voor PrimAviera.

Redenen om bedrijf te vergroten en/of intensiveren

Het vergroten of intensiveren van het bedrijf is voor het merendeel van de ondernemers de meest voor de hand liggende strategie. Zoals in de gebiedsbijeenkomst genoemd: in de Haarlemmermeer is een groot aantal ondernemers dat gewoon 'boer' wil blijven.

In de gebiedsbijeenkomst gaven ondernemers ook aan dat qua schaalgrootte een akkerbouwbedrijf op dit moment circa 100 hectare nodig heeft maar dat op termijn circa 150 hectare nodig zal zijn. De gemiddelde omvang van een akkerbouwbedrijf op dit moment (structuuronderzoek) is gemiddeld 59 hectare; een bedrijf met meerdere bedrijfstakken waaronder akkerbouw is gemiddeld 49 hectare.

Men geeft aan dat voor glastuinbouw sierteelt een minimum oppervlak van circa 5 hectare nodig is. Dit hangt echter sterk af van het type teelt. In het herstructureringsgebied van PrimAviera (Rijsenhout) zijn kavels voorzien tussen de 3 en 6 hectare. In het nieuwbougebied zijn echter kavels beschikbaar met afmetingen van 5 tot 40 hectare.

Knelpunten

- Het aankopen van grond voor uitbreiding is moeilijk door de hoge grondprijzen. Financieel is schaalvergroting moeilijk. Qua mechanisatie zijn de bedrijven klaar voor vergroting.
- Er is veel grondspeculatie in de Haarlemmermeer. Door de huidige economische tijden houden partijen hun grond vast in de verwachting dat betere tijden komen. Dit maakt het ook moeilijk om grond te verwerven.
- Vergroten van het bedrijf gebeurt momenteel veelal door het pachten van grond. Pachten van grond kan echter een risico zijn. Zo bieden de vaak kortlopende pachtcontracten weinig zekerheid voor de bedrijfsvoering. Het lukt ondernemers wel om op basis van pachtcontracten (kort- of langlopend) een aanzienlijk areaal landbouwgrond te "verwerven".
- Ondernemers geven aan dat er in de pachtcontracten (vooral BBL-grond) te weinig controle is op een goed beheer van de bodemkwaliteit. Hier is meer controle op gewenst, er zijn percelen waar ondernemers niet graag op willen 'boeren'.
- Eigendom van grond geeft meer basis bij het verstrekken van leningen voor bedrijfsinvesteringen door banken. De pachtsituatie is voor de sector in die zin minder gewenst.
- Doordat steeds meer bedrijven in de Haarlemmermeer verdwijnen, wordt het voor bedrijven lastiger om samen te werken. Om kosten te besparen is samenwerking zeer gewenst. Investeren in machines zijn alleen rendabel indien meerdere bedrijven hier gebruik van maken of doordat de machines tevens voor loonwerk worden ingezet.
- De Haarlemmermeer kan worden gezien als een soort 'akkerbouweiland'. In de directe omgeving is de Haarlemmermeer vooral omgeven veehouderij, (glas)tuinbouw en bollen. De relaties op akkerbouw liggen op het niveau Wieringermeer en Flevoland. Om die reden is de samenwerking tussen bedrijven ook cruciaal.

Wensen

- Planologische duidelijkheid is cruciaal bij de keuze om te vergroten/intensiveren. Om de keuze te maken heeft de ondernemer zekerheid nodig.
- Goede controle op het beheer van de bodemkwaliteit op pachtgronden door grondeigenaren. Dit kan door middel van het vastleggen van afspraken, het uitvoeren van een nulmeting en bij ophouden van het contract een nieuwe meting uit te voeren.
- Als een deel van de grond van BBL mogelijk op de markt komt, kan de agrarische sector mogelijk als eerste gegadigde worden benoemd. Dit moet dan worden vastgelegd. Het betreft feitelijk agrarisch grond en zeker in de kerngebieden is dit gewenst om de positie van de

sector te versterken. Ondernemers hebben dan ook de mogelijkheid om hun financiële positie richting geldverstrekkers te versterken.

- Door het creëren van ruimte in de Haarlemmermeer kan gewerkt worden aan agrarische structuurverbetering (zie beëindigers en verplaatsters). Dit komt ten goede aan de ondernemers die willen vergroten en/of intensiveren.
- Meer langlopende pachtcontracten zodat de onzekerheden voor ondernemers worden beperkt.
- Voldoende planologische ruimte zodat bij intensivering van het bedrijf ondernemers de mogelijkheid wordt geboden om het erf te vergroten of aan te passen.
- Bereikbaarheid en waterbeheer (kwantiteit en kwaliteit) dienen gewaarborgd te zijn. Een waterpeil dat op de landbouwsector is afgestemd dient te worden gehandhaafd. Planologische ruimte is nodig om voorzieningen mogelijk te maken waarmee water op het eigen terrein kan worden vastgehouden.

Rol van partijen bij het vergroten en/of intensiveren van het bedrijf

- De overheid dient duidelijkheid te geven over de ruimtelijke plannen en de realisatietermijnen. Ondernemers zien in de praktijk dat plannen te vaak veranderen. Dit geeft onzekerheid en is een belemmering voor ondernemers om te vergroten of te investeren. Dit leidt tot uitstel van strategische bedrijfsbeslissingen (verslechtering van de bedrijfssituatie).
- De overheid moet met ondernemers in gesprek om na te gaan welke wensen en voorwaarden zij hebben ten aanzien van hun bedrijf. Structuurverbetering is mogelijk door de gronden in de Haarlemmermeer als geheel te nemen en de plannen van ondernemers op elkaar af te stemmen: blijvers kan ruimte geboden worden door het goed faciliteren van beëindigers en verplaatsters. Hierin kan men samenwerken met BBL en Stivas Noord-Holland.
- Bij BBL moet meer controle worden uitgevoerd op het beheer van de bodemkwaliteit.
- Het waterbeheer moet in de agrarische kerngebieden op de landbouwfunctie gericht blijven. Dit wordt bij voorkeur planologisch vastgelegd.

7.5 Bedrijf verbreden

Uit de gegevens van het CBS (2010) blijkt dat 116 bedrijven van de 311 bedrijven in de huidige situatie een vorm van verbreding kennen. Dit betreft voor meer dan de helft bedrijven die loonwerk, huisverkoop en stalling als nevenactiviteit hebben.

Uit de gegevens blijkt dat de helft van deze bedrijven minder dan 10% van de totale bruto bedrijfsomzet uit de verbredingsactiviteiten halen. Slechts een kleine 10% van deze bedrijven haalt meer dan 50% van de totale bruto bedrijfsomzet uit de verbredingsactiviteiten.

Uit het agrarisch structuuronderzoek (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011) blijkt verder dat er weinig animo (circa 10%) is voor nevenactiviteiten. Ook hier betreft het vermoedelijk ook een deel loonwerk en stalling.

Loonwerk is één van de belangrijkste nevenactiviteiten bij het merendeel agrarische ondernemingen. Het betreft een activiteit die aansluit op de gangbare agrarische bedrijfsvoering. Binnen de Haarlemmermeer bestaan op dit moment ook uiteenlopende initiatieven die zich op een ruimere verbreding richten in recreatie of zorg, bijvoorbeeld: theetuin, windenergie, camping, zelfpluk tuin, educatie, zorgboerderij e.d. (zie ook de voorbeelden paragraaf 3.8)

Toegepaste definities verbreding door LEI en CBS bij vastlegging van gegevens

Verbreden is een ruim begrip, waar allerlei activiteiten onder geschaard kunnen worden. Ook worden nog wel eens uiteenlopende definities gebruikt. In dit rapport wordt aangesloten bij de definitie van het LEI en CBS; dit sluit dan ook aan bij de wijze waarop ondernemers hun verbredingsactiviteiten in de metellingen aangeven.

In de LEI-methodiek gaat het bij verbreding om activiteiten die niet betrekking hebben op de gebruikelijke agrarische productie, en die hetzij vanuit landbouwbedrijven plaatsvinden, hetzij landbouwgerelateerd zijn. Dit betekent dat een tweede agrarische tak op een bedrijf niet als verbreding wordt beschouwd, evenmin als verhuur van productiemiddelen (quotum, grond, gebouwen) voor agrarische doeleinden. Hetzelfde geldt voor het verrichten van arbeid buiten het bedrijf, in loondienst of anderszins.

Deze afbakening is globaal: er zullen in de praktijk altijd activiteiten voorkomen waarvan lastig is aan te geven of ze al dan niet tot verbreding moeten worden gerekend.

De gemeente Haarlemmermeer beschrijft in het Voorontwerp Structuurvisie een ambitie om in de Haarlemmermeer meer ruimte te bieden aan een verbrede landbouw (multifunctionele landbouw, stadslandbouw). Vooral in plannen Park21 en Westflank is deze ontwikkeling door de gemeente voorzien. Achterliggende gedachte is de huidige hoge druk op landbouwgrond, waardoor het voor primaire landbouw moeilijk is het bedrijf voort te zetten. Op termijn ziet de gemeente een verschuiving naar verbrede landbouw, waar als gevolg van alle ruimtelijke ontwikkelingen veel mogelijkheden voor worden gezien. Dit sluit ook aan bij de geschetste ontwikkeling in het provinciaal beleid. Opgemerkt wordt dat de perceptie van de gemeente van verbreding van een landbouwbedrijf niet aansluit de perceptie bij de ondernemers in de Haarlemmermeer. Uit het agrarisch structuuronderzoek blijkt dat verbreding niet aansluit bij de mentaliteit van de ondernemers in de Haarlemmermeer.

Redenen om bedrijf te verbreden

Er worden twee belangrijke redenen gezien om het bedrijf te verbreden:

- Vanuit een kans die gezien wordt op het bedrijf (goede bedrijfspositie): een ondernemer ziet in de bedrijfsvoering mogelijkheden om op het bedrijf een nevenactiviteit op te pakken.
- Vanuit een overlevingsstrategie (bedrijfspositie onder druk): een ondernemer is op zoek naar mogelijkheden om door verbredingsactiviteiten de bedrijfsomzet te verhogen.

Ondernemers worden gekenmerkt door een ondernemende geest en in zekere mate ook het inspelen op kansen (wat met risico gepaard kan gaan).

In het opzetten van verbredingsactiviteiten is het noodzakelijk aan te sluiten bij een te verwachten vraag. Activiteiten die zonder 'marktonderzoek' worden opgezet, vormen een risico in het slagingspercentage. Vooral in activiteiten die financiering vereisen van derden zal hier op getoetst worden. Dit geldt zeker voor bedrijven die opereren vanuit een overlevingsstrategie.

Knelpunten

- Inflexibiliteit van wet- en regelgeving en het handhaven van regels "naar de letter" vormen een belemmering. In de praktijk stuiten ondernemers hierop wanneer zij met plannen bij de gemeente aankomen. Ondernemers verwachten meer ondersteuning (en meedenken) van de gemeente. Vaak zijn de mogelijkheden op het bouwblok beperkt.
- Beperkingen in het bestemmingsplan kunnen een knelpunt zijn. Een verbredingsactiviteit wordt vaak kleinschalig gestart, maar bij voldoende rendabiliteit zal een ondernemer de activiteit willen opschalen. Deze opschaling kan tegen planologische beperkingen aanlopen.
- Het vermarkten van een nieuwe activiteit vraagt vaak een grote inspanning van de ondernemer. De ondernemer heeft vaak geen ervaring met het vinden van klanten en het vermarkten van zijn product (PPO, 2010c). Bijvoorbeeld: wie moet men hebben binnen de gemeente, samenwerkingspartners, eventueel opstellen van een plan van aanpak (marktplan). Veel overleg en afstemming is nodig voor men een stap kan zetten.
- De huidige verbreding is veelal sterk subsidiegedreven. Dit maakt ondernemers erg afhankelijk en geeft onvoldoende basis om hun activiteiten op de lange termijn voort te zetten.
- Verbredingsactiviteiten kunnen veel tijd vragen, wat niet altijd aansluit bij de agrarische bedrijfsvoering. Een camping vereist bijvoorbeeld feitelijk dat altijd iemand aanwezig is. Ook kan de drukste maand op de camping samenvallen met de drukste maand op het bedrijf.
- De animo onder de ondernemers in de Haarlemmermeer is in de huidige situatie beperkt. De wens om te verbreden wordt sterk vanuit de gemeente ingezet. Verbreding kan echter alleen een succes worden, op het moment dat een ondernemer er *zelf voor wil gaan*.
- De geplande waterberging in het zuiden van de Haarlemmermeer is gelegen op goede landbouwgrond. Waterbeheer (waterboeren) kan als nevenactiviteit worden opgepakt, maar heeft meer potentie op gronden waar het "moeilijk boeren" is. Een ondernemer zal zijn goede grond hier niet voor willen opgeven. Gedacht kan worden aan de eilanden Kagerplassen (moeilijk bereikbaar, veel extra kosten), of de Roothoek (slechte waterhuishouding).

10 conclusies in onderzoek Taskforce Multifunctionele Landbouw (MFL)

- MFL-activiteiten krijgen vooral in relatie tot elkaar betekenis. Slechts een zeer gering deel staat los van ander-soortige MFL-activiteiten op het bedrijf.
- MFL-bedrijvigheid is een bewuste toekomststrategie die vooral voortkomt uit positieve drijfveren bij de ondernemer. De behoefte aan 'anders boeren' komt naar voren als belangrijkste motivatie. Ook bedrijfsinterne overwegingen zijn belangrijke drijvende krachten achter het starten van MFL-activiteiten.
- Externe stimulansen in de vorm van vooral beleidsondersteuning en ook marktontwikkelingen blijven vooralsnog duidelijk achter bij beide voorgaande drijfveren.
- MFL-bedrijvigheid is het stadium van kleinschaligheid veelal ontgroeid. Bij de beschouwde 120 bedrijven leveren de MFL-activiteiten een gemiddelde bijdrage van 33% aan de totale bedrijfsomzet en een gemiddeld agrarisch grondgebruik van 60 hectare.
- MFL-activiteiten leveren met een gemiddelde bijdrage van 40% aan het totale gezinsinkomen een wezenlijke ondersteuning aan de inkomensvorming op de betrokken agrarische bedrijven. Ook de gemiddelde arbeidsetijd wijst op een positieve bijdrage aan de plattelandseconomie.
- MFL-activiteiten kennen een positieve wisselwerking met verdere agrarische ontwikkeling, die op verschillende manieren gestalte kan krijgen. Naast groeiende agrarische omzetten en uitbreiding van het agrarisch grondgebruik kunnen MFL-activiteiten ook gepaard gaan met agrarische extensivering.
- MFL-bedrijvigheid steunt in de eerste plaats op geleidelijke bedrijfsinvesteringen. Ruim 40% van de bedrijven investeert jaarlijks tussen de € 10.000,- en € 50.000,- in de agrarische en nieuwe activiteiten.
- Op MFL-bedrijven is men opvallend positief over het bedrijfsinkomen en gezinsinkomen.
- De ontwikkeling van MFL-activiteiten gaat gepaard met de herontdekking van toegevoegde waarde door onder andere meer invloed op prijsstelling, versterken van onderscheidend vermogen en het creëren van beleving.
- MFL-activiteiten wijzen op een betekenisvolle regionale verscheidenheid aan MFL-dynamiek en robuustheid.
- Bij MFL gaat het telkens om gebiedspecifieke kansen en belemmeringen voor verdere ontwikkelingspotenties van MFL, inclusief mogelijke perspectieven om uit te kunnen groeien tot een model voor gebiedsontwikkeling.

Bron: Wageningen University, Dynamiek en robuustheid van multifunctionele landbouw, januari 2011.

Wensen

- Het toestaan en faciliteren van verbredingsactiviteiten in de hele Haarlemmermeer en bijvoorbeeld niet alleen beperken tot Park21 en Westflank. Voor alle ondernemers kan een strategie richting verbreding perspectief bieden. Plannen en initiatieven kunnen elkaar bovendien versterken, waardoor de aantrekkelijkheid van de Haarlemmermeer als geheel wordt vergroot.
- Duidelijkheid in plannen en fasering is vereist voor ondernemers die zich bezinnen op verbreding. Een concrete bestemmingsplanwijziging ten behoeve van verbreding geeft ondernemers meer kansen. De grond wordt daardoor meer waard, waardoor ondernemers ook bij banken meer garantie kunnen afgeven (solidere basis om afspraken te maken). Ook de bestemming van agrarische gebouwen moet ruimhartiger plaatsvinden, zodat verbredingsinitiatieven niet gefrustreerd worden door de beperkingen van het bestemmingsplan.
- Een omslag van denken bij de gemeente is vereist, niet zien naar de beperkingen maar naar de mogelijkheden (flexibiliteit) van activiteiten. De Taskforce Multifunctionele Landbouw is bekend met een aantal gemeenten waar deze omslag al in bepaalde mate is doorgevoerd. Het is waardevol dat de gemeente kennis opdoet en leert van deze ervaringen.
- Er is behoefte aan een gebiedsbegeleider die zowel het vertrouwen heeft van ondernemers als van de overheid. Deze persoon kan ondernemers ondersteunen in het uitwerken van hun ideeën, bijvoorbeeld een marktplan opstellen, afstemming met relevante partijen verzorgen en begeleiding bieden bij de aanvraag van vergunningen.

Rol van partijen bij het verbreden van het bedrijf

- Een vast contactpersoon binnen de gemeente aanstellen, die binnen de gemeente alles voor de ondernemer regelt en afstemt. Voorkomen moet worden dat een ondernemer voor ieder aspect op zoek moet naar de ambtenaar die daarover gaat. Ook is het zinvol het aanvragen van vergunningen te koppelen en via deze contactpersoon te laten verlopen.

- Ondernemers kunnen in onderlinge afstemming zoeken naar mogelijke samenwerking. Dit kan kansen bieden voor ondernemers die willen verbreden en voor ondernemers die willen vergroten en/of intensiveren.
Bijvoorbeeld in Park21 kan een ondernemer zich totaal richten op verbreding, een deel van het areaal landbouwgrond kan door een andere ondernemer aan het bedrijfsareaal worden toegevoegd zodat deze het bedrijf kan vergroten.
- De sector en de overheid dienen gezamenlijk op zoek te gaan naar een constructie waarin een gebiedsbegeleider kan worden aangesteld.

7.6 Ontwikkeling agribusiness

De laatste decennia is door alle ontwikkelingen het areaal landbouwgrond in de Haarlemmermeer verminderd. Hier heeft de agribusiness zich op aangepast. Ook in de toekomst wordt voorzien dat de agribusiness zich op de ontwikkelingen in de primaire landbouw blijft aanpassen; de agribusiness kenmerkt zich door een grote flexibiliteit. Feitelijk staan voor agribusiness bedrijven dezelfde strategieën over dan voor de primaire landbouwbedrijven, namelijk: stoppen, verplaatsen of verbreden. Zo zijn de afgelopen jaren veel landbouw gerelateerde bedrijven ook andere diensten gaan aanbieden in bijvoorbeeld de weg- en waterbouw, machinebouw en groenbeheer.

Redenen om te veranderen

- Ook de agribusiness wordt net als de primaire landbouwbedrijven beïnvloed door allerlei ruimtelijke ontwikkelingen, waardoor men zich oriënteert op de toekomst van het bedrijf.
- Binnen de agribusiness is ook een trend van schaalvergroting zichtbaar. De concurrentiekracht is groot, waardoor kleine bedrijven verdwijnen. Bedrijven kunnen blijven bestaan indien de bedrijfsvoering steeds efficiënter wordt georganiseerd, vestigingslocaties worden opgeheven en meer standaardisatie plaatsvindt.
- Mogelijk zijn er binnen de agribusiness kansen te verschuiven van een oriëntatie op akkerbouw, naar meer (glas)tuinbouw. Met de ontwikkeling van PrimAviera zal ook specifieke agribusiness nodig zijn; deze zal echter voor een belangrijk deel al beschikbaar zijn in relatie tot Aalsmeer en Rijnsburg.

Knelpunten

- Veel kleine agribusiness bedrijven verdwijnen door enerzijds het verdwijnen van agrarische bedrijven en anderzijds door de schaalvergroting ook in de agribusiness. Het niveau van advisering en het persoonlijke contact in de advisering komt onder druk te staan. Er vindt minder maatwerk en meer standaardisering plaats.
- De Haarlemmermeer is op nationaal niveau in landbouwkundige zin geen koploper meer. De innovaties op het gebied van akkerbouw gerelateerde agribusiness worden elders gedaan. Dit heeft vooral te maken met de grotere omvang van andere landbouwgebieden in bijvoorbeeld Flevoland, de Wieringermeer en Zeeland. Er is wel sprake van een sterk cluster van agribusiness rondom Aalsmeer en Rijnsburg.

Wensen

- Planologische zekerheid. Een bedrijf zal pas besluiten te investeren wanneer daar voldoende planologische duidelijkheid voor wordt geboden.
- In het gemeentelijk beleid moet ruimte zijn om ook binnen de agribusiness te verbreden; dit ligt met name in de beperkte definitie van 'agrarisch'. Ook landbouwbedrijven moet de mogelijkheid gegeven worden zich binnen de agribusiness te verbreden.
- Een goede bereikbaarheid van agribusiness bedrijven en landbouwbedrijven via het hoofdwegennet en het secundaire wegennet.
- De Haarlemmermeer vereist een minimum omvang van agribusiness gericht op akkerbouw. Het is moeilijk deze omvang te duiden (vanuit literatuur niet bekend).
De omvang hangt ook af van de mate waarin agribusiness zich verbreedt: verbreding kan een bedrijf perspectief toekomst geven waardoor op de akkerbouw gerichte activiteiten kunnen blijven bestaan, anderzijds kan verbreding er toe leiden dat op de akkerbouw gerichte activiteiten juist worden afgestoten.

- Persoonlijk contact in de advisering naar primaire landbouwbedrijven is van groot belang. Daarin kan een bedrijf in de agribusiness zich ook profileren.

Rol van partijen bij het veranderen van het bedrijf

- De overheid dient de verbreding in de agribusiness planologisch meer te faciliteren. Daarnaast moet het ontwikkelen van agribusiness als nevenactiviteit op een landbouwbedrijf planologisch mogelijk kunnen zijn (bijvoorbeeld loonwerk, onderhoud, maar ook een verwerkingsslag van producten op het eigen bedrijf). Belangrijk is dat beperkingen in het bouwblok worden voorkomen.

8 Structuurvisie en het thema landbouw

In dit hoofdstuk wordt een doorkijk gegeven richting het thema landbouw in de Structuurvisie. In het Voorontwerp Structuurvisie mist een landbouwparagraaf, die op basis van dit LER in de definitieve Structuurvisie kan worden toegevoegd.

Voor de Structuurvisie wordt een aantal relevante aspecten gesignaleerd:

- Vaststellen ontwikkelingsstrategie ruimtelijke plannen samen met de landbouwsector.
- Beperken van de onzekerheden in de plannen.
- Rekenen met compenserende en faciliterende maatregelen.
- Planologisch vastleggen van de agrarische kerngebieden.

Hieronder is de lijn richting de Structuurvisie globaal beschreven. In hoofdstuk 9 zijn concrete aanbevelingen uitgewerkt.

8.1 Ontwikkelingsstrategie Structuurvisie

De plannen in de Structuurvisie kunnen niet gerealiseerd worden zonder de agrarische sector. Het actief betrekken van de agrarische sector is hierin cruciaal. Ook de sector noemt dat *'men meer bereikt door te praten met de sector in plaats van over de sector'*. Vanuit de interviews en de gebiedsbijeenkomst blijkt dat bij de sector onvrede bestaat over de manier waarop zij tot nu toe over plannen zijn geïnformeerd en bij planuitwerkingen zijn betrokken.

De geschetste bedrijfsstrategieën in het vorige hoofdstuk spelen direct op elkaar in en dienen dan ook in samenhang te worden beschouwd. Vanuit het agrarisch structuuronderzoek bestaat zicht op het aantal ondernemers dat er over denkt om het bedrijf mogelijk vervroegd te beëindigen. Ook bestaat zicht op het aantal ondernemers dat binnen of buiten de Haarlemmermeer wil verplaatsen. Door hier actief op in te spelen kan in de Haarlemmermeer ruimte gecreëerd worden voor bedrijven die willen blijven en voor realisatie van de plannen van overheden. Daarnaast is het zinvol om hierin ook de gronden van andere partijen te betrekken. Een deel van de gronden in bezit van BBL zal mogelijk weer op de grondmarkt komen (Grondnota Bleker). Deze grond geeft ondernemers de kans het bedrijf te vergroten.

Vanuit de gesprekken en de discussies in de begeleidingscommissie blijkt dat het moeilijk is om het proces op gang te brengen. Agrarische ondernemers geven aan dat het initiatief bij de overheid vandaan moet komen; de overheid geeft aan dat het initiatief bij de ondernemers vandaan moet komen. Relevant lijkt het dat gezamenlijk gezocht wordt naar een 'vliegwiel' waarmee een aantal grondruilen en daarmee structuurverbeteringen in gang worden gezet. De leden van de begeleidingscommissie noemen dat de laatste keer dat in de Haarlemmermeer een aantal grote ruilen zijn uitgevoerd dit gekoppeld is geweest aan de realisatie van de HSL

Binnen de voorgenomen plannen heeft de gemeente (en andere overheden) enerzijds grond van de sector nodig, anderzijds voorziet men in de plannen ook een nadrukkelijke plaats voor verbrede (multifunctionele) landbouw.

- Als overheid kan men door middel van grondverwerving en grondruilen tot realisatie van eigen plannen komen, maar ook tot het faciliteren van een verbetering van de agrarische structuur. Samenwerking met andere partijen kan hierin tot grote toegevoegde waarde leiden. Bijvoorbeeld door afstemming met BBL, Schiphol, ontwikkelaars. Door gronden in een ruilconstructie samen te voegen kunnen meer mogelijkheden tot structuurverbetering gecreëerd worden.

- Uit het agrarisch structuuronderzoek blijkt dat het starten van verbrede (multifunctionele) landbouw niet direct aansluit bij de mentaliteit van de ondernemer. Een ondernemer zal alleen uit eigen wil verbreden; op dit moment is het animo voor verbreden niet groot. Het delen van succesverhalen kan leiden tot een verhoogde animo. Ook kan mogelijk een stimuleringsbijdrage gegeven worden bij het opstarten van nevenactiviteiten. Deze bijdrage kan ook door andere partijen (bijvoorbeeld Rabobank) gedaan worden. Uit de gesprekken blijkt dat een nevenactiviteit niet op een subsidie moet worden gebouwd (afhankelijk), een subsidie kan met een subsidie opgestart worden maar moet op termijn zichzelf kunnen verdienen.

Men kan als overheid actief opereren ten aanzien van de perspectieven (zie ook hoofdstuk 7):

- *Bedrijf beëindigen*: snel en accuraat handelen in aankoop van bedrijf, zodat een ondernemer op een sociaal verantwoorde wijze zijn bedrijf kan beëindigen.
- *Bedrijf verplaatsen*: inventariseren van wensen om te verplaatsen, indien gewenst helpen zoeken naar een alternatieve bedrijfslocatie (inschakelen van BBL), de bedrijfsverplaatsing faciliteren en mogelijk een financiële regeling.
- *Bedrijf vergroten / intensiveren*: in combinatie met het creëren van ruimte voor planrealisatie, aansluiten bij mogelijkheden voor agrarische structuurverbetering, beleidsmatig ruimte creëren om op bedrijven te intensiveren.
- *Bedrijf verbreden*: beleidsmatig ruimte creëren om verbredingsactiviteiten zo ruim mogelijk toe te staan (binnen een beleidsmatig kader), faciliteren van traject om tot vergunningaanvraag e.d. te komen.

8.2 Onzekerheden in de plannen

De Structuurvisie geeft zicht op de mogelijke ontwikkelingen in de Haarlemmermeer in de periode tot 2030. Op dit moment wordt al gewerkt aan de realisatie van een aantal plannen. De praktijk leert dat door onder andere de huidige economische situatie vertraging en wijziging optreedt in plannen. BBL zal naar verwachting, mogelijk ook in de Haarlemmermeer, gronden moeten verkopen die oorspronkelijk voor realisatie van groenplannen zijn aangekocht. De gemeente Haarlemmermeer heeft een focus uitgesproken op de realisatie van Park21 boven de andere projecten. Voor Park21 is een eerste deelgebied benoemd waar de realisatie zich op zal richten. Ook de ontwikkeling van een aantal bedrijventerreinlocaties vertraagt ten opzichte van de voorgenomen planning.

De ervaringen geven het inzicht dat de voorgenomen planontwikkelingen niet zeker zijn, maar ook dat vastgelegde plannen soms weer losgelaten worden (zie paragraaf 2.3). In het Voorontwerp Structuurvisie wordt een 'claim' gelegd op een aanzienlijk deel van de agrarische gronden. Dit geeft onzekerheid in de agrarische bedrijfsvoering: hoe lang kan men nog blijven ondernemen op de huidige locatie, is het nog rendabel bepaalde investeringen op het bedrijf te doen. Onzekerheid leidt tot het uitstellen van bedrijfsbeslissingen, en als de onzekerheid te lang duurt kan dit leiden tot een achteruitgang van de positie van het bedrijf. Uiteindelijk gaat een plan mogelijk toch niet door, waardoor de ondernemer die rekende op een grondverwerving/grondruil achterblijft met een verslechterd bedrijf. Hiervoor vindt geen compensatie plaats, terwijl dit wel veroorzaakt is door overheidsplannen.

Voor de sector is het van belang dat de overheden duidelijk hun plannen vastleggen in concreet beleid en hierbij ook een reële fasering van de plannen aangeven. De Gemeente geeft aan dat zij geen zekerheid van plannen kan bieden wegens allerlei ontwikkelingen waar de gemeente geen invloed op heeft. Gemeente Haarlemmermeer kan met het Voorontwerp Structuurvisie alleen sturen op de gewenste ontwikkeling. Om aan de planologische onduidelijkheid tegemoet te komen kan de gemeente in haar Structuurvisie en in de uitvoering van projecten zoeken naar een duidelijke planfasering (geen grote claims, maar behapbare opsplitsing in deelgebieden met kortere plantermijnen). Daarnaast kan de gemeente de status van de agrarische kerngebieden in het Voorontwerp Structuurvisie planologisch vastleggen (zie paragraaf 8.4).

8.3 Compenserende en faciliterende maatregelen

De impact van de voorgenomen plannen op de landbouwsector is groot. Ook in de autonome ontwikkeling zal de sector met bepaalde vraagstukken geconfronteerd worden, maar de ruimtelijke ontwikkelingen geven ondernemers afhankelijk van hun bedrijfslocatie binnen de Haarlemmermeer meer of minder onzekerheid. De effecten op de sector en specifiek op de bedrijven is beschreven in de hoofdstukken 5 en 6. De ondernemers staan voor keuzen ten aanzien van de bedrijfslocatie en de manier van bedrijfsvoering. Het is van belang dat overheden zich er van bewust is wat de impact is van hun plannen op de individuele ondernemer en meedenkt op welke manier zij de keuzen kan vergemakkelijken en/of faciliteren.

De mogelijkheden hiervoor zijn uiteenlopend, bijvoorbeeld:

- Het ondersteunen in het zoeken naar een nieuwe bedrijfslocatie.
- Het opstellen van een goede financiële regeling voor ondernemers die hun bedrijf ten behoeve van ruimtelijke plannen vervroegd willen beëindigen of verplaatsen.
- Het faciliteren van ondernemers die willen verbreden, bijvoorbeeld door het geven van starters- of onderzoeksubsidies op nevenactiviteiten (o.a. zilte teelten, zorg, educatie).
- Het creëren van meer planologische flexibiliteit om de mogelijkheden voor de verschillende bedrijfsstrategieën te verbreden.
- Het informeren/voorlichten van ondernemers op succesvolle verbredingsactiviteiten, bijvoorbeeld door informatiemateriaal, een informatieavond, een excursie.
- Het steunen van onderzoek op welke manier een op de landbouwgericht watersysteem binnen de Haarlemmermeer in de toekomst opgezet moet zijn.

8.4 Agrarische kerngebieden

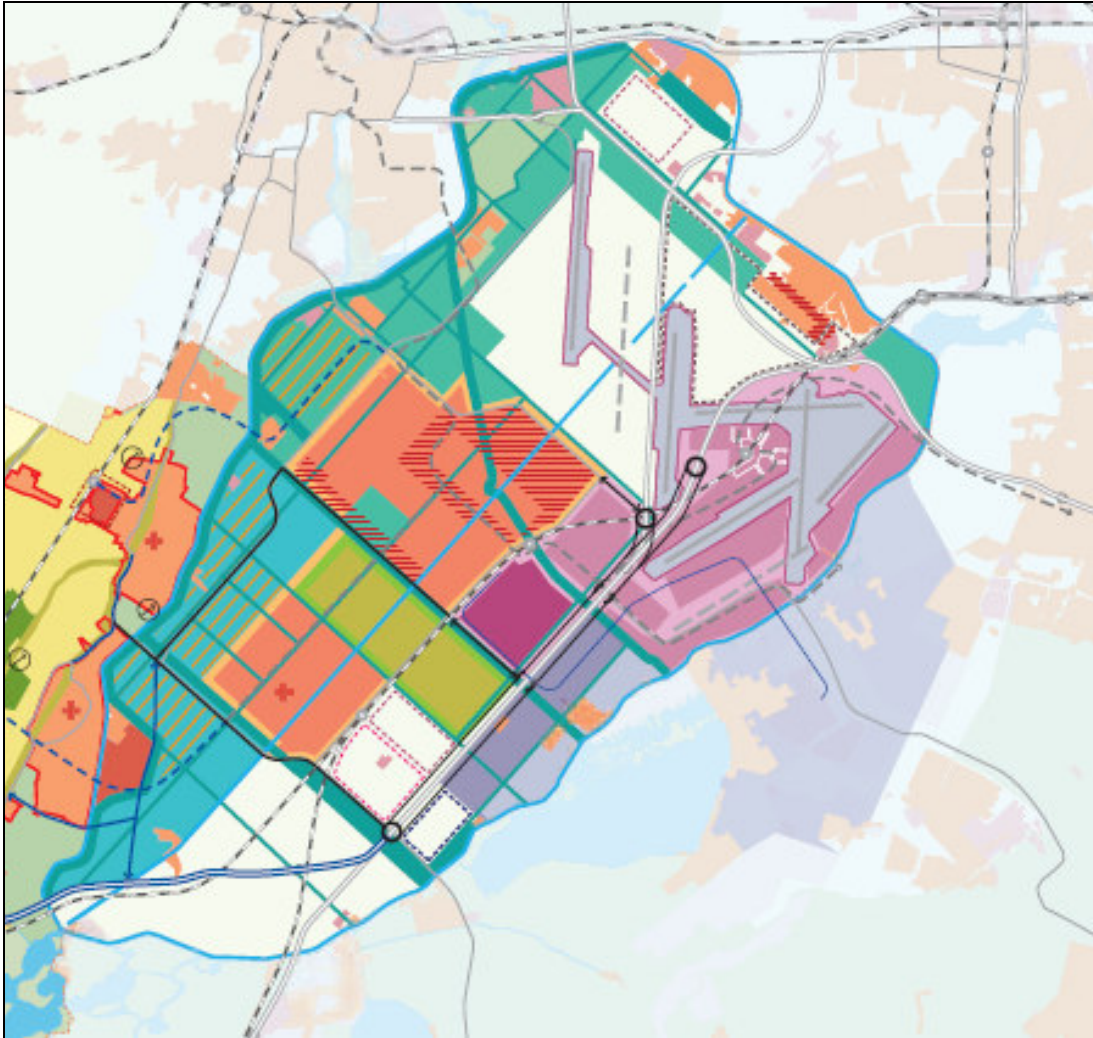
In het Voorontwerp Structuurvisie wordt genoemd dat in de Haarlemmermeer twee agrarische kerngebieden ontstaan. Het opsplitsen van de Haarlemmermeer in een noordelijk en zuidelijk agrarisch gebied is ook in het agrarisch structuuronderzoek (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011) gesignaleerd. In de kaart (afbeelding 7.1) van de Gebiedsuitwerking Haarlemmermeer-Bollenstreek (2006) zijn de agrarische kerngebieden in de Haarlemmermeer geduid.

De agrarische kerngebieden zijn in het Voorontwerp Structuurvisie niet nader beschreven. In de tekst van het Voorontwerp Structuurvisie zijn de volgende uitgangspunten terug te vinden:

- Tot 2030 zijn in deze gebieden geen ruimtelijke ontwikkelingen voorzien.
- Het waterbeheer blijft in deze gebieden voorlopig op de landbouw afgestemd.
- Op termijn (dus na 2030) is het ook in deze gebieden dat de landbouw zich aanpast aan een veranderend waterbeheer.

In de agrarische kerngebieden heeft de primaire landbouw voorlopig een bepalende plaats. De ondernemers geven aan dat zij ook op de lange termijn een optimaal op de landbouw afgestemd waterbeheer in de kerngebieden willen hebben. Het Hoogheemraadschap Rijnland (zie bijlage 2) geeft aan dat zij verwacht dat zij op de langere termijn geen waterbeheer kan garanderen dat optimaal op de landbouw afgestemd blijft. Dit betreft zowel de waterkwantiteit als de waterkwaliteit.

De agrarische kerngebieden moeten net als de andere ruimtelijke plannen van de gemeente planologisch worden vastgelegd. Dit geeft voorlopige zekerheid aan de sector, en het voorkomt de kans dat de begrenzing van het kerngebied ter discussie kan worden gesteld. Ook wordt daarmee voorkomen dat de kerngebieden beschouwd worden als een 'rest'gebied (wat het feitelijk al is), wat steeds meer onder druk komt te staan.

Afbeelding 8.1: Duiding agrarische kerngebieden Haarlemmermeer (lichtgeel) in de Gebiedsuitwerking Haarlemmermeer-Bollenstreek.

Kanttekening bij de kerngebieden

Noordelijk kerngebied

Het noordelijk kerngebied kent veel beperkingen. BBL en Schiphol hebben veel grond in eigendom. Er gelden veel beperkingen voor de agrarische ondernemers door Schiphol, bijvoorbeeld in de teelt van gewassen (gericht op het beperken van de ganzenproblematiek). Plannen om de teeltkeuze in het LIB te reguleren hebben grote gevolgen voor het ondernemerschap van de agrariërs. Het zonegebied waar geen nieuwe vogelaantrekkende functies zijn toegestaan wordt mogelijk opgerekt van 6 kilometer naar minimaal 10 kilometer. Feitelijk ligt een groot deel van de grond in het noordelijk kerngebied binnen de zonering. Ook is de driehoek A4-A5-A9 in afbeelding 8.1 nog aangegeven als onderdeel van het agrarisch kerngebied, terwijl er feitelijk ideeën zijn om hier een kantoren- en bedrijvenlocatie te ontwikkelen.

Zuidelijk kerngebied

De druk in het zuidelijk kerngebied is beperkter van omvang. Maar ook dit gebied is niet vrij van beperkende maatregelen en/of voorgenomen ontwikkelingen. In het zuiden van de Haarlemmermeer wordt gezocht naar een locatie voor piekberging; hierbij is een terrein van maximaal 50 hectare betrokken. Ook ligt in een aanzienlijk deel van het kerngebied het voornemen een windmolenpark te ontwikkelen. De gemeente heeft aangegeven, dat zij niet voorziet in deelname van agrarisch ondernemers in het windmolenpark.

9 Aanbevelingen

In het agrarisch structuuronderzoek (Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011) is een 17-tal aanbevelingen gedaan. Deze aanbevelingen blijven onverkort geldig. In dit hoofdstuk worden deze aanbevelingen aangevuld op basis van de inzichten uit dit LER en/of nader geconcretiseerd.

9.1 Aanbevelingen voor overheden en organisaties

Planologische duidelijkheid en mogelijkheden

De onzekerheid en onduidelijkheid in de plannen is een groot knelpunt voor ondernemers. Dit geldt zowel voor de primaire bedrijven als voor de agribusiness. Het Voorontwerp Structuurvisie geeft met haar planschets naar 2030 niet de gewenste zekerheid. Voor ondernemers is planologische duidelijkheid vereist om de bedrijfsstrategie te bepalen.

1. De omvang van de plannen die de overheden voor ogen staan zijn in de ogen van ondernemers te groot om realistisch te zijn.
Er moet zo snel mogelijk gekomen worden van vage ideeën en schetsen naar concrete uitwerking van plannen. Ook moet in de Structuurvisie een volgordelijkheid van plannen aangegeven worden. Een duidelijke planfasering (stapsgewijs) is nodig in de gebieden die gaan veranderen en de wijze van planrealisatie moet vastgelegd worden. Op deze manier kunnen ondernemers beter op de ontwikkelingen anticiperen in hun bedrijfsstrategie.
2. Stel de planfasering in een bepaalde mate flexibel op, zodat ingespeeld kan worden op voorkomende situaties. Bijvoorbeeld: beginnen met een deelplan op grond van een ondernemer die aangeeft te willen stoppen met het bedrijf.
3. Planologische duidelijkheid kan verder gegeven worden door in elk geval de agrarische kerngebieden aan te wijzen en te begrenzen in het kaartbeeld van de Structuurvisie. Ook de uitgangspunten bij de agrarische kerngebieden moeten vastgelegd zijn.

Ruimte in beleid

Ondernemers die mee willen bewegen in de visie van de gemeente op de landbouwsector in de Haarlemmermeer en die zich oriënteren op het wijzigen van de bedrijfsstrategie lopen in veel gevallen vast op de beperkingen in het (ruimtelijk) beleid.

4. Zorg voor meer flexibiliteit in de bestemmingen, zodat primaire landbouwbedrijven zich kunnen verbreden en agrogerelateerde bedrijven de ruimte hebben om mee te groeien met ontwikkelingen in de primaire landbouw. Het gaat in veel gevallen om een bredere definitie van de bestemming 'agrarisch' dan momenteel wordt gehanteerd.
5. De gemeente geeft aan dat het bestemmingsplan landelijk naar verwachting in 2013 geactualiseerd zal worden. Tot die tijd gelden de beperkingen uit het bestemmingsplan. Ondernemers moeten zelf een wijzigingsprocedure op het bestemmingsplan doorlopen en bekostigen. Dit is - ook voor de gemeente - niet gewenst, omdat dit beperkingen geeft in de ontwikkeling van de landbouwsector die in de Structuurvisie juist gewenst is.
  - Zoek naar mogelijkheden om de actualisatie van het bestemmingsplan landelijk gebied versneld binnen de gemeente op te pakken.

- Zoek naar mogelijkheden om tot de actualisatie van het bestemmingsplan buitengebied flexibeler om te gaan met initiatieven van ondernemers; ruimte bieden aan initiatieven binnen de verschillende bedrijfsstrategieën.
6. Verruim in nieuwe bestemmingsplannen de bestemming 'agrarisch', zodat ook aan uiteenlopende verbredingsactiviteiten ruimte geboden kan worden. De nota Het Vierde Gewas kan hierin een belangrijk handvat zijn.
  7. Voorkom in de nieuwe bestemmingsplannen (binnen bepaalde voorwaarden) belemmeringen voor bouwblokvergroting en ontwikkeling van grotere of extra bedrijfsgebouwen. Zodoende kan ook ruimte geboden worden aan uiteenlopende verbredingsactiviteiten, maar ook aan schaalvergroting of intensivering van bedrijven.
  8. De ontwikkeling van woonfuncties of recreatieve functies in het landelijk gebied leidt regelmatig tot beperkende regelgeving (lucht, geluid, milieucontouren) voor de oorspronkelijk aanwezige agrarische bedrijven.
Voorkom beperkende regelgeving richting agrarische bedrijven als gevolg van nieuwe ontwikkelingen. Leg juridisch/planologisch vast dat landbouwactiviteiten niet belemmerd kunnen worden door verbrede functies of burgerwoningen in het landelijk gebied.

Agrarische kerngebieden

9. De agrarische kerngebieden moeten in de Structuurvisie specifiek op kaart worden aangegeven. Ook dient een duidelijke uitwerking gegeven te worden aan de uitgangspunten en voorwaarden bij deze kerngebieden. De gemeente dient voor deze kerngebieden beleid uit te werken waarin voor de landbouw belangrijke factoren zoals onder andere de bereikbaarheid en de waterhuishouding worden meegenomen.
10. Het noordelijk kerngebied staat onder grote druk (waarbij de vraag gesteld kan worden in hoeverre nog sprake is van een kerngebied).
  - In dit kerngebied is de sector in afwachting van de uitwerking van de beperkingen vogelzone door het Rijk. Deze uitwerking kan beperkingen gaan stellen aan de manier van bedrijfsvoering en voorschrijven welke gewassen wel/niet geteeld mogen worden. Het is van belang dat de gemeente hierin achter de sector gaat staan, en samen met hen het belang van het agrarisch kerngebied, bij het Rijk behartigt.
  - Ook speelt in dit kerngebied de ontwikkeling van de geluidsribbels. In dit dossier staat de gemeente met Schiphol tegenover de sector. De wens van de sector is dat de gemeente in de discussies ook het belang van het noordelijk kerngebied laat meewegen.

Communicatie, participatie en belangenbehartiging

Ondernemers geven aan dat zij vaak in een laat stadium pas worden betrokken bij de planontwikkelingen door overheden. Zij willen graag vanaf het begin bij ideeën en plannen betrokken worden: *niet over hen beslissen, maar met hen beslissen*.

11. Gebruik in de planontwikkeling open communicatie en geef op een goede wijze invulling aan participatietrajecten: kan een ondernemer nog meedenken of alleen reageren vanuit een verdedigende rol. Ga met ondernemers op voorhand in gesprek zodat het eenvoudiger is plannen te realiseren. Voor beide partijen kan dan gezocht worden naar win-win situaties. Er kan aangesloten worden bij wensen van ondernemers om te beëindigen of te verplaatsen, waardoor overheden hun plannen kunnen realiseren en voor blijvers een verbetering van de situatie gerealiseerd kan worden.

12. Wanneer ondernemers ideeën hebben voor de ontwikkeling van hun bedrijf (bijvoorbeeld in verbreding), dan komen zij bij de gemeente in een wirwar van afdelingen waar het moeilijk zoeken is wie men moet hebben en ook wordt men voor iedere vraag naar een ander persoon gestuurd.
Stel één loket in bij de gemeente Haarlemmermeer waar ondernemers met al hun vragen terecht kunnen. Deze persoon is er verantwoordelijk voor dat binnen de gemeentelijke organisatie op een juiste en accurate wijze wordt gereageerd, en deze persoon onderhoudt ook het contact naar de ondernemer.
13. Er is behoefte aan een onafhankelijke coördinator (gebiedsmakelaar) tussen ondernemers en overheden kan optreden. Deze initiator kan ondernemers ondersteunen in hun zoektocht door beleid- en regelgeving, kennis- en onderzoeksinstituten en overheidsinstanties. Deze coördinator zou vanuit ILG-geld betaald kunnen. Op dit moment is het vanuit het Ministerie verboden voor Provincies uitgaven te doen uit het ILG. Het is nog niet duidelijk hoe het ILG-beleid in de toekomst concreet uitgewerkt zal zijn.
14. Ondernemers hebben te maken met uiteenlopende vergunningstrajecten, met de nodige voorwaarden, criteria en aanvraagvereisten. In veel gevallen heeft men niet duidelijk welke vergunningen met allemaal nodig heeft bij het starten van een verbredingsactiviteit of wijziging van bedrijfsvoering.
- De contactpersoon bij de gemeente en/of de onafhankelijke initiator kan de ondernemers hierin begeleiden.
  - Daarnaast is het gewenst te zien waar gemeentelijke vergunningstrajecten vereenvoudigd kunnen worden.

Grondzaken

Binnen de Haarlemmermeer zijn er ondernemers die aangegeven onder de juiste voorwaarden te willen denken aan vervroegd beëindigen of verplaatsen van het bedrijf. Door in gesprek te gaan met deze ondernemers kan 'ruimte' gemaakt worden voor de blijvende ondernemers en voor de planrealisatie van overheden. Ook kan gezocht worden of mogelijk vrijkomende grond van BBL (afwachten Grondnota Bleker, najaar 2011) betrokken kan worden in deze 'ruimte' om de gewenste ontwikkelingen in gang te zetten.

15. Voer vanuit BBL gesprekken met ondernemers die aangeven te willen beëindigen of verplaatsen. Betrek gronden die BBL in de Haarlemmermeer heeft verworven bij het faciliteren van bedrijven die in de Haarlemmermeer blijven.
16. In het geval een deel van de landbouwgrond van BBL op de grondmarkt komt, is het noodzakelijk zorg te dragen over de betaalbaarheid van de gronden. Deze gronden bieden ondernemers een kans om te vergroten, mits er een normale agrarische grondwaarde wordt gehanteerd. Anders kunnen ondernemers niet concurreren met onder andere projectontwikkelaars en investeerders.
17. Daarnaast is het relevant dat overheden in de aankoop van grond rekenen met de complexwaarde van grond. In het verleden is veel grond aangekocht ten behoeve van stedelijke ontwikkelingen. De grond die nu aangekocht moet worden is ten behoeve van het recreatief uitloopgebied van de stedelijke ontwikkelingen. Dit moet tot uitdrukking komen in de hogere prijs (dan de agrarische waarde) die men voor de grond betaalt.
18. In het geval ondernemers hun grond aanbieden voor verkoop, en zij kunnen deze niet verkopen omdat er dusdanige planologische schaduwwerking is vanwege de plannen van de overheid (bijvoorbeeld Park21) of de overheid heeft alleen het recht van aankoop, dan is het zeer gewenst dat de overheid deze gronden ook daadwerkelijk verwerft op het moment dat ze worden aangeboden.

19. Draag zorg dat pachtgronden in Haarlemmermeer zoveel mogelijk tegen langlopende pachtcontracten worden verpacht. Dit geeft meer zekerheid aan ondernemers, zij kunnen hierdoor makkelijker beslissen over bedrijfsstrategieën en investeringen.
20. Besteed aandacht aan het beheer van pachtgronden. BBL kan meer controle uitvoeren op een goed beheer van de gronden. Breng eventueel de huidige kwaliteit van de BBL-gronden in beeld door een nulmeting (Schiphol pas een soortgelijke meting soms toe).

Waterbeheer

21. Op dit moment ontstaan wellen als gevolg van ontwikkelingen, zonder dat er een direct verband hiertussen kan worden gelegd. Monitoring van het ontstaan van wellen binnen de Haarlemmermeer is van belang; dit kan door het Hoogheemraadschap worden gedaan.
  - Voer in de omgeving van een project voor de aanvang van realisatiewerkzaamheden een nulmeting uit op de aanwezige wellen in het landelijk gebied. In de toekomst kan dan bepaald worden of er wellen zijn ontstaan als gevolg van de werkzaamheden.
  - Ontwikkel een kader voor de vertaling van oorzakelijk aangetoonde schade (ontstaan van wellen op landbouwgrond) in een financiële vergoeding van de veroorzaker aan de ondernemer. Onderdeel hiervan is de verplichting dat de veroorzaker inderdaad de vergoeding aan de ondernemer doet.
22. Ontwikkel stedelijke plannen op een zodanige manier dat er extra ruimte ontstaat voor het opslaan van water. Bijvoorbeeld door extra waterberging te realiseren in open water, flexibel peilbeheer of ondergrondse opslag. Dit water kan in tijden van droogte door de landbouwsector gebruikt worden voor beregening.

Infrastructuur

23. Het is van belang dat invulling wordt gegeven aan het concept Deltaplan Bereikbaarheid (afbeelding 5.4). In dit plan wordt een 'kwaliteitsnet landbouwverkeer' geformuleerd. Voor de sector zijn zowel de oost-west verbindingen, als de noord-zuid verbindingen van belang.
  - Voor het 'kwaliteitsnet landbouwverkeer' is het vereist een analyse te doen welke infrastructuurle maatregelen nodig zijn om dit net inderdaad een kwaliteitsnet te laten zijn.
  - Een goede verbinding tussen de twee kerngebieden via een aanpassing van de Rijnlanderweg heeft hoge prioriteit.

Ecologische effecten

24. De ontwikkeling van natuur- en groengebieden leidt tot beïnvloeding van landbouwgrond door zaden en kruiden. De akkerdistel is een bekende overlastgevende onkruid. Dit leidt tot extra bewerkingen op het land en hinder in de bedrijfsvoering. Zaden verspreiden zich over grote afstand, waardoor het moeilijk is specifieke inrichtingsmaatregelen te nemen. Er kan gedacht worden aan een beheer van natuur- en groengebieden waar gemaaid wordt voordat de zaden zich verspreiden. Hierdoor kan de hinder beperkt worden.

Bedrijfsstrategieën

Het bepalen van een bedrijfsstrategie is een keuze van de ondernemer. Overheden en organisaties kunnen de keuze van de ondernemer helpen vormgeven, door de juiste omstandigheden te creëren.

25. De gemeente dient verbredingsactiviteiten niet alleen in Park21 en Westflank te bevorderen, maar de mogelijkheid hiervoor overal in de Haarlemmermeer te bieden.

26. Het opzetten van verbredingsactiviteiten geeft onzekerheid en brengt risico's voor de ondernemer met zich mee. Vaak past een initiatief niet binnen het huidige ruimtelijk kader (zie hiervoor). De sector vraagt van de overheid hierin ook een ondernemende houding: niet denken vanuit beperkingen, maar verantwoord meegaan in de mogelijkheden van een initiatief.
27. De overheid kan de realisatie van plannen initiëren en faciliteren (bijvoorbeeld door grondruil, verplaatsen van bedrijven, organiseren van excursies). Ondernemers zullen pas reageren indien de eigen bedrijfsvoering of de omgeving daartoe noodzaakt. Veel ondernemers zijn namelijk op dit moment gericht op het doorzetten van het bedrijf en te zoeken naar schaalvergroting en zien geen aanleiding om van bedrijfsstrategie te veranderen.
28. De overheid kan de keuze van een ondernemer om het bedrijf vervroegd te beëindigen makkelijker maken door een goede financiële compensatie te geven. In het geval deze compensatie ontbreekt zullen ondernemers veel minder geneigd zijn te stoppen. Op dit moment zijn de regelingen onvoldoende aantrekkelijk om vervroegd te beëindigen.
29. Ook bij het verplaatsen van het bedrijf vanwege ruimtelijke ontwikkelingen is een goede financiële compensatie/verplaatsingsregeling noodzakelijk. Een verplaatsing vereist extra investeringen en afhankelijk van het bedrijfstype ook een periode om het bedrijf en de productieomstandigheden weer volledig te laten 'draaien'.

9.2 Aanbevelingen voor agrarisch ondernemers

Anticiperen op autonome ontwikkelingen

30. De landbouwsector zal zich moeten oriënteren op de veranderende klimaatomstandigheden. Dit houdt in dat ondernemers in de Haarlemmermeer moeten anticiperen op toeneemende verzilting en op termijn op een meer zelfvoorzienend watersysteem (vasthouden van water).
31. De sector zal zich moeten oriënteren op wijzigingen in het markt- en prijsbeleid (GLB). Dit houdt in dat ondernemers in de Haarlemmermeer wellicht moeten anticiperen op beperking van subsidies op de primaire landbouwproducten en een toename van beloning van maatschappelijke prestaties op terrein van onder andere natuur, landschap, dierenwelzijn en diergezondheid. Dit sluit aan bij de bedrijfsstrategie verbreden, en betreft ook een richting die de gemeente in de Haarlemmermeer voorziet.

Oriënteren op bedrijfsstrategie

32. Afstemmen met LTO, Stivas, gemeente, provincie en BBL om te zien naar mogelijkheden te anticiperen op grondruilen, verplaatsingen, uitplaatsingen en dergelijke. Actief inventariseren van stoppende bedrijven.
33. Oriëntatie op de mogelijkheden om verbredingsactiviteiten op te pakken. Bijvoorbeeld door het vinden van interessante combinaties op het bedrijf met recreatie, zorg, duurzaam waterbeheer, energie, natuurbeheer.
34. Zoeken naar samenwerkingspartners voor de verbredingsactiviteiten, bijvoorbeeld met Schiphol (algen, energiegewassen, waterbeheer), Hoogheemraadschap Rijnland (verzilting, waterboeren), zorginstanties (zorgboerderij).
35. Kennis benutten van onderzoeksinstituten en participeren in onderzoeken. Mogelijk kunnen specifieke onderzoeksvragen vanuit ondernemers geformuleerd worden richting de kennisinstituten. Ook kan gebruik gemaakt worden van subsidies om innovaties te beproeven (pilots). Daarnaast is het relevant dat ondernemers ervaringen uitwisselen met bijvoorbeeld de Meerboeren of met individuele ondernemers.

Werken aan maatschappelijk draagvlak

36. In de Haarlemmermeer wordt de sector steeds geconfronteerd met haar positie in een stedelijke omgeving. Draagvlak voor de agrarische bedrijfsvoering en voor het agrarisch landschap kan gecreëerd worden door een open houding richting bewoners. Ondernemers kunnen hieraan werken door bijvoorbeeld het organiseren van evenementen, open dagen op het bedrijf, meeloopdagen, boerderijeducatie of huisverkoop.

Gebruikte literatuur

Rapporten

- ACRRES - Wageningen UR, 2010. Verkenning duurzame energieproductie Landbouwbedrijven: een onderzoek naar de mogelijkheden voor energieproductie op het agrarische bedrijf (open teelten, melkveehouderij en intensieve veehouderij), ACCRES: A. Terbijhe, M. Voort, P. van Reeuwijk, R. Veltman ECN: M. Londo, H. Mozaffarian, S. Luxembourg.
- Alterra, 2008a. Geschiede of vruchtbare landbouwgronden in Nederland en Europa: een overzicht en synthese van bestaande informatie, Hack-ten Broeke, M.J.D., Rietra, R.P.J.J., Romkens, P.F.A.M., Vries, F. de, Wageningen.
- Alterra, 2008b. Klimaat-effectschetsboek Noord-Holland, Verbout, A., Bakel, P.J.T. van, Blom-Zandstra, M., Hermans, C.M.L., Paulissen, M.P.C.P., Rooij, S. van, Steingröver, E., Stuyt, L.C.P.M., Vos, C.C., Wageningen.
- Alterra, 2009. Landbouw, water en extremen, Blom, G., Braber, M. den, Bessembinder, J., Wageningen.
- ASG, 2008. Perspectieven bedrijfsmaatregelen voor duurzaam bodemgebruik: kosten en effectiviteit van vijf maatregelen, Visscher, J., Dekker, P.H.M., Boer, H.C. de, Brommer, E., Clevering, O.A., Dam, A.M. van, Geel, W.C.A. van, Haan, M.H.A. de, Hoving, I.E., Klooster, A. van der, Schooten, H.A. van, Schreuder, R., Wolf, P. de, Lelystad, Animal Sciences Group.
- Bestuurscentrum Schiphol, 2009. Ruimtelijk Economische Visie Schipholregio 2009 - 2030.
- Centraal Planbureau, Milieu- en Natuurplanbureau en Ruimtelijk Planbureau, 2006. Welvaart en Leefomgeving: een scenariostudie voor Nederland in 2040: Achtergronddocument.
- CLM, 2005. Plattelandsbeleid dat werkt: EU instrumenten om de uitvoering van landbouwmilieu maatregelen te bevorderen, Verschuur, G.W., Well, E.A.P. van, Culemborg.
- CLM, 2010. Naar een gansveilig Schiphol. Mogelijkheden voor aangepaste teeltregelingen. Wouter Tolkamp, Henk Kloen, Adriaan Guldmond, Culemborg.
- CLM, 2011. Pilot gansveilig Schiphol: ganzen en graan, Monitoring ganzen en animo, Adriaan Guldmond, Annette den Hollander, Culemborg.
- DHV, 2009. Pilotproject bodeminformatie landbouw DHV B.V. i.s.m. Alterra Wageningen UR i.o.v. Provincie Noord-Holland.
- Expert Groep Water, 2010. Wateradvies Westflank Haarlemmermeer.
- Gemeente Haarlemmermeer & Hoogheemraadschap Rijnland, 2011. Overzicht innovatie waterplannen: structuurvisie Haarlemmermeer 2030, Haarlemmermeer.
- Grontmij/Projecten LTO Noord, 2011. Agrarisch structuuronderzoek Haarlemmermeer, Grontmij Nederland B.V., Alkmaar.
- Hoogheemraadschap van Rijnland en gemeente Haarlemmermeer, 2008. Waterplan Haarlemmermeer.
- Hoogheemraadschap van Rijnland, 2010, Waterstructuurvisie Haarlemmermeerpolder.
- Klimaat & landbouw Noord-Nederland, 2011. rapportages www.ltonoord.nl, dossier klimaat.
- LEI, 2003a. Prijzen op agrarische wereldmarkten; Een verkenning van projecties, Meijl, J.C.M. van, T.J. Achterbosch, A.J. de Kleijn, A.A. Tabeau en M. Kornelis, Den Haag.
- LEI, 2003b. Agrarische grondprijzen onder stedelijke druk: stedelijke optiewaarde en agrarische gebruikswaarde afhankelijk van ligging, Luijt, J.; Kuhlman, J.W.; Pilkes, J., Den Haag.

- LEI, 2007a, Schaalvergroting en verbreding in de Nederlandse landbouw in relatie tot natuur en landschap, Bont, C.J.A.M. de, Bruchem, C. van, Helming, J.F.M., Leneman, H., Schrijver, R.A.M., Wageningen, WOT Natuur en Milieu.
- LEI, 2007b, De baten van de KRW : een eerste inventarisatie naar de potentiële baten van schoner water voor de land- en tuinbouw, Bommel, K. van, Bondt, N., Dolman, M., Reijnders, C., Den Haag.
- LEI, 2009a. De agrarische sector in Nederland naar 2020: perspectieven en onzekerheden, Silvis, H.J., Bont, C.J.A.M. de, Helming, J.F.M., Leeuwen, M.G.A. van, Bunte, F.H.J., Meijl, J.C.M. van, Den Haag.
- LEI, 2009b. Landbouw perspectieven in Noord-Holland tot 2040 - bouwstenen voor de structuurvisie van de provincie Wageningen UR i.o.v. Provincie Noord-Holland.
- LEI, 2009c. Wat noemen we verbrede landbouw? Verkenning van definities en informatiebehoefte, G. Venema, B. Doorneweert, K. Oltmer, M. Dolman, A. Breukers, L. van Staalduinen, A. Roest, A. Dekking (PPO), LEI Wageningen UR, Den Haag.
- LEI Wageningen UR, 2010. PrimAviera onder de loep: perspectief vestigingslocatie glastuinbouw, Ruijs, M.N.A., Groot, N.S.P. de, Zwart, H.F. de, Voogt, W., Den Haag.
- LEI, 2011a. Landbouw in Park21; Analyse van de effecten voor de landbouw van de inrichting PARK21 in de Haarlemmermeer, Bont, K. de, Y. Dijkxhoorn, G. Venema, Th. Vogelzang en A. Wisman, Den Haag.
- LEI, 2011b, Schaalvergroting in de land- en tuinbouw: Effecten bij veehouderij en glastuinbouw, Meulen, H.A.B. van der, C.J.A.M. de Bont, H.J. Agricola, P.L.M. van Horne, R. Hoste, A. van der Knijff, F.R. Leenstra. R.W. van der Meer en A. de Smet, Den Haag.
- PBL, 2010. Dure grond als indicator voor functieverandering: planologische duidelijkheid leidt tot matiging grondprijs in ROM, jrg. 28, nr 4, pp12-14.
- POP2, 2008. Plattelandsontwikkelingsprogramma 2007-2013 voor Nederland (POP2).
- PPO, 2007. Leven met zout water. Deelrapport: zouttolerantie van landbouwgewassen. Van Dam, A.M., O.A. Clevering, W. Voogd, Th. G.L. Aendekerk & M.P. van der Maas, PPO rapport.
- PPO, 2010a. Stoppen of extensiveren van de agrarische tak op een multifunctioneel bedrijf: verkennend onderzoek naar de gevolgen voor de omgeving, Vijn, M., Veen, E., Migchels, G., Visser, A., Lelystad: Praktijkonderzoek Plant & Omgeving, Sector Akkerbouw, Groene Ruimte en Vollegrondsgroenten.
- PPO, 2010b. Onkruidverspreiding, in opdracht van de provincie Flevoland, M.G. van Zeeland, R.Y van der Weide en P.M. Spoorenberg, Praktijkonderzoek Plant & Omgeving, onderdeel van Wageningen UR, Lelystad. Business unit Akkerbouw, Groene Ruimte en Vollegrondsgroente.
- PPO, 201c. Prijsbeleid in de multifunctionele landbouw : haalbaarheidsstudie naar een ondersteunend instrument, Dekking, A.J.G., Waal, B.H.C. van der, Lelystad, Praktijkonderzoek Plant & Omgeving, Sector Akkerbouw, Groene ruimte en Vollegrondsgroenten.
- PPO, 2011. Akkerbouw onder hoogspanning: rapport over landbouwkundige gevolgen van 380 kV hoogspanningslijn Noord-Holland, Reeuwijk, P. van, Voort, M.P.J. van der, Wolf, P.L. de, Praktijkonderzoek Plant & Omgeving, Business Unit Akkerbouw, Groene Ruimte en Vollegrondsgroente, Lelystad.
- PRI, 2004. Invoer van onkruiden op een bedrijf, Scheepens, P.C., Groeneveld, R.M.W.; Riemens, M.M., Plant Research International, Wageningen.
- PRI, 2008. Effecten van klimaatverandering op landbouw en natuur: nationale knelpuntenkaart en adaptatiestrategieën, Blom, G., Paulissen, M., Vos, C., Agricola, H., Plant Research International, Wageningen.
- Provincie Noord-Holland, 2010. Structuurvisie Noord-Holland 2040: kwaliteit door veelzijdigheid, vastgesteld door PS - 21 juni 2010.
- SCP, 2001. Waarom blijven boeren? Over voortgang en beëindiging van het boerenbedrijf, P. Schnabel, Sociaal en Cultureel Planbureau.
- STOWA, 2003. Waterberging op landbouwgronden: effecten op plant- en dierziekten, onkruiden en contaminanten, Cornelissen, A.H.M., Harmsen, J., Kempenaar, C., Knol, W.C., Zweerde, W. van der, Utrecht.

- STOWA, 2009. Leven met zout water : overzicht huidige kennis omtrent interne verzilting, Voorde, M. ter, Velstra, J., Utrecht.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2011. Vergaderjaar 2010–2011 Aanhangsel van de Handelingen, Vragen gesteld door de leden der Kamer, met de daarop door de regering gegeven antwoorden, 2149.
- Wageningen UR & DHV, 2009. Hotspot Regio Schiphol Quickscan Klimaat.
- Wageningen UR Livestock Research, 2011, Meer groei dan vergroening : mogelijke gevolgen GLB 2014-2020 voor melkveehouders en akkerbouwers, Zijlstra, J.; Wolf, P.L. de; Prins, H.; Doornewaard, G.J.; Smit, A.B.; Daatselaar, C.H.G.; Berkmortel, N.W.T.H. van den; Cooten, W.C., Lelystad.
- Wageningen University, 2011. Dynamiek en robuustheid van multifunctionele landbouw Rapportage onderzoeksfase 2: empirisch onderzoek onder 120 multifunctionele landbouwbedrijven, H. Oostindie, P. Seuneke, R. van Broekhuizen, E. Hegger, H. Wiskerke.

Internet

- ACT, www.actbeyondlogistics.nl, website geraadpleegd mei 2011.
- Agriholland, 2011. www.agriholland.nl, website geraadpleegd 2011. Artikelen:
  - Luchthaven Schiphol wil de grootste algenproducent van Europa worden afkomstig uit Haarlems Dagblad van 16 januari 2010.
  - Productschap Tuinbouw, 2010, Bio-based economy biedt de tuinbouw kansen.
- Bodemkaart van Nederland, 1969 en 1992, Kaartblad 24 Oost (gedeeltelijk) - 25 West Zandvoort-Amsterdam en Kaartblad 31 West Utrecht, schaal 1:50.000.
- Buurderij Haarlemmermeer-zuid, www.buurderijhaarlemmermeer-zuid.nl/wie.asp, website geraadpleegd juli 2011
- CBS, www.cbs.nl (meitellingen), website geraadpleegd 2011.
- Energiek2020, www.energiek2020.nu/no_cache/enieuws/browse/1/detail/meer-primaviera-telers-op-restwarmte, website geraadpleegd juli 2011.
- Gemeente Haarlemmermeer, www.haarlemmermeer.nl, website geraadpleegd juni 2011.
- Kennisnet Biobased Economy, 2011. www.biobasedeconomy.nl/Pages/default.aspx, website geraadpleegd mei 2011.
- Hoeve de Vogel, 2011. www.hoevedevogel.nl, website geraadpleegd mei 2011.
- Park21, www.park21.info, website geraadpleegd mei 2011.
- Westflank Haarlemmermeer, www.westflankhaarlemmermeer.nl, website geraadpleegd mei 2011.
- PrimAviera, www.primaviera.nl, 2011, website geraadpleegd mei 2011.
- Provincie Groningen, www.provinciegroningen.nl/fileadmin/user_upload/Documenten/Downloads/waterberging.pdf, website geraadpleegd juni 2011.
- Randstad380kv, www.randstad380kv.nl/actueel/berichten, website geraadpleegd mei 2011.
- Hoogheemraadschap Rijnland, 2011, www.rijnland.net, website geraadpleegd juni 2011.
- Rijkswaterstaat, www.rijkswaterstaat.nl/wegen/plannen_en_projecten/a_wegen/a9/omlegging_bij_badhoevedorp, website geraadpleegd mei 2011.
- Vakblad voor de Bloemisterij, 2011. Tuinbouw stort zich op 'bio-based economy', www.vakbladvoordebloemisterij.nl, website geraadpleegd mei 2011.
- Witte Weekblad, 2011. <http://www.dichtbij.nl/haarlemmermeer/regionaal-nieuws/artikel/2128279/schiphol-mag-verder-met-aanleg-geluidsribbels.aspx>, website geraadpleegd augustus 2011

Overig

- Ham, J. 2011. Mededeling via email, 29 april 2011.
- Konst, P. 2011. Mededeling via email, 26 juli en 16 augustus 2011.
- Begeleidingscommissie LER Haarlemmermeer, periode april - augustus 2011.

Bijlage 1

Kaarten Voorontwerp Structuurvisie

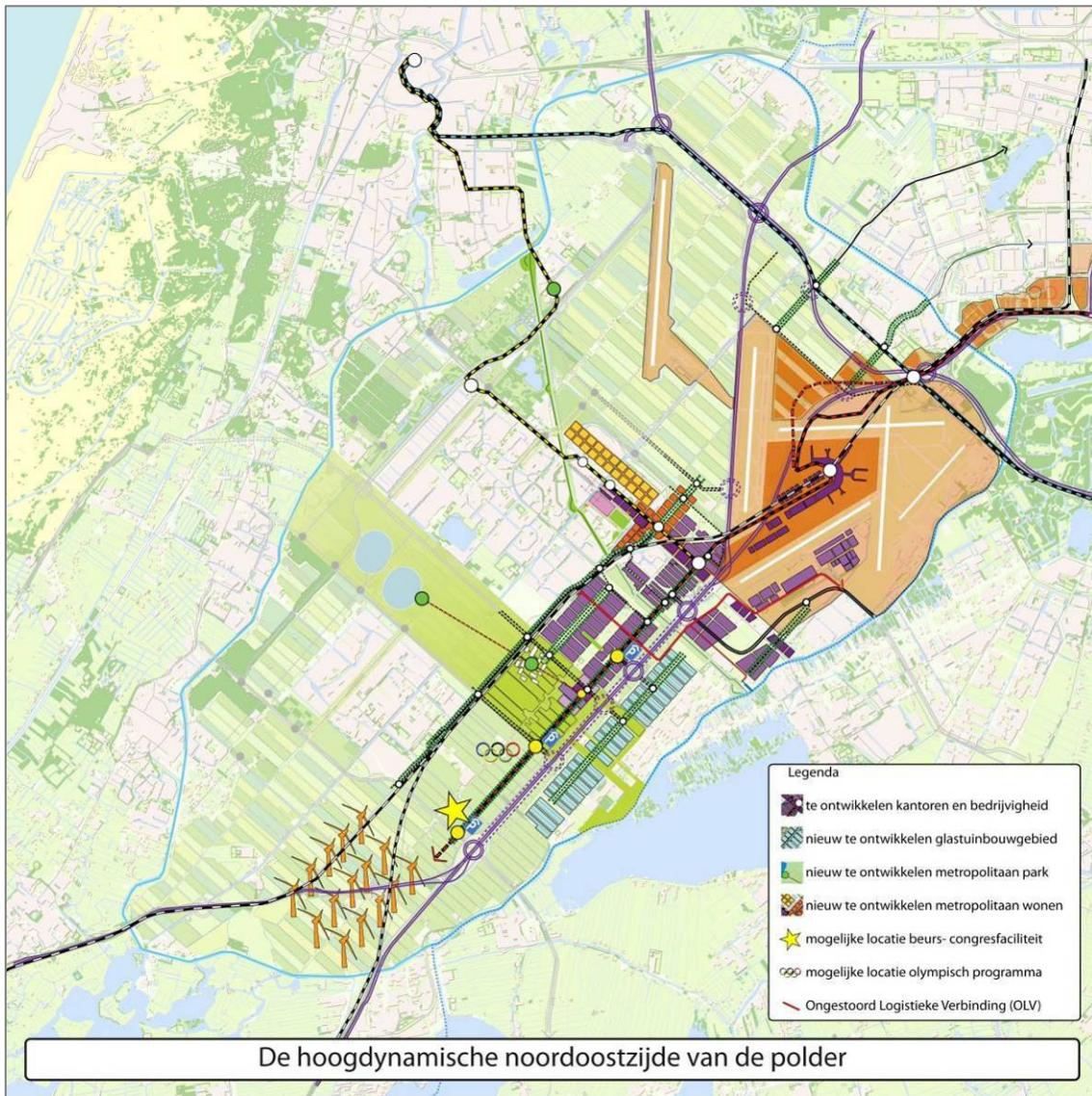

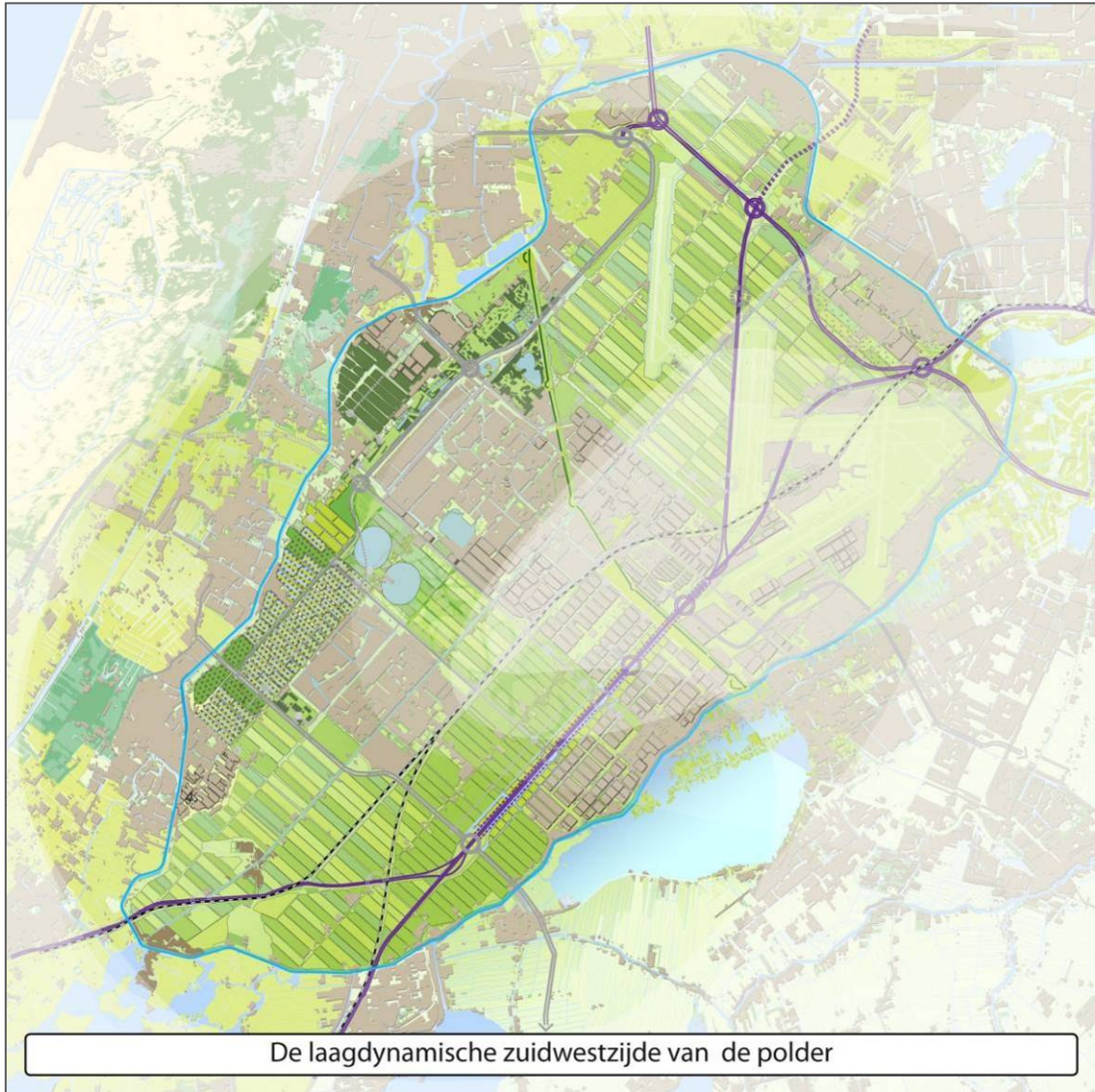
- Legenda**
- Wonen, suburbaan
  - Wonen, stedelijk (mix wonen en werken)
  - Zoekgebied mix wonen, water en groen (Westflank)
  - Kantoorlocaties
  - Uit te werken kantorenlocatie, icm. groen/sport/recreatie
  - Bedrijventerreinen en logistiek
  - Glastuinbouw; nieuwbouw en herstructurering
  - Autowegen: nationale infrastructuur + parallelstructuur
  - Autowegen: regionale infrastructuur + reserveringen
  - Autowegen: lokale hoofdontsluitingsroutes + reserveringen
  - Ongestoord Logistieke Verbinding (OLV)
  - Spoorlijnen
  - Huidige HOV-lijnvoering + reserveringen (gemeente en MRA)
  - Zoekgebied windmolenpark
  - Zoekgebied piekberging
- reserveren = niet onmogelijk maken*

- Legenda**
- Wonen, suburbaan
  - Wonen, stedelijk (mix wonen en werken)
  - Zoekgebied mix wonen, water en groen (Westflank)
  - Kantoorlocaties
  - Uit te werken kantorenlocatie, icm. groen/sport/recreatie
  - Bedrijventerreinen en logistiek
  - Glastuinbouw; nieuwbouw en herstructurering
  - Autowegen: nationale infrastructuur + parallelstructuur
  - Autowegen: regionale infrastructuur + reserveringen
  - Autowegen: lokale hoofdontsluitingsroutes + reserveringen
  - Ongestoord Logistieke Verbinding (OLV)
  - Spoorlijnen
  - Huidige HOV-lijnvoering + reserveringen (gemeente en MRA)
  - Zoekgebied windmolenpark
  - Zoekgebied piekberging
- reserveren = niet onmogelijk maken*

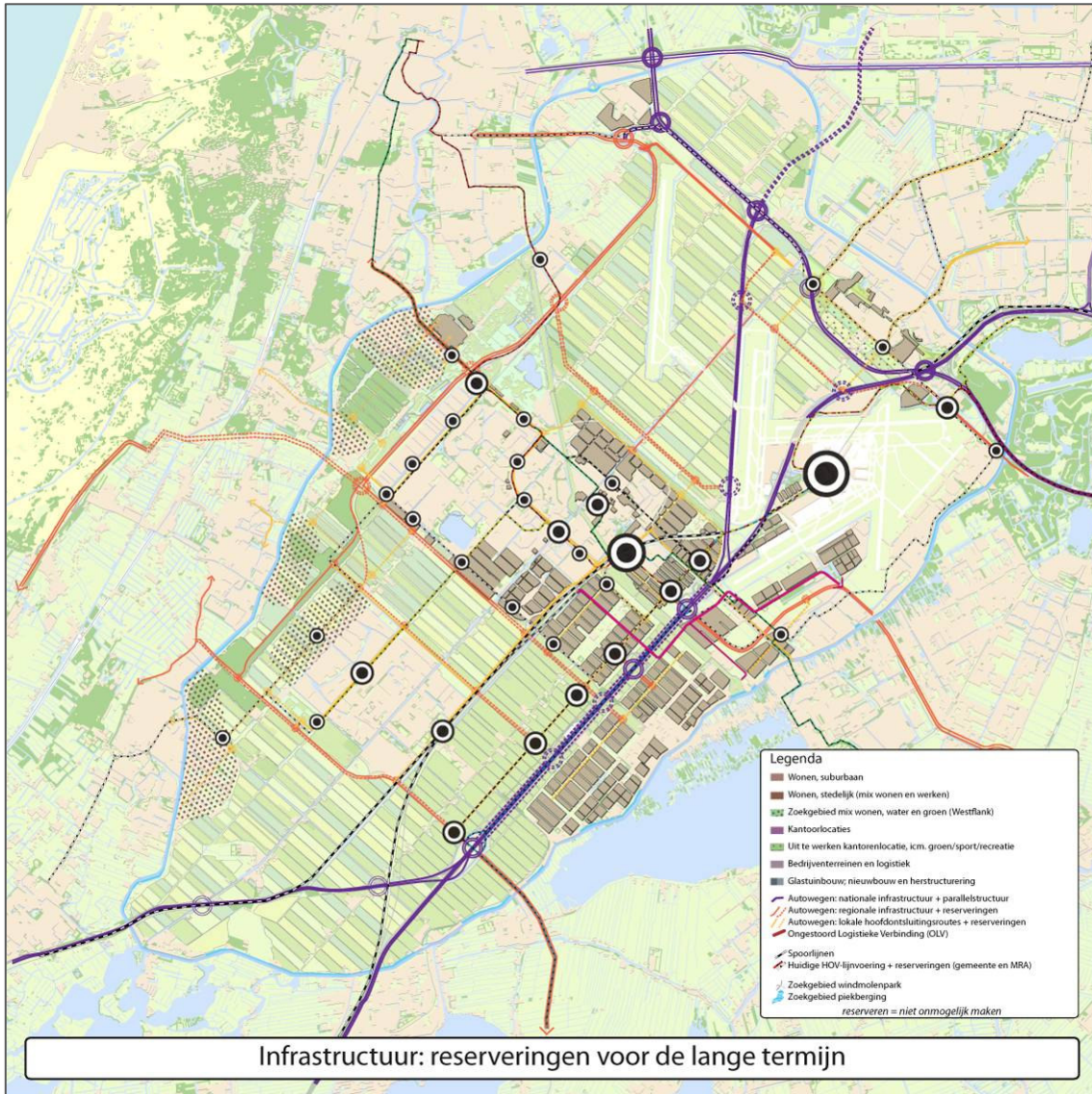

Bijlage 2

Gespreksverslagen

Gesprek: Hoogheemraadschap Rijnland

Aanwezig

- Jelmer Biesma, Hoogheemraadschap Rijnland, wateroverlast
- Jarno Deen, Hoogheemraadschap Rijnland, accounthouder Haarlemmermeer
- Mark Kramer, Hoogheemraadschap Rijnland, grondwater
- Birgitta van der Wateren, Hoogheemraadschap Rijnland, zoetwater
- Marieke van Leeuwen, Projecten LTO Noord

Teelt op zoetwaterlens

In de Haarlemmermeer wordt geteeld op een zoetwaterlens. Normaal gesproken is deze lens gemiddeld 1,50 meter dik. Het zoute kwelwater komt grotendeels terecht in de sloten, waardoor de beïnvloeding van het zoutgehalte door kwel in de zoetwaterlens meevalt. De verzilting in niet droge perioden is zodoende vooral een probleem voor het beregeningswater. Het chloridegehalte van het oppervlaktewater in de sloten kan uiteenlopen van 300 mg/l tot soms wel 1000 mg/l.

In droge perioden kan de zoetwaterlens opraken (dit geldt niet zozeer voor de huidige situatie maar mogelijk wel voor de toekomst). Het brakke grondwater kan dan dichterbij de oppervlakte optrekken. Het grondwater onder de zoetwaterlens is veel zouter dan het oppervlaktewater. Het chloridegehalte van het grondwater onder de zoetwaterlens kan uiteenlopen van 500 mg/l tot soms wel 2000 mg/l.

Verzilting

Verzilting in de Haarlemmermeerpolder is te verdelen in interne verzilting en externe verzilting:

- De interne verzilting bestaat uit diffuse kwel en wellen.
- De externe verzilting ontstaat door het inlaten van verzilt boezemwater voor peilhandhaving of doorspoelen.

De interne verzilting is op dit moment de overheersende factor.

Zoute kwel en wellen

Aan de westkant zijn de wellen relatief zoet, onder andere door het zoete water in de duinen. In het noorden en zuiden van de Haarlemmermeer is het water dat door de wellen omhoog wordt gebracht relatief zout.

Wellen ontstaan door te weinig tegendruk aan het oppervlakte. Wellen komen daarom vaak voor in watergangen, en aan de randen van de polder (hier is de druk van het grondwater het grootst), maar zijn ook te vinden op percelen. Bij afgravingen ontstaan daardoor mogelijk wellen. Ook door het opwerpen van zware (zand)pakketten kunnen wellen op andere plaatsen ontstaan. Ten tijden van de aanleg van de HSL zouden volgens waarnemingen van ondernemers wellen zijn ontstaan op circa 1 km afstand van de werkzaamheden.

Inlaatpunten

Momenteel wordt de Haarlemmermeerpolder doorgespoeld met 20 tot 40 miljoen m³ per jaar. Gemaal Leeghwater is de hoofdinlaat van de Haarlemmermeer en het water wordt bij Lijnden weer in de boezem gepompt. Naast de hoofdinlaat zijn er nog circa 71 kleinere inlaten. Deze inlaten bevinden zich niet aan de noordelijke zijde van de polder, om te voorkomen dat het zoute water dat bij Lijnden uit de polder is gepompt, rechtstreeks weer terug wordt ingelaten. Schattingen geven aan dat ongeveer 2/3 van het water wordt ingelaten via de kleinere inlaten.

Schiphol ten oosten van het spoor vormt een eigen peilvak, dat minder doorgespoeld wordt dan de landbouwgronden in de Haarlemmermeer.

Extern water

Het water in de Rijnlandse boezem wordt doorgaans ingelaten uit de Hollandse IJssel via het inlaatpunt bij Gouda. Alleen in zeer droge periodes, zoals in 2003 en nu in 2011, wordt de KWA (Kleinschalige Water Aanvoer) in werking gesteld, waardoor het Rijnlandse boezemsysteem wordt gevoed met water uit het Amsterdam Rijnkanaal. In beide gevallen is het zoete water afkomstig van de Rijn. De capaciteit van de KWA is zodanig beperkt dat het standaard doorspoelregime van de Haarlemmermeerpolder dan niet kan worden gehandhaafd.

Door klimaatverandering en een autonome toename van de interne verzilting bestaat er nog veel onzekerheid over de zoetwatervoorziening van Nederland op de lange termijn (deze keuze wordt in het deelprogramma Zoetwater voorbereid). Wel is duidelijk dat de Rijnafvoer in de zomer gemiddeld zal afnemen. Andere belangrijke verandering is dat de Rijn steeds meer een regenrivier zal worden, in plaats van een smeltwater rivier. Regenrivieren reageren sneller op veranderende weersomstandigheden dan smeltwater rivieren. Hierdoor zullen de extremen van de rivier toenemen; meer en vaker (extreem) grote afvoeren, meer en vaker (extreem) lage afvoeren.

Nat- en droogteschade

Momenteel zijn er veel meer klachten over schade in te natte perioden dan schade door droogte. Droogteschade is ondergeschikt. Door steeds grilliger weer als gevolg van de klimaatverandering en de verandering van de Rijn van smeltrivier naar regenrivier, wordt het gevaar voor schade door droogte groter. Hierdoor zal vanuit de agrarische sector de wens voor maatregelen om droogte(schade) tegen te gaan in de toekomst vermoedelijk toenemen.

Flexibel peilbeheer

De schade door droogte in het voorjaar en zomer kan deels worden ingeperkt door een bepaalde mate van flexibel peilbeheer. Door in het voorjaar te starten met een hoger peil (dan nu) en het grondwater langer hoog te houden, bouw je een buffer op voor als de aanvoer vanuit de Rijn te laag is om de boezem van het Rijnland te voorzien van voldoende zoet water.

Rijnland voorziet zodoende dat in de toekomst, mede ten gunste van de landbouw een flexibel peil zal worden ingevoerd. Hiermee blijft het conto dus 'Peil volgt Functie'.

- Rijnland geeft in ieder geval voor de korte termijn aan dat, in gebieden waar geen functieverandering plaatsvindt, flexibel peil alleen zal worden ingevoerd op verzoek van de agrarisch ondernemers. Mogelijk leidt dit tot een overgangssituatie waarbij in delen eerder versnippering van peilvakken optreedt, dan vergroting van peilvakken.
- In het geval van functieverandering zal flexibel peil en grotere peilvakken zo mogelijk in één keer worden ingevoerd. In Park21 is het streven op flexibel peil alleen op basis van vrijwilligheid in te voeren. Hiertoe wordt ingezet op landbouw op de hoger gelegen gronden, zodat zij een grotere drooglegging hebben en geen hinder ondervinden van een flexibel peilbeheer.

Plas Park21

De plas bij Park21 heeft geen functie voor het watersysteem. Rijnland kan een te hoog peil in deze plas niet toestaan, in verband met het gevaar van opbarsting in de omgeving (bijvoorbeeld Getsewoud). Een te laag peil heeft als gevolg dat er meer voedselrijke kwel in de plas komt, waardoor het beheer een toenemend probleem wordt. Zodoende heeft Rijnland grote twijfels bij de haalbaarheid van de recreatieplas.

Seizoensberging Westflank

De seizoensberging in Westflank krijgt een flexibel peil en voorziet daarmee deels in de behoefte om de Haarlemmermeer klimaatbestendiger te maken. Er zijn echter ook kanttekeningen. De berging lost niet het hele probleem voor de Haarlemmermeer op. Deels is het water van de seizoensberging bedoeld als watercompensatie voor de overige (rode) ontwikkelingen in Westflank.

Piekberging Rijnland

De piekberging in de zuidpunt van de polder heeft een regionale functie. Het omdijkte gebied is een overloopgebied van het totale Rijnlandse boezemsysteem, waar eens in de 5 a 25 jaar maximaal 1 mln m³ water kan worden opgevangen. Daarmee heeft de piekberging alleen indirect een functie voor de Haarlemmermeer. Momenteel wordt er een MER uitgevoerd m.b.t. de grondstructurevolgen na noodopvang in het gebied. Hieruit kunnen evt. conclusies voor de landbouwmogelijkheden in het gebied worden afgeleid.

Potentieel nader uit te werken onderwerpen

Op locaties waar flexibel peil aan de orde kan zijn, ziet Rijnland kansen om gezamenlijk ervaring op te doen met het nieuwe waterbeheer.

Mogelijk kan door analyse van de gewijzigde omstandigheden beter inzicht gekregen worden op de verandering in de toekomstige nat- en droogteschade.

Gesprek: Dienst Landelijk Gebied / Bureau Beheer Landbouwgronden en Stivas

Aanwezig

- Peter Kürstjens, Dienst Landelijk gebied / Bureau Beheer Landbouwgronden
- Erwin van de Berg, Stivas Noord-Holland
- Inge Mijnders, Grontmij

Grondaankoop / grondverkoop

- BBL had tot 20-10-2010 van Provincie Noord-Holland de opdracht om 360 hectare grond te verwerven ten behoeve van realisatie van Park21. Het aankoopgebied is groter dan Park21, zodat ruilgrond beschikbaar is. BBL heeft in de Haarlemmermeer 588 ha in eigendom plus 55 ha van Stichting Mainport en Groen die dit jaar verkocht gaan worden. Dit komt niet overeen met de kadastrale gegevens zoals die beschikbaar zijn. Het Kadaster heeft sommige percelen geheel aan BBL als eigenaar toegedicht, maar deze zogenaamde gesplitste percelen zijn deels van BBL en deels van een andere eigenaar. Het Kadaster is op dit punt niet helemaal up to date. De gronden zijn tot 2007 in opdracht van LNV verworven voor projecten in het kader van Haarlemmerméer Groen (inclusief het Groene Carré voor de Stichting Mainport en Groen) en daarna in opdracht van Provincie Noord-Holland als ruilgrond voor alle groene projecten in de Haarlemmermeer (waaronder Park Zwanenburg, Park Vijfhuizen, Groene Weelde, Bo-seilanden, Park Zwaanshoek).
- Op dit moment is de opdracht door Provincie Noord-Holland (na de brief van 20-10-2010 vanuit Kabinet) voor grondverwerving aan BBL stopgezet.
- In het najaar 2011 worden de nieuwe afspraken tussen rijk en provincies over het ILG en de Grondnota van staatssecretaris Bleeker verwacht. Deze nota geeft uitwerking aan de kabinetsombuiging ten aanzien van grondaankoop en grondverkoop. Om meer geld in de staatskas te krijgen, zullen gronden weer verkocht worden.
  - Op nationaal niveau gaat het om gronden van Staatsbosbeheer circa 17.000 ha.
  - Op nationaal niveau gaat het om een verkoopstelling in de huidige kabinetsperiode van € 115 miljoen, circa 10% van de BBL-grond. Dit betreft in de meeste gevallen agrarische gronden.
  - Gronden die laag scoren op de criteria (1) te benutten voor realisatie van EHS of Natura 2000 en (2) ecologische waarde komen voor verkoop in aanmerking. Daarnaast geldt dat gronden die meer geld opbrengen hoger gewaardeerd om te verkopen.
  - Binnen deze criteria kan geconcludeerd worden dat verwacht kan worden, dat gronden door BBL in de Haarlemmermeer verworven, kans maken om weer op de markt te komen.
- De vraag kan gesteld worden hoe reëel het is dat eventueel vrijkomende grond in de Haarlemmermeer weer aan agrarische ondernemers verkocht zal worden. De grond zal naar verwachting verkocht worden aan de hoogste bidder. Agrarische ondernemers zullen naar verwachting hierin geen voorkeurspositie hebben.
- Door genoemde ontwikkeling en het wachten op de Grondnota staat grondaankoop en grondverkoop door BBL in de Haarlemmermeer op dit moment helemaal stil. Ook het kostenneutraal ruilen van gronden (voor uitplaatsing) is op dit moment niet mogelijk.
- De gronden zijn verworven met rijks geld voor provinciale doelen. Met het verschijnen van de Grondnota wordt verwacht dat er meer duidelijkheid komt over de beschikkingsmacht van Provincie over de gronden. Dit kan er toe leiden dat er snel weer beweging komt in de grondmarkt.
- Er dient op provinciaal niveau een checklist met DLG opgesteld te worden voor het weer verkopen van verworven grond.
- De realisatie van de Westflank is op dit moment onzeker. Als dit plan niet doorgaat (of in beperkte omvang), komen mogelijk ruilgronden vrij.
- Officieel eindigt Stichting Mainport Groen in 2011 haar opdracht. Naar verwachting resteert hier circa 50 hectare die binnen de Haarlemmermeer geruild of verkocht kunnen worden.

- Ook voor het project Boseilanden heeft BBL de opdracht tot grondverwerving. Hiervoor loopt een aantal onteigeningsprocedures.
- Het verdient aanbeveling om eens na te gaan welke grondtransacties de laatste jaren zijn gedaan. Stivas heeft het idee dat er sinds 2008 weinig is veranderd. De grond wordt niet meer "warmer".

Vertraging en dynamiek Haarlemmermeer

- Door de huidige economische situatie komen ontwikkelingen niet zo snel van de grond als in het verleden. Sommige ontwikkelingen zijn (tijdelijk) stilgezet.
- Dit biedt op korte termijn ruimte voor de ondernemers. Er wordt echter genoemd dat de Haarlemmermeer een gebied is met een bovengemiddelde dynamiek. Er moet mee gerekend worden dat zodra de economie aantrekt, de ontwikkelingen weer op stapel staan. Het is niet reëel te verwachten dat de dynamiek op de lange termijn zal afnemen; de Haarlemmermeer wordt niet rustiger.
- De Tijdelijk Anders Bestemmen Manifestatie biedt ondernemers de mogelijkheid in te spelen op de huidige vertraging in plannen. Gronden kunnen een planologische reservering hebben, maar door tijdelijk anders bestemmen (artikel 17) bestaat de mogelijkheid agrarische teelten voort te zetten.
- In de LER kan mogelijk met scenario's worden gewerkt om de invloed van de onzekerheden in de tijd te beschouwen.

Landbouwbeleid

- Er bestaan nog onzekerheid in de aanpassing van het landbouwbeleid 2013. De wijze waarop ondernemers hierop anticiperen wisselt sterk.

Park21

- Doordat grondverwerving stil staat DLG denkt met de gemeente mee op welke wijze zij wel tot realisatie van de plannen kan komen. Ook met agrarisch ondernemers, maar er zijn ook andere partijen die willen investeren. Door het Masterplan Park21 kan de regie op ontwikkelingen gehouden worden.
- Indien voor een deelgebied een sluitende businesscase opgesteld kan worden. Dan is uitwerking en realisatie daarvan mogelijk. Voor Park21 wordt voor deelgebied 1 op die manier gezocht naar realisatie.
- Binnen Park21 wordt voorzien dat maar twee sporen openstaan:
  - Verbreden naar stadslandbouw.
  - Verplaatsen naar buiten het gebied.

Bedrijfsverplaatsing

- Stivas geeft aan dat er onderscheid is tussen bedrijven met gebouwen en bedrijven zonder gebouwen. Er dient een goede bedrijfsverplaatsingsregeling (financieel, organisatorisch) te zijn. Als ondernemers een goede prijs voor hun grond kunnen krijgen en elders goedkoper grond kunnen terugkopen, hoeft bedrijfsverplaatsing niet gesubsidieerd te worden.
- De Haarlemmermeer heeft een bijna optimale structuur (verkaveling, grondslag e.d.). De vraag is waar een vergelijkbare agrarische situatie gevonden kan worden. Een aanbieding in gelijk areaal en zelfde productieomstandigheden is veelal een verslechtering ten opzichte van de huidige situatie. De vraag is waarom men dan zou willen verplaatsen; er moet een beter bod tegenover staan.
- Mogelijk kan grond in de Wieringermeer (niet doorgaan Wieringerrandmeer) betrokken worden bij de uitplaatsing van bedrijven. Hoe verhoudt zich de bodemkwaliteit van Haarlemmermeer en Wieringermeer met elkaar.
- Stivas geeft aan dat de financiële regeling moet goed zijn. Een ondernemer moet niet alleen vergoed worden om weg te komen, maar er moet geld zijn om op de nieuwe locatie een nieuw bedrijf te beginnen. Ook als ondernemers zouden willen emigreren, moet een goede emigratieregeling beschikbaar zijn. Wanneer voldoende geld beschikbaar wordt gesteld kunnen er zaken worden gedaan. Dit betekent dat vanuit de overheid de financiële overeenkomst niet uitgeknepen moet worden ("*niet moeilijk doen over de laatste euro's*").

- BBL geeft aan dat vanuit de overheid alleen maar zakelijk met het uitkopen van agrarisch ondernemers kan worden omgegaan, omdat BBL anders staatssteun aan de agrarische sector kan worden verweten.
- Snel en zakelijk opereren is cruciaal.

Kavelruil/grondruil

- BBL heeft in de Haarlemmermeer 588 ha grond. Ook andere overheden (Provincie, Gemeente, Rijk) en het waterschap hebben grond. Daarnaast is Schiphol een belangrijke partij met grondposities. En is ook hoogheemraadschap Rijnland relevant. Het is noodzakelijk dat partijen hun grondposities durven los te laten; ondernemers volgen wel.
- Gekoppeld aan bedrijfsverplaatsing zou een grondruil gerealiseerd kunnen worden, waarbij planrealisatie en optimalisatie voor blijvende ondernemers wordt gerealiseerd. Om dit daadwerkelijk op gang te brengen is enerzijds een vliegwiel noodzakelijk (ruimte creëren door verplaatsing) en anderzijds voldoende financiën. Partijen noemen dat ondernemers zelf het initiatief moeten nemen. Bijvoorbeeld daar samen aan aan tafel te gaan zitten en een ruilplan te ontwikkelen. Eigen initiatief past bij ondernemend handelen.
- Als voorbeeld in de Haarlemmermeer waarbij onder de goede omstandigheden (daadkracht, budget) daadwerkelijk iets is gerealiseerd wordt de realisatie van de HSL genoemd.
- Bij het uitvoeren van een kavelruil/grondruil "moet geld". Ook ondernemers dienen hierin te investeren.
- Snel en zakelijk opereren is cruciaal.

Samenwerking

- Er worden mogelijkheden gezien voor samenwerking met Schiphol. Doordat de "vogelvrije" zone rondom Schiphol mogelijk wordt verruimd naar 13 km, worden ook voorwaarden gesteld aan de te verbouwen gewassen. Er kan gedacht worden aan de teelt van specifieke energiegewassen ten behoeve van Schiphol.
- De teelt van olifantsgras is voor de ondernemers qua arbeidsinzet en verdiensten niet aantrekkelijk. Loonwerk (beheer van grond) ten behoeve van Schiphol loont wel.

Verbreiding

- Beide partijen zien verbreding vooral gekoppeld aan de (melk)veehouderij. De combinatie met akkerbouw ligt minder voor de hand. Verbreding in de vorm van het uitvoeren van loonwerk past weer minder bij het beeld dat men met de verbrede landbouw in de Structuurvisie voor ogen heeft.
- Er moet gezocht worden naar nieuwe Product-Markt-Combinaties. Verbreding kan een middel zijn om een agrarisch bedrijf "in de lucht te houden", zoals dat bij de Olmenhorst is gebeurd. Ook andere bedrijven kunnen investeren binnen de verbrede landbouw (camping, zorg e.d.). In het zoeken naar PMC's is het voordeel van de Haarlemmermeer dat de stad dichtbij is, de vraag is echter hoe aantrekkelijk de Haarlemmermeer is. Daarom kunnen de plannen voor Park21 zorgen voor een grotere aantrekkelijkheid.

Pachtsituatie

- BBL verpacht haar grond overal in de polder met jaarlijkse pacht. Dit biedt BBL de mogelijkheid snel over haar gronden te kunnen beschikken. Voor ondernemers geeft dit een bepaalde mate van onzekerheid in hun bedrijfsvoering. Het verlengen van eenjarige pacht aan dezelfde ondernemer komt tocht veel voor. Het wisselt ook wel eens. Dit is na het interview nogmaals door BBL gecheckt, omdat dit door de ondernemers in de begeleidingscommissie in twijfel wordt getrokken.
- De agrarische ondernemers geven in het structuuronderzoek aan dat door de kortdurende pacht de kwaliteit van de grond achteruit gaat. Ondernemers zouden zich minder verantwoordelijk voelen voor een goed beheer van de grond. BBL herkent dit niet. Voorwaarde voor pacht is een goed beheer van de gronden. Er zijn goede pachters die de kwaliteit van de gronden hoog in het vaandel hebben. Men moet wel erkennen dat controle op het beheer van de gronden niet de hoogste prioriteit heeft.

- Voor kortdurende pacht betaalt men minder dan voor langdurende pacht. De zekerheid van pachten op langere termijn moet betaald worden, ook omdat BBL minder snel over haar eigen grond kan beschikken.
- Opgemerkt wordt dat vooral voor de pachtboeren de huidige “bevriezing” van de grondmarkt nadelig uitwerkt. Zij hebben geen duidelijkheid over hun ontwikkelingsperspectief en kunnen op basis van de kortdurende pachtcontracten minder investeren. Grondeigendom geeft meer garantie voor investeringsbeslissingen.

Gesprek: LTO Noord Afdeling Haarlemmermeer

Aanwezig

- Marieke van Leeuwen
- Nico Koeckhoven
- Peter Baars
- Paul Munsterman

Algemeen

De agrarische sector in de Haarlemmermeer opereert al decennia lang in een ruimtelijk hogedrukgebied. Ondanks de grote druk op de grond is de landbouw nog altijd de grootste ruimtegebruiker in de polder. Dit laatste komt duidelijk naar voren in het recent verschenen 'Agrarisch structuuronderzoek Haarlemmermeer' dat in opdracht van provincie Noord-Holland door Grontmij is opgesteld. De uitkomsten van het onderzoek, en met name de conclusies en aanbevelingen, kunnen voor het LER als hier herhaald en ingelast worden beschouwd. Dit laatste geldt ook voor de gespreksverslagen van de gebiedsbijeenkomst op 29 juni 2011 (bijlage 3).

Structuurvisie provincie Noord-Holland

In juni 2010 is de Structuurvisie Noord-Holland 2040 vastgesteld. Deze provinciale visie is een bouwsteen voor de gemeentelijke structuurvisie. In de Structuurvisie Noord-Holland 2040 is een "voldoende en gedifferentieerde ruimte voor landbouw en visserij" als een provinciaal belang betiteld. Het betekent dat de agrarische sector letterlijk op de kaart is gezet en wordt gezien als een 'ruimtevragende' functie. Dit laatste is een trendbreuk met het verleden waarbij de agrarische sector in het ruimtelijk krachtenveld altijd werd beschouwd als een 'ruimtelijke restpost'. Refererend aan genoemd provinciaal belang streeft LTO Noord Afdeling Haarlemmermeer niet naar het letterlijk uitbreiden van het landbouwareaal, maar wel naar het beschermen van het bestaande primaire productieareaal. Dit laatste geldt met name ook voor het primaire agrarische gebied in de Haarlemmermeer. In de Structuurvisie Noord-Holland 2040 is het landelijk gebied van Haarlemmermeer, inclusief het glastuinbouwconcentratiegebied, duidelijk op de kaart gezet. Een groot deel van het landbouwgebied staat 'gereserveerd' voor gecombineerde landbouw: landbouw is het uitgangspunt. Met de provinciale Structuurvisie is ook de Provinciale Ruimtelijke Verordening Structuurvisie (PRVS) vastgesteld. De PRVS is leidend voor de gemeentelijke ruimtelijke ordening.

In de PRVS is op de kaarten 'Landelijk gebied' en 'Landbouwgebieden' het agrarisch gebied in de Haarlemmermeer begrensd. Op de kaart 'Landbouwclusters' is het glastuinbouwconcentratiegebied aangegeven. Het provinciaal ruimtelijk beleid, inclusief de begrenzing van het agrarisch c.q. glastuinbouwgebied, moet in de gemeentelijke structuurvisie het uitgangspunt zijn. Vanzelfsprekend met de intentie om de (ruimtelijke) ontwikkeling van de primaire agrarische sector te faciliteren.

Voorts is LTO Noord Afdeling Haarlemmermeer van mening dat het in de provinciale Structuurvisie geadviseerde bouwblokkenbeleid (1,5 - 2,0 hectare) in de gemeentelijke structuurvisie uitgewerkt moet worden. Een bouwblok van voldoende omvang is noodzakelijk om het agrarische bedrijf te kunnen ontwikkelen en continu te kunnen aanpassen aan de zich wijzigende (economische) omstandigheden.

Agrarisch structuuronderzoek Haarlemmermeer

Het 'Agrarisch structuuronderzoek Haarlemmermeer' moet worden gezien als de basis voor de landbouwparagraaf in de structuurvisie van gemeente Haarlemmermeer. Er is sprake van een objectief onderzoeksrapport waarvan de uitkomsten gedragen worden door provincie Noord-Holland, gemeente Haarlemmermeer en de agrarische sector. Uit het onderzoek komt nadrukkelijk naar voren dat sprake is van een economisch krachtige agrarische sector, geleid door jonge ondernemers, die een sterke behoefte hebben aan schaalvergroting. Het agrarisch structuuronderzoek geeft een goed beeld van de huidige situatie en van de gewenste ontwikkeling van de landbouw, en is daarmee een bijzonder belangrijke en bruikbare bouwsteen voor de landbouwparagraaf van de Structuurvisie.

Park21/planologische duidelijkheid

Het standpunt van LTO Noord Afdeling Haarlemmermeer met betrekking tot Park21 is bekend. LTO Noord Afdeling Haarlemmermeer is teleurgesteld in het besluit van de gemeenteraad tot vaststelling van het Masterplan Park21. LTO Noord Afdeling Haarlemmermeer heeft van meet af aan gepleit voor een goed afgewogen besluit over Park21. Dat kan alleen plaatsvinden als de consequenties hiervan op het totaal van de beoogde functiewijzigingen in de Haarlemmermeer wordt gezien en er voldoende zekerheid bestaat over de (financiële) realiseerbaarheid van het plan. Vanuit die optiek had naar de mening van LTO Noord Afdeling Haarlemmermeer, uit het oogpunt van een goede ruimtelijke ordening, de besluitvorming over het Masterplan pas kunnen plaatsvinden nadat de Structuurvisie van gemeente Haarlemmermeer was vastgesteld. Op dat moment waren de consequenties van Park21 op de ontwikkeling van de agrarische sector in/nabij het plangebied bekend (op basis van het LER).

Uit het oogpunt van rechtszekerheid is LTO Noord Afdeling Haarlemmermeer van mening dat, ondanks het besluit over het Masterplan Park21, het plangebied van Park21 in de structuurvisie een agrarische functie moet krijgen. Hiermee wordt recht gedaan aan de functietoekenning in de PRVS en wordt duidelijkheid gegeven aan de aldaar gevestigde agrarische ondernemers.

Elke nieuwe discussie over de verdeling van de ruimte in de Haarlemmermeer komt niet ten goede aan een stabiele bedrijfsontwikkeling van de (grondgebonden) landbouw. De agrarische sector hecht een groot belang aan planologische duidelijkheid. Sterker, voor de ontwikkeling van de grondgebonden landbouw is planologische duidelijkheid een noodzaak. Alleen onder deze condities kan de sector zich binnen de daarvoor gestelde kaders ontwikkelen. LTO Noord Afdeling Haarlemmermeer is dan ook van mening dat de gemeentelijke structuurvisie de gewenste planologische duidelijkheid moet geven. Dit betekent dat op gebiedsniveau duidelijke ruimtelijke keuzen worden gemaakt die ook (financieel) uitvoerbaar zijn. Het kan en mag niet zo zijn dat vraagstukken in de tijd vooruitgeschoven worden en vervolgens planologisch een schaduw werpen op gebieden met alle nadelige gevolgen voor de agrarische bedrijfsontwikkeling. Na vele jaren discussie over de ruimteverdeling heeft de agrarische sector behoefte aan 'rust' door middel van het realiseren van planologische duidelijkheid.

Complexwaarde

De groenopgave in de Haarlemmermeer, waaronder Park21, is aanzienlijk. De praktijk laat zien dat de realisatie van de groenopgave veelal moeilijk van de grond komt. Dit laatste is vooral een kwestie van vraag en aanbod. De groenopgave moet gerealiseerd worden als contramale van de ontwikkeling van de 'rode' functies in de polder. Daarover bestaat geen enkel misverstand. Ondanks de aantoonbare relatie tussen de realisatie van de 'rode' en 'groene' functies komt dit bij de realisatie van de groenopgave niet tot uiting in de prijs van de grond. LTO Noord Afdeling Haarlemmermeer is van mening dat de ontwikkeling van rood en groen in de Haarlemmermeer op een zodanig planologisch verantwoorde wijze moet plaatsvinden dat uitwerking kan worden gegeven aan de zogenaamde 'complexwaarde'. Met deze complexwaarde vindt een bepaalde mate van prijsverevening plaats als gevolg waarvan de directe relatie tussen rood en groen bij de overdracht van agrarische cultuurgronden voor de genoemde functies beter tot zijn recht komt.

Water

De beschikbaarheid van voldoende water van een goede kwaliteit is essentieel voor de continuïteit van de agrarische sector. LTO Noord Afdeling Haarlemmermeer is van mening dat het watersysteem, ook naar de toekomst toe, de ontwikkeling van een economisch duurzame agrarische sector optimaal moet faciliteren. Dat betekent dat niet getornd mag worden aan de bestaande drooglegging van de gronden en dat een goede waterkwaliteit (geen toename verzilting) gegarandeerd moet worden. Voorts is LTO Noord Afdeling Haarlemmermeer van mening dat het vraagstuk over waterberging daar moet worden opgelost daar waar het wordt veroorzaakt. Dat betekent dat met betrekking tot de beoogde functiewijzigingen in de polder de waterberging 'binnenplans' moet worden opgelost en niet mag worden afgeleid naar het landelijk gebied.

Energie

De agrarische sector kan en wil een grote rol spelen bij het invullen van de opgave voor duurzame energie. Naast windenergie kan daarbij gedacht worden aan biovergassing, biovergisting en/of de toepassing van zonne-energie. Voor de toepassing van biovergassing en -vergisting is het van belang dat er ruimte wordt gecreëerd voor (collectieve) installaties. De nieuwe Structuurvisie kan hiervoor het kader bieden. De toepassing van zonne-energie is in opkomst. Als voorbeeld kan de gemeente Koggenland worden genoemd. Deze gemeente heeft een subsidie-regeling vastgesteld waarbij agrarische ondernemers worden gestimuleerd zonnepanelen te plaatsen op de daken van de agrarische bedrijfsgebouwen in combinatie met de sanering van de asbestdaken. LTO Noord Afdeling Haarlemmermeer geeft de gemeente Haarlemmermeer graag in overweging om samen met LTO Noord een soortgelijke regeling op te stellen.

Landbouwverkeer

Voor de agrarische ondernemers in het plangebied is het borgen van een goede noord/zuid- en oost/west-doorstroming van essentieel belang. In dat kader geeft LTO Noord Afdeling Haarlemmermeer graag in overweging om een Kwaliteitsnet Landbouwverkeer (naar het voorbeeld van Kwaliteitsnet landbouwverkeer Noord-Kennemerland) vast te stellen. Het Kwaliteitsnet brengt de routes in beeld waarlangs het landbouwverkeer wordt afgewikkeld. Op basis van het Kwaliteitsnet worden deze routes planologisch geborgd om de doorstroming van het landbouwverkeer naar de toekomst toe te kunnen garanderen.

Greenport Aalsmeer

De gemeente Haarlemmermeer maakt onderdeel uit van de Greenport Aalsmeer. Greenport Aalsmeer is een economisch sierteeltcomplex van wereldfaam. Het is van groot belang voor de Nederlandse werkgelegenheid, het regionaal en nationaal inkomen en de export. De gemeente Haarlemmermeer werkt hard mee om de genoemde ambities te kunnen waarmaken en is trekker van belangrijke Greenportprojecten, waaronder de Ongestoorde Logistieke Verbinding (OLV). Vanuit die optiek vraagt LTO Noord Afdeling Haarlemmermeer de gemeente Haarlemmermeer de (ruimtelijke) ontwikkeling van de Greenport Aalsmeer, inclusief PrimAviera, in de Structuurvisie op te nemen.

Gesprek: Schiphol

Aanwezig

- Eric Linschoten, Schiphol, geluidsribbels
- Martin de Bruijne, Schiphol, water
- Klaas Verbeek (telefonisch), Schiphol, algenkweek
- Hans Ebbe en Nienke Middelbeek, Schiphol Real Estate
- Inge Mijnders, Grontmij

Geluidsribbels

- In 2004 klagen de bewoners van Hoofddorp Noord (wijk Vrijshot) over geluidsoverlast. Na onderzoek blijkt het geluid veroorzaakt te worden door startende vliegtuigen richting het noorden. De overlast wordt toegeschreven aan het grondgeluid. Dit geluid verplaatst zich onder een hoek van 45°. Hierdoor ondervindt vooral genoemde wijk hinder. Het ligt in de bedoeling de geluidsoverlast met 10 dB af te laten nemen.
- Om de problematiek op te lossen zijn allerlei innovatieve ideeën (piramides, geluidswal) verkend, maar deze bleken niet op een goede manier uitgewerkt te kunnen worden (technisch, planologisch e.d.).
- Grofweg zijn de maatregelen in te delen in:
  - Het terugketsen van geluid (bijv. grondwal).
  - Het verstrooien van geluid (bijv. piramides).
  - Het absorberen van geluid (bijv. omploegen van land).
 Het idee wat nog het meest resultaat opleverde, was het omploegen van land.
- Vervolgens heeft Schiphol een internationale prijsvraag uitgezet. Hieruit kwam een innovatief geluidsscherm (ecobarrier) dat bij de start van een vliegtuig opstaat, en bij landing van een vliegtuig neerligt. In eerste instantie leek dit een oplossing die aan de eisen van luchtvaartveiligheid voldeed, maar later bleek dit niet het geval. Ook ging de oplossing gepaard met een grote energiebehoefte (over grote afstand (2 km) het scherm op en neer laten).
- Daarna is men doorgegaan op het idee van het omploegen van land. Dit heeft geresulteerd in het idee van de geluidsribbels. Dit zijn grondwallen van circa 3 meter hoog, waarvan 1,5 meter boven maaiveld uitsteekt. Over een breedte van circa 60 meter wordt op een perceel een aantal grondwallen naast elkaar neergelegd. Op een perceel blijft dan circa 120 meter over voor landbouwkundig gebruik. Door de hoek van inval, wordt het geluid recht omhoog gekeerd, waardoor het geluid verstrooid wordt. Geluidskundigen van o.a. TNO hebben aan het idee gerekend, en de conclusie is dat deze maatregel tot de gevraagde geluidsreductie kan leiden.
- In het gebied tussen de IJweg, de Polderbaan en Hoofddorp Noord heeft Schiphol een aantal percelen. Schiphol heeft voor een eigen perceel vergunning aangevraagd om grondwallen aan te leggen. Op dit perceel kan ervaring worden opgedaan, en kan gezien worden tot hoeveel geluidsreductie de grondwallen op dit perceel kunnen leiden. Mogelijk wordt in de eerste fase van het plan bijvoorbeeld 7,5 dB bereikt, dan hoeft nog maar voor 2,5 dB een oplossing gevonden worden.
- Er is bij de ondernemers verwarring ontstaan doordat Schiphol een totaal plaatje heeft gepresenteerd, waarop het idee van de grondwallen is uitgewerkt voor meerdere percelen binnen het begrenste gebied. Hierin zijn ook gronden van Gemeente Haarlemmermeer en Mainport Groen betrokken; hierover is al overeenstemming bereikt. Ook is op enkele percelen van ondernemers een uitwerking opgenomen. Schiphol heeft gedacht een schets richting de toekomst te geven, een doorkijk op het kleine onderdeel dat ze nu willen oppakken, maar heeft zichzelf daarbij 'in de vingers' gesneden.
  - De aangevraagde vergunning heeft alleen betrekking op het eigen perceel.
  - Het resultaat van de geluidsreductie moet nog onderzocht worden: is dit al genoeg, of mogelijk levert het te weinig winst op.
  - Afhankelijk van het resultaat wordt gezien hoeveel andere percelen nog nodig zijn om de maatregel uit te werken.
- Vanuit het Luchthavenindielingsbesluit (LIB) is een aanlegvergunning aangevraagd en verleend. De huidige bezwaarmakers (vooral mensen uit het directe gebied en niet uit de woonwijk) maken bezwaar op basis van het bestemmingsplan. Het bestemmingsplan geeft een agrarische bestemming, waarin technische voorzieningen voor de luchtvaart toege-

staan zijn. De bezwaarmakers bestrijden dat de grondwallen voorzieningen voor de luchtvaart zijn.

- Op dit moment is door alle bezwaren de realisatie stilgelegd, totdat er duidelijkheid komt wordt er niets meer ondernomen.
- Schiphol had het idee om op de betreffende percelen ook een groen / recreatieve functie in te brengen, bijvoorbeeld landschapsbeplanting, een rondje wandelen, fietsverbinding tussen IJweg en Hoofdweg. Hiermee kan een mooi gebied gerealiseerd worden, ook als 'vervangende' compensatie van andere plannen (dit zou gedeeltelijk een alternatief kunnen zijn van de claims op ruimte vanuit groenprojecten).

Een ander idee was op de geluidsribbels wilgenteelt te beginnen. Wilgen groeien snel en zijn onvoldoende zwaar voor vogels op de takken te zitten. De wortels moeten de structuur van de ribbels vasthouden. Samenwerking met agrarisch ondernemers in de wilgenteelt is mogelijk.

Waterbeheer

- De luchthaven heeft relatief veel verhard oppervlak en weinig watergangen. Op Schiphol-Oost is geen open water aanwezig. Op een groot deel van het luchthaventerrein is in het waterbeheer voorzien door een uitgebreid ondergronds buizenstelsel.
- Het waterbeheer is er feitelijk op gericht het water zo snel mogelijk af te voeren naar een van de 3 gemalen: gemaal NS-noord, gemaal NS-zuid of gemaal Bolstra (direct op de Ringvaart). Bij Schiphol vormt de NS-tunnel een grote fysieke scheiding, waar het water overheen gepompt moet worden.
- De luchthaven kent 3 peilvakken. Schiphol voert binnen de peilvakken zelf het waterbeheer uit, in overleg met Hoogheemraadschap Rijnland.
- De aansluitende watergangen vanuit het landbouwgebied zijn door middel van stuwtjes (peilscheiding) afgescheiden van het watersysteem Schiphol.
- Vanuit het waterschap wordt de eis gesteld voldoende waterberging te realiseren. Waterberging bestaat uit het areaal oppervlakte water en de toegestane peilstijging. Er bestaat geen tekort aan open water binnen Schiphol. In de BRC (Berging Rekening Courant, Waterbank) zijn maatwerk-afspraken gemaakt tussen Schiphol en Rijnland.
- Op Schiphol is sprake van een puur gescheiden rioolstelsel. Al het hemelwater komt in het oppervlaktewater terecht. Vervuiling op de platformen en wegen komt bij neerslag via de hemelwaterriolering in het oppervlaktewater terecht. Hierdoor kan door kerosine en olie lokaal geringe vervuiling van het oppervlaktewater ontstaan.
- De waterkwaliteit was in het verleden in de winter van mindere kwaliteit, dit vanwege de noodzakelijke gladheidsbestrijding en de-icing van vliegtuigen. De kwaliteit verslechtert niet zozeer door de gebruikte stoffen zelf, maar door het afbreken van de stoffen waarvoor veel zuurstof nodig is. Dit kan leiden tot zuurstofloos water.
Ook over de waterkwaliteit zijn afspraken gemaakt met Rijnland, ook is gezamenlijk een saneringsplan opgesteld. Er zijn veel verbeteringen bereikt, de waterkwaliteit is steeds beter onder controle. In samenwerking met Rijnland en Royal Haskoning wordt gewerkt aan het uitwerken van zuiveringsmaatregelen, bijvoorbeeld zuurstofrijk water door watergangen pompen. Bronmaatregelen die genomen zijn: gebruik van ander gladheidsbestrijdingsmiddel, centrale plekken voor de-icing, introduceren van een andere vloot. Circa 80% van de doelstellingen is al bereikt.
- Op Schiphol is een 'overschot' aan water dat zo snel mogelijk wordt afgevoerd. Dit water kan in tijden van watertekort in de Haarlemmermeer gebruikt worden voor de landbouw. Bijvoorbeeld door het water vlak voor de gemalen af te vangen. Als partijen dit willen kunnen zij hiervoor het initiatief nemen, Schiphol ziet hierin geen rol voor zichzelf.

Algenkweek

- Op Schiphol ontwikkelt men het initiatief van een algenkwekerij. De algenkwekerij is bedoeld om glycol op te nemen. Glycol is een stof die vrijkomt bij de-icing van vliegtuigen. Recent is een pilot uitgevoerd, en op dit moment werkt men aan een opschaling van het initiatief.
- Schiphol vangt de de-icingsvloeistoffen op in een speciaal bad van snelstromend water. De algen nemen het glycol op. Na het drogen van de overmaat aan algen zijn er diverse afzetmogelijkheden. Bijvoorbeeld kwekers die het als meststof kunnen gebruiken (hoog aluminiumgehalte), afzet als vee- of visvoer, of mogelijk kan het ingezet worden als biobrandstof.

- Bij inzet als biobrandstof wordt opgemerkt dat de bijdrage aan de energiebehoefte van Schiphol minimaal zal zijn.
- In het initiatief is een ondernemer betrokken van buiten de Haarlemmermeer. Opgemerkt wordt dat het kweken van algen een specialisme is, dat niet direct aansluit bij de agrarisch ondernemers in de Haarlemmermeer. De kansen om algenkweek als verbredingsactiviteit op agrarische bedrijven in de Haarlemmermeer op te starten worden minimaal geacht.

Grondverwerving en beheer

- De grondverwerving voor de Schiphol Group wordt uitgevoerd door Schiphol Real Estate BV.
- In totaal heeft Schiphol circa 3100 hectare grond in de Haarlemmermeer in eigendom:
  - circa 1.700 hectare 'binnen de hekken'.
  - circa 1.400 hectare 'buiten de hekken'.
 De grond van Schiphol ligt grotendeels direct om de banen. Schiphol heeft alleen gronden in het noordelijk deel van de Haarlemmermeer. Schiphol koopt voornamelijk gronden aan voor eigen ontwikkeling en incidenteel om bijvoorbeeld ruilgronden te hebben. Men koopt dus voornamelijk die grond, die men verwacht zelf direct of in de toekomst nodig te hebben.
- Van de hectaren 'buiten de hekken' wordt circa 25% beheerd door een loonwerker en circa 75% wordt in pacht uitgegeven aan agrarisch ondernemers.
- De laatste jaren heeft Schiphol marginaal gronden verworven: circa 60 hectare in 3 jaar. Dit betreft vooral een paar afhandelingen uit het verleden. Af en toe verkoopt Schiphol gronden aan overheden, bijvoorbeeld voor de omlegging van de A9 of de N201+.
- Schiphol werkt incidenteel samen met andere partijen, bijvoorbeeld bij uitplaatsing van bedrijven. Er is vooral samenwerking met provincie Noord-Holland en gemeente Haarlemmermeer. Door samen te werken kunnen complexe vraagstukken vaak sneller en beter worden afgehandeld.
- Veel gronden zijn aangekocht voor realisatie van bijvoorbeeld de banen. Percelen worden in hun geheel aangekocht, na realisatie wordt het restperceel zo mogelijk verpacht. Men wil het restperceel wel in eigendom houden, omdat men dan zeggenschap heeft over de grond. Commerciële ontwikkeling dicht langs de rij- en/of taxibanen is vanuit wettelijke regelgeving (LIB) niet toegestaan. De aanleg van rij- en of taxibanen ten behoeve van het primaire proces echter wel.
- Schiphol schakelt zo nodig een rentmeester in (extern) die de afspraken met partijen vastlegt en de pachtcontracten opstelt. In totaal heeft Schiphol circa 12 pachters.
- Er worden zowel percelen in reguliere (beperkt) als in liberale pacht uitgegeven (meest voorkomend).
- Schiphol streeft naar continuïteit in de relatie met haar pachters. Dit komt naar verwachting ook de kwaliteit van de grond ten goede.
- In de A4 zone west heeft Schiphol grond in eigendom. De agrarische exploitatie wordt echter gecoördineerd door de gemeente Haarlemmermeer.
- De Minister heeft een reservering gedaan voor de aanleg van een eventuele 6^e baan (parallel aan de Kaagbaan). Schiphol is op dit moment niet concreet bezig met de planuitwerking hiervan. Op dit moment verwerkt Schiphol jaarlijks circa 47 miljoen passagiers, de huidige infrastructuur biedt ruimte om circa 60 miljoen passagiers per jaar te verwerken. Een beslissing tot al dan niet aanleg van de parallelle Kaagbaan wordt niet eerder verwacht dan in 2020.

Pilot ganzenproblematiek

- Schiphol heeft een groot probleem met ganzen, doordat de vogels in de motoren van vliegtuigen kunnen geraken vormen zij een bedreiging voor de veiligheid.
- In het huidige Luchthaveninidelingsbesluit (LIB) geldt een zonegebied van 6 kilometer waarbinnen geen nieuwe vogelaantrekkende functies zijn toegestaan. Waarschijnlijk wordt de zone opgerekt naar minimaal 10 kilometer.
- De ganzen komen veelal uit omliggende gebieden en foerageren in de Haarlemmermeer op landbouwgrond, bijvoorbeeld graan of weide. Er wordt gezien of op de landbouwgrond andere gewassen geteeld kunnen worden: minder vogelaantrekkende gewassen. Gedacht kan worden aan energieteelt, waarbij de vrijkomende energie aan Schiphol geleverd kan worden.

- Ook geldt dat in deze zone geen grote wateroppervlakken gerealiseerd mogen worden, omdat deze vogels aantrekken.
- Op de gronden die Schiphol verpacht kan men de ondernemers meer verplichten tot een bepaalde teelt, dan op de gronden die Schiphol niet in eigendom heeft.

Gesprek: Landbouw Economisch Instituut

Aanwezig

- Gabe Venema, Landbouw Economisch Instituut
- Inge Mijnders, Grontmij

LEI heeft de landbouwverkenning voor Park21 opgesteld. In eerste instantie werd het resultaat een LER genoemd, maar het document beschrijft te weinig de effecten van Park21 op de landbouw.

Agrocomplex

- Om de omvang van het agrocomplex te bepalen is gebruik gemaakt van nationale gegevens. De vraag kan gesteld worden in hoeverre de Haarlemmermeerse gegevens vergeleken kunnen worden met de nationale gegevens. De nationale gegevens worden voor de akkerbouw opgezet op basis van een aantal 'standaard' bouwplannen. Met de sector zou gekeken moeten worden of in de Haarlemmermeer sprake is van een aantal standaarden (in de Wieringermeer kan bijvoorbeeld een schets gegeven worden van een standaard akkerbouwbedrijf).

Opmerking: De begeleidingscommissie (8 juni 2011) geeft aan dat voor de Haarlemmermeer geen standaard benoemd kan worden.

- Het LEI heeft in opdracht van een aantal provincies een analyse van het agrocomplex in de betreffende provincie gemaakt. Voor Noord-Holland heeft het LEI deze analyse niet gemaakt.
- De omvang en impact van de maatregelen op het agrocomplex zouden op een andere manier in beeld moeten worden gebracht. Het voorgenomen raadplegen van Cumela, COM e.d. kan hier in bepaalde mate invulling aan geven.
- De tuinbouwbedrijven in de Haarlemmermeer hebben nu naar verwachting hun focus op met name Aalsmeer, Rijnsburg. De invloed van de ruimtelijke plannen op dit complex zal waarschijnlijk beperkt zijn. De omvang van het complex is dusdanig dat deze in het voortbestaan niet afhankelijk is van de tuinbouw in de Haarlemmermeer. Bovendien blijft met PrimAviera een groot cluster bedrijven bestaan.
- De akkerbouw ligt in de Haarlemmermeer redelijk geïsoleerd. In de omgeving van de Haarlemmermeer zitten weinig akkerbouwbedrijven. De bedrijven in de omgeving van de Haarlemmermeer betreffen veelal (glas)tuinbouw en veehouderij/weidebouw. Door het wegvallen van akkerbouwbedrijven kan afstand een rol gaan spelen. Als het aantal akkerbouwbedrijven te beperkt van omvang wordt, is men meer aangewezen op o.a. Wieringermeer en Flevoland.
Voor het toeleveren en afleveren van goederen is de afstand voor akkerbouw een minder cruciale factor, omdat de producten minder aan bederf (geen versproducten) onderhevig zijn. De vraag is welke afstanden van toe- en afleveren nu praktisch zijn. Dit kan ook bij Cumela en COM geraadpleegd worden.
- Voor veehouderij/weidebouw liggen de relaties in de omgeving van de Haarlemmermeer dicht bij, bijvoorbeeld richting het Groene Hart. De producten in deze sector zijn vers, moeten gekoeld en sneller verwerkt worden. De vraag is welke afstanden van toe- en afleveren nu praktisch zijn.
- Niet alleen het toeleveren en verwerken van producten is relevant, ook de agrarische dienstverlening is cruciaal. Er moet gedacht worden aan mechanisatiebedrijven, het uitvoeren van loonwerk en de banken. Ook hier relevant om Cumela, COM e.d. te spreken.
De verwachting is dat een afname van het aantal landbouwbedrijven geen bedreiging vormt voor het bankenwezen.

Perspectieven ontwikkeling

- De landbouw in de Haarlemmermeer kent een grote ruimtelijke druk.
Grofweg zijn er 2 wegen te bewandelen hoe hier mee om te gaan op het moment dat een ondernemer zijn bedrijf in de Haarlemmermeer wil houden.

- Intensiveren / schaalvergroten (gewasbescherming, veredeling, verduurzamen van teelten, aanpassen aan verzilting etc.).
- Verbreden.

Het perspectief in deze ontwikkelingen hangt af van wat de consument hiervoor wil betalen.

- De wens tot schaalvergroting in de Haarlemmermeer kan niet vergelijkbaar gesteld worden met schaalvergroting in het algemeen. De Haarlemmermeer heeft een gunstige agrarische structuur. Veel bedrijven hebben al een gunstige bedrijfsstructuur, maar willen verder vergroten.
- De markt voor verbreding in de Haarlemmermeer is gunstig. De stad ligt om de hoek. Echter een nadeel van de Haarlemmermeer is het minder aantrekkelijke landschap (door mensen soms als saai bestempeld).
- Verbreding is iets wat minder bij akkerbouwbedrijven past. Het wordt vaak gekoppeld aan o.a. "koeien in de wei", kaasboerderij, poldersport. Akkerbouw (suikerbieten, aardappelen spreken minder tot de verbeelding).
- Verbreding die bij akkerbouw past is het uitvoeren van loonwerk (wat al gebeurt in de Haarlemmermeer) en het beheer van groengebieden (bijvoorbeeld van Park21). Daarnaast kan gedacht worden aan bijvoorbeeld huisverkoop of akkerrandenbeheer, maar de bijdrage aan bedrijfsresultaat zal hiervan beperkt zijn.
- Het idee is dat de verbredingmogelijkheden te rooskleurig worden voorgesteld. Er zijn wel mogelijkheden voor verbreding, maar naar de mening van LEI niet in de mate die de gemeente voorstaat. Wat is het marktpotentieel van activiteiten?
Als voorbeeld wordt zorglandbouw genoemd.
Op een bedrijf kunnen 2 a 40 mensen werken, maar wat doet dit met de bestaande zorgopvang binnen de gemeente.
Hetzelfde kan ook voor kinderopvang worden genoemd. In de rand van de stad kunnen dit soort initiatieven potentie hebben, maar voor hoeveel bedrijven?
Vaak zal het nog een activiteit zijn waarbij onvoldoende inkomen wordt verworven, waardoor alsnog buitenshuis gewerkt zal worden.
- Als de hoofdbedrijfsactiviteit onder druk komt te staan, moet de neventak voldoende opleveren om op het bedrijf "het hoofd boven water te houden".
- Verbreden is ook een mentaliteitskwesitie. Een ondernemer moet er zelf de lol in hebben, en er voor willen gaan. Anders is het gedoemd te mislukken.
Binnen de Haarlemmermeer zijn er wel ondernemers die kansen zien en deze willen oppakken. Als voorbeeld wordt AgroNova genoemd waar 15 a 18 leden zijn aangesloten.
- Bij het uitbesteden van groenbeheer van parken is een ondernemer gebaat bij betrouwbaarheid. Een parkbeheerder kan ieder jaar aanbesteden, en jaarlijks de keuze maken voor de goedkoopste. Een ondernemer kan dan mogelijk maar voor 1 jaar een contract aangaan, en het volgende jaar staat zijn neventak onder grote druk.
- Verbreding kan voor ondernemers kansen bieden, maar door de ruimtelijke druk is het zeker dat er altijd bedrijven moeten stoppen in de Haarlemmermeer. Noodzaak is het dat overheden zich bezinnen op de manier waarop zij bedrijven kunnen faciliteren, het is geen fair play als je bedrijven aan hun lot overlaat.

Pacht, grondverkoop/grondaankoop en bedrijfsverplaatsing

- In de Haarlemmermeer zijn relatief veel pachtgronden.
- In de grondruil/bedrijfsverplaatsing is de positie van de pachter minder sterk dan die van de grondeigenaren. Ook in de grondaankoop zal een bank in de financiering meer eisen stellen richting een pachter. Grond heeft een belangrijke economische waarde, en vormt een garantie voor de geldverstrekker. Een pachter kan niet beschikken over deze garantie; hij is hierdoor dus ook meer beperkt in zijn mogelijkheden dan een eigenaar.
- Grondeigendom geeft ook zekerheid (grond rendeert en kan een "pensioen"voorziening zijn). De vraag of men zou willen verkopen is ondernemer afhankelijk: persoonlijke drijfveer en financiële armslag.
- Op dit moment vindt veel eenjarige pacht plaats. Hoeveel zekerheid kan een ondernemer hieraan ontlenuen; de grondprijs wisselt waarschijnlijk niet veel. Eenjarige pacht zit niet in de

Pachtwet. Erfpacht geeft meer zekerheid, maar betekent voor de ondernemer ook een hogere pachtprijs.

- Veel ondernemers hebben de wens om schaalvergroting op hun bedrijf uit te voeren. Voor bedrijven bestaat de mogelijkheid hier uitvoering aan te geven. Ook hierin is de positie van de pachter slechter, zijn kunnen alleen via de grondeigenaren hun bedrijfsstructuur optimaliseren.
- Financiering / uitbreiding (financieringsgrens bij solvabiliteit 2/3) Solvabiliteit is de verhouding tussen eigen vermogen en vreemd vermogen op de balans.
  - Rentabiliteit van de meeste bedrijven ligt goed.
  - Kapitaal ligt moeilijker door de vele pachtgronden.
  - Groei van bedrijven is mogelijk > goed ondernemerschap heeft en geeft perspectief.
- Uitplaatsing moet onder goede voorwaarden plaatsvinden. Als goed verkocht kan worden, ontstaat meer financiële armslag om elders een goed bedrijf te beginnen. Bij het zoeken naar een alternatieve bedrijfslocatie moet nagegaan worden in hoeverre er ruimte is om te investeren / vergroten. Een ondernemer ruilt niet om "hetzelfde" terug te krijgen, dan ligt er voor hem geen meerwaarde om elders te beginnen.
- Uit te plaatsen bedrijven moeten niet geleidelijk aan uitgekocht worden, dit kost bedrijven de kop. Een agrarisch ondernemer is zeer gebaat bij duidelijkheid, anders is het lastig bedrijfsbeslissingen (bijvoorbeeld investeren) te nemen.
- Bij uitplaatsing van bedrijven is goed flankerend beleid noodzaak.

Inkomenscijfers en resultaten

- LEI heeft een onderzoek "Actuele ontwikkeling van resultaten en inkomens in land- en tuinbouw in 2010" uitgevoerd.
- Deze gegevens kunnen gecheckt worden op bruikbaarheid voor de Haarlemmermeer. Ook hier geldt dat met een aantal standaarden is gewerkt die getoetst moeten worden op de relevantie voor de Haarlemmermeer.

PrimAviera

- Het LEI heeft in opdracht van de gemeente een onderzoek uitgevoerd naar de kansen voor glastuinbouw in het gebied van PrimAviera. In de beschouwing van de effecten voor de glastuinbouw kan dit onderzoek meegenomen worden.

Zekerheid van de plannen

- Als alle plannen in beschouwing worden genomen kan grofweg sprake zijn van een halvering van het bestaande areaal landbouw, van circa 8.000 hectare naar circa 4.000 hectare. Hoe zeker is het echter dat al deze ontwikkelingen plaatsvinden.
- Op basis waarvan worden de effecten beschreven? Feitelijk zijn de plannen in het Voorontwerp Structuurvisie een worstcase.
- Daarnaast kan worden uitgegaan van een effectbeschrijving van een aantal 'zekere' plannen. Maar ook de onzekerheid of plannen doorgang hebben kan een negatief effect hebben op bedrijfsperspectieven van ondernemers. Mogelijk kunnen dergelijke effecten in een scenariobeschouwing beschreven worden.

Park21

- In dit gebied is circa 800 hectare landbouwgrond. Circa 200 hectare is in gebruik van ondernemers buiten Park21, eenzelfde oppervlak hebben ondernemers in het gebied in gebruik buiten het plangebied Park21.
- De landbouwstructuur is - zoals in een groot deel van de Haarlemmermeer - goed. De vraag is of een herverkaveling moet plaatsvinden, welke bedrijven zijn economisch krachtig genoeg om buiten het gebied hun bedrijf voort te zetten, welke ondernemers willen mee in de voorgestane verbrede landbouw in Park21.
- Er moet duidelijkheid komen richting de ondernemers: onduidelijkheid kan funest zijn voor de bedrijfsontwikkeling.
- Er moeten individuele gesprekken plaatsvinden, waarin de wensen van de ondernemers besproken worden. Op basis daarvan planoptimalisatie en eventuele uitruil van grond of

verplaatsen van bedrijven. Met ondernemers kan meer bereikt worden dan over ondernemers.

- Een aandachtspunt dat genoemd wordt is de menging van landbouwverkeer met overig (recreatief) verkeer. Dit kan ook bij andere plannen een relevant thema zijn.

Landbouwbeleid

- Over de effecten van gewijzigd GLB-beleid op de landbouw heeft LEI een rapport opgesteld. Dit kan betrokken worden in het LER. Algemeen: gesubsidieerde producten komen onder druk te staan. Dit kan leiden tot een wijziging in teelten en/of het oppakken van bepaalde verbredingsactiviteiten.

Gesprek: Taskforce Multifunctionele Landbouw, Meerboeren, Centrum Landbouw en Milieu

Aanwezig

- Maarten Fischer, Taskforce Multifunctionele Landbouw
- Rob van Gaalen, Taskforce Multifunctionele Landbouw
- Jan Ham, De Meerboeren
- Henk Kloen, Centrum Landbouw en Milieu
- Marieke van Leeuwen, Projecten LTO Noord

De resultaten van dit verslag zijn in meerdere (telefonische) interviews verzameld.

Gegevens

In het rapport Kijk op multifunctionele landbouw (LEI, september 2010) staan cijfers van het aantal verbrede en/ of multifunctionele bedrijven per gemeente (stand van zaken 2009).

Voor Haarlemmermeer zijn de volgende getallen opgenomen.

- 4 zorgboerderijen *)
- 20 bedrijven met huisverkoop
- 6 bedrijven met verwerkingsactiviteiten
- 3 bedrijven met natuurbeheer
- 3 bedrijven met recreatieve activiteiten

*) In de praktijk weet men dat er (inmiddels) meer dan 4 zorgboerderijen zijn.

Definitie van verbreding

Multifunctionele landbouw is meer dan alleen verbrede landbouw. Onder verbrede landbouw wordt het uitbreiden van de agrarische activiteiten met andersoortige niet agrarische activiteiten, zoals ontvangst van mensen, educatie, zorg, recreatie. Multifunctionele landbouw omvat, behalve de verbrede landbouw, tevens bedrijfsaanpassingen als verandering van een traditioneel gewas naar een gewas met een maatschappelijke functie, zoals bijvoorbeeld energiegewassen of ganswerende gewassen.

Agrarische uitgangspunten

Tijdens de verbreding van een agrarisch bedrijf moeten de agrarische uitgangspunten steeds van kracht blijven. Moderne bedrijfsvoering met bijbehorende trekkers en machines, hectares en loodsen moeten mogelijk zijn en blijven in een gebied waar verbreding wenselijk is. Het is van belang dat de agrarische uitgangspunten hiertoe goed op papier komen.

Slimme verbindingen

Belangrijkste element bij succesvolle verbreding is het (kunnen) maken van slimme, eenvoudige verbindingen tussen plekken, personen, activiteiten en mogelijke financiers. Om verbreding een kans te geven is het daarom van groot belang dat er snel planologische duidelijkheid komt. Wanneer men zeker heeft dat bedrijf x of ontwikkeling x in de directe omgeving zal plaatsvinden, zal de investeringsbereidheid om evt. te verbreden groter zijn, doordat de risico's afnemen. Men kan verbindingen bedenken en uitvoeren zonder de onzekerheid of nabije ontwikkelingen waarmee de verbinding tot stand moet komen al dan niet tot stand (kunnen) komen. Wanneer een ondernemer een activiteit wil gaan faciliteren die aansluit bij plannen uit de nabije omgeving om bijv. een begraafplaats te realiseren, is het nodig dat de ondernemer zeker weet dat de begraafplaats er komt, alvorens hij zijn plannen tot uitvoer zal brengen.

Verbreding begint kleinschalig

Veelal blijkt het beeld van wat verbreding inhoudt vertekend te zijn. Zowel bestuurders, ambtenaren, burgers als ook ondernemers zelf, blijken bij het woord verbreding al snel te denken aan grootschalige investeringen, waarbij een bedrijf in korte tijd "om" gaat. Dit beeld is echter in veel gevallen niet juist. Realistischer is, zeker in het begin, te denken aan kleinschalige ingrepen als een open dag, het toelaten van burgers op het bedrijf en het geven van wat informatie over de

bedrijfsvoering en het gebied en mogelijk een wandelpad. Bij eventuele doorontwikkeling van een gebied als recreatieve trekpleister, kunnen verbrede bedrijven indien gewenst stapje voor stapje meegroeien met ontwikkelingen in de omgeving door nieuwe investeringen op bedrijfsniveau.

Verbreiding is een strategische investering

Door verbreding versterkt een ondernemer het bestaansrecht van zijn bedrijf door bij te dragen aan de ruimtelijke en maatschappelijke doelstelling en zodoende bestuurlijk en maatschappelijk draagvlak voor het bedrijf te ontwikkelen. Hiermee kan verbreding een strategische lange termijn investering zijn in een gebied met veel ruimtelijke druk.

Bijvoorbeeld: Het kan blijken dat een ontwikkeling als Park21 een langdurig traject wordt door financiering, planning e.d. Door onzekerheid over het al dan niet tot stand komen van het park, dreigen bedrijven dan op slot te gaan voor zolang het duurt. Dit heeft grote gevolgen voor de bedrijven (stilstand = achteruitgang). Wanneer een bedrijf besluit de ontwikkeling voor te zijn en zijn bedrijf doorontwikkeld, zowel agrarisch als met verbredingsactiviteiten, kan men in de periode dat het bedrijf anders op slot zou staan, een maatschappelijk en bestuurlijk draagvlak ontwikkelen. Hiermee kan het bedrijf bij uiteindelijke realisatie van Park21 over bijvoorbeeld 20 jaar op een stevig voetstuk staan, zodat het ingepast wordt in de definitieve plannen voor het park.

Huidige situatie

De Olmenhorst, Hoeve de Vogel en Boer Bos zijn een aantal bekende en sprekende voorbeelden van verbrede bedrijven in de Haarlemmermeer. Toch is het aantal verbrede bedrijven in de Haarlemmermeer relatief laag. Er is relatief weinig recreatie en toerisme en weinig huisverkoop. Ook voor ontwikkelingen als agrarische kinderopvang lijkt weinig animo.

Dit heeft te maken met verschillende factoren;

1. Het nieuwe, enigszins eentonige Haarlemmermeerse landschap is minder populair bij recreanten en toeristen.
2. De grondprijzen zijn hoog. Belangrijke reden voor de stijgende grondprijzen is de planologische onduidelijkheid.
3. De gemeentelijke procedures voor bijvoorbeeld vergunningverlening zijn veelal traag en stug.
4. De cultuur van de ondernemers in de Haarlemmermeer is vooral gericht op schaalvergroting en intensivering, en in mindere mate op verbreding of multifunctioneel grondgebruik.

Ad 1) Dit is voornamelijk een probleem voor de ontwikkeling van recreatieve en toeristische activiteiten. Voor ontwikkelingen in de zorgsector is het landschap van ondergeschikt belang. In de Haarlemmermeer is een regionale coördinator voor ontwikkelingen in de zorgsector actief (Marianne van Arkel).

Ad 3) Pogingen van een ondernemer om hooiberghutten te ontwikkelen op zijn bedrijf zijn spaak gelopen op beleidsmatige drempels.

Ad 4) Tekenend was het gebrek aan animo voor een ISM bijeenkomst waarbij werd bekeken welke tak van verbreding mogelijk interessant kon zijn voor het eigen bedrijf.

Ad 3/4) Beide punten versterken elkaar.

Voorbeeldbedrijf

Een groot akkerbouwbedrijf (circa 170 ha) met voornamelijk traditionele gewassen als graan, aardappelen, bieten. Het bedrijf heeft verbredingsactiviteiten ontwikkeld in de vorm van;

- Huisverkoop
- Groepsontvangst
- Educatie
- Wandelpad
- Luchtreclame *)

*) met behulp van een machine die een digitaal ingevoerd logo of tekst omzet in "pixels" van 1,5m x 1,5m, worden delen van het perceel al dan niet ingezaaid, zodat enige tijd later het gewenste figuur in het groot groeit op het veld en leesbaar is vanuit het vliegtuig. Het rendement

van lucht reclame voor de ondernemer is voldoende. Er bestaat wel een risico voor de ondernemer, bijvoorbeeld doordat het gewas niet goed groeit of door vernieling.

Kansen en strategie

Belangrijke pluspunten voor verbrede en/of multifunctionele landbouw in de Haarlemmermeer zijn:

- De relatief hoge bevolkingsdichtheid van de gemeente.
- De ruimtelijke dynamiek van de gemeente, waarop bedrijfsontwikkeling kan meeliften.

Kansen

Enkele bekende kansen voor multifunctionele landbouw in de Haarlemmermeer zijn:

- Het telen van ganswerende gewassen (Soedangras) rondom Schiphol. Met dit energiegeewas kan een grote biovergistingsinstallatie van Schiphol gevoed worden (aanspreekpunt Jan Ham).
- Het telen van zilt-resistente gewassen (aanspreekpunt Timo Steenwijk).
- Het ontwikkelen van windmolens (aanspreekpunt Rob van Gaalen).
- Inspelen op behoefte aan (groene) zorg, educatie en lokale producten.

Windmolens

Teneinde invulling te geven aan de duurzaamheidsambities van de gemeente Haarlemmermeer is het zuiden van de Haarlemmermeer aangewezen als windmolenzoekgebied. Ondernemers krijgen de mogelijkheid om een windmolen in 'park'verband te plaatsen op hun areaal, waarvoor een jaarlijkse vergoeding geldt. De financiële voordelen van plaatsing van windmolens zijn uiteraard afhankelijk van de (alsmaar stijgende) energieprijzen. Momenteel leveren windmolens meer op dan het verbouwen van landbouwgewassen. De opbrengsten zijn onder andere samengesteld uit aandelen, vergoedingen voor het recht van opstal, voor niet meer voor agrarische doelen aan te wenden gronden, voor gewasschade bij aanleg park en voor aangelegde wegen. Kosten zijn onder andere het niet meer bruikbaar zijn van gronden voor agrarische doeleinden en minder efficiënt gebruik van landbouwgrond door obstakels van wegen en molen.

Er bestaan ook enkele nadelen van plaatsing van windmolens: allereerst is er (uiteraard) sprake van een beperkt ruimtebeslag. Ondernemers kunnen echter een vergoeding ontvangen voor de grondvraag. Daarnaast kun je stellen dat de bewerkbaarheid van het land afneemt als gevolg van windmolens (om de molen heen oogsten, etc.). Ander nadeel is dat, gelijk aan alle bouwactiviteiten die in de Haarlemmermeer plaatsvinden, bij plaatsing van een windmolen het risico ontstaat voor opbraak en toename van het chloridegehalte in het water door het ontstaan van wellen. Ook is er (mogelijk) sprake van lichte overlast door slagschaduw, geluid en horizonvervuiling.

In het zuiden van de polder worden momenteel twee windmoleninitiatieven uitgedacht:

- Er staan 2 windmolens in het zuiden van de polder, langs de A4, welke vervangen zullen worden door mogelijk 6 windmolens. Realisatie van 3 molens daarvan is vrijwel zeker.
- De Stichting Windpark Haarlemmermeer-Zuid ontwikkelt een plan voor realisatie van minimaal 8 windmolens met een vermogen tussen 20 en 40 MW.

Er vindt overleg over dit thema met Schiphol plaats. Mogelijk wil de luchthaven afnemer van stroom willen worden en/of mede investeren. Tevens bestaat er een mogelijkheid dat nieuwe glastuinbouwbedrijven in het PrimAvieragebied afnemer worden van de windenergie. Hiertoe wordt nog geen actie ondernomen. Het is van belang uit te zoeken of de energiesamenwerking tussen de windmolens en PrimAviera niet concurrerend werkt met de WKK-centrale.

Strategie Park21

Uit het agrarisch structuuronderzoek is naar voren gekomen dat het aantal ondernemers in het Park21 gebied dat geïnteresseerd is in verbredingsactiviteiten beperkt is. Een mogelijkheid is om ondernemers met een land- of tuinbouwbedrijf elders in de Haarlemmermeer, te interesseren voor het pachten van de grond in Park21. Deze ondernemers kunnen met de extra hectaren hun bestaande bedrijf uitbreiden en de hectaren bedienen vanuit hun bestaande bedrijfslocatie.

Verbreidingsactiviteiten kunnen de ondernemers zelf ontwikkelen en exploiteren, maar er bestaat ook een mogelijkheid om bijvoorbeeld alleen ruimte te bieden voor de aanleg van een wandelpad langs de landbouwpercelen.

Overig

Nieuwe of groeiende marktkansen worden ook gezien in het in toenemende mate zelf vermarkten van de producten, het combineren van zorg en landbouw en het aanleggen van bijvoorbeeld moestuinen voor inwoners van Hoofddorp en/of Nieuw Venneep.

Knelpunten

Een aantal knelpunten voor verbreding zijn:

- Hoewel er momenteel redelijk veel huisverkoop plaatsvindt in de Haarlemmermeer, neemt het door beperkte verdienmogelijkheden momenteel niet verder toe.
- Windmolens zijn slechts een beperkte kans voor de Haarlemmermeer, aangezien er alleen toestemming is voor een beperkt aantal molens.
- Zonnepanelen zouden een passende mogelijkheid zijn voor energiewinning in de Haarlemmermeer, maar doordat gekort wordt op de subsidies zijn de zonnepanelen niet meer rendabel. Zeker niet omdat zonnepanelen een lange termijn investering is, waar de planologische onzekerheid van de Haarlemmermeer niet toe uitnodigt.

Rol van de gemeente

Nu de RODS gelden niet meer uitgegeven worden, is medewerking van ondernemers noodzakelijk voor de gemeente. Wat kan de gemeente doen?

- *Faciliteren van verbreding*: De gemeente kan een belangrijke rol spelen in het faciliteren van verbreding door bijvoorbeeld het aanbieden van cursussen of bedrijfsadvies, maar vooral ook door het vergemakkelijken van de (bestemmingsplan-)procedures.
- *Betrekken van andere diensten* dan alleen Ruimtelijke Ordening bij de ontwikkeling, dus ook Zorg/Sociale zaken/Welzijn.
- *Beleid en regelgeving*: Hiertoe zal de gemeente ondernemers voldoende de ruimte moeten geven voor gezonde bedrijfsvoering. Momenteel zit het probleem hierin voor een belangrijk deel in de gebrekkige communicatie tussen gemeente en ondernemers.
- *Communicatie*: Tot op heden is het niet (goed genoeg) gelukt om een brug te slaan tussen de wensen van de ondernemers en de wensen van de gemeente. Het is wenselijk, zo niet noodzakelijk, hiertoe een onafhankelijk gebiedsmakelaar aan te stellen die enerzijds met de ondernemers in contact is en bij hen de geluiden opvangt met betrekking tot verbreding e.d. en anderzijds in staat is dit te vertalen naar een voor de gemeente wenselijke situatie.
- *Synergie met ondernemers*: Verschillende plannen uit de Structuurvisie zijn afhankelijk van de medewerking van ondernemers. Momenteel is de verhouding ondernemers - gemeente niet goed. Belangrijke stap bij het verbeteren van deze verhouding is het tonen van meer wederzijds begrip voor de belangen en doelstellingen. Belangrijke boodschap die de gemeente moet gaan uitdragen is het voorop stellen van agrarische belangen in gebieden waar verbreding zijn intrede moet gaan doen (Park21). Nog te vaak wordt er gesproken over de mogelijkheden en kansen van deze gebieden, zonder dat de traditionele agrarische activiteiten hierin meegenomen worden.
- *Verwachtingsmanagement*: Het is van doorslaggevend belang dat de beeldvorming over verbreding, de planning die daarbij hoort en de impact op het landelijk gebied bij alle partijen ontwikkelt conform een realistisch en haalbaar model (waar moeten we nu eigenlijk aan denken bij verbreding - welke termijn, wat is realistisch, etc.). De gemeente zou hierin een belangrijke rol moeten spelen.

Rol van de agrarische sector

- *Contacten leggen* met stedelijke maatschappelijke en gemeentelijke organisaties, zoals milieueducatie, onderwijs, volkstuinverenigingen, jongerenwerk, re-integratie. Bijvoorbeeld een maatschappelijk platform van deze organisaties, dat meedenkt en adviseert over het agrarisch gebied.

Gesprek: Agrifirm Plant en Vakgroep Akkerbouw

Aanwezig

- Flip Blom, Vakgroep Akkerbouw
- Cok van der Maarl, Agrifirm Plant Plant
- Martin van Rijn, Agrifirm Plant
- Marieke van Leeuwen, Projecten LTO Noord

Agrifirm Plant

Agrifirm Plant is één van de partijen die de afzet verzorgt voor de akkerbouwbedrijven in de Haarlemmermeer. Het bedrijf neemt granen af en levert daarnaast ook producten aan de primaire bedrijven (gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen). De afvoer van granen gebeurt veelal per binnenvaart. De aanvoer van granen naar Agrifirm Plant en het toeleveren van producten gebeurt over de weg met vrachtwagens of landbouwverkeer.

Begin jaren '90 waren er 200 actieve telers in de Haarlemmermeer en had Agrifirm Plant 3 rayonmanagers in de Haarlemmermeer. Anno 2011 zijn er nog 130 actieve telers in de Haarlemmermeer en heeft Agrifirm Plant nog 1,5 rayonmanager actief in de Haarlemmermeer. De bedrijven zijn relatief gezien groter dan in 1990.

Wanneer het landbouwareaal in de Haarlemmermeer inkrimpt, zal wellicht de vestiging Haarlemmermeer op den duur verdwijnen. Dit zou ruimtelijke gevolgen kunnen hebben voor het landelijk gebied in de Haarlemmermeer. Bijvoorbeeld: Agrifirm Plant verhandelt momenteel gemiddeld 10.000 ton tarwe per jaar. Deze tarwe wordt opgeslagen in een loods bij Agrifirm Plant in Burgerveen. Wanneer Agrifirm Plant verdwijnt zullen de primaire bedrijven genoodzaakt zijn opslag op eigen bedrijf te vestigen, waarvoor op de bedrijven extra loodsen nodig zijn. Uiteraard geldt dit ook voor andere gewassen.

Volgens Agrifirm Plant is er momenteel circa 6.000 ha landbouwgrond in de Haarlemmermeer, waarvan er op circa 5.200 ha gewassen worden geteeld. In de CBS-gegevens wordt uitgegaan van circa 8.000 ha landbouwgrond. Waar dit verschil vandaan komt is niet duidelijk.

Overige agribusiness

Omvang

Bij benadering is de jaarlijkse omzet aan gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen in de Haarlemmermeer circa € 2.500.000,-.

De graanhandel is goed voor circa. € 4.000.000,-. Uiteraard is deze waarde zeer afhankelijk van de graanprijs.

Flexibiliteit

In de afgelopen jaren is gebleken dat veel agrogerelateerde bedrijven zich hebben aangepast aan de markt. Waar bijvoorbeeld loonwerkbedrijven of mechanisatiebedrijven volledig gericht waren op de landbouw, wordt momenteel veel loonwerk verricht voor overheden en concentreren mechanisatiebedrijven zich tevens meer op andere takken.

Bereikbaarheid

Een merkbare verandering is de toenemende afstand van het loonwerk- of mechanisatiebedrijf naar de agrarische bedrijven en de toenemende reistijd door congestie en verkeersbelemmerende maatregelen. Voor een effectieve bedrijfsvoering wordt realisatie van een secundaire structuur in de Haarlemmermeer steeds belangrijker voor agrogerelateerde bedrijven.

In noord-zuidrichting is de Rijnlanderweg van cruciaal belang en in oost-west richting zijn verbindingen als de Lisserweg en de verbinding IJweg-Rijnlanderweg ten noorden van Hoofddorp van groot belang. Een toekomstige verbinding van de N205 (Drie Merenweg) met de N206 bij de Zilk zou het secundaire stelsel in de Haarlemmermeer verder ontlasten van woonwerkverkeer, waardoor ruimte blijft voor landbouwverkeer.

Persoonlijk contact

Bij verdere inkrimping van het landbouwareaal zal de afstand van de agrogerelateerde bedrijven tot de Haarlemmermeer naar verwachting ook verder toenemen. Neveneffect hiervan is dat het persoonlijk contact met de ondernemers verdwijnt. Veel agrogerelateerde bedrijvigheid is dit persoonlijk contact van groot belang. Hiermee kan maatwerk worden geleverd voor de verschillende bedrijven. Door verdere inkrimping van het landbouwareaal neemt zodoende naar verwachting de kwaliteit van diensten door bijvoorbeeld toeleverende bedrijven significant af.

Kennis & innovatiekracht van de sector

Belangrijke gevolgen van de ruimtelijke druk op de agrarische sector zijn bovendien:

- overbelasting van vertegenwoordigers van de landbouwsector;
- afname van de vertegenwoordiging van deze vertegenwoordigers bij zaken die niet primair van belang zijn voor de Haarlemmermeer en door eerstgenoemde redenen tevens een;
- afname van bereidwilligheid bij jonge ondernemers tot het oppakken van bestuurlijke taken.

Dit alles leidt tot een verarming van de sector. Besturen reageren alleen nog maar op zeer urgente zaken. Alle extra's, bijvoorbeeld excursies naar andere landbouwgebieden, uitwisseling van kennis met andere partijen of het initiëren van innovatieve ideeën/ projecten worden noodgedwongen achterwege gelaten.

Knelpunten

Een aantal knelpunten voor verbreding zijn:

- Hoewel er momenteel redelijk veel huisverkoop plaatsvindt in de Haarlemmermeer, neemt het door beperkte verdienmogelijkheden momenteel niet verder toe.
- Windmolens zijn slechts een beperkte kans voor de Haarlemmermeer, aangezien er alleen toestemming is voor een beperkt aantal molens.
- Zonnepanelen zouden een passende mogelijkheid zijn voor energiewinning in de Haarlemmermeer, maar doordat er gekort wordt op de subsidies zijn de zonnepanelen niet meer rendabel. Zeker niet omdat zonnepanelen een lange termijn investering zijn, waar de planologische onzekerheid van de Haarlemmermeer niet toe uitnodigt.

Gesprek: Flora Holland en Flower Mainport Aalsmeer

Aanwezig

- Coen Meijeraan, Flora Holland
- Hermen de Graaf, Flower Mainport Aalsmeer
- Marieke van Leeuwen, Projecten LTO Noord

Huidige situatie

Momenteel ligt er circa 500 ha glas in de directe nabijheid van de veiling Aalsmeer. Het sierteeltcomplex Aalsmeer biedt direct en indirect werkgelegenheid aan circa 45.000 arbeidsplaatsen.

Circa 60% van de wereldwijde handel in snijbloemen en circa 40% van de handel in planten loopt via Nederland. Circa 60% van de Nederlandse bloemen- en plantenexport wordt in Aalsmeer gerealiseerd. Naast de Nederlandse productie is voor de export de import van bloemen en uitgangsmateriaal van groot belang. Import is goed voor circa 30% van de NL afzet. Meer dan de helft daarvan komt naar schatting via Schiphol binnen. Van de export gaat slechts een klein deel via de lucht. Deze exportniche is echter wel erg interessant en van groot belang voor de Flower Mainport Aalsmeer.

Schillenmodel Flower Mainport Aalsmeer

Het schillenmodel geeft een beeld van het totale netwerk van bedrijvigheid in de Flower Mainport Aalsmeer. Het schillenmodel is opgebouwd uit een kern en 5 schillen.

De kern is de veiling en handelaren, de vijf schillen zijn achtereenvolgens geformuleerd als:

1. Toeleveranciers en dienstverleners.
2. Jonge planten en sierteeltkennis (veredeling en vermeerdering).
3. Bloemen en planten binnen één uur rijden afstand van de kern.
4. Productieregio's in Nederland.
5. Import uit de hele wereld.

De derde schil is buitengrens van de dynamische dagvoorraad. Daghandel wordt steeds belangrijker omdat de groothandel zo laag mogelijke voorraden wil vanwege kwaliteitsbehoud, versheid en kostenreductie en de opkomst van digitalisering. Dit leidt tot meer leveringen in kleinere aantallen en het verleggen van het voorraadriscico.

De bereikbaarheid naar en van de kern neemt af, waardoor de rijtijd toeneemt. Hierdoor is het vooral voor bedrijven in de Duin- en Bollenstreek, Zuid-Holland, Noord-Holland, Utrecht en Flevoland steeds moeilijker te voldoen aan de hoge eisen van de dynamische dagvoorraad, wat problemen kan opleveren voor de ontwikkeling van de Flower Mainport Aalsmeer. De Duin- en Bollenstreek is een belangrijke leverancier van bol- en zomerbloemen.

Bovenstaande leidt tot een aantal belangrijke focuspunten voor Flower Mainport Aalsmeer:

- Bijna 350 netto hectare nieuw (het is niet allemaal "nieuw", voor een groot deel is het compensatie van verlies elders) productieareaal voor sierteeltbedrijven in het gebied dat tot de Flower Mainport Aalsmeer behoort.
- Modernisering van het bestaande productieareaal (herstructurering).
- Een betere infrastructuur en bereikbaarheid.
- Ontwikkeling van kennis en innovatie.

Autonome ontwikkeling

Economische crisis

Het valt moeilijk te voorspellen hoe de economische crisis en zijn uitwerking op de glastuinbouwsector ontwikkelt. Flora Holland gaat uit van een omzetgroei van exporteurs van 2% per jaar tot 2020 - 2030. De groei zal vooral gerealiseerd worden in Oost Europa. Een klein deel van de groei zal (moeten) worden opgevangen in de directe omgeving van de marktplaats / veiling.

Flower Mainport Aalsmeer verwacht dat de eerste vestiging in PrimAviera een aanzuigende werking heeft op andere ondernemers. Flower Mainport Aalsmeer gaat er vanuit dat PrimAviera rond 2020 - 2025 nagenoeg vol zal zijn en er gekeken zal gaan worden naar een extra glastuinbouwlocatie ten zuiden van PrimAviera. Dit gebied is in de Structuurvisie Noord Holland aangegeven als zoeklocatie voor glas. Vooral wanneer de congestie op de omliggende infrastructuur groter wordt, zal een dergelijke locatie in de toekomst van belang zijn voor de ontwikkeling van Flower Mainport Aalsmeer.

Infrastructuur en bereikbaarheid

- De omlegging en verbetering van de N201 wordt momenteel gerealiseerd. Hiermee wordt de aansluiting van de veiling op de A4 sterk verbeterd. Door congestie en andere infrastructurele knelpunten is hiermee de verbinding met de Duin- en Bollenstreek en Zuid-Holland nog niet voldoende.
- Er is overeengekomen dat in het ACT-gebied een 'ongestoord logistieke verbinding' wordt aangelegd tussen Schiphol en de veiling. Dit is vooral van belang voor de import van bloemen en uitgangsmateriaal en in mindere mate ook voor de export van bloemen en planten.

Haarlemmermeer

De ontwikkelingen in de Haarlemmermeer hebben enkele raakvlakken met de ontwikkeling van Flower Mainport Aalsmeer.

Infrastructuur en bereikbaarheid

- De aansluiting op de Mainport Duin- en Bollenstreek wordt sterk verbeterd wanneer de aansluiting N205-N206 wordt gerealiseerd. waardoor ondernemers hier beter kunnen blijven voldoen aan de leveringseisen voor de dynamische dagvoorraad.
- Met de verbreding van de A4 wordt de aansluiting op de glastuinbouwcluster van Zuid-Holland verbeterd, waardoor ondernemers hier beter kunnen blijven voldoen aan de leveringseisen voor de dynamische dagvoorraad.
- Gekoppeld aan de ontwikkeling van ACT wordt gewerkt aan de ontwikkeling van Smartgate; waarbij de controles en logistieke afwikkeling zo kort en ongestoord mogelijk dienen te verlopen. ACT is hiermee vooral als multimodaal knooppunt van belang voor de greenport. In mindere mate ook vanwege de aanverwante bedrijvigheid.
- Voor de Mainport is het van belang dat een mogelijke verbinding N201-A9 (ten oosten van Amstelveen) verkend wordt om de situatie voor het verkeer richting het oosten te verbeteren.

Ontwikkeling van nieuw glas voor dynamische dagvoorraad

PrimAviera is momenteel de belangrijkste invulling van de gewenste ruimte voor nieuwe glastuinbouw in de derde schil.

Duurzame energie

Er bestaan mogelijkheden dat nieuwe glastuinbouwbedrijven in het PrimAvieragebied afnemer worden van de windenergie uit de zuidpunt van de Haarlemmermeer. Het is van belang uit te zoeken of de energie-samenwerking tussen de windmolens en PrimAviera niet concurrerend werkt met de WKK-centrales.

Promotie en Marketing

Park21 en Bloomin' Holland kunnen aanvullend werken (samen met de Keukenhof). Indien de programma's niet goed afgestemd worden bestaat er ook een mogelijkheid dat beide attracties concurrerend gaan werken.

Korte enquête loon- en mechanisatiebedrijven

In plaats van een interview is een korte enquête uitgezet onder de loon- en mechanisatiebedrijven om meer grip te krijgen op de omvang van dit deel van het agrocluster Haarlemmermeer. O.a. de brancheverenigingen Cumela (de brancheorganisatie voor bedrijven die actief zijn in o.a. agrarisch loonwerk) en COM (Centraal Orgaan Mechanisatiebedrijven) hebben hun medewerking verleent aan de enquête.

Enquête

Loonwerk en mechanisatie zijn winstgevende werkvelden in de Haarlemmermeer. Ten einde bij benadering de omvang van twee belangrijke agro-gerelateerde sectoren in de Haarlemmermeer, loonwerk en mechanisatie, kwantitatief te kunnen uitdrukken, zijn loon- en mechanisatiebedrijven benaderd. De bedrijven zijn gevraagd deel te nemen aan een korte enquête, met de volgende vragen;

1. Hoeveel agrarische klanten heeft u in de Haarlemmermeer?
2. In welke deelgebieden bevinden deze klanten zich?
3. Welk deel van uw omzet (%) uit loonwerk/ mechanisatie komt van agrarisch ondernemers?
4. Welk deel van uw omzet (%) uit loonwerk/ mechanisatie komt van agrarisch ondernemers in de Haarlemmermeer?
5. Hoeveel omzet (€) komt van agrarisch ondernemers in de Haarlemmermeer?
6. Hoeveel inkomen (€) komt van agrarisch ondernemers in de Haarlemmermeer?
7. Hoeveel arbeidsuren zet uw bedrijf gemiddeld per jaar weg voor agrarisch ondernemers in de Haarlemmermeer?

Niet alle agro-gerelateerde bedrijven die actief zijn voor agrarisch ondernemers in de Haarlemmermeer hebben deelgenomen aan de mini-enquête. Bovendien hebben bij veel vragen niet alle respondenten alle vragen beantwoord ^{x)}. Hierdoor zijn de genoemde getallen minimaal voor de Haarlemmermeer.

Verwacht wordt dat wanneer het areaal agrarisch gebied met de helft afneemt, de agrarische omzet van de agorogerelateerde bedrijven waarschijnlijk ook zal halveren, en mede daardoor de werkgelegenheid.

Loonwerk

- Negen loonbedrijven die actief zijn in de Haarlemmermeer hebben deelgenomen aan (een deel van) de mini-enquête. Hiermee is het grootste deel van het agrarisch werkveld van de loonwerkers in kaart gebracht.
- Cumulatief hebben de respondenten minimaal 290 agrarische klanten in de Haarlemmermeer. ⁴⁾
- Het deel van de omzet van respondenten dat agrarisch is loopt uiteen van 20% tot 100%. ¹⁾ Het deel van de omzet van respondenten, dat agrarisch is en afkomstig uit de Haarlemmermeer loopt uiteen van 5% tot 40%. ⁴⁾
- De totale jaaromzet uit loonwerk bij agrarisch ondernemers in de Haarlemmermeer bedraagt ten minste € 2.719.500,-. ²⁾ Dit bedrag is inclusief een geschat gezamenlijk inkomen van enkele "boerenloonwerkers" in de Haarlemmermeer van circa € 175.000,-
- Het totaal aantal arbeidsuren per jaar voor mechanisatiewerk bij agrarisch ondernemers in de Haarlemmermeer bedraagt ten minste 15.535 manuren (circa 13 fte op basis van 1200 declarabele uren per jaar) ⁴⁾

^{x)} x respondenten van de 9 respondenten hebben deze vraag niet beantwoord.

Mechanisatie

- Vijf relatief grote mechanisatiebedrijven die actief zijn in de Haarlemmermeer hebben deelgenomen aan de mini-enquête. Hiermee is het grootste deel van het agrarisch werkveld van de mechanisatiebedrijven in kaart gebracht.
- Cumulatief hebben de respondenten minimaal 430 agrarische klanten in de Haarlemmermeer. ¹⁾

- Het deel van de omzet van respondenten, dat agrarisch is loopt uiteen van 35% tot 80%.¹⁾
Het deel van de omzet van respondenten, dat agrarisch is en afkomstig uit de Haarlemmermeer loopt uiteen van 20% tot 40%.¹⁾
- De totale jaaromzet uit mechanisatiewerk bij agrarisch ondernemers in de Haarlemmermeer bedraagt ten minste € 6.450.000,-.
- Het totaal aantal uren per jaar voor mechanisatiewerk bij agrarisch ondernemers in de Haarlemmermeer bedraagt ten minste 12.100 manuren (circa 10 fte op basis van 1200 declarabele uren per jaar)

x) x respondenten van de 9 respondenten hebben deze vraag niet beantwoord.

Mest

Wat verder nog speelt is dat de Haarlemmermeer een gebied is waar veel mest kan worden ontvangen uit de overschotgebieden. Stel dat er 35 m³ per hectare mag worden aangewend en de ruimte voor 70% wordt, benut dan kan er nu circa 200.000 m³ worden aangevoerd (circa 5.500 vrachtauto's met mest).

Gesprek: Rabobank

Aanwezig

- Niels Derksen, Rabobank, accountmanager agrarisch
- Ard van Berkel, Rabobank, manager zakelijke relaties
- Inge Mijnders, Grontmij

Studie Regio Schiphol

- Rabobank heeft recent een studie uitgevoerd naar de economische kracht van Regio Schiphol. In deze studie is gezocht naar de economische potentie van de Regio. De luchthaven, de bloemenveiling en alle daaraan gerelateerde bedrijvigheid spelen een belangrijke rol.
- De ontwikkeling van Schiphol en Flora Holland zijn van groot belang voor de regionale economie (aantal arbeidsplaatsen). Goede logistieke verbindingen zijn cruciaal.
- Beide spelers hebben te maken met een aantal knelpunten. De filedruk is groot, waar een logistiek knooppunt grote hinder van ondervindt. De bloemenveiling ondervindt ook concurrentie van goedkoop producerende landen en nieuwe verkoopkanalen. Daarbij heeft men te maken met ruimtegebrek.
- De landbouwsector in de Haarlemmermeer lift mee op het imago van Aalsmeer. Zo vindt er in de akkerbouw verbreding plaats in de bedrijfsvoering door het telen van bloemen of veilinggerelateerde gewassen. Deze verbreding valt niet onder de gangbare definitie van verbreding op landbouwbedrijven, omdat het feitelijk het toevoegen van een ander landbouwproduct aan de bedrijfsvoering is.

Schets van de sector

- In de Haarlemmermeer is sprake van veel goede bedrijven. De akkerbouwers hebben een grote gebiedstrouw.
- De ondernemers hebben een "vechtersmentaliteit" (drive om te overleven). De ondernemers moeten steeds hun gelijk halen, maar zijn ondanks alle ontwikkelingen nog niet moegestreden.
- Er zijn meerdere grote bedrijven: een basis van circa 30 hectare eigen grond en jaarlijks veel bijkopen van grond. Ondernemers zijn bereid hier grote afstanden voor af te leggen.
- Vanwege de marktomstandigheden is het heel lastig ondernemen. De bedrijven hebben een extra risico door de kortere pachtcontracten (onzekerheid).
- Schaalvergroting zal nog meer doorzetten. Ook is een tendens zichtbaar dat opschalen van het bedrijf gerealiseerd wordt door vormen van samenwerking. Gezamenlijke aankoop van materieel en gezamenlijke exploitatie.
- Naar verwachting zijn er in de Haarlemmermeer nog maar een paar bedrijven die echt afhankelijk zijn van enkel akkerbouwproducten. Heel veel bedrijven zijn zich aan het verbreden. Hierin is de definitie van verbreden cruciaal: veel bedrijven beginnen andere producten / gewassen te verbouwen.
- In de omgeving Rijsenhout verdwijnen meer kleine tuinbouwbedrijven. De concurrentie met het buitenland is groot. Vaak is te zien dat men zich gaat richten op specifieke niches (potplanten, orchideeën). Ook heeft men soms al een eigen nevenvestiging in het buitenland: dit is ook innovatiekracht van de sector.
- Agribusinessbedrijven verbreden zich in aansluiting op de ontwikkelingen in de landbouwsector. Er treedt vervaging op in de agribusiness.
Een agrarisch loonbedrijf verschuift naar een loonbedrijf in de GWW-sector en/of ten behoeve van Schiphol.
Een landbouwmechanisatiebedrijf verschuift naar mechanisatie groenvoorziening.
- Er verdwijnen agribusinessbedrijven. Mc Cain heeft in Hoofddorp de locatie gesloten. De graan- en zaadhandel van Immink is in Hoofddorp gesloten. De winkelfunctie van Agrifirm Plant is gesloten wegens te lage omzet/aanloop. Het aantal loonwerkbedrijven is gedaald door een afnemend areaal landbouw of de bedrijven hebben inmiddels hun activiteiten verlegd naar andere sectoren dan wel een groter gebied.

Verbrede landbouw in de Structuurvisie

- Er wordt weinig animo gezien voor de plannen voor verbrede landbouw zoals de gemeente die voor ogen heeft in o.a. Park21. Ondernemers willen blijven “boeren”. Veel activiteiten die de gemeente wil zien, passen niet bij de “boerenbeleving”.
- Als er gezocht wordt naar verbreding dan moet gezocht worden naar verbreding die aansluit bij de agrarische activiteiten: vlasteelt, algenteelt, energiegewassen.
- Er liggen grote kansen in de samenwerking met Schiphol, een grote energievrager in de Haarlemmermeer. Schiphol zoekt naar mogelijkheden voor Maatschappelijk Verantwoord Ondernemer (MVO). Een samenwerking met agrarisch ondernemers in haar omgeving kan inhoud geven aan dit begrip.
Veelal loopt men hier tegen grenzen aan bij een grote organisatie als Schiphol. Er moeten afspraken gemaakt worden en dan geeft men vaak niet thuis. Voor agrarisch ondernemers moet een slag gemaakt worden naar grootschaligheid, anders levert het hen onvoldoende op. De vraag is waarom bijvoorbeeld geen agrarisch ondernemers betrokken kunnen worden in aanbesteding van een contract voor algenkweek of het telen van koolzaad.
- Schiphol leeft bij de gratie van de omgeving die haar blijft dulden. Laat de organisatie zich dan ook richten op haar omgeving. De gemeente zou hierin standvastiger moeten staan: Schiphol is een economisch sterke partij, maar de gemeente kan ook activiteiten “afdwingen”.
- Het risico bij verbreden is dat men altijd eerst moet investeren. Ondernemers moeten zicht hebben op economisch perspectief en zekerheid. Het gevoel is dat partijen op elkaar wachten: ondernemers pakken geen activiteiten op omdat er onvoldoende zekerheid is.

Financiering bedrijven

- De bank zal initiatieven van ondernemers afwegen op risico's. Het risico van de bank neemt toe als zij een activiteit financieren. Soms zal de bank een consultant inschakelen om de plannen te beoordelen.
- In de gebiedsbijeenkomst werd gesproken over initiatieven die “vraag-idee” gestuurd of “idee-vraag” gestuurd zijn. Beide initiatieven komt de bank tegen, en vaak geeft dit ook een idee van de potentie van het idee:
  - in het geval een activiteit vanuit een strategische visie is opgezet (vraag-idee), dan worden kansen gezien, vaak betreft dit moderne bedrijven die ergens een mogelijkheid zien een nevenactiviteit aan het bedrijf toe te voegen.
  - In het geval een ondernemer als een “laatste strohalm” een idee oppakt, betreft dit vaak een zoeken naar mogelijkheden en is er minder visie waardoor ideeën niet aansluiten bij de kansen vanuit de vraag (idee-vraag).
- Ook is de afweging van financiering afhankelijk van de omvang van de vereiste financiële ondersteuning.
- Aanvragen voor investeringen hebben deels betrekking op vervangen en deels op uitbreiding. Vaak wordt gezien naar samenwerking van bedrijven. Ook wordt bij de aankoop van een machine bijvoorbeeld gekeken naar alternatieve aanwendbaarheid.

Grond

- De laatste jaren zijn de investeringen in grond beperkt. Het aantal grondtransacties tussen agrariërs onderling is nihil.
- Veel partijen houden hun grondpositie vast. Kleine bedrijven blijven zitten en pakken extra activiteiten (ook 2^e baan) op, om in de toekomst hun slag te kunnen slaan.
- Bij het eventueel beschikbaar komen van BBL grond (verwacht Grondnota Bleeker, najaar 2011) is de verwachting dat er zeker animo zal zijn bij de ondernemers om deze grond aan te kopen.
Eigendom van grond is een belangrijke basis onder het bedrijf voor financiers (de waarde van grond is redelijk vast). Het is het moment om het bedrijf veilig te stellen. Alleen om die reden zouden ondernemers al grond willen aankopen. Aankoop staat of valt met de grondprijzen. Mogelijk kan aankoop ook door een combinatie van ondernemers plaatsvinden of door partijen die geen agrarisch ondernemer zijn maar grond willen verpachten. Aankoop van grond zet in eerste instantie het bedrijfsresultaat onder druk.

Visie

- De bank ziet de planologische ontwikkelingen in de Haarlemmermeer niet negatief in.
- Bedrijven zullen mogelijk stoppen (is ook autonoom) of pakken kansen op. En om kansen te verzilveren worden mogelijkheden gezien.
- De Rabobank heeft ook een eigen coöperatiefonds, van waaruit zij initiatieven in het sociaal maatschappelijk klimaat ondersteunt: door de opstart van initiatieven mogelijk te maken of door het uitvoeren van onderzoek. Zo ondersteunt de bank ook het initiatief van de Meerboeren.
- Het aanstellen van een gebiedscoördinator kan helpen om initiatieven te ontwikkelen. Er moet onderling vertrouwen zijn tussen partijen, hierin kan de coördinator een rol vervullen. De coördinator kan (deels) gesubsidieerd worden door de overheid.

Bijlage 3

Verslag gebiedsbijeenkomst

Gebiedsbijeenkomst LER Haarlemmermeer

Op woensdag 29 juni 2011 is ten behoeve van het LER Haarlemmermeer een gebiedsbijeenkomst gehouden.

Het programma bestond uit 2 onderdelen:

- Toelichting op doel en stand van zaken LER.
- Groepsdiscussie toekomst van de landbouw aan de hand van ontwikkelingsrichtingen:
  1. bedrijf beëindigen
  2. bedrijf verplaatsen
  3. bedrijf vergroten / intensiveren
  4. bedrijf verbreden
  5. agribusiness

De discussie in de groepen is hierna weergegeven in de gespreksverslagen.

Groep 1: Bedrijf beëindigen

Aanwezig

- Gespreksleider, Hein de Graaf, LTO Noord Advies
- Notulist, Jaap de Wit, Grontmij
- Siemon Ooms, agrarisch ondernemer
- Tineke Munsterman, agrarisch ondernemer
- Peter Baars, agrarisch ondernemer
- Ruut van Paridon, Gemeente Haarlemmermeer
- Abram Rus, agrarisch ondernemer
- Engelbert Knikke, agrarisch ondernemer

Bij 'bedrijf beëindigen' wordt uitgegaan van bedrijven die *vervroegd* stoppen vanwege de ruimtelijke plannen in de Haarlemmermeer.

Schadeloosstelling

De financiële compensatie is een belangrijke factor die bepaalt om een bedrijf vervroegd te laten stoppen. Ook een potentiële bedrijfsopvolger speelt een rol. Aangezien de ondernemers relatief jong zijn en plannen pas over 20 à 30 jaar of langer worden gerealiseerd speelt de laatste factor minder mee.

Opgemerkt is dat de ondernemers die in het verleden in de Haarlemmermeer zijn uitgekocht vanwege bijvoorbeeld woningbouw veelal 'met een warme hand' zijn gestopt. Voor de nieuwe plannen in de Structuurvisie zal dit niet opgaan. Ondernemers bestempelen de plannen van de gemeente als 'uitrookbeleid'. Voorwaarde voor ondernemers die vervroegd moeten stoppen door plannen van de gemeente is dat de economische waarde van de aan te kopen grond op basis van de complexwaarde wordt bepaald. Bij bestemming voor groen, park, sport, Schiphol wordt een bedrijf minder waard. Dit levert dus schade op aan het bedrijf. Voor ontwikkelingen in het verleden (woningbouw, industrie) waren projectontwikkelaars degenen die de regie hadden. Voor de gemeentelijke plannen is het de gemeente die de regie heeft. Ondernemers proeven dat de gemeente hier weinig ervaring mee heeft en het voor hun gevoel niet goed aanpakken.

Planologische onduidelijkheid

Planologische onduidelijkheid is het meest genoemde knelpunt bij de beslissing om vervroegd te stoppen. De gemeente heeft een ambitie met plannen voor de komende 30 à 40 jaar. Ondernemers merken op dat er niet goed wordt nagedacht over het proces en de mogelijkheden voor het aankopen van gronden om plannen daadwerkelijk te kunnen realiseren. Door plannen van de gemeente kunnen gronden onverkoopbaar worden (schade voor het bedrijf). De gemeente moet hier oplossingen voor bieden. Een plan als bijvoorbeeld Park21 loopt al 15 jaar en tot op heden weten ondernemers niet waar ze aan toe zijn. Ondanks de onzekerheid zijn er ondernemers die blijven investeren in het bedrijf. Hier zitten echter risico's aan, omdat grote investeringen in bijvoorbeeld een schuur voor een langere periode (15 à 20 jaar) worden gedaan. Als een investering korter wordt gebruikt, ontstaat economische schade aan het bedrijf. Voor ondernemers is een termijn van 2 jaar maximaal om duidelijkheid voor de eigen bedrijfsvoering te hebben.

Onteigening

Bij onteigeningsprocedures is het van belang dat een agrarisch bedrijf een positief bedrijfsresultaat kan overleggen. Dit in verband met een sterkere onderhandelingspositie. In Park21 is alleen de gemeente een potentiële koper. Voor bedrijven die in financiële problemen komen dient bijvoorbeeld een noodfonds te worden opgericht.

Communicatie

Bij de ondernemers is frustratie aanwezig ten aanzien van de plannen en het handelen van de gemeente de afgelopen jaren. Ondernemers lezen plannen in de krant of via brieven. Het gaat dan ook om plannen op gronden die ondernemers bezitten. Ondernemers hebben daarvoor nooit iemand van de gemeente over gesproken. Ondernemers bezitten de gronden en wensen

daarom dat zij in een vroegtijdig stadium bij planvorming te worden betrokken. Nu ontbreekt een duidelijke participatie. Er zijn bijvoorbeeld stoppers en blijvers in de Haarlemmermeer. Door met ondernemers in gesprek te gaan is het volgens de ondernemers eenvoudiger plannen te realiseren.

Ook mededelingenavonden van de gemeente dienen anders te worden ingevuld. De Gemeente moet zich meer openstellen voor de wensen van agrarisch ondernemers. Dit werkt bovendien in het voordeel bij de Gemeente, aangezien ondernemers ook gemeentelijke plannen kunnen vertragen.

De ondernemers zijn zich ervan bewust dat zij geen grote wijzigingen kunnen aanbrengen in de plannen van de gemeente/provincie. Zij vinden het echter van groot belang dat de procedures op een nette manier worden aangepakt en uitgevoerd. Ondernemers zouden graag bij de gemeente een loket hebben met betrokken mensen die weten wat er speelt.

Gemeentelijk beleid

Gemeentelijk beleid gericht op nieuwe mogelijkheden op het bestaande erf is van belang. Voorbeelden zijn meerdere woningen op het erf (vanwege LIB echter niet mogelijk), ruimte voor ruimte-regeling, vrijkomende gebouwen ook bestemmen voor bijvoorbeeld lichte industrie. Bij nieuwe regelingen/beleid is het van uitermate groot belang dat de gemeente dit voortvarend aanpakt, dit goed regelt, transparant en duidelijk is. Bijvoorbeeld indien een bedrijf net een nieuwe schuur heeft gebouwd, dan moet die schuur na bedrijfsbeëindiging ook voor andere doeleinden gebruikt kunnen blijven worden.

Samenvattend

- De onzekerheid in de plannen is een groot knelpunt voor ondernemers. Er is een duidelijke fasering van plannen nodig. Voor de ondernemers is het wenselijk indien plannen worden afgestemd op de wensen van ondernemers.
- De situatie omtrent de aankoop van landbouwgrond is in de huidige situatie anders in de Haarlemmermeer. In het verleden was het 'eenvoudiger' om ondernemers uit te kopen vanwege financiële compensatie. De gronden waren bestemd voor woningen en industrie. Nu zijn er andere plannen (groen, parken, sportvoorzieningen, water e.d.) waarbij gemeente de enige kopende partij is. Dit leidt tot een lagere compensatie bij uitkoop.
- Bij uitkoop dienen ondernemers te worden gecompenseerd op basis van de complexwaarde van de grond.
- De communicatie van gemeentelijke plannen naar de grondeigenaars/bewoners moet worden verbeterd.
- Het gemeentelijk Ruimtelijk ordeningsbeleid dient ruim en duidelijk te zijn.

Groep 2: Bedrijf verplaatsen

Aanwezig

- Gespreksleider, Johan Zwemmer, LTO Noord Advies
- Notulist, Siemon Top, Grontmij
- Matthijs Maat, agrarisch ondernemer
- Reinier Geluk, agrarisch ondernemer
- Henk Nijenhuis, ecooloog Gemeente Haarlemmermeer
- Nico Koeckhoven, agrarisch ondernemer
- Peter Könst, agrarisch ondernemer (achter de Polderbaan)
- Paul Munsterman, agrarisch ondernemer (omgeving Park21)

Waar liggen kansen voor bedrijfsverplaatsing? En wat is de potentie van deze gebieden?

Bij agrarische bedrijfsverplaatsing kunnen ondermeer de volgende motieven een rol spelen:

- schaalvergroting (meer areaal).
- betere kwaliteit.
- nieuwe kansen (bijvoorbeeld biologische productie).
- beter toekomstperspectief.
- betere verkaveling.
- uitkoop / geld.
- etc.

Als kans wordt ondermeer gezien dat elders betere mogelijkheden zijn tot schaalvergroting. Schaalvergroting van de ene agrariër gaat echter altijd ten koste van een andere agrariër. Bij verplaatsing ten gevolge van ruimtelijke plannen is een grondcompensatie van 1 op 1 voor een agrariër niet interessant. Het motief dat de nieuwe locatie van een betere agrarische kwaliteit is, biedt de agrariër ook onvoldoende zekerheid omdat de veronderstelde betere kwaliteit altijd nog maar moet blijken.

Qua beschikbaarheid en kwaliteit liggen er in Flevoland de meeste kansen om naar toe te verplaatsen. Een probleem daarbij is ondermeer dat een groot (aaneengesloten) kavel (60 – 70 ha) met huisperceel niet te betalen is. Versnipperde aankoop van bijvoorbeeld 6 keer 10 hectare is niet interessant genoeg. De grondprijzen liggen echter (te) hoog. Wellicht dat, met het eventueel niet doorgaan van de plannen rond het Oostvaarderswold, de grondprijzen zullen zakken.

De Noordoostpolder (NOP) lijkt qua agrarische cultuur het meest op de Haarlemmermeer, met die kanttekening dat er daar minder stress is van ruimtelijke plannen. In de NOP lijken de beste kansen te liggen om naar toe te verplaatsen.

Met het niet doorgaan van het Wieringerrandmeer komt 300 tot 400 hectare weer beschikbaar voor agrarisch gebruik. Door het plan heeft de agrarische sector daar jarenlang 'op slot' gezeten. Nu gaat BBL de grond weer terugkopen aan de ondernemers, maar de vraag is of men qua grondprijs 'het onderste uit de kan' wil hebben.

In Zeeland is de agrarische sector ook volop bezig met schaalvergroting. De kansen om daar naar toe te verplaatsen lijken niet groot en zijn ook minder aantrekkelijk.

Voor wat betreft het buitenland liggen er in (voormalig Oost-)Duitsland wel mogelijkheden, maar de agrarische omstandigheden zijn daar minder gunstig. Oost-Europa (o.a. Rusland, Oekraïne) zijn politiek minder stabiel en ook sociaal vormt het een forse drempel om naar toe te verplaatsen.

Verplaatsen kan ook in combinatie met "bedrijfsbeëindiging". De agrariër stopt dan met de huidige bedrijfsvoering en transformeert naar een ander agrarisch bedrijfstype. Het motief hiervoor kan zijn dat de agrariër tegen gunstige condities is uitgekocht en met een lagere intensiteit wil

blijven 'boeren'. Indien dit het motief is van de agrariër, dan kan bijvoorbeeld ook Drenthe een optie zijn.

De vraag is ook of de ondernemers in de Haarlemmermeer een grotere binding hebben aan de grond (locatie) of aan het agrarische bedrijf (locatie onafhankelijk). Agrariërs zijn ondernemers die inspelen op marktkansen. Er ligt in de Haarlemmermeer veel planologische druk op (agrari-sche) grond. Planologische onzekerheid is nadelig voor de bedrijfsvoering, remt investeringen, verbredingsambities en de wil tot 'meebewegen'. Onzekerheid is ook de doodsteek voor de ambitie tot verplaatsen. De agrariër wacht af met de gedachte 'misschien gebeurt er wel niets'.

Bij verplaatsen is het sociale aspect ook belangrijk; het gezin moet tenslotte ook willen.

Kan het groepsgewijs verplaatsen voordelen opleveren?

Ten aanzien van het groepsgewijs verplaatsen geldt dat dit meer mogelijk biedt in de tuinbouw. De energiebehoefte van de tuinbouw is hiervoor een belangrijk motief. Voor akkerbouw en vee-teelt worden geen kansen gezien. Geld is hierbij veelal het probleem.

Knelpunten bij bedrijfsverplaatsing

In de keten van bedrijfsverplaatsing wordt vaak vergeten dat deze bestaat uit drie partijen. Allereerst de koper van de grond, vervolgens moet er een verkopende partij zijn die op zijn beurt koper wordt van een te zoeken verkopende partij. Om dit vliegwiel op gang te brengen moet de kopende partij aan de voorkant goed faciliteren en een goede aankoopvergoeding (startgeld) bieden. Niet alleen het bieden van financiële condities zijn echter van belang, maar ook het bieden van ondersteuning (faciliteren) bij het vinden van alternatieve locaties.

Knelpunten rond bedrijfsverplaatsingen zijn ondermeer:

- *Betrouwbaarheid* koper; in een laat stadium terugtrekken van aankoopambities is ongewenst.
- *Tijd*; de agrarische ondernemer is er bij gebaat om de bedrijfsvoering op de nieuwe locatie zo snel mogelijk na de verkoop weer op te kunnen pakken.
- *(On)zekerheid*; onzekerheid rond ruimtelijke plannen remt investeringsplannen en de ambitie om te verplaatsen; de agrarische grond in de 'landbouwkerngebieden Haarlemmermeer' is in de loop der jaren al aangetast door diverse ruimtelijke ontwikkelingen. Door de onzekerheid rond de ruimtelijke plannen devalueert de waarde van de agrarische grond.
- *Geld*; aantrekkelijke aankoopvergoedingen en schadeloosstelling.
- *Fiscaliteit*; het aankoopbedrag moet binnen 3 tot 4 jaar volledig geherinvesteerd worden om te voorkomen dat het in de hoogste belastingbox komt te vallen. Deze periode is vaak te kort voor volledige herinvestering.
- *Areaal*; er moet voldoende en kwalitatief goed areaal beschikbaar zijn om naar toe te kunnen verplaatsen.
- *Aantal partijen*; bij grondtransacties zijn vaak te veel partijen betrokken, wat het aankoopproces vertraagt of complex maakt.
- *'Roots'*; agrariërs hebben veelal hun roots liggen in de Haarlemmermeer die de wil tot verplaatsen remmen.
- *Sociaal*; het gezin moet ook willen en kunnen verplaatsen.

Financiering bedrijfsverplaatsing

Om verplaatsing te realiseren zijn een goede aankoopvergoeding en ruimere fiscale mogelijkheden ten aanzien van herinvestering de basisvoorwaarden. De door de verplaatser aan te kopen grond hoeft niet per definitie meer te zijn dan waarover hij eerder beschikte. De nieuwe locatie kan ook een beter perspectief bieden (bijvoorbeeld hoger opbrengend vermogen) of nieuw perspectief bieden (bijvoorbeeld biologische landbouw).

Partijen in het proces van bedrijfsverplaatsing

Bij dit aspect is ook onder punt 4 stilgestaan. Het gevoel is daarnaast dat het collectief (overheid) tegen het individu (agrarische ondernemer) is, waarbij de overheid door onzekerheid rond planvorming vaak als 'onbetrouwbaar' bestempeld wordt.

Gewenste rol overheid

- *Een duidelijke overheid*; wees helder en consistent over plannen.
- *De faciliterende overheid*; breng met een stappenplan goed in beeld hoe het proces rond de grondtransacties (3 partijen) georganiseerd gaat worden.
- *Een goed communicerende overheid*; betrek de agrarisch ondernemers in een vroeg stadium bij de planvoornemens. Onderzoek waar mogelijkheden liggen en stem plannen hier op af.
- *Een overheid met gevoel voor ondernemerschap*. Biedt als overheid een reële vergoeding waarmee agrarische ondernemers toekomstperspectief wordt geboden en die herinvesteringen en bedrijfsverplaatsing mogelijk maken.

Groep 3: Bedrijf vergroten / intensiveren

Aanwezig

- Gespreksleider: Erwin van den Berg, directeur Stivas
- Notulist: Hisse Brouwer, Grontmij
- Jarno Deen, Hoogheemraadschap Rijnland, afdeling plannen en projecten
- Matthieu Wagemans, innovatienetwerk Utrecht
- Jaap Vreeken, glastuinbouw op PrimAviera
- Jeroen Ooms, akkerbouw en loonwerk
- Rob van Aster, bloemen
- Niels Derksen, Rabobank, verstrekking hypotheeken/leningen
- Pieter Bijlsma, akkerbouw en pioenrozen

Schaalvergroten

In het structuuronderzoek geven veel ondernemers aan dat zij hun bedrijf willen vergroten. De Rabobank heeft een onderzoek gedaan naar het perspectief om te willen vergroten. De uitkomst van het onderzoek was dat men vrij negatief is over de kansen om te vergroten.

Denken de ondernemers te kunnen gaan opereren op de wereldmarkt? Deze kansen worden als erg beperkt gezien. De meeste ondernemers opereren veelal op regionaal en nationaal niveau.

Schaal vergroten is lastig door de beperkt beschikbare grond en de hoge grondprijs in de Haarlemmermeer. Ten aanzien van de grondprijzen moet een onderscheid gemaakt worden in het type bedrijf.

Voor akkerbouw en veehouderij is sprake van hoge grondprijzen. Voor glastuinbouw zijn de grondprijzen echter relatief laag; in het Westland liggen de grondprijzen veel hoger dan in de Haarlemmermeer. Er is ook een aantal bedrijven met volle grond bloementeelt; bij deze bedrijven is een trend van schaalvergroting te zien. Voor veehouderij worden geen kansen gezien in de Haarlemmermeer.

Het is lastig een minimaal oppervlak aan te geven voor een (gemiddeld) akkerbouwbedrijf. Bedrijven van 20 à 30 hectare zijn qua akkerbouw te klein. Qua schaalgrootte is nu een bedrijf van circa 100 hectare nodig, in de nabije toekomst zal mogelijk 150 hectare nodig zijn. Maar de omvang van een specifiek akkerbouwbedrijf in de toekomst is feitelijk niet te duiden.

Bedrijven zijn niet 1 op 1 met elkaar te vergelijken. De omvang van een bedrijf wordt sterk bepaald door de te voeren bedrijfsstrategie van de individuele ondernemer. Financieel gezien is schaalvergroting door grondverwerving moeilijk te realiseren. Er worden wel mogelijkheden gezien om te vergroten door het afsluiten van langdurige pachtcontracten. Qua mechanisatie zijn de bedrijven in de Haarlemmermeer klaar voor een schaalvergroting.

Het is voor een ondernemer moeilijk om landbouwgrond te verwerven. Oudere ondernemers (vooral akkerbouwers) speculeren met grond. Zij wachten op verkoop aan bijvoorbeeld een ontwikkelaar en verkopen grond niet door aan andere agrarische ondernemers. Dit belemmert de ontwikkeling van schaalvergroting.

Het verwerven van grond geeft een extra basis onder het bedrijf. Maar gezien alle voorgenomen ruimtelijke ontwikkelingen geeft dit geen garantie dat men op de eigen grond kan blijven ondernemen. Feitelijk bestaat overal in de Haarlemmermeer het risico dat grond onteigend wordt voor diverse ruimtelijke ontwikkelingen.

Pachten biedt een kans om het bedrijf te vergroten, maar kan ook een risico zijn in de bedrijfsvoering. Veel grond is in handen van een derde partij (bijvoorbeeld Schiphol, een ontwikkelaar, BBL). Het gebruiksrecht van de grond ligt dan nog bij de vorige eigenaar. Echter wanneer de derde partij plannen wil gaan realiseren wordt de gebruiksovereenkomst (pacht) opgezegd. Doordat veel grond in eigendom is van derden en de ontwikkelingen niet altijd zo snel gaat als voorzien, biedt het verpachten van de grond door derden op de korte/middellange termijn wel perspectief. Opgemerkt wordt dat pachtcontracten van een jaar weinig zekerheid bieden voor

de toekomst en het maken bedrijfsbeslissingen en/of -investeringen moeilijk maken. Een ondernemer sluit bij voorkeur langer durende pachtcontracten af.

Intensiveren

Er worden meer mogelijkheden gezien om te intensiveren. Deze bedrijfsstrategie kan doorgevoerd worden zonder dat uitbreiding van het bedrijfsareaal nodig is.

Ontwikkeling glastuinbouw (een vorm van intensiveren)

PrimAviera is een prima ontwikkelingsgebied voor glastuinbouw. Uitbreiding van het glas naar het zuidwesten van PrimAviera wordt als logisch en gewenst gezien. Er is veel vraag naar de ontwikkeling van glastuinbouw vanuit de groentesector. Voor glastuinbouw is een minimum oppervlak van circa 5 hectare nodig. Deze omvang van kavels wordt in PrimAviera uitgegeven. Rijsenhout is minder geschikt in verband met de nabijheid van woningen; hier is ook sprake van herstructurering van de glastuinbouw. In Rijsenhout is overlast door bijvoorbeeld transport en WKK's aan de orde.

Omvang landbouwgebied Haarlemmermeer

Er blijven steeds minder zakenpartners / samenwerkingspartners over in de omgeving. Er is een bepaald minimum aantal bedrijven nodig om de kansen voor samenwerken te benutten. In de Haarlemmermeer wordt dit als risico gezien, doordat het aantal bedrijven afneemt.

De akkerbouw is ruimtelijk gezien in de Haarlemmermeer het grootste bedrijfstype. In de omgeving van de Haarlemmermeer zijn weinig gelijke bedrijven qua akkerbouw om mee samen te werken: de Haarlemmermeer vormt een soort "akkerbouweiland". De relaties liggen richting onder andere Flevoland en Wieringermeer.

Zeker in de perspectieven van de sector is kostenbesparing in de bedrijfsvoering erg belangrijk. Dit kan bijvoorbeeld door samenwerking in de afzet of door mechanisatie. Dit is lastig doordat het aantal bedrijven steeds afneemt, en doordat ook de agribusiness onder druk staat en zich aan het verbreden is.

Opmerkingen bij de Structuurvisie

De gemeente kan de ondernemers meer zekerheid bieden door de functies van de grond vast te stellen en hier ook daadwerkelijk aan vast te houden. Dit biedt duidelijkheid en zekerheid voor ondernemers. Nu gebeurt het nog te vaak dat plannen veranderen. Dit vormt een grote belemmering voor schaalvergroting.

Het noordelijk kerngebied kent als agrarisch kerngebied veel beperkingen. BBL en Schiphol hebben veel grond in eigendom. Ook worden veel beperkingen opgelegd door Schiphol (teelten, ganzen e.d.), Plesmanpark, verlegging N201 om Hoofddorp, verlegging A9 en ontwikkeling driehoek A4-A5-A9. Het kerngebied is niet zo groot als de kaart Voorontwerp Structuurvisie doet denken. Feitelijk is weinig sprake van een kerngebied.

Voor waterkwaliteit is de functie leidend. Optimale waterkwaliteit en goede infrastructuur zijn belangrijk voor de landbouw. De functie in Park21 - waar verbrede landbouw is voorzien of een samenwerking met traditionele landbouwbedrijven - is een grijs gebied qua waterkwaliteit.

Algemene opmerkingen ten aanzien van de sector

De grondslag in de Haarlemmermeer is divers. Niet ieder landbouwtype kan overal in de Haarlemmermeer geplaatst worden. In het duiden van de kansen om de landbouw in de Haarlemmermeer te handhaven is het relevant dit te onderscheiden: akkerbouw, veehouderij is niet overal in de polder te plaatsen.

Voor de sector zijn er op korte afstand veel afzetmogelijkheden. Bijvoorbeeld door lokale producten direct(er) aan te bieden in de omgeving. Dit is lastig en gebeurt momenteel marginaal. Het onderscheiden van een bedrijf dat zich richt op bulkproducten is moeilijk. Bij tuinbouw is dit interessanter.

Groep 4: Bedrijf verbreden

Aanwezig

- Gespreksleider: Adri Kromwijk, Dienst Landelijk Gebied
- Notulist: Inge Mijnders, Grontmij
- Kees Avis, agrarisch ondernemer, betrokken bij Meerboeren
- Izak Kroon, agrarisch ondernemer
- Dirk Molenaar, agrarisch ondernemer, betrokken bij AgroNova
- Jasper Roubos, agrarisch ondernemer
- Timo Steenwijk, agrarisch ondernemer
- Ard van Berkel, Rabobank, manager zakelijke relaties
- Petra Kort, Gemeente Haarlemmermeer
- Peter Wichman, Dienst Landelijk Gebied

Algemeen

Het is belangrijk onderscheid te maken in typen verbreding. Een verbreding binnen de agribusinesslijn (verwerking van producten, loonwerk heeft een andere potentie dan verbreding in recreatie of zorg).

De ervaring leert dat verbredingsactiviteiten een lange weg moeten gaan, voordat tot concrete uitwerking wordt gekomen (zie ook knelpunten). Op dit moment 2011 is het moeilijk te zien hoe bedrijven zich ontwikkelen tot 2020 / 2030. Initiatief is ook afhankelijk van beleid (bijvoorbeeld ontwikkeling natuurbeleid) en subsidies (PGB - persoonsgebonden budget - dat onder druk komt te staan).

De bekende successen in de Haarlemmermeer hebben een langdurig ontwikkelingstraject gekend. Ook dit is met vallen en opstaan gegaan, en er zijn uiteenlopende knelpunten ervaren.

Potentie

Over het algemeen wordt potentie gezien voor verbredingsactiviteiten. De maatschappij wordt sneller, het individu zoekt naar rust en ontspanning. In de Haarlemmermeer zijn veel plannen gerealiseerd (bijvoorbeeld Getsewoud), terwijl de "ontspanningsruimte" is achter gebleven.

Het kan gaan om uiteenlopende initiatieven. Indien de goede voorwaarden worden gecreëerd zijn er uiteenlopende kansen. Ondernemers zijn creatief.

Quote: *"ik ben een aanpasser, als het moet dan wil ik er voor gaan en schakel ik om, daar zie ik veel kansen... ik heb dan wel de medewerking nodig van de gemeente..."*

Sommige mensen zien kansen en willen zoeken naar verbreding. Een aantal mensen geeft aan dat zij wel moeten zoeken naar nevenactiviteiten: de primaire agrarische productie levert hen te weinig op.

Verbreding gekoppeld aan subsidie (bijvoorbeeld zorg) is risicovoller dan verbredingsactiviteiten die "op eigen benen" kunnen staan. In het geval een subsidie wegvalt, valt de pijler van de verbredingsactiviteit weg. Verbreding is alleen succesvol als er geld verdiend kan worden. Zogenaamde "subsidiejagers" maken weinig kans. Als een initiatief na een periode van circa 3 jaar geen geld in het laatje brengt, is het beter te stoppen.

Ideeën die naar verwachting potentie hebben

In heel veel activiteiten liggen mogelijkheden. Het is net wat de ondernemer wil oppakken.

Specifiek worden genoemd:

- Energieproducten (duurzame energie): in de Haarlemmermeer zijn veel energieverstrijkende bedrijven aanwezig. Het kweken van producten ligt dicht bij de huidige activiteiten van de ondernemers.
- Algenkweek: ook dit ligt dicht bij de huidige activiteiten (kweek van producten), met een hectare kan men al veel ondernemen.

- Anticiperen op klimaatveranderingen: energie, water, de structuurvisie van de gemeente biedt hiervoor kansen.
- Kinderopvang: dit sluit aan bij een kleiner bedrijf, waar de opvang aan een ander wordt uitbesteed.
- Loonwerk: ook deze werkzaamheden sluiten aan bij de agrarische bedrijfsvoering (als bedrijven te klein worden kan men voor bepaalde werkzaamheden een agrarisch loonwerker inschakelen).

Een kanttekening wordt gemaakt bij het uitvoeren van loonwerk in parken als Park21. Dit betreft geen agrarische activiteit, maar meer een hoveniersfunctie of een wegbeheerder die de bermen laat maaien.

Succes verbreding

- Het succes van verbreding hangt sterk af van het ondernemerschap.
- Vaak wordt verbreding wat kleinschaliger opgepakt, bij succes vindt uitbreiding plaats. Een succes is veelal niet een volledig van te voren uitgedacht strategie. WUR rapport over multifunctionele landbouw: het aantal bedrijven neemt af maar de omzet groeit, dat geeft aan dat de bedrijven steeds professioneler worden. Succesvolle verbreding vindt plaats op grote moderne bedrijven.
- Transitie van het agrarisch grondgebruik in een gebied is vaak voorafgegaan door succesvolle verbreding.

Gevoel koppeling verbreding aan type landbouwbedrijven

Verbreding is op vele manier mogelijk en potenties worden gezien voor uiteenlopende bedrijven.

Over het algemeen wordt verbreding in de beleving meer gekoppeld aan weidebouw-/ graasdierbedrijven dan ook akkerbouwbedrijven. De "aaibaarheid" van deze bedrijven ligt hoger. Er kan dan gedacht worden aan bijvoorbeeld poldersport.

Ook een boomgaard als de Olmenhorst heeft de mogelijkheden in zich een succes te zijn. Karakteristieke en sfeervolle omgeving, pluk van fruit e.d. Opvallend is dat dit geen agrarisch bedrijf meer is, maar een stichting is geworden. Een van de voordelen op dit bedrijf is de omarming van het idee door de Provincie geweest.

Ook voor akkerbouwbedrijven worden genoeg mogelijkheden voor verbreding gezien. Er kan gezocht worden naar een verlenging van het seizoen door bijvoorbeeld verkoop van streekproducten, biologische producten, stallen van paarden, recreatie, vergaderfaciliteiten.

Verbreding binnen de Haarlemmermeer

Verbreding in de Haarlemmermeer moet niet beperkt worden tot Park21 en Westflank. Men moet overal de kans krijgen om te verbreden, ook in de agrarische kerngebieden. De verwachting is dat bij succes de gebieden Park21 en Westflank wel transitie ondergaan, die elders in de Haarlemmermeer niet aan de orde zal zijn.

Voor verbreding heb je een goede setting in het agrarisch landschap nodig. De plannen van de gemeente geven een meerwaarde hierin.

Knelpunten

Ondernemers lopen tegen uiteenlopende knelpunten aan:

- Ondernemers worden gekenmerkt door een ondernemende geest en in zekere mate ook het inspelen op kansen (wat met risico gepaard kan gaan). Wanneer een ondernemer bij de gemeente aankomt met zijn plannen stuit men op de inflexibiliteit van wet- en regelgeving en het handhaven van regels "naar de letter". Men verwacht meer ondersteuning en meedelen van de gemeente.
- Het beginnen van verbredingsactiviteiten vereist kennis van andere vakgebieden. Ook is tijd nodig om de juiste weg te vinden om activiteiten uit te werken. Wie moet men hebben bin-

nen de gemeente, samenwerkingspartners, opstellen van een plan van aanpak etc. Het is een traject waar ondernemers niet in thuis zijn. Veel overleg en afstemming is nodig voor men een stap kan zetten.

- De huidige verbreding is sterk subsidiegedreven. Dit maakt ondernemers erg afhankelijk.
- Verbredingsactiviteiten kunnen veel tijd vereisen wat niet altijd aansluit bij de agrarische bedrijfsvoering. Bijvoorbeeld een camping vereist feitelijk dat altijd iemand aanwezig is of de drukste maand op de camping valt samen met de drukste maand in de agrarische bedrijfsvoering.
- De waterberging in het zuiden van de Haarlemmermeer is gelegen op goede landbouwgrond. Waterbeheer (waterboeren) kan als nevenactiviteit worden opgepakt, maar heeft meer potentie op gronden waar het "moeilijk boeren" is.

Oplossingen

- *Ondersteuning gemeente.* Support vanuit gemeente is nodig: een vast contactpersoon binnen de gemeente die alles voor de ondernemer afstemt. Ontwikkel één loket voor een ondernemer en voorkom dat een ondernemer voor ieder aspect op zoek moet naar de ambtenaar die daarover gaat.
Ook is het zinvol het aanvragen van vergunningen te koppelen en via de betreffende contactpersoon te laten verlopen.
- *Omslag van denken.* Een omslag van denken bij de gemeente is vereist, niet zien naar de beperkingen maar naar de mogelijkheden (flexibiliteit).
De Taskforce Multifunctionele Landbouw is bekend met een aantal gemeenten waar deze omslag al in bepaalde mate is doorgevoerd. Het is zinvol dat de gemeente daar de ervaring gaat "halen".
- *Duidelijk bestemmen.* Wees duidelijk in het bestemmen en in de planning. Park21 of Westflank komt er niet in de aangegeven omvang en/of wordt gerealiseerd over een veel langere planperiode. Duidelijkheid geeft zekerheid (wat dat dan ook is) en onduidelijkheid geeft onzekerheid (funest voor planontwikkeling voor toekomst bedrijf).
- *Ruimhartig bestemmen.* De bestemming van gebouwen moet om. Zoeken naar een verruiming van beleid (bouwblok) zodat meer mogelijk is. Bijvoorbeeld bestemming multifunctionele landbouw met een ruime omschrijving. Hiermee wordt voorkomen dat telkens initiatieven niet passen in het beleid van de gemeente.
- *Verbreden niet beperken tot bepaald gebied.* Verbreden moet niet beperkt worden tot Park21 of Westflank, maar in de gehele Haarlemmermeer. Voor alle ondernemers kan het perspectief bieden.
- *Bestemmingswijziging doorvoeren.* Een concrete bestemmingsplanwijziging geeft ondernemers meer kansen. De grond wordt daardoor meer waard, waardoor ondernemers ook bij banken meer garantie kunnen afgeven (solidere basis om afspraken te maken).
- *Gebiedsbegeleider / initiatievenman.* Ondernemers hebben de tijd niet en/of kennen de wegen niet die zij binnen gemeente/provincie e.d moeten bewandelen. Het is gewenst dat zij ondersteund worden door iemand die zaken voor hen uitzoekt en regelt. Een dergelijke partij moet het vertrouwen van ondernemers en overheid hebben.
- *Waterboeren.* In de toekomst moet gezocht worden naar een robuust watersysteem. Daarin moet gezocht worden naar gebieden die ingezet kunnen worden voor het tijdelijk opvangen van water. Het is zinvol kwalitatief mindere gronden hiervoor te zoeken. Gedacht kan worden aan de eilanden Kagerplassen (moeilijk bereikbaar, veel extra kosten), of de Rothoek (slechte waterhuishouding). Op een aantal lokaties in Nederland wordt "boeren met water" al in de praktijk gebracht

De Taskforce Multifunctionele Landbouw heeft in een rapport 10 aanbevelingen opgesteld. Het is raadzaam deze aanbevelingen over te nemen naar het LER.

Groep 5: Agribusiness

Aanwezig

- Gespreksleider en notulist: Marieke van Leeuwen, Projecten LTO Noord
- Joop Overvest, Cumela (cultuurtechnisch werk / grondverzet, meststoffendistributie, agrarisch loonwerk)
- Pieter van der Vlugt, RvR (loon- en verhuurbedrijf)
- Erik Hogervorst, COM (Centraal Orgaan Mechanisatiebedrijven)
- Tony Ooms, Mechanisatie Haarlemmermeer
- Martin van Rijn, Agrifirm Plant (coöperatie van boeren en tuinders)

In de groep is het belang en de kansen voor de agribusiness aan de hand van 10 stellingen besproken. Het verslag van de sessie is tevens aan de hand van deze stellingen uitgewerkt.

1. *De belangrijkste takken van agribusiness voor de Haarlemmermeer zijn loonwerk, mechanisatie, toelevering (gewasbescherming, meststoffen, zaaizaden, bedrijfsbenodigdheden) en afzet (graan, uien, aardappels, bollen, bloemen, melk).*
  - Naast mechanisatie wordt fabricage van machines als aparte vorm van agribusiness gezien.
  - Transport is integraal onderdeel van verschillende vormen van agribusiness en hoeft zodoende niet als aparte vorm van agribusiness te worden benoemd. Wel is het van groot belang dat infrastructurele randvoorwaarden worden gecreëerd om het transport goed te faciliteren.
2. *De economische omvang van de primaire landbouw is € 107 miljoen (LEI 2010). Loonwerk, mechanisatie en toelevering is goed voor een minimale jaaromzet van € 8 miljoen. Hiermee is de agribusiness exclusief afzet van beperkte economische waarde voor de landbouw in de Haarlemmermeer.*
  - Primaire landbouw en agribusiness zijn onlosmakelijk verbonden met elkaar en afhankelijk van elkaar.
  - Doordat de Haarlemmermeer a.h.w. een akkerbouw-eiland is, is het van groot belang voor de toekomst van de landbouw in de Haarlemmermeer dat bepaalde specifieke, akkerbouw-gerelateerde agribusiness gevestigd blijft in de Haarlemmermeer.
3. *Haarlemmermeer is de afgelopen 15 jaar veranderd van een kerngebied voor de agribusiness naar een secundair gebied.*
  - Momenteel is de Haarlemmermeer op landelijk niveau geen koplopergebied meer. De innovaties op gebied van de akkerbouwgerelateerde agribusiness worden elders gedaan, zoals in de Flevopolder, de Noordoostpolder, de Wieringermeer en Zeeland. Dit heeft vooral te maken met de grotere omvang van de andere landbouwgebieden, waardoor hier modernere, grootschaligere bedrijven gevestigd zijn.
  - Bij verschillende agrogerelateerde bedrijven krijgen niet agrarische activiteiten langzamerhand de overhand. Mechanisatiebedrijven leggen zich bijvoorbeeld verder toe op machinebouw en investeren in heftrucks voor wegenbouw. Om te zorgen dat personeel voldoende gespecialiseerd is, ontstaan binnen bedrijven afdelingen. Dit kan ook doordat de omvang van de bedrijven en de schaal waarop bedrijven opereren steeds groter worden. Uiteraard is bovengeschetste ontwikkeling sterk bedrijfsafhankelijk.
4. *Agribusiness is te allen tijde flexibel genoeg om te reageren op veranderingen in de gemeente Haarlemmermeer en zal beperkt geschaad worden wanneer de landbouw in de Haarlemmermeer inkrimpt en/of verandert.*
  - In principe klopt deze stelling. De agribusiness is de laatste decennia flexibel gebleken, en zal dit blijven indien nodig.
  - Voor succesvol aanpassen van de agribusiness op de veranderingen in de primaire landbouw zijn drie aspecten van doorslaggevend belang.
    - Planologische zekerheid (zie verder onder stelling 9).

- Ruimte in beleid (zie verder onder stelling 9).
  - Een goede infrastructurele ontsluiting (zie verder onder stelling 7).
5. *Verbreiding van primaire bedrijven is een kans voor agribusiness, geen bedreiging.*
- Zowel voor de primaire landbouw, als voor de agro-gerelateerde bedrijven geldt dat “verbreiding” (alles wat voor extra inkomen zorgt; een 2e baan, verbreding van de afzetmarkt, etc.) een stabielere bestaansbasis garandeert, doordat bedrijven minder afhankelijk worden van één economische markt (de landbouw).
  - De agribusiness ziet kansen in verbreding van primaire bedrijven, mits het om robuuste (grootschalige) verbreding gaat, met een duidelijke visie op de vorm en omvang van de verbreding. Hoewel het uiteraard niet gewenst is dat er eenheidsworst ontstaat, is het voor de agribusiness van belang dat de verbredingsactiviteiten op de verschillende bedrijven enigszins op elkaar aansluiten; wanneer iedereen wat anders ontwikkelt ontstaat verrommeling.
    - Hiertoe is van belang dat primaire bedrijven de planologische ruimte krijgen voor structurele en consistente verbreding met voldoende verdienmogelijkheden; 15 caravanstandplaatsen levert niets op, 50 caravanstandplaatsen mogelijk wel.
    - Tevens is een duidelijke visie op de verbredingsmogelijkheden gewenst.
6. *Voor (veel) agro-gerelateerde bedrijvigheid is functioneren op grote(re) afstand geen onoplosbaar probleem. Persoonlijk contact met de primaire landbouwondernemers kan worden opgevangen door multimedia en een goede kwaliteit van de dienstverlening blijft hiermee gegarandeerd.*
- Steeds meer kleine bedrijven verdwijnen. De schaal waarop bedrijven opereren (het werkveld van bedrijven) wordt groter.
    - 30 jaar geleden is de afzetmarkt voor suikerbieten opgeschaald van lokaal naar landelijk niveau. Sinds 5 á 6 jaar zijn ook de aardappel-/ frietfabriek op landelijk niveau georganiseerd. Alleen de afzetmarkt voor graan is nog lokaal georganiseerd.
  - Toch is het van belang dat bepaalde vormen van agribusiness vertegenwoordigd blijven in of nabij de Haarlemmermeer.
    - De Haarlemmermeer is als het ware een akkerbouw-eiland. Het afwijkende grondgebruik in de polder ten opzichte van de omgeving vraagt om specifieke agribusiness.
    - Persoonlijk contact is van groot belang bij het aanbieden van goede agro-service. Informatie/maatwerk /bedrijfsadvies is beter te geven met de klompen in het veld. Het is niet mogelijk om telefonisch goed advies te geven over de benodigde kunstmest of het bestrijden van bepaalde ziektes. Daarnaast vragen defecte landbouwmachines bijvoorbeeld om reparatie op locatie op (zeer) korte termijn.
    - De problematische bereikbaarheid van de Haarlemmermeer en binnen de Haarlemmermeer zijn drempels voor de opschaling van de agribusiness.
7. *De beperkte bereikbaarheid is een groter probleem voor de agribusiness dan de veranderende primaire landbouw.*
- De infrastructurele ontsluiting van de Haarlemmermeer is van doorslaggevend belang voor de toekomstmogelijkheden van de agro-gerelateerde bedrijvigheid in de Haarlemmermeer, alsook voor veel andere bedrijven die afhankelijk zijn van de inzet van groot verkeer (andere weg-, water- en groenbeheerders, zoals Hoogheemraadschap Rijnland, gemeente Haarlemmermeer of Schiphol). Van belang is dat de secundaire infrastructuur toegankelijk blijft met groot verkeer. De blijvende toegankelijkheid van de Rijnlanderweg is hiervoor van doorslaggevend belang, alsook van enkele haaks daarop aansluitende oost-westverbindingen, zoals de Schipholweg en de Bennebroekerweg. Het is van belang dat in de toekomst geen verdere versmallingen plaatsvinden op de secundaire infrastructuur. De maat van modern landbouwverkeer moet op deze wegen maatgevend zijn.
  - Ook de ontsluiting van de Haarlemmermeer in de regio is een toenemend probleem voor de landbouw en de agribusiness in en nabij de Haarlemmermeer.

8. *Ondanks de grote ruimtelijke druk op de primaire landbouw is de innovatiekracht en kennisontwikkeling niet afgenomen.*
- Zie ook reactie op stelling 3.
  - De innovatieve ontwikkelingen in de agribusiness zijn niet meer afhankelijk van ontwikkelingen in de Haarlemmermeer.
  - Door aanhoudende ruimtelijke druk is het voor primaire landbouwbedrijven niet goed mogelijk om ver vooruit te kijken en/ of onaantrekkelijk om grote investeringen te doen.
  - Door overbelasting van de (toonaangevende) ondernemers in de Haarlemmermeer als gevolg van hoge ruimtelijke dynamiek in de gemeente, is er nauwelijks ruimte voor extra's ten behoeve van de kennisontwikkeling en innovatie.
9. *Gemeentelijke planvorming, huidig beleid, wet- en regelgeving houdt voldoende rekening met de agribusiness. Ik ben niet bang dat dit in de toekomst verandert.*
- Er is behoefte aan meer planologische duidelijkheid; (ook) een agro-gerelateerd bedrijf zal pas besluiten te investeren wanneer de daarvoor relevante planologische zekerheid wordt geboden. Dit geldt zowel voor de (mogelijkheid voor) ontwikkeling van nieuwe functies in de Haarlemmermeer als voor de stabiliteit van functies op de lange termijn. Hiervoor moet subsidie-gerelateerde verbreding van de primaire landbouw zoveel mogelijk vermeden worden.
- Ter illustratie 3 voorbeelden:
- Een loonbedrijf besluit mogelijk te gaan investeren in kennisontwikkeling op gebied van aanleg van campings/ caravanstandplaatsen, wanneer planologisch de mogelijkheid wordt geboden aan primaire landbouwbedrijven om lucratieve campings/ caravanstandplaatsen te realiseren.
  - De toeleverancier van zaaizaden moet investeren om het juiste mengsel samen te stellen voor het inzaaien van bijv. akkerranden. Wanneer de vraag naar dit zaaigoed afhankelijk is van de duur van de subsidie op akkerranden, neemt dit voor de toeleverancier dus een (onacceptabel groot) risico met zich mee.
  - Zorgboerderijen zijn veelal afhankelijk van de PGB's (persoonsgebonden budgetten). Wanneer deze politiek worden wegbezuinigd, zal dit mogelijk verregaande gevolgen hebben voor de zorgboerderijen. Een sterk groeiende ontwikkeling tot verbreding van de landbouw waar veel potentie in leek te zitten, valt hiermee plotseling stil.
- Er is behoefte aan meer ruimte voor verbreding in het gemeentelijk beleid (bijvoorbeeld Bestemmingsplan) is van groot belang voor de agribusiness. Momenteel is de beperkte definitie van de bestemming "agraris" een belangrijke drempel voor verbreding van de agribusiness. Wanneer een agro-gerelateerd bedrijf verbreedt, in reactie op de zo gewenste verbreding van primaire bedrijven, moet voorkomen worden dat het bedrijf de bestemming "agraris" overschrijdt, en daardoor zou moeten verplaatsen. De bestemmingen moeten flexibeler en meer ruimte geven om mee te groeien met de ontwikkelingen in de primaire landbouw.
10. *Ik wil verder nog kwijt.*
- Er is behoefte aan informatie (bijvoorbeeld aan de hand van excursies) over andere gebieden (in binnen- of buitenland) met een vergelijkbare ruimtelijke druk. Mogelijk kunnen de overheden en bedrijven leren van de lessen uit andere gebieden die een dergelijke transitie reeds doorgemaakt hebben/ tevens momenteel doormaken.

Samenvattend

Adaptievermogen agribusiness

- In de afgelopen decennia is door diverse ruimtelijke ontwikkelingen het areaal landbouwgrond in de Haarlemmermeer verminderd. Hierdoor is de agribusiness veranderd. Indien de ontwikkelingen in de primaire landbouw doorgaan, zal de agribusiness mee blijven veranderen.
- Evenals voor de primaire landbouw geldt (en gold de afgelopen jaren reeds) voor de agribusiness de keuze: stoppen, wegtrekken of verbreden. Vele agro-gerelateerde bedrijven zijn

behalve agrarisch ook andere diensten gaan aanbieden (weg- en waterbouw, machinebouw, etc.).

- Voor succesvol aanpassen van de agribusiness op de veranderingen in de primaire landbouw zijn drie aspecten van doorslaggevend belang.
  - Planologische zekerheid; (ook) een agro-gerelateerd bedrijf zal pas besluiten te investeren wanneer de daarvoor relevante planologische zekerheid wordt geboden. Dit geldt zowel voor de (mogelijkheid voor) ontwikkeling van nieuwe functies in de Haarlemmermeer als voor de stabiliteit van functies op de lange termijn. Hiervoor moet subsidie-gerelateerde verbreding van de primaire landbouw zoveel mogelijk vermeden worden.
  - Ruimte voor verbreding in het gemeentelijk beleid (bijv. Bestemmingsplan); momenteel is een belangrijke drempel voor verbreding van de agribusiness de beperkte definitie van de bestemming “agrarisch”. Daarnaast is het van belang dat ook primaire bedrijven de planologische ruimte krijgen voor structurele en consistente verbreding met voldoende verdienmogelijkheden.
  - De infrastructurele ontsluiting van de Haarlemmermeer is van doorslaggevend belang voor de toekomstmogelijkheden van de agro-gerelateerde bedrijvigheid in de Haarlemmermeer, alsook voor veel andere bedrijven die afhankelijk zijn van de inzet van groot verkeer (andere weg-, water- en groenbeheerders, zoals Hoogheemraadschap Rijnland, gemeente Haarlemmermeer of Schiphol). Van belang is dat de secundaire infrastructuur toegankelijk blijft met groot verkeer.

Lokale agribusiness

- Steeds meer kleine bedrijven verdwijnen. De schaal waarop bedrijven opereren (het werkveld van bedrijven) wordt groter.
- Toch is het van belang dat bepaalde vormen van agribusiness vertegenwoordigd blijven in of nabij de Haarlemmermeer.
  - De Haarlemmermeer is als het ware een akkerbouw-eiland. Het afwijkende grondgebruik in de polder ten opzichte van de omgeving vraagt om specifieke agribusiness.
- Persoonlijk contact is van groot belang bij het aanbieden van goede agro-service. Het is niet mogelijk om telefonisch goed advies te geven over de benodigde kunstmest of het bestrijden van bepaalde ziektes. Daarnaast vragen defecte landbouwmachines bijvoorbeeld om reparatie op locatie op (zeer) korte termijn.

Bijlage 4

Definities

Definities

Bronnen: CBS en www.lei.wur.nl.

De gebruikte cijfers van het CBS in dit LER zijn gebaseerd op de jaarlijkse Landbouwtellingen. De Landbouwtelling heeft als doel om de structuur van de Nederlandse agrarische sector (gegevens over bedrijven, veestapel, gewassen en speciale onderwerpen) te beschrijven. De gegevens worden gebruikt voor onderzoek en door de politiek (nationaal en internationaal).

Met ingang van 2010 is een aantal inhoudelijke wijzigingen in de registratie van gegevens van kracht. De belangrijkste wijziging is de overgang naar een nieuwe norm voor de economische omvang van bedrijven en een nieuwe bedrijfstypering. Tot en met 2009 werd de economische omvang van agrarische bedrijven uitgedrukt in NGE (Nederlandse Grootte Eenheid). Met ingang van 2010 is dit vervangen door SO (Standaard Opbrengst). Hierdoor wijzigt de ondergrens voor opname van bedrijven in de publicatie van de Landbouwtelling van 3 NGE in 3000 euro SO. Voor vergelijkbaarheid in de tijd zijn de gegevens van 2000 tot en met 2009 herberekend op basis van SO-normen en -indelingen.

SO (Standaard Opbrengst)

SO (Standaard Opbrengst) is een economische maat voor de omvang van een agrarisch bedrijf. SO is gebaseerd op de opbrengst die gemiddeld op jaarbasis per gewas of diercategorie wordt behaald en wordt uitgedrukt in euro. Die gegevens worden onder andere gebruikt om bedrijven voor statistiek en onderzoek in te delen in bedrijfstypen en grootteklassen).

Vanaf 2010 is de Standaardopbrengst (SO) in gebruik als criterium om de omvang en specialisatiegraad vast te stellen. De definitie van de SO is afgeleid van die van de Standard Output die vanaf dat jaar in Europese statistieken wordt gebruikt. De SO-norm is een gestandaardiseerde opbrengst per ha of per dier die met het gewas of de diercategorie gemiddeld op jaarbasis wordt behaald. Bedrijfstoeslagen en subsidies zijn niet in de opbrengst opgenomen. Ook voor biologische productiemethoden zijn geen aparte normen opgesteld. De SO wordt uitgedrukt in euro.

Voor elke productie-eenheid die (duurzaam) bij de Landbouwtelling wordt gevraagd, is een norm per eenheid bepaald. De totale bedrijfsomvang van een bedrijf wordt berekend als sommatie van de totale SO van alle gewassen en dieren. De opbrengst van de jonge dieren (kalveren, biggen, lammeren, geitjes) is bij de moederdieren meegenomen. Ook gewassen die op het eigen bedrijf worden gebruikt, zoals grasland en snijmaïs, worden in de SO meegenomen. De bedrijfsomvang wordt vaak gekoppeld aan de volwaardigheid van een bedrijf, waarbij het idee is dat er ergens een grens bestaat tussen volwaardige en onvolwaardige bedrijven. Het is zeer moeilijk een dergelijke grens goed te benoemen. Met de SO of de NGE worden bijvoorbeeld de verbredingsactiviteiten niet gemeten. Maar ook andere redenen, zoals normen versus werkelijke situatie en de definities van kengetallen zelf, geven aan dat een bedrijf niet kan worden afgerekend op de normatieve bedrijfsomvang.

NSO-typering

Behalve een nieuwe maat voor de bedrijfsomvang, heeft de EU ook een nieuw typeringsschema voor agrarische bedrijven ontwikkeld. In een overleg tussen het Ministerie van LNV, het CBS en LEI is vastgesteld dat een Nederlandse variant daarvan wenselijk was. In die variant komen alleen de bedrijfstypen voor die voor de Nederlandse situatie relevant zijn (dus bijvoorbeeld geen rijst- of olijfboombedrijven) en zijn belangrijke groepen apart benoemd, zoals bloembollen-, vleeskalveren- en zetmeelaardappelbedrijven. De nieuwe typering heeft de naam NSO-typering gekregen: het is de Nederlandse variant op de Europese Standard Output typering. Bij de ontwikkeling van de indeling is zo nauw mogelijk aangesloten bij de Europese typering.

Bedrijfstypen

De volgende bedrijfstypen worden in de NSO-typering onderscheiden:

Akkerbouwbedrijven

- Graan-, oliezaad- en eiwitgewasbedrijven
- Zetmeelaardappelbedrijven
- Akkerbouwgroentebedrijven
- Akkerbouwbedrijven met vooral voedergewassen
- Overige akkerbouwbedrijven

Tuinbouwbedrijven

- Glasgroentebedrijven
- Snijbloemenbedrijven
- Pot- en perkplantenbedrijven
- Overige glastuinbouwbedrijven
- Opengrondsgroentenbedrijven
- Bloembollenbedrijven
- Paddenstoelbedrijven
- Boomkwekerijbedrijven
- Overige tuinbouwbedrijven

Blijvendeteeltbedrijven

- Wijngaardbedrijven
- Fruitbedrijven
- Overige blijvende teeltbedrijven

Graasdierbedrijven

- Melkveebedrijven
- Vleeskalverenbedrijven
- Overige rundveebedrijven
- Schapenbedrijven
- Geitenbedrijven
- Paard- en ponybedrijven
- Graasdierbedrijven met vooral voedergewassen
- Overige graasdierbedrijven

Hokdierbedrijven

- Fokzeugenbedrijven
- Vleesvarkensbedrijven
- Overige varkensbedrijven
- Leghennenbedrijven tbv consumptieeieren
- Vleeskuikenbedrijven
- Overige pluimveebedrijven
- Overige hokdierbedrijven

Gewascombinaties (bedrijven met zowel akker als tuinbouwgewassen)

- Gewascombinaties

Veeteeltcombinaties (bedrijven met zowel rundvee als intensieve veehouderij)

- Veeteeltcombinatie, vooral graasdieren
- Veeteeltcombinatie, vooral hokdieren

Gewas/veecombinaties (bedrijven met zowel dieren als gewassen)

- Akkerbouw-graasdiercombinaties
- Overige gewas/veecombinaties

Niet ingedeelde bedrijven

- Niet ingedeelde bedrijven

Definities verbredingsactiviteiten*Verkoop aan huis*

Directe verkoop van landbouwproducten (van eigen bedrijf en/of andere bedrijven) aan de consument of de detailhandel. Voorbeelden: verkoop langs de weg, op de markt, via internet, via een eigen winkel, bezorging aan huis, directe leveringen aan (streek)winkels, horecagelegenheden en markten. Het gaat hier niet om het gezamenlijk afzetten aan groothandels of veilingen.

Stalling van goederen of dieren

Stalling van goederen zoals caravans of boten, of stalling van dieren (dierenpension).

Agrotoerisme

Toerisme, accommodatie of vrijetijdsbesteding. Het gaat hier om verblijfsrecreatie (zoals camping, zomerhuisjes, groepsaccommodaties en bed & breakfast), ontvangst van bezoekers op het bedrijf (zoals rondleidingen, museum, café en restaurant) of verhuur van recreatiegoederen, recreatiedieren of recreatieve voorzieningen. Tot en met 2008 inclusief 'Boerderij educatie'

Verwerking landbouwproducten

Verwerking van een ruw landbouwproduct tot een ander nieuw product. Bijvoorbeeld melk tot kaas, aardbeien tot jam, sinaasappels tot sap, het maken van chutney of het drogen van bijvoorbeeld kapucijners. Het gaat alleen om producten die bedoeld zijn voor de markt. Het is niet van belang waar het ruwe materiaal vandaan komt (eigen bedrijf of elders). Het gaat hier niet om het schoonmaken, snijden, sorteren en verpakken van producten.

Zorglandbouw

Hulp aan personen met een zorgvraag. Dit kan bijvoorbeeld zijn voor mensen met verstandelijke of lichamelijke beperkingen, langdurig werklozen, personen met een psychische hulpvraag, (ex)gedetineerden, (ex)verslaafden, asielzoekers, maar ook de opvang van kinderen en ouderen. Tot en met 2008 inclusief 'Agrarische kinderopvang'.

Loonwerk voor derden

Werkzaamheden buiten het bedrijf, maar waarvoor gebruik gemaakt wordt van eigen machines.

Agrarisch natuur- en landschapsbeheer

Het op basis van een beheerovereenkomst ontwikkelen en in stand houden van natuur- en landschapswaarden op landbouwgrond, bijvoorbeeld weidevogelbeheer, botanisch beheer, beheer van perceelsranden en het onderhoud van houtwallen.

Agrarische kinderopvang

Kinderdagverblijf, gastouderopvang of buitenschoolse opvang op een agrarisch bedrijf

Boerderij educatie

Het lesgeven over de boerderij. Dit kan klassikaal op school gebeuren of op de boerderij zelf.

Bijlage 5

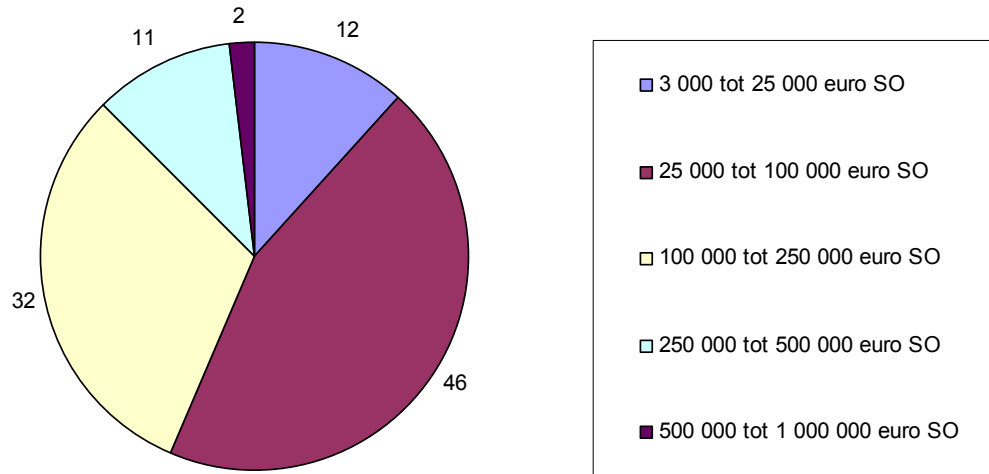
CBS gegevens economische omvang en verbreding

Indeling akkerbouw, tuinbouw en graasdierbedrijven naar economische omvang (SO in Euro)

Akkerbouwbedrijven: totaal 103 bedrijven in 2010

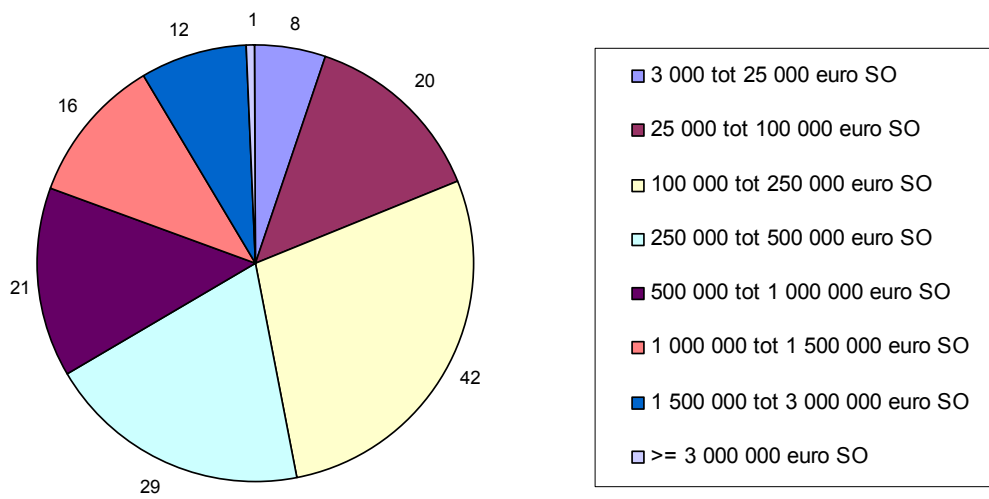
(aantal bedrijven naar economische omvang)

Bron: CBS, 2011

Tuinbouwbedrijven: totaal 149 bedrijven in 2010

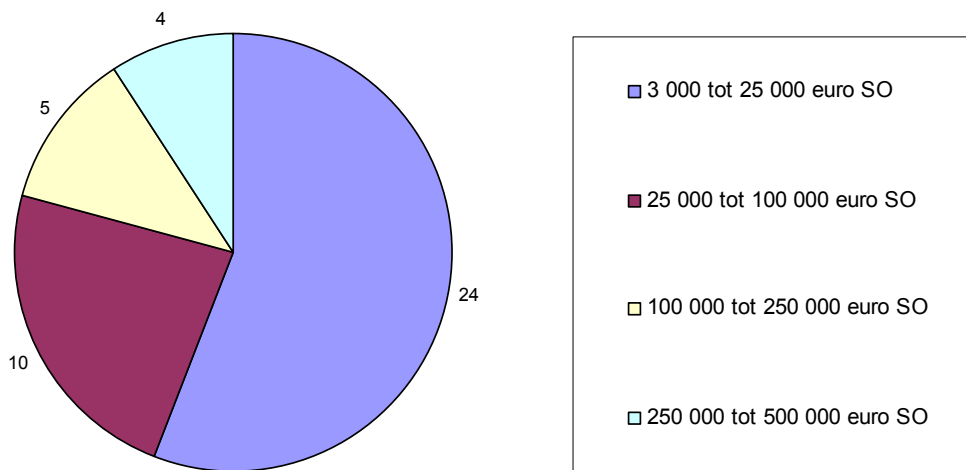
(aantal bedrijven naar economische omvang)

Bron: CBS, 2011

Graasdierbedrijven: totaal 43 bedrijven in 2010

(aantal bedrijven naar economische omvang)

Bron: CBS, 2011

Landbouwtelling: Haarlemmermeer

Jaar: 2000

1. arbeidskrachten

Hoofdbedrijfstype	personen			arbeidsjaareenheden (aje)			
	Regelmatig werkzaam, totaal	Gezinsarbeidskrachten	Niet-gezinsarbeidskrachten	Regelmatig werkzaam, totaal	Gezinsarbeidskrachten	Niet-gezinsarbeidskrachten	Niet-regelmatig werkzaam
Akkerbouwbedrijven	350	292	58	227,9	189,6	38,3	11,0
Tuinbouwbedrijven	1391	454	937	1128,1	351,8	776,4	80,1
Blijvendeteeltbedrijven	16		16	6,8		6,8	3,2
Graasdierbedrijven	96	78	18	66,0	52,6	13,4	2,1
Hokdierbedrijven	9	9		6,3	6,3		
Gewascombinaties	38	20	18	28,3	15,3	13,0	0,8
Veeteeltcombinaties							
Gewas/veecombinaties	13	13		8,9	8,9		0,0
Totaal	1913	866	1047	1472,1	624,4	847,8	97,3

2a. conomische omvang (SO)

Hoofdbedrijfstype	# bedrijven	totale economische omvang (euro)	Gemiddelde omvang	# bedrijven								
				3 000 tot 25 000 euro SO	25 000 tot 100 000 euro SO	100 000 tot 250 000 euro SO	250 000 tot 500 000 euro SO	500 000 tot 1 000 000 euro SO	1 000 000 tot 1 500 000 euro SO	1 500 000 tot 3 000 >= 3 000 000 euro SO		
Akkerbouwbedrijven	178	18829838	105786	25	90	49	11	3				
Tuinbouwbedrijven	254	108276167	426284	16	52	63	47	41	21	14		
Blijvendeteeltbedrijven	X	229080	229080	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Graasdierbedrijven	45	2980818	66240	25	8	8	4					
Hokdierbedrijven	X	465634	93127	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Gewascombinaties	13	3199718	246132		2	5	4	2				
Veeteeltcombinaties												
Gewas/veecombinaties	6	835964	139327	1	3	1		1				
Totaal	502	134817219	268560	X	X	X	X	X	X	X	X	X

2b. Economische omvang (SO)

Hoofdbedrijfstype	# bedrijven	totale economische omvang (euro)	Gemiddelde omvang	Economische omvang								
				3 000 tot 25 000 euro SO	25 000 tot 100 000 euro SO	100 000 tot 250 000 euro SO	250 000 tot 500 000 euro SO	500 000 tot 1 000 000 euro SO	1 000 000 tot 1 500 000 euro SO	1 500 000 tot 3 000 >= 3 000 000 euro SO		
Akkerbouwbedrijven	178	18829838	105786	344393	5623248	7463687	3616378	1782132				
Tuinbouwbedrijven	254	108276167	426284	272429	3415589	10716051	16998649	26674552	25087259	25111638		
Blijvendeteeltbedrijven	X	229080	229080	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Graasdierbedrijven	45	2980818	66240	294384	400314	1164840	1121280					
Hokdierbedrijven	X	465634	93127	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Gewascombinaties	13	3199718	246132		139672	728061	1246420	1085565				
Veeteeltcombinaties												
Gewas/veecombinaties	6	835964	139327	12045	144814	112457		566648				
Totaal	502	134817219	268560	X	X	X	X	X	X	X	X	X

3a. verbredingsactiviteiten

niet beschikbaar

# bedrijven totaal	Verkoop aan huis	Stalling van goederen of dieren	Agrotourisme	Verwerking landbouwproducten	Zorglandbouw	Aquacultuur	Loonwerk voor derden	Agrarisch natuur- en landschapsbeheer	Agrarische kinderopvang	Boerderij educatie
Akkerbouwbedrijven										
Tuinbouwbedrijven										
Blijvendeteeltbedrijven										
Graasdierbedrijven										
Hokdierbedrijven										
Gewascombinaties										
Veeteeltcombinaties										
Gewas/veecombinaties										
Totaal										

3b. opbrengst uit verbreding

niet beschikbaar

# bedrijven	# bedrijven zonder verbreding	# bedrijven met verbreding	met verbreding		
			in% van bedrijven met verbreding		
			opbrengst uit verbreding		
			< 10%	10 - 50%	> 50%
Akkerbouwbedrijven					
Tuinbouwbedrijven					
Blijvendeteeltbedrijven					
Graasdierbedrijven					
Hokdierbedrijven					
Gewascombinaties					
Veeteeltcombinaties					
Gewas/veecombinaties					
Totaal					

X: ivm risico op (secundaire) onthulling zijn gegevens niet verstrekt

Bron: CBS

Landbouwtelling; maatwerk Haarlemmermeer

Jaar: 2005

1. arbeidskrachten

Hoofdbedrijfstype	personen			arbeidsjaareenheden (aie)			
	Regelmatig werkzaam, totaal	Gezinsarbeidskrachten	Niet-gezinsarbeidskrachten	Regelmatig werkzaam, totaal	Gezinsarbeidskrachten	Niet-gezinsarbeidskrachten	Niet-regelmatig werkzaam
Akkerbouwbedrijven	272	210	62	185,3	140,3	45,0	6,4
Tuinbouwbedrijven	1154	358	796	893,0	267,6	625,4	151,5
Blijvendeteeltbedrijven	19		19	8,5		8,5	1,5
Graasdierbedrijven	87	64	23	56,8	36,4	20,4	1,5
Hokdierbedrijven	6	4	2	5,0	4,0	1,0	
Gewascombinaties	63	30	33	51,6	21,8	29,9	0,3
Veeteeltcombinaties							
Gewas/veecombinaties	12	9	3	8,3	6,1	2,1	0,3
Totaal	1613	675	938	1208,4	476,1	732,3	161,6

2a. conomische omvang (SO)

Hoofdbedrijfstype	# bedrijven	totale economische omvang (euro)	Gemiddelde omvang	# bedrijven							
				3 000 tot 25 000 euro SO	25 000 tot 100 000 euro SO	100 000 tot 250 000 euro SO	250 000 tot 500 000 euro SO	500 000 tot 1 000 000 euro SO	1 000 000 tot 1 500 000 euro SO	1 500 000 tot 3 000 >= 3 000 000 euro SO	
Akkerbouwbedrijven	125	12944025	103552	18	62	37	6	2			
Tuinbouwbedrijven	196	100705300	513803	6	35	57	37	28	15	17	1
Blijvendeteeltbedrijven	X	232078	232078	X	X	X	X	X	X	X	X
Graasdierbedrijven	40	2550838	63771	23	8	6	3				
Hokdierbedrijven	X	384579	128193	X	X	X	X	X	X	X	X
Gewascombinaties	14	4699994	335714		2	5	5	1	1		
Veeteeltcombinaties											
Gewas/veecombinaties	5	1319276	263855	2	2				1		
Totaal	384	122836090	319886	X	X	X	X	X	X	X	X

2b. Economische omvang (SO)

Hoofdbedrijfstype	# bedrijven	totale economische omvang (euro)	Gemiddelde omvang	Economische omvang							
				3 000 tot 25 000 euro SO	25 000 tot 100 000 euro SO	100 000 tot 250 000 euro SO	250 000 tot 500 000 euro SO	500 000 tot 1 000 000 euro SO	1 000 000 tot 1 500 000 euro SO	1 500 000 tot 3 000 >= 3 000 000 euro SO	
Akkerbouwbedrijven	125	12944025	103552	287022	3447776	6079205	1956275	1173747			
Tuinbouwbedrijven	196	100705300	513803	89801	2414352	9621205	12921972	19323347	17963476	31762703	6608444
Blijvendeteeltbedrijven	X	232078	232078	X	X	X	X	X	X	X	X
Graasdierbedrijven	40	2550838	63771	224577	457599	874792	993870				
Hokdierbedrijven	X	384579	128193	X	X	X	X	X	X	X	X
Gewascombinaties	14	4699994	335714		112698	896445	1679820	603110	1407921		
Veeteeltcombinaties											
Gewas/veecombinaties	5	1319276	263855	14475	131481				1173320		
Totaal	384	122836090	319886	X	X	X	X	X	X	X	X

3a. verbredingsactiviteiten

	# bedrijven totaal	Verkoop aan huis	Stalling van goederen of dieren	Agrotourisme	Verwerking landbouwproducten	Zorglandbouw	Aquacultuur	Loonwerk voor derden	Agrarisch natuur- en landschapsbeheer	Agrarische kinderopvang	Boerderij educatie
Akkerbouwbedrijven	125	0	14	2	4	0	0	30	16	0	0
Tuinbouwbedrijven	196	0	2	2	2	0	0	5	6	0	0
Blijvendeteeltbedrijven	X	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0
Graasdierbedrijven	40	0	7	5	3	0	0	4	5	0	0
Hokdierbedrijven	X	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Gewascombinaties	14	0	0	1	0	0	0	1	2	0	0
Veeteeltcombinaties											
Gewas/veecombinaties	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	384	0	24	11	9	0	0	40	30	0	0

3b. opbrengst uit verbreding

	# bedrijven zonder verbreding	# bedrijven met verbreding	met verbreding		
			in% van bedrijven met verbreding		
			< 10%	10 - 50%	> 50%
Akkerbouwbedrijven					
Tuinbouwbedrijven					
Blijvendeteeltbedrijven					
Graasdierbedrijven					
Hokdierbedrijven					
Gewascombinaties					
Veeteeltcombinaties					
Gewas/veecombinaties					
Totaal					

X: ivm risico op (secundaire) onthulling zijn gegevens niet verstrekt

Bron: CBS

Landbouwtelling; maatwerk Haarlemmermeer

Jaar: 2007

1. arbeidskrachten

Hoofdbedrijfstype	personen			arbeidsjaareenheden (aie)			
	Regelmatig werkzaam, totaal	Gezinsarbeidskrachten	Niet-gezinsarbeidskrachten	Regelmatig werkzaam, totaal	Gezinsarbeidskrachten	Niet-gezinsarbeidskrachten	Niet-regelmatig werkzaam
Akkerbouwbedrijven	239	184	55	158,4	119,1	39,3	2,7
Tuinbouwbedrijven	941	307	634	739,6	233,3	506,4	123,7
Blijvendeteeltbedrijven	5		5	3,5		3,5	1,7
Graasdierbedrijven	115	72	43	64,9	42,5	22,4	1,0
Hokdierbedrijven	7	4	3	3,6	1,9	1,8	
Gewascombinaties	36	24	12	23,4	15,9	7,5	0,5
Veeteeltcombinaties							
Gewas/veecombinaties	15	14	1	7,6	7,5	0,1	0,5
Totaal	1358	605	753	1001,0	420,2	580,9	129,9

2a. conomische omvang (SO)

Hoofdbedrijfstype	# bedrijven	totale economische omvang (euro)	Gemiddelde omvang	# bedrijven									
				3 000 tot 25 000 euro SO	25 000 tot 100 000 euro SO	100 000 tot 250 000 euro SO	250 000 tot 500 000 euro SO	500 000 tot 1 000 000 euro SO	1 000 000 tot 1 500 000 euro SO	1 500 000 tot 3 000	>= 3 000 000 euro SO		
Akkerbouwbedrijven	110	12754816	115953	12	53	33	9	3					
Tuinbouwbedrijven	168	95841470	570485	6	26	45	35	29	14	11	2		
Blijvendeteeltbedrijven	X	239359	239359	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Graasdierbedrijven	42	2984329	71055	23	10	4	5						
Hokdierbedrijven	X	504504	168168	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Gewascombinaties	15	2627745	175183	1	4	6	4						
Veeteeltcombinaties													
Gewas/veecombinaties	7	2613918	373417	1	4		1					1	
Totaal	346	117566141	339787	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

2b. Economische omvang (SO)

Hoofdbedrijfstype	# bedrijven	totale economische omvang (euro)	Gemiddelde omvang	Economische omvang									
				3 000 tot 25 000 euro SO	25 000 tot 100 000 euro SO	100 000 tot 250 000 euro SO	250 000 tot 500 000 euro SO	500 000 tot 1 000 000 euro SO	1 000 000 tot 1 500 000 euro SO	1 500 000 tot 3 000	>= 3 000 000 euro SO		
Akkerbouwbedrijven	110	12754816	115953	122961	3025776	5352991	2567637	1685451					
Tuinbouwbedrijven	168	95841470	570485	99539	1689826	7323364	12979331	20535945	16897191	22574329	13741945		
Blijvendeteeltbedrijven	X	239359	239359			239359							
Graasdierbedrijven	42	2984329	71055	270618	512382	582167	1619162						
Hokdierbedrijven	X	504504	168168		43386	118099	343019						
Gewascombinaties	15	2627745	175183	10881	220270	1001907	1394687						
Veeteeltcombinaties													
Gewas/veecombinaties	7	2613918	373417	6435	237164		321657			2048662			
Totaal	346	117566141	339787	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

3a. verbredingsactiviteiten

	# bedrijven totaal	Verkoop aan huis	Stalling van goederen of dieren	Agrotourisme	Verwerking landbouwproducten	Zorglandbouw	Aquacultuur	Loonwerk voor derden	Agrarisch natuur- en landschapsbeheer	Agrarische kinderopvang	Boerderij educatie
Akkerbouwbedrijven	110	10	9	2	1	1	0	13	6	0	0
Tuinbouwbedrijven	168	3	1	2	0	0	0	1	0	0	0
Blijvendeteeltbedrijven	X	1	0	1	1	1	0	0	1	0	0
Graasdierbedrijven	42	1	7	1	1	1	0	0	1	0	0
Hokdierbedrijven	X	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Gewascombinaties	15	2	2	2	0	1	0	0	3	0	0
Veeteeltcombinaties											
Gewas/veecombinaties	7	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	346	17	20	8	3	4	0	14	11	0	0

3b. opbrengst uit verbreding

	# bedrijven zonder verbreding	# bedrijven met verbreding	met verbreding		
			in% van bedrijven met verbreding		
			< 10%	10 - 50%	> 50%
Akkerbouwbedrijven					
Tuinbouwbedrijven					
Blijvendeteeltbedrijven					
Graasdierbedrijven					
Hokdierbedrijven					
Gewascombinaties					
Veeteeltcombinaties					
Gewas/veecombinaties					
Totaal					

X: ivm risico op (secundaire) onthulling zijn gegevens niet verstrekt

Bron: CBS

Landbouwtelling; maatwerk Haarlemmermeer

Jaar: 2008

1. arbeidskrachten

Hoofdbedrijfstype	personen			arbeidsjaareenheden (ajë)			
	Regelmatig werkzaam, totaal	Gezinsarbeidskrachten	Niet-gezinsarbeidskrachten	Regelmatig werkzaam, totaal	Gezinsarbeidskrachten	Niet-gezinsarbeidskrachten	Niet-regelmatig werkzaam
Akkerbouwbedrijven	249	184	65	160,6	116,6	44,0	3,3
Tuinbouwbedrijven	949	335	614	725,4	244,1	481,3	72,2
Blijvendeteeltbedrijven	4	4		2,3	2,3		1,2
Graasdierbedrijven	139	70	69	82,1	42,4	39,8	0,5
Hokdierbedrijven	3	1	2	1,5	1,0	0,5	
Gewascombinaties	21	14	7	16,5	11,4	5,1	0,1
Veeteeltcombinaties							
Gewas/veecombinaties	15	12	3	8,5	7,0	1,5	0,7
Totaal	1380	620	760	996,9	424,8	572,1	78,0

2a. conomische omvang (SO)

Hoofdbedrijfstype	# bedrijven	totale economische omvang (euro)	Gemiddelde omvang	# bedrijven							
				3 000 tot 25 000 euro SO	25 000 tot 100 000 euro SO	100 000 tot 250 000 euro SO	250 000 tot 500 000 euro SO	500 000 tot 1 000 000 euro SO	1 000 000 tot 1 500 000 euro SO	1 500 000 tot 3 000 >= 3 000 000 euro SO	
Akkerbouwbedrijven	106	13098683	123572	13	48	31	11	3			
Tuinbouwbedrijven	164	90561543	552205	7	25	39	41	25	16	10	1
Blijvendeteeltbedrijven	X	249662	249662	X	X	X	X	X	X	X	X
Graasdierbedrijven	43	2812346	65403	23	12	4	4				
Hokdierbedrijven	X	453582	226791	X	X	X	X	X	X	X	X
Gewascombinaties	8	1182546	147818		2	6					
Veeteeltcombinaties											
Gewas/veecombinaties	6	1757423	292904	1	3		1		1		
Totaal	330	110115785	333684	X	X	X	X	X	X	X	X

2b. Economische omvang (SO)

Hoofdbedrijfstype	# bedrijven	totale economische omvang (euro)	Gemiddelde omvang	Economische omvang							
				3 000 tot 25 000 euro SO	25 000 tot 100 000 euro SO	100 000 tot 250 000 euro SO	250 000 tot 500 000 euro SO	500 000 tot 1 000 000 euro SO	1 000 000 tot 1 500 000 euro SO	1 500 000 tot 3 000 >= 3 000 000 euro SO	
Akkerbouwbedrijven	106	13098683	123572	135165	2716550	4920828	3461992	1864148			
Tuinbouwbedrijven	164	90561543	552205	123222	1597268	6491738	15255097	18456311	19035100	18983195	10619612
Blijvendeteeltbedrijven	X	249662	249662	X	X	X	X	X	X	X	X
Graasdierbedrijven	43	2812346	65403	286257	585021	545528	1395540				
Hokdierbedrijven	X	453582	226791	X	X	X	X	X	X	X	X
Gewascombinaties	8	1182546	147818		120382	1062164					
Veeteeltcombinaties											
Gewas/veecombinaties	6	1757423	292904	6337	185853		323502		1241731		
Totaal	330	110115785	333684	X	X	X	X	X	X	X	X

3a. verbredingsactiviteiten

	# bedrijven totaal	Verkoop aan huis	Stalling van goederen of dieren	Agrotourisme	Verwerking landbouwproducten	Zorglandbouw	Aquacultuur	Loonwerk voor derden	Agrarisch natuur- en landschapsbeheer	Agrarische kinderopvang	Boerderij educatie
Akkerbouwbedrijven	106	11	7	0	1	1	0	19	1	0	0
Tuinbouwbedrijven	164	5	4	2	1	0	0	2	1	0	0
Blijvendeteeltbedrijven	X	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Graasdierbedrijven	43	2	4	2	0	0	0	2	0	0	0
Hokdierbedrijven	X	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Gewascombinaties	8	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0
Veeteeltcombinaties											
Gewas/veecombinaties	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	330	18	15	4	3	2	0	23	3	0	0

3b. opbrengst uit verbreding

	# bedrijven zonder verbreding	# bedrijven met verbreding	met verbreding		
			in% van bedrijven met verbreding		
			< 10%	10 - 50%	> 50%
Akkerbouwbedrijven	80	26	23%	69%	8%
Tuinbouwbedrijven	155	9	33%	56%	11%
Blijvendeteeltbedrijven	X	0			
Graasdierbedrijven	37	6	0%	17%	83%
Hokdierbedrijven	X	0			
Gewascombinaties	6	2	100%	0%	0%
Veeteeltcombinaties					
Gewas/veecombinaties	6	0			
Totaal	287	43	26%	56%	19%

X: ivm risico op (secundaire) onthulling zijn gegevens niet verstrekt

Bron: CBS

Landbouwtelling; maatwerk Haarlemmermeer

Jaar: 2009

1. arbeidskrachten

Hoofdbedrijfstype	personen			arbeidsjaareenheden (aj)			
	Regelmatig werkzaam, totaal	Gezinsarbeidskrachten	Niet-gezinsarbeidskrachten	Regelmatig werkzaam, totaal	Gezinsarbeidskrachten	Niet-gezinsarbeidskrachten	Niet-regelmatig werkzaam
Akkerbouwbedrijven	236	164	72	147,4	111,3	36,1	5,3
Tuinbouwbedrijven	899	277	622	699,4	202,9	496,5	95,0
Blijvendeteeltbedrijven	4	4		2,3			1,2
Graasdierbedrijven	154	77	77	88,3	45,1	43,1	1,3
Hokdierbedrijven	2	1	1	1,4	1,0	0,4	0,0
Gewascombinaties	24	17	7	15,9	12,4	3,5	0,1
Veeteeltcombinaties							
Gewas/veecombinaties	11	10	1	6,6	6,3	0,4	0,8
Totaal	1330	550	780	961,1	381,1	580,0	103,9

2a. conomische omvang (SO)

Hoofdbedrijfstype	# bedrijven	totale economische omvang (euro)	Gemiddelde omvang	# bedrijven							
				3 000 tot 25 000 euro SO	25 000 tot 100 000 euro SO	100 000 tot 250 000 euro SO	250 000 tot 500 000 euro SO	500 000 tot 1 000 000 euro SO	1 000 000 tot 1 500 000 euro SO	1 500 000 tot 3 000 >= 3 000 000 euro SO	
Akkerbouwbedrijven	99	12436952	125626	9	46	34	7	3			
Tuinbouwbedrijven	152	92228128	606764	3	20	48	29	23	17	11	1
Blijvendeteeltbedrijven	X	249662	249662	X	X	X	X	X	X	X	X
Graasdierbedrijven	45	2773779	61640	25	12	4	4				
Hokdierbedrijven	X	278821	139411	X	X	X	X	X	X	X	X
Gewascombinaties	10	1440199	144020		5	4	1				
Veeteeltcombinaties											
Gewas/veecombinaties	5	1806358	361272		3		1		1		
Totaal	314	111213899	354184	X	X	X	X	X	X	X	X

2b. Economische omvang (SO)

Hoofdbedrijfstype	# bedrijven	totale economische omvang (euro)	Gemiddelde omvang	Economische omvang							
				3 000 tot 25 000 euro SO	25 000 tot 100 000 euro SO	100 000 tot 250 000 euro SO	250 000 tot 500 000 euro SO	500 000 tot 1 000 000 euro SO	1 000 000 tot 1 500 000 euro SO	1 500 000 tot 3 000 >= 3 000 000 euro SO	
Akkerbouwbedrijven	99	12436952	125626	116651	2707924	5548110	1999409	2064858			
Tuinbouwbedrijven	152	92228128	606764	43047	1338622	8037187	11003613	16213574	19713290	20804073	15074722
Blijvendeteeltbedrijven	X	249662	249662	X	X	X	X	X	X	X	X
Graasdierbedrijven	45	2773779	61640	298863	608765	519398	1346753				
Hokdierbedrijven	X	278821	139411	X	X	X	X	X	X	X	X
Gewascombinaties	10	1440199	144020		368212	784730	287257				
Veeteeltcombinaties											
Gewas/veecombinaties	5	1806358	361272		183846		356200		1266312		
Totaal	314	111213899	354184	X	X	X	X	X	X	X	X

3a. verbredingsactiviteiten

	# bedrijven totaal	Verkoop aan huis	Stalling van goederen of dieren	Agrotourisme	Verwerking landbouwproducten	Zorglandbouw	Aquacultuur	Loonwerk voor derden	Agrarisch natuur- en landschapsbeheer	Agrarische kinderopvang	Boerderij educatie
Akkerbouwbedrijven	99	12	9	0	2	1	0	18	1	0	1
Tuinbouwbedrijven	152	4	5	2	2	2	0	3	1	0	0
Blijvendeteeltbedrijven	X	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Graasdierbedrijven	45	3	3	1	1	0	0	1	0	0	0
Hokdierbedrijven	X	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Gewascombinaties	10	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0
Veeteeltcombinaties											
Gewas/veecombinaties	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	314	20	17	3	6	4	0	22	3	0	1

3b. opbrengst uit verbreding

	# bedrijven zonder verbreding	# bedrijven met verbreding	met verbreding		
			in% van bedrijven met verbreding		
			< 10%	10 - 50%	> 50%
Akkerbouwbedrijven	70	29	38%	62%	0%
Tuinbouwbedrijven	141	11	55%	36%	9%
Blijvendeteeltbedrijven	X	0			
Graasdierbedrijven	39	6	0%	50%	50%
Hokdierbedrijven	X	0			
Gewascombinaties	8	2	50%	50%	0%
Veeteeltcombinaties					
Gewas/veecombinaties	5	0			
Totaal	266	48	38%	54%	8%

X: ivm risico op (secundaire) onthulling zijn gegevens niet verstrekt

Bron: CBS

Landbouwtelling; maatwerk Haarlemmermeer

Jaar: 2010

1. arbeidskrachten

Hoofdbedrijfstype	personen			arbeidsjaareenheden (ajë)			
	Regelmatig werkzaam, totaal	Gezinsarbeidskrachten	Niet-gezinsarbeidskrachten	Regelmatig werkzaam, totaal	Gezinsarbeidskrachten	Niet-gezinsarbeidskrachten	Niet-regelmatig werkzaam
Akkerbouwbedrijven	254	174	80	157,5	106,8	50,8	3,0
Tuinbouwbedrijven	775	275	500	608,0	199,5	408,5	127,9
Blijvendeteeltbedrijven	4	4		2,3	2,3		1,2
Graasdierbedrijven	117	71	46	75,4	42,9	32,5	1,7
Hokdierbedrijven	2	1	1	1,3	0,9	0,4	0,0
Gewascombinaties	21	16	5	14,8	11,0	3,8	0,4
Veeteeltcombinaties							
Gewas/veecombinaties	8	8		5,5	5,5		0,0
Totaal	1181	549	632	864,6	368,8	495,9	134,4

2a. conomische omvang (SO)

Hoofdbedrijfstype	# bedrijven	totale economische omvang (euro)	Gemiddelde omvang	# bedrijven							
				3 000 tot 25 000 euro SO	25 000 tot 100 000 euro SO	100 000 tot 250 000 euro SO	250 000 tot 500 000 euro SO	500 000 tot 1 000 000 euro SO	1 000 000 tot 1 500 000 euro SO	1 500 000 tot 3 000 >= 3 000 000 euro SO	
Akkerbouwbedrijven	103	13370766	129813	12	46	32	11	2			
Tuinbouwbedrijven	149	88574451	594459	8	20	42	29	21	16	12	1
Blijvendeteeltbedrijven	X	339765	339765	X	X	X	X	X	X	X	X
Graasdierbedrijven	43	2886019	67117	24	10	5	4				
Hokdierbedrijven	X	296129	148065	X	X	X	X	X	X	X	X
Gewascombinaties	10	1435388	143539		4	5	1				
Veeteeltcombinaties											
Gewas/veecombinaties	X	192297	64099	X	X	X	X	X	X	X	X
Totaal	311	107094815	344356	X	X	X	X	X	X	X	X

2b. Economische omvang (SO)

Hoofdbedrijfstype	# bedrijven	totale economische omvang (euro)	Gemiddelde omvang	Economische omvang							
				3 000 tot 25 000 euro SO	25 000 tot 100 000 euro SO	100 000 tot 250 000 euro SO	250 000 tot 500 000 euro SO	500 000 tot 1 000 000 euro SO	1 000 000 tot 1 500 000 euro SO	1 500 000 tot 3 000 >= 3 000 000 euro SO	
Akkerbouwbedrijven	103	13370766	129813	138501	2766333	5362026	3519884	1584022			
Tuinbouwbedrijven	149	88574451	594459	97716	1324903	7034240	10419765	13857055	18787091	24820621	12233060
Blijvendeteeltbedrijven	X	339765	339765	X	X	X	X	X	X	X	X
Graasdierbedrijven	43	2886019	67117	275602	417612	699185	1493620				
Hokdierbedrijven	X	296129	148065	X	X	X	X	X	X	X	X
Gewascombinaties	10	1435388	143539		262674	915932	256782				
Veeteeltcombinaties											
Gewas/veecombinaties	X	192297	64099	X	X	X	X	X	X	X	X
Totaal	311	107094815	344356	X	X	X	X	X	X	X	X

3a. verbredingsactiviteiten

	# bedrijven totaal	Verkoop aan huis	Stalling van goederen of dieren	Agrotourisme	Verwerking landbouwproducten	Zorglandbouw	Aquacultuur	Loonwerk voor derden	Agrarisch natuur- en landschapsbeheer	Agrarische kinderopvang	Boerderij educatie
Akkerbouwbedrijven	103	13	11	2	6	0	0	27	0	0	3
Tuinbouwbedrijven	149	7	5	2	0	3	0	4	0	0	0
Blijvendeteeltbedrijven	X	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Graasdierbedrijven	43	5	8	3	2	1	0	3	2	1	0
Hokdierbedrijven	X	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Gewascombinaties	10	1	0	0	1	1	0	2	1	0	1
Veeteeltcombinaties											
Gewas/veecombinaties	X	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Totaal	311	26	24	7	9	5	0	37	3	1	4

3b. opbrengst uit verbreding

	# bedrijven zonder verbreding	# bedrijven met verbreding	met verbreding		
			in% van bedrijven met verbreding		
			< 10%	10 - 50%	> 50%
Akkerbouwbedrijven	63	40	43%	48%	10%
Tuinbouwbedrijven	122	27	70%	19%	11%
Blijvendeteeltbedrijven	X	0			
Graasdierbedrijven	28	15	20%	40%	40%
Hokdierbedrijven	X	0			
Gewascombinaties	5	5	60%	40%	0%
Veeteeltcombinaties					
Gewas/veecombinaties	X	1	X	X	X
Totaal	223	88	48%	38%	15%

X: ivm risico op (secundaire) onthulling zijn gegevens niet verstrekt

Bron: CBS

Bijlage 6

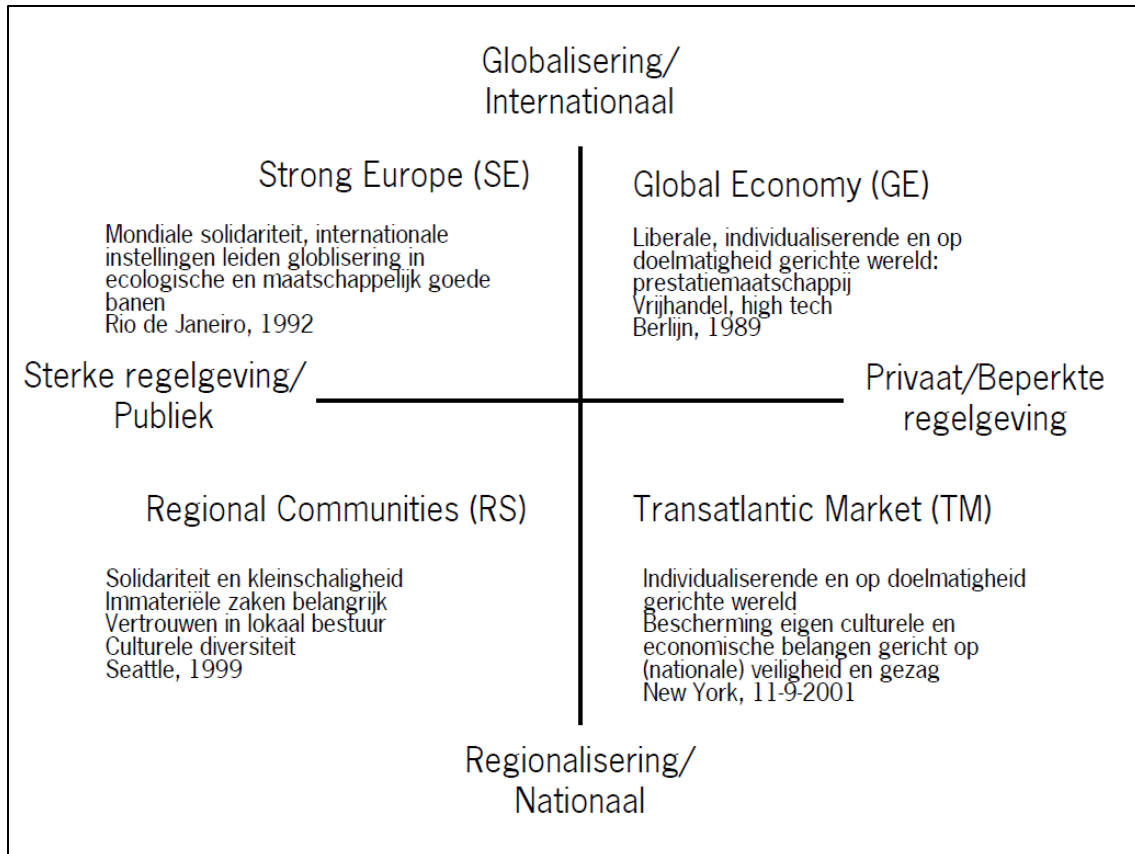
Lange termijnscenario's

Langetermijnsenario's

In het LER wordt een schets gegeven van de autonome ontwikkelingen in de landbouwsector. Het schetsen van de autonome ontwikkeling is altijd met een onzekerheid omgeven. Er zijn naar de toekomst toe verschillende veronderstellingen mogelijk over de economische groei, de demografische ontwikkeling en het al dan niet veranderen van het landbouwbeleid.

In de langetermijnsenario's (of wereldbeelden) van het Centraal Planbureau en het RIVM (LEI, 2007a) is een viertal scenario's voor de toekomst geformuleerd. De scenario's zijn weergegeven in afbeelding B6.1 en zijn hieronder beknopt toegelicht.

Afbeelding B6.1 Kenmerken van scenario's (LEI, 2007a).

1. Globaliserende Economie (Global Economy)

Volledig vrije handel van producten van landbouwproducten op de wereldmarkt. Quotumregelingen voor melk en suiker verdwijnen, evenals de in- en uitvoerheffingen aan de buitengrenzen van de EU. Ook vervallen alle vormen van directe inkomenssteun aan de landbouw.

In dit scenario ligt de nadruk op efficiëntie en schaalvergroting om tegen zo laag mogelijke kosten te produceren. De glastuinbouw kan in dit scenario profiteren van nieuwe afzetmogelijkheden en zal internationaal kunnen blijven concurreren (Centraal Planbureau, Milieu- en Natuurplanbureau en Ruimtelijk Planbureau, 2006).

2. Sterk Europa (Strong Europe)

Een vertrouwen op een rol van de overheid is een van de karakteristieken van Strong Europe. Het nationale beleid is sterk gericht op een gelijkmatige inkomensverdeling, maar de mogelijkheden hiertoe zijn door de globalisering beperkt.

In dit scenario wordt groot belang gehecht aan internationale samenwerking. Voor de landbouw mondt dit uiteindelijk uit in een volledige vrijhandel met internationale milieunormen. Wel blijft de EU met (conditionele) inkomenssteun de leefbaarheid en kwaliteit van de rurale gebieden bevorderen, al ligt de hoogte van deze toeslagen lager dan het scenario Transatlantische markt.

Verder wordt dit scenario gekenmerkt door een tamelijk ambitieus milieubeleid. De Nitraatrichtlijn wordt gehandhaafd en de KRW wordt redelijk ambitieus uitgevoerd.

In dit scenario zullen de akker- en tuinbouw krimpen. Ondanks de lagere suikerprijs blijven suikerbieten een van de meest rendabele akkerbouwproducten. De glastuinbouw en de melkveehouderij doen het redelijk, maar minder goed dan in het scenario Globaliserende Economie (Centraal Planbureau, Milieu- en Natuurplanbureau en Ruimtelijk Planbureau, 2006).

3. Transatlantische Markt (Transatlantic Market)

Er wordt veel waarde gehecht aan de werking van het marktmechanisme om problemen op te lossen. Quotumregelingen voor suiker en melk bestaan. De quota worden op termijn iets verruimd vanwege de stijgende vraag op de wereldmarkt. Melkveehouders en akkerbouwers ontvangen van productie ontkoppelde toeslagen.

4. Regionale samenleving (Regional Communities)

De landbouw behoudt de marktbescherming van het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid, waarbij de inkomenssteun wordt gekoppeld aan strenge milieurandvoorwaarden. Dit leidt tot extensivering en mogelijk extra vraag naar ruimte vanuit de grondgebonden landbouw. De glastuinbouw verliest in scenario terrein (Centraal Planbureau, Milieu- en Natuurplanbureau en Ruimtelijk Planbureau, 2006).

www.grontmij.nl